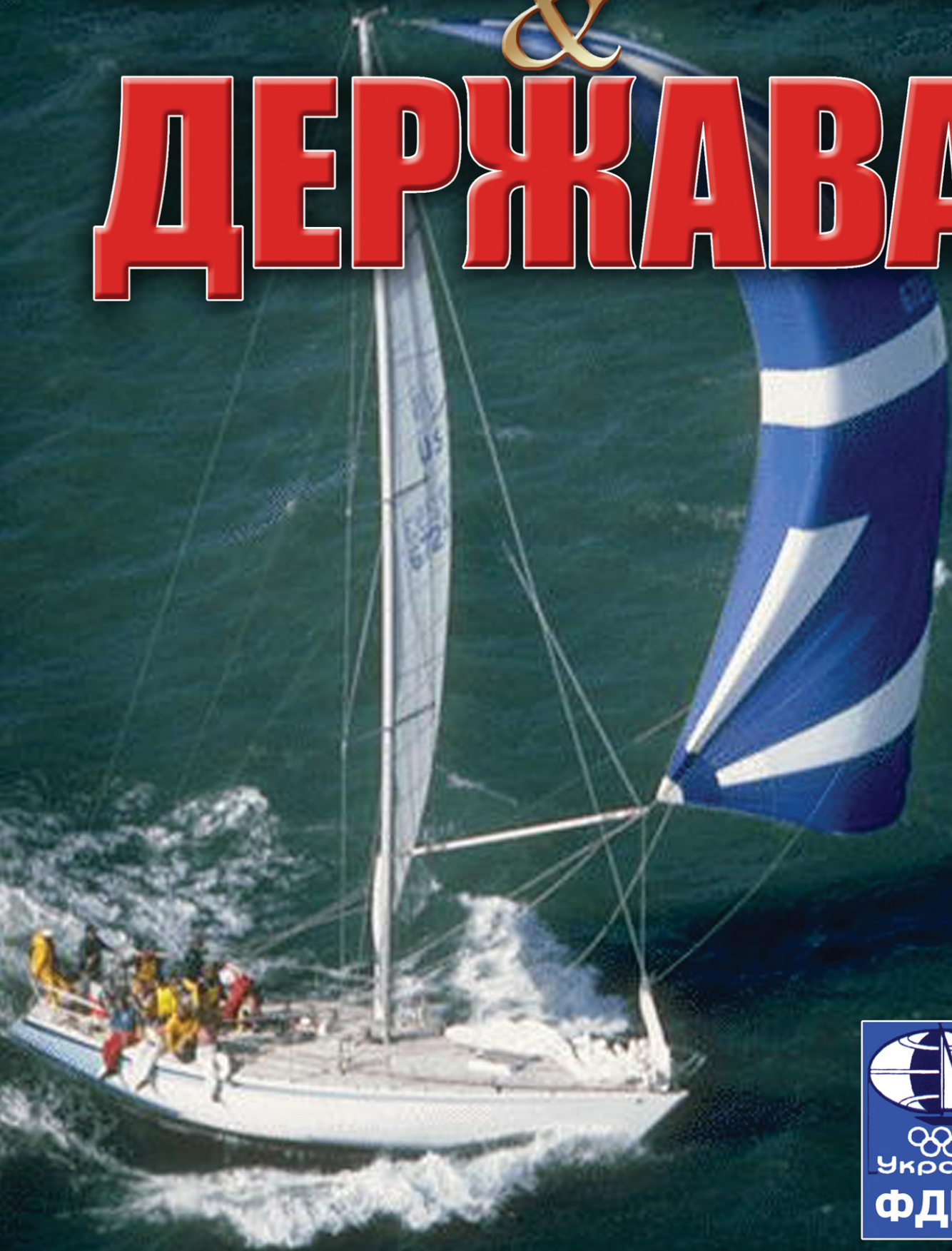

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№10 жовтень 2021 р.

ЕКОНОМІКА & ДЕРЖАВА

Денисенко Микола Павлович, головний редактор, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та сфери обслуговування, Київський національний університет технологій та дизайну

Федоренко Станіслав Валентинович, заступник головного редактора, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України

Кучеренко Ганна Борисівна, відповідальний секретар

Андрущенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Гармідер Лариса Дмитрівна, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки промисловості та організації виробництва, ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

Гайдуцький Павло Іванович, доктор економічних наук, професор, академік Національної аграрної академії наук, директор Інституту стратегічних оцінок Президентського фонду Леоніда Кучми «Україна»

Гайдуцький Андрій Павлович, доктор економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки і маркетингу, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Гайдуцький Іван Павлович, доктор економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Гнатська Тетяна Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування, Одеський державний аграрний університет

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Князевич Анна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука»

Кожм'якіна Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри теоретичної і прикладної економіки, Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Лутай Лариса Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України

Mangirdas Morkunas (Мангірдас Моркунас), Doctor of Philosophy in Management and business administration Associate professor, Head of Logistics Management study program, Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania

Мельник Альона Олександрівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та сфери обслуговування, Київський національний університет технологій та дизайну

Надрага Василь Іванович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління персоналом та економіки праці, Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

Ніколюк Олена Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту і логістики, Одеська національна академія харчових технологій

Пантелеева Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Резнікова Наталія Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Руженський Микола Мусяйович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту, Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

Сазонець Ігор Леонідович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Трсова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Таврійський державний агротехнологічний університет, м. Мелітополь

Тулчинська Світлана Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Чертко Людмила Андріївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Чорна Людмила Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління та адміністрування, Житомирський інститут ПРАТ «ВНЗ «Межрегіональна академія управління персоналом»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Яременко Людмила Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Ярошевська Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор кафедри економіки, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

(постанова президії ВАК України від 27 травня 2009 р. № 1-05/2, наказ Міністерства освіти і науки України № 1081 від 29.09.2014 р.)

Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019 р.

(Категорія «Б»).

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКО-МЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);
— SIS;
— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 9144,
від 09.09.2004 року

ISSN 2306-6806

Передплатний індекс: 01751

Адреса редакції:

м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька,
18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.economy.in.ua

Засновники:

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості

України,

ТОВ "Редакція журналу

"Економіка та держава"

Видавець:

ТОВ "АКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

Рекомендовано до друку Вченою Радою
ІПК ДСЗУ 28.10.21 р.

Підписано до друку 28.10.21 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 18,8.
Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2810/1.

Віддруковано у ТОВ «АКС центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

У НОМЕРІ:

Економіка та держава № 10/2021

Економічна
наука

<u>Фостолович В. А., Боцян Т. В.</u> Інноваційна модель бізнес-процесу в системі незалежного фінансового посередництва за умов реалізації євроінтеграційних прагнень України	4
<u>Лавров Р. В., Кравченко А. О., Козловський С. В., Мазур Г. Ф.</u> Тенденції та перспективи розвитку економіки України в умовах коронакризи	12
<u>Орлова-Курилова О. В., Березовський Д. О., Пастернак Л. Ф., Рій М. М.</u> Державне управління інноваційним підприємництвом: регулювання оновлення інституціонального середовища та інвестиційного стимулювання в умовах COVID-19	20
<u>Дребот О. І., Бабікова К. О., Олійник Г. Б.</u> Інтегровані механізми функціонування рекреаційного туризму в контексті євроінтеграції	24
<u>Король М. М., Добош А. В.</u> Вплив інвестиційно-кредитної діяльності міжнародних кредитно-фінансових організацій на економіку України	31
<u>Халатур С. М., Кравченко М. В., Карамушка Д. К., Козир Е. В.</u> Комплексна експрес-методика оцінки кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств з урахуванням рівня їх економічного розвитку	37
<u>Красовська О. Ю.</u> Комплексна оцінка маркетингової діяльності на підприємствах сфери послуг	43
<u>Григорук А. А., Литвин Л. М.</u> Фінансовий капітал та його становлення в умовах глобалізації економіки	47
<u>Онешко С. В.</u> Методика оцінки технологічного рівня промислової продукції з використанням додаткових критеріїв	53
<u>Штань М. В.</u> Теоретична концептуалізація структурної політики держави	59
<u>Алізаге Ш. І.</u> Концептуальний підхід до регулювання інвестиційної політики будівельних компаній	64
<u>Нагара М. Б.</u> Циркулярна економіка: генезис, структура, особливості	68
<u>Водянка Л. Д., Тодорюк С. І., Тодоріко І. М.</u> Вплив пандемії COVID-19 на стан ринку праці в Україні та світі	74
<u>Нагірна М. Я., Дорош О. І.</u> Ключові аспекти використання соціальних мереж для бізнес-моделі B2B	80
<u>Меліхова Т. О., Феофанов Л. К., Рябчук О. О.</u> Удосконалення фінансового обліку та аудиту заробітної плати для підвищення ефективності управління підприємством	86
<u>Масюк Ю. В., Боюн В. Ю.</u> Управління фінансовими результатами діяльності сільськогосподарського підприємства	93
<u>Максютова О. В.</u> Перспективи інноваційного оновлення туристично-рекреаційного бізнесу регіону в напрямі реалізації ресурсозберігаючої політики	97

CONTENTS:

Ekonomika derzhava № 10/2021

Economy

<u>Fostolovych V., Botsian T.</u> INNOVATIVE BUSINESS PROCESS MODEL IN THE SYSTEM OF INDEPENDENT FINANCIAL INTERMEDIATION IN TERMS OF REALIZATION OF UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION ASPIRATIONS	4
<u>Lavrov R., Kravchenko A., Kozlovskiy S., Mazur H.</u> TRENDS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S ECONOMY IN THE CORONAVIRUS CRISIS	12
<u>Orlova-Kurilova O., Berezovsky D., Pasternak L., Riy M.</u> PUBLIC ADMINISTRATION OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP: REGULATION OF INSTITUTIONAL ENVIRONMENT RENEWAL AND INVESTMENT INCENTIVES UNDER COVID-19	20
<u>Drebot O., Babikova K., Oliinyk H.</u> INTEGRATED MECHANISMS OF RECREATIONAL TOURISM FUNCTIONING IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION	24
<u>Korol M., Dobosh A.</u> THE INFLUENCE OF INVESTMENT AND CREDIT ACTIVITIES OF INTERNATIONAL CREDIT AND FINANCIAL ORGANIZATIONS ON THE ECONOMY OF UKRAINE	31
<u>Khalatur S., Kravchenko M., Karamushka D., Kozyr E.</u> COMPLEX EXPRESS METHOD OF ASSESSMENT OF CREDIT CAPACITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES TAKING INTO ACCOUNT THE LEVEL OF THEIR ECONOMIC DEVELOPMENT	37
<u>Krasovska O.</u> COMPREHENSIVE EVALUATION OF MARKETING ACTIVITIES AT SERVICE ENTERPRISES	43
<u>Hryhoruk A., Lytvyn L.</u> FINANCIAL CAPITAL AND ITS FORMATION UNDER THE CONDITIONS OF ECONOMIC GLOBALIZATION	47
<u>Oneshko S.</u> METHODS OF ASSESSMENT OF TECHNOLOGICAL LEVEL OF INDUSTRIAL PRODUCTS USING ADDITIONAL CRITERIA	53
<u>Shtan M.</u> THEORETICAL CONCEPTUALIZATION OF STRUCTURAL POLICY OF THE STATE.....	59
<u>Alizada S.</u> CONCEPTUAL APPROACH TO REGULATION OF INVESTMENT POLICY IN CONSTRUCTION COMPANIES	64
<u>Nahara M.</u> CIRCULAR ECONOMY: GENESIS, STRUCTURE, FEATURES	68
<u>Vodianka L., Todorik S., Todoriko I.</u> THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE LABOR MARKET IN UKRAINE AND THE WORLD	74
<u>Nahirna M., Dorosh O.</u> KEY ASPECTS OF USING SOCIAL NETWORKS FOR THE B2B BUSINESS MODEL	80
<u>Melikhova T., Feofanov L., Riabchuk O.</u> IMPROVING FINANCIAL ACCOUNTING AND PAYROLL AUDIT TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF ENTERPRISE MANAGEMENT	86
<u>Masyuk Yu., Boyun V.</u> MANAGEMENT OF FINANCIAL RESULTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISE ACTIVITY	93
<u>Maksyutova O.</u> PROSPECTS FOR AN INNOVATIVE RENEWAL OF THE TOURISM AND RECREATION BUSINESS OF THE REGION TOWARDS THE IMPLEMENTATION OF RESOURCE-SAVING POLICIES	97

В. А. Фостолович,

д. е. н., доцент кафедри економіки, менеджменту, маркетингу та готельно-ресторанної справи, Житомирський державний університет імені Івана Франка

ORCID ID: 0000-0001-5359-7996

Т. В. Боцян,

к. е. н., доцент кафедри економіки, менеджменту, маркетингу та готельно-ресторанної справи, Житомирський державний університет імені Івана Франка

ORCID ID: 0000-0001-8423-7424

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.4

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ БІЗНЕС-ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ НЕЗАЛЕЖНОГО ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА ЗА УМОВ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

V. Fostolovych,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economics, Management, Marketing and Hotel and Restaurant Business, Zhytomyr Ivan Franko State University

T. Botsian,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics, Management, Marketing and Hotel and Restaurant Business, Zhytomyr Ivan Franko State University

INNOVATIVE BUSINESS PROCESS MODEL IN THE SYSTEM OF INDEPENDENT FINANCIAL INTERMEDIATION IN TERMS OF REALIZATION OF UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION ASPIRATIONS

Процеси глобалізації нестримно спонукають до змін економічного устрою держав, їх правових аспектів, відношення до соціальної відповідальності та екологічної безпеки. Цифрова трансформація сприяє порушенню кордонів у частині провадження бізнесу в частині зовнішньоекономічної діяльності та міжнародних відносин. Діяльність компаній в умовах діджиталізації набуває транснаціонального характеру. Система менеджменту та маркетингу у підприємств стала важливими аспектами в системі управління їх діяльністю. Особливого значення набула цифровізація в умовах реалізації євроінтеграційних прагнень України. Можливою стала перспектива входження України в систему спільного транзиту України NCTS (New Customs Transit System), тобто технологія, яка основана на європейській Конвенції про процедуру спільного транзиту. Ідея участі України в єдиній транзитній процедурі виступає одним із елементів угоди про асоціацію із Європейським Союзом. Уряд України, розуміючи важливість економічного зростання держави, зацікавлений у швидкому впровадженні режиму спільного транзиту NCTS. Використання лише географічного положення України в сфері міжнародних економічних відносин здатне істотно поліпшити економічний стан країни шляхом збільшення істотного транзитного потенціалу, завдяки проходженню територією нашої держави семи міжнародних транспортних коридорів. Оцінка стану та динаміки транзиту і загального обсягу міжнародних вантажних перевезень свідчить про постійне збільшення їх обсягів. Приведення у відповідність транспортної, логістичної та автоматизованої системи обслуговування як міжнародних вантажних перевезень, так і міжнародного транспортування вантажів, які проходять через територію нашої країни в режимі транзиту, сприятиме реалізації потенціалу транспортного коридору України, що з'єднує Європу та Азію. Цифрові технології в сфері митної справи дають можливість проводити митний контроль у режимі онлайн із автоматичним розподілом господарюючих суб'єктів виходячи із рейтингових критеріїв їх оцінки. Такий автоматизований митний контроль дає можливість встановити потребу в проведенні митного огляду й необхідність додаткової перевірки документів. Таку можливість надає шкала оцінювання відповідності суб'єктів визначеним критеріям за допомогою коефіцієнтів зменшення.

The processes of globalization are irresistibly encouraging changes in the economic structure of states, their legal aspects, attitudes to social responsibility and environmental security. Digital transformation contributes to the violation of borders in terms of doing business in terms of foreign economic activity and international relations. The activity of companies in the conditions of digitalization acquires a transnational character. The system of management and marketing of enterprises has become an important aspect in the management system of their activities. Digitalization has become especially important in the context of Ukraine's European integration aspirations. The prospect of Ukraine's entry into the Common Customs Transit System (NCTS), ie a technology based on the European Convention on the Common Transit Procedure, has become possible. The idea of Ukraine's participation in the single transit procedure is one of the elements of the Association Agreement with the European Union. The Government of Ukraine, realizing the importance of economic growth of the state, is interested in the rapid implementation of the joint transit regime NCTS. Using only the geographical position of Ukraine in the field of international economic relations, can significantly improve the economic condition of the country by increasing the significant transit potential, through the passage through our country of seven international transport corridors. Assessment of the state and dynamics of transit and the total volume of international freight traffic shows a steady increase in their volume. Aligning the transport, logistics and automated service system of both international freight and international transportation of goods passing through the territory of our country in transit, will help realize the potential of the transport corridor of Ukraine, connecting Europe and Asia. Digital technologies in the field of customs make it possible to conduct customs control online with automatic distribution of economic entities based on the rating criteria for their evaluation. Such automated customs control makes it possible to establish the need for customs inspection and the need for additional verification of documents. This possibility is provided by the scale of assessment of compliance of entities with certain criteria using reduction factors.

Ключові слова: діджиталізація, бізнес-процес, незалежне фінансове посередництво, система спільного транзиту NCTS (New Customs Transit System), АСУР (автоматизована система управління ризиками), ІТ-інструменти NCTS.

Key words: digitalization, business process, independent financial intermediation, New Customs Transit System, ASUR (automated risk management system), IT tools NCTS.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На рівень економічного розвитку будь-якої країни впливає інтенсивність глобалізації на кожному із етапів господарської, управлінської та зовнішньоекономічної діяльності. Інтенсивна діджиталізація створила сприятливі умови для активної інтерналізації, що спонукає до розвитку транснаціональних транспортно-логістичних систем. Сучасні цифрові технології та сформована безконтактна економіка відкрила можливості побудови міждержавних товаропровідних мереж. Завдяки цьому активізувалась міжнародна торгівельна діяльність та швидкими темпами зростають обсяги міжнародних вантажних перевезень.

Проте цифрові технології та роботизація викликали зміну моделі вантажних перевезень в частині процедури їх документального оформлення, збільшивши можливості інтернаціоналізації операцій. При розширенні можливостей та пропускної спроможності міжнародної транспортної системи підвищились вимоги як до місцевої транспортної системи, що входить до моделі міждержавного коридору транспортних переміщень, так і в цілому до міжнародної транспортної системи. Питання технічної готовності та правового забезпечення даного процесу стало важливим завданням як практиків, так і науковців.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питання реалізації євроінтеграційних процесів в Україні займалось багато науковців та практиків України.

Вивчення правових аспектів євроатлантичної інтеграції України здійснювали К. Гайліон, Н. Волченко, К. Капусняка, Т. Зінчука, Г. Мелоні, С. Кваші, Л. Михайлової, А. Новак, Н. Мозоль Дж. Шерр та багато інших вчених. Аналіз динаміки історико-політичних змін

у частині українсько-європейських взаємовідносинах досліджували І. Бережнюк, О. Храбрый, М. Горинь, О.А. Корнієвський, С. Боротничек, А.С. Гальчинський, О. Дугіна. Ними було виокремлено етапів руху України до європейського співтовариства, представлено державну політику у сфері європейської інтеграції. Важливою є аналітична оцінка економіко-політичних та правових впливів на суспільство нашої держави, пов'язане із діями орієнтованими на євроінтеграцію. Проте питання запровадження системи спільного транзиту в Україні за системою NCTS (New Customs Transit System), тобто інтегрування технології, яка основана на європейській Конвенції про процедуру спільного транзиту потребує більш глибокого вивчення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є проведення теоретичного дослідження інструментів впровадження елементів діджиталізації в системі міжнародного співробітництва України та країн-членів ЄС у частині реалізації Євроінтеграційних ініціатив. Завданням є дослідити можливість та перспективи впровадження в Україні системи спільного транзиту NCTS (New Customs Transit System).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасним викликом імплементації в Україні цифрових технологій в напрямку реалізації безконтактної економіки в частині транспортних перевезень на першому етапі стало впровадження системи "Єдине вікно", яке ініціювало та сприяло практичній реалізації Міністерство фінансів України для роботи митниці ще з серпня 2016 року [10].

Впровадивши механізм роботи митниці в системі "Єдине вікно", було реалізовано ідею спрощення провадження зовнішньоекономічної діяльності.

Таблиця 1. Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами у 2020 році

Регіональний розподіл	Експорт			Імпорт			Сальдо
	тис. дол. США	у % до 2019 р.	у % до загального обсягу	тис. дол. США	у % до 2019 р.	у % до загального обсягу	
Україна							
В тому числі:	49191824,5	98,3	100,0	54336136,7	89,4	100,0	-5144312,2
Вінницька	1377760,0	94,7	2,8	554508,1	87,8	1,0	823251,9
Волинська	642901,2	92,6	1,3	1315698,3	90,4	2,4	-672797,1
Дніпропетровська	7591621,9	96,0	15,4	4634191,3	83,9	8,5	2957430,6
Донецька	3935012,3	85,0	8,0	1445841,8	65,0	2,7	2489170,5
Житомирська	681049,3	94,7	1,4	527356,2	92,8	1,0	153693,1
Закарпатська	1349544,5	90,6	2,7	1255371,3	85,3	2,3	94173,2
Запорізька	2923400,3	94,9	5,9	1221278,5	79,8	2,2	1702121,8
Івано-Франківська	757650,5	83,1	1,5	639291,3	76,9	1,2	118359,2
Київська	1967742,9	101,0	4,0	4178359,9	101,6	7,7	-2210617,0
Кіровоградська	912658,7	129,1	1,9	232760,4	93,1	0,4	679898,3
Луганська	129599,2	84,8	0,3	212257,3	83,9	0,4	-82658,1
Львівська	2322937,5	105,5	4,7	3443377,1	111,5	6,3	-1120439,6
Миколаївська	2248609,4	104,5	4,6	789864,3	79,9	1,5	1458745,1
Одеська	1360392,3	98,3	2,8	2183765,4	116,1	4,0	-823373,1
Полтавська	2317275,7	110,2	4,7	1172474,5	86,2	2,2	1144801,2
Рівненська	469433,9	106,7	1,0	383000,9	100,1	0,7	86433,0
Сумська	974367,0	110,3	2,0	836050,2	127,4	1,5	138316,8
Тернопільська	448146,1	103,2	0,9	405979,9	90,2	0,7	42166,2
Харківська	1471159,5	104,0	3,0	1797256,4	103,0	3,3	-326096,9
Херсонська	280667,8	104,7	0,6	327013,7	80,3	0,6	-46345,9
Хмельницька	663414,6	103,3	1,3	507284,2	90,0	0,9	156130,4
Черкаська	810696,9	93,9	1,6	679489,8	142,3	1,3	131207,1
Чернівецька	168433,2	78,8	0,3	170895,4	81,9	0,3	-2462,2
Чернігівська	890843,9	110,4	1,8	342040,3	81,6	0,6	548803,6
м. Київ	12427560,4	99,5	25,3	23929025,9	93,1	44,0	-11501465,5

Джерело: узагальнено авторами на основі [12].

Завдяки системі "Єдине вікно" роботу підприємств у частині співпраці із митними й контролюючими органами було переведено у електронний формат та реалізовано технологію роботи державного інформаційного вебпорталу "Єдине вікно для міжнародної торгівлі".

Наступним етапом євроінтеграційного процесу та глобалізації в Україні стала ідея запровадження моделі спільного транзиту України за системою NCTS (New Customs Transit System), тобто технологія, яка основана на європейській Конвенції про процедуру спільного транзиту. Ідея участі України в єдиній транзитній процедурі виступає одним із елементів угоди про асоціацію із Європейським Союзом [11].

Конвенція слугує базовим нормативом при переміщенні товарів між 35 країнами-учасниками. Визнавши умови Конвенції, Україна повинна дотримуватись "Спільної транзитної процедури", яка діє в державах-членах ЄС, країнах Європейської асоціації вільної торгівлі (EFTA), Туреччині, Північній Македонії та Сербії.

Операції із оформлення транзиту вантажів між країнами-учасниками Конвенції здійснюються за відповідними правилами, замінюючи механізм національних транзитних процедур.

Для України реалізація цієї ініціативи має особливо важливе значення, оскільки наша країна є коридором між країнами Європи та Азії. Маючи сприятливе географічне розташування Україна отримала унікальну можливість використовувати свої території, як вузлові інструменти міжконтинентального транспортного сполучення. І, як результат, Україна виступає ключовим елементом (пунктом) міжнародних вантажних перевезень.

Оцінюючи загальні обсяги зовнішньої торгівлі товарами України у 2020 році, та порівнюючи її із показниками 2019 року варто відмітити, що кожна із територій України здійснює зовнішньоекономічну діяльність у більших, або менших обсягах. Експортно-імпорتنний ба-

ланс в Україні є від'ємним, проте різниця становить лише 5144312,2 тис. дол. США (табл. 1).

Лєвова частка Всього експорту України припадає на столицю України (25,3%), Дніпропетровську область (15,4%) та Донецьку область (8,0%). Проте достатній рівень експортного потенціалу має кожна із областей України. Тому, важливим є підготувати кожен із територіальних одиниць до впровадження технологій реалізації системи спільного транзиту на території України.

Саме тому, важливим об'єктом економічного розвитку країни в цілому, так і окремих її суб'єктів господарювання, що забезпечують функціонування транспортної системи міжнародних та транзитних перевезень, є посилення вітчизняного транзитного потенціалу. Завданням є стимулювати та сприяти активному впровадженню технологій реалізації системи спільного транзиту на території України та мінімізувати стримуючі фактори активного розвитку міжнародних вантажних перевезень.

Бізнесові структури України, через можливість які створює держава активно інтернаціоналізують як виробничі процеси, так і торгівельні. В результаті чого попит на міжнародні вантажні перевезення щорічно зростає.

З прийняттям Закону України від 12.09.2019 № 78-IX "Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи" в Україні запущено процес приєднання до Конвенції про процедуру спільного транзиту. Конвенція про процедуру спільного транзиту є основою для переміщення товарів між 35 країнами: державами-членами ЄС, країнами Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ/ЕФТА), Туреччиною, Північною Македонією та Сербією. Технологія, яка лежить в основі Конвенції — це нова комп'ютеризована система транзиту (NCTS). Вона доступна лише для членів Конвенції.

У зв'язку із чим нами проведено аналіз стану та обсягів зовнішньоекономічної діяльності України із країнами-учасниками, що реалізують Конвенцію та є учасниками системи спільного транзиту. В ході аналізу виявлено, що Україна здійснює зовнішньоекономічні операції із кожним учасником Конвенції (табл. 2).

Україна має перспективу отримати таке запрошення наприкінці 2021 — на початку 2022 років. Приєднання ратифікується Верховною Радою України. Тобто NCTS з'єднує митні служби в країнах-учасниках Конвенції, дозволяючи обмінюватися митними даними. Після приєднання до Конвенції, митниці ЄС і України матимуть в системі один транзитний документ (одну митну декларацію для декларування товарів у системі спільного транзиту). Використання Це дозволяє митним органам контролювати товари на кожному етапі перевезення, що означає відстеження вантажів у різних юрисдикціях.

При роботі в системі NCTS при оформленні транзиту для користувача створюються додаткові можливості та застосовуються спеціальні транзитні спрощення. Це є стимулюючим фактором для переходу на роботу у даній системі та перехідним етапом організації добросовісного ведення бізнесу.

Це прогнозовано покращить боротьбу з шахрайством із супровідними документами та збільшить митні надходження до бюджету (митні надходження зараз

складають близько 35% надходжень Державного бюджету України, тому важливо, щоб митні платежі сплачувалися чесно).

Оцінюючи кількість оформлень митних декларацій форми МД-2 відмічено збільшення їх кількості з роками. Так, якщо у 2015 році було оформлено 2791,2 тис. штук декларацій МД-2, то у 2020 році — 4464,6 тис. штук, що більше ніж у 1,6 рази при порівнянні із даними базового періоду, з яких 10% — це декларації, що оформлені на внутрішній транзит (каботаж) та на прохідний транзит (табл. 3).

В Україні, на вимогу євроінтеграційного процесу, активно практикується процедура електронного оформлення митних декларацій форми МД-2. Швидкі темпи цифровізації спонукали брокерські компанії активно долучитись до процедури цифрової глобалізації в частині реалізації процедури електронного декларування. Так, із початку дії даного порталу роботи в режимі системи "Єдине вікно" уже в 2014 році було оформлено 2680,8 тис. штук електронних митних декларацій МД-2 за процедурою електронного декларування. У 2020 році їх кількість зросла більше як на 62% і становила 4314,0 тис. одиниць оформлень електронних декларацій МД-2, із яких теж майже 10% становлять декларації, оформлені на внутрішній та прохідний транзит (табл. 4).

Особливістю режиму спільного транзиту є обов'язкове гарантування та пломбування усіх переміщень. Наразі в Україні при транзиті фінансові гарантії є обов'язковими лише для близько 30% товарів.

З часом фінансові гарантії стануть обов'язковими для всіх видів товарів.

Пломби накладатимуться на увесь транспорт; вони матимуть захисну функцію і будуть визнаватися в ЄС. Це підвищить безпеку перевезень.

Конвенція про процедуру спільного транзиту передбачає для трейдерів застосування ряду спеціальних транзитних спрощень, а саме:

— застосування загальної фінансової гарантії, загальної фінансової гарантії із зменшенням розміру забезпечення базової суми на 50% або 70%, звільнення від гарантії;

— можливість відправлення або отримання товарів без їх пред'явлення митниці ("авторизований вантажо-

Таблиця 2. Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами з учасниками конвенції у 2020 році

Країна-учасниця Конвенції по NCTS	Експорт			Імпорт			Сальдо, тис. дол. США
	тис. дол. США	у % до 2019 р.	% до всього Експорту	тис. дол. США	у % до 2019 р.	% до всього Імпорту	
Всього	49191824,5	98,3	100	54336136,7	89,4	100	-5144312,2
Австрія	579988,3	96,9	1,18	559737,2	85,2	1,03	20251,1
Бельгія	560930,3	82,4	1,14	526390,3	95,8	0,97	34540,1
Болгарія	511502,7	106,1	1,04	289909,3	63,1	0,53	221593,4
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	666851,9	106,2	1,36	734243,8	95,4	1,35	-67391,9
Греція	178809,9	65,2	0,36	317007,7	101,7	0,58	-138197,8
Данія	216888,6	85,2	0,44	220915,4	80,6	0,41	-4026,8
Естонія	109748	78,5	0,22	177570,2	123	0,33	-67822,2
Ірландія	94365,8	61,6	0,19	209304,8	123,4	0,39	-114939
Іспанія	1250213,7	83,3	2,54	735137,4	87,1	1,35	515076,3
Італія	1928906,3	79,7	3,92	2128733,9	102,6	3,92	-199827,6
Кіпр	31820,8	73,9	0,06	19005,6	82	0,03	12815,2
Латвія	229426,4	76,5	0,47	158959,8	95,5	0,29	70466,5
Литва	431448,5	105	0,88	813405,6	71,1	1,50	-381957,1
Люксембург	17423,1	86,3	0,04	17117,1	32,2	0,03	306
Мальта	8851,6	21,4	0,02	14056,2	269,3	0,03	-5204,6
Нідерланди	1802205,9	97,5	3,66	750840	98,1	1,38	1051365,9
Німеччина	2071739,4	86,9	4,21	5339677,7	89,2	9,83	-3267938,3
Польща	3272683,1	99,3	6,65	4140911,8	100,8	7,62	-868228,7
Португалія	233971,3	82,9	0,48	68191,1	91,2	0,13	165780,2
Румунія	1080954,2	107,5	2,20	682434,6	105,7	1,26	398519,6
Словаччина	446759,5	63	0,91	1143401,5	175,4	2,10	-696642
Словенія	40280,9	103,4	0,08	253442,4	103,4	0,47	-213161,4
Угорщина	1263810,4	80,9	2,57	1399536,4	111,9	2,58	-135726
Фінляндія	54540,1	118,1	0,11	249228,5	90,5	0,46	-194688,4
Франція	592395,2	99,3	1,20	1467709,5	88,8	2,70	-875314,3
Хорватія	29593,1	79,6	0,06	52845,2	100,6	0,10	-23252,1
Чехія	826278,3	89,7	1,68	961721,3	82,5	1,77	-135443
Швеція	72522,5	94,1	0,15	428096,8	87,5	0,79	-355574,3
Туреччина	2436266,9	93	4,95	2418811,8	102,7	4,45	17455
Північна Македонія	80746,5	174,3	0,16	15568,5	94,2	0,03	65178
Сербія	136634,3	53,1	0,28	165239,5	95,1	0,30	-28605,2
Країни Європейської Асоціації Вільної Торгівлі							
Ісландія	1026,1	103,2	0,00	90551,8	95,8	0,17	-89525,7
Норвегія	27032,3	100,5	0,05	288613,9	108,8	0,53	-261581,5
Швейцарія	142662,5	111,8	0,29	876023,4	55	1,61	0

Джерело: узагальнено авторами на основі [1].

відправник", "авторизований вантажоодержувач"), самостійного накладання пломб на вантажі.

Трейдери. При роботі у системі NCTS мають можливість отримати дозволу на застосування декількох спрощень одночасно.

Статус Авторизованого економічного оператора (АЕО) дозволить трейдерам користуватися цими спеціальними транзитними спрощеннями без проходження додаткової перевірки митницію.

ЄС допомагає Україні виконати всі дії, щоб приєднатися до Конвенції — зокрема, через програми EU4PFM, RST.

Таблиця 3. Динаміка кількості оформлення митних декларацій форми МД-2, тис. шт. (2014–2020 рр.)

Показник	Роки						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Оформлено митних декларацій форми МД-2	3113,4	2791,2	3088,0	3569,4	3953,2	4559,4	4464,6
- на ввезення (надходження)	1755,4	1510,1	1808,7	2148,5	2472,2	3089,6	3050,8
- на вивезення (пересилання)	884,8	870,1	852,2	940,0	989,7	998,7	985,1
- на внутрішній транзит (каботаж)	87,1	73,3	79,4	90,2	92,7	95,6	89,3
- на прохідний транзит	385,9	337,7	347,6	390,7	398,6	375,5	339,4

Джерело: узагальнено авторами на основі [5].

Таблиця 4. Динаміка кількості оформлення митних декларацій форми МД-2 за процедурою електронного декларування, тис. шт. (2014–2020 рр.)

Показник	Роки						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Оформлено митних декларацій форми МД-2 за процедурою електронного декларування:	2680,8	2530,7	2851,8	3349,3	3746,9	4389,4	4314,0
- на ввезення (надходження)	1611,9	1432,0	1736,4	2089,3	2417,1	3052,1	3024,1
- на вивезення (пересилання)	820,9	830,9	892,1	929,5	982,1	992,0	980,2
- на внутрішній транзит (каботаж)	80,5	70,4	77,2	88,0	91,7	95,2	88,9
- на прохідний транзит	167,6	197,3	209,1	242,5	256,0	250,1	220,8

Джерело: узагальнено авторами на основі [5].

Литва безоплатно надала Україні своє програмне забезпечення NCTS. За фінансової підтримки ЄС воно було локалізоване та пристосоване до застосування в Україні. За експертної підтримки ЄС розробляється законодавча база, здійснюються контакти з європейськими профільними структурами (зокрема, DG TAXUD) [11].

Враховуючи необхідність у подальшому приєднання до зазначеної Конвенції, незалежні фінансові посередники, страхові компанії та банки, які мають право приймати участь у процесі запровадження режиму спільного транзиту в Україні, використовуючи в своїй діяльності усі аспекти, положення та нововведення режиму для оформлення як на території України, так і за її межами повинні адаптувати свою діяльність до вимог Конвенції. Відповідно діючого законодавства наразі в Україні при транзиті фінансові гарантії є обов'язковими лише для близько 30% товарів. Тому кількість операцій із фінансового гарантування при ратифікації угоди про Режим спільного транзиту України та при роботі в системі NCTS відразу збільшиться на 70%, і, як наслідок, збільшиться отримана економічна вигода від здійснюваних операцій на 70%.

Право для подачі документів на отримання спеціальних транзитних спрощень отримує підприємство при оформленні лише 50 декларацій у системі NCTS.

Аналізуючи окремі показники спеціальної митної статистики декларування, в Україні відмічено щорічне збільшення кількості осіб, які здійснюють операції з товарами та перебувають на централізованому обліку, варто відмітити, що з роками збільшується кількість взятих на облік осіб (табл. 5).

Якщо у 2014 році було взято на облік 64,6 тис. осіб, які здійснюють операції з товарами та перебувають на централізованому обліку, то у 2020 році, їх кількість збільшилась до 147,4 тис. осіб, що майже у 2,3 рази більше базового періоду. Разом із тим збільшилась кількість тих, які здійснювали митні формальності з товарами з початку року із 35,2 тис осіб у 2014 році, до 51,0 тис. осіб у 2020 році (табл. 2.).

Таблиця 5. Динаміка кількості осіб, які здійснювали операції з товарами та перебувають на централізованому обліку, тис. осіб (2014–2020 рр.)

Показник	Роки						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість осіб, які здійснювали операції з товарами та перебувають на централізованому обліку (тис. осіб): в т. ч.	64,6	79,2	93,4	105,0	115,7	133,7	147,4
- взятих на облік з початку року	11,5	12,5	14,3	13,6	13,5	18,5	15,4
- здійснювали митні формальності з товарами з початку року	35,2	37,4	10,9	44,3	46,8	52,2	51,0

Аналітична оцінка ситуації що склалась свідчить про потребу швидкої трансформації діючої системи транзиту в Україні до вимог системи спільного транзиту NCTS та адаптування роботи брокерських компаній та фінансових гарантів у системі програмного забезпечення NCTS, зокрема у програмах EU4PFM, RST.

Крім того, із активізацією процесу Національного етапу застосування NCTS в Україні у 2021 році відчутно зростає кількість оформлених митних декларацій форми МД-2 за процедурою електронного декларування. Так, якщо порівнювати період січень — травень 2020 року та аналогічний період 2021 року нами відмічено їх збільшення на 21,8% (табл. 5).

Також спостерігається збільшення кількості осіб, які здійснюють операції з товарами та перебувають на централізованому обліку у 2021 році на 9,7%, при порівнянні із аналогічним періодом 2020 року (січень — травень) (табл. 6).

Отже, уряд України, розуміючи важливість економічного зростання держави зацікавлений у швидкому впровадженні режиму спільного транзиту NCTS. Використання лише географічного положення України в сфері міжнародних економічних відносин, здатне істотно поліпшити економічний стан країни, шляхом збільшення істотного транзитного потенціалу, завдяки проходженню по території нашої держави семи міжнародних транспортних коридорів. Оцінка стану та динаміки транзиту і загального обсягу міжнародних вантажних перевезень свідчить про постійне збільшення їх обсягів.

Приведення у відповідність транспортної, логістичної та автоматизованої системи обслуговування як міжнародних вантажних перевезень, так і міжнародного транспортування вантажів, які проходять через територію нашої країни в режимі транзиту, сприятиме реалізації потенціалу транспортного коридору України, що з'єднує Європу та Азію.

Вирішено це питання буде шляхом впровадження NCTS в Україні. На сьогодні урядом України реалізовано усі пункти, необхідні для впровадження даної системи у роботу: підписано угоду про асоціацію між Україною та ЄС; сформовано законодавчу базу (Закон України № 78-IX) та прийнято підзаконні акти; забезпечено постачання ІТ-інструментів для провадження запуску NCTS та проведено навчання тренерів по роботі із програмою; здійснено тестування ІТ-інструментів NCTS та проведено навчання посадових осіб митниці та бізнесу. Наразі запущено пілотний проєкт та проводиться застосування NCTS на практиці. Україна знаходиться на етапі впровадження національного застосування системи NCTS.

На цьому етапі (Етап національного застосування системи спільного транзиту) до NCTS поступово будуть під'єднувати усі митниці (від митниць на західному кордоні до найбільших внутрішніх митниць та залучення усіх митниць України).

На цьому етапі трейдеру буде надано можливість вибору системи для подачі транзитної декларації:

1) застосування національної системи контролю митного оформлення товарів в режимі транзиту;

2) застосування системи NCTS.

Робота у вищезазначеному режимі є необхідною умовою, щоб претендувати на запрошення приєднатись Україні до Конвенції, як учасник процедури спільного транзиту.

Лише після погодження та ратифікації процедури приєднання до Конвенції, митниця України, та митниці ЄС у єдиній системі матимуть лише один транзитний документ. До кінця 2021 року планується

ся пройти оціночну місію експертів ЄС та реалізувати приєднання до Конвенції про процедуру спільного транзиту [13].

Для бізнесових структур, які здійснюють такі операції формування однієї транзитної декларації, яка оформляється для доставки вантажів від митниці відправлення з однієї країни в іншу країну (до митниці призначення), при участі в системі спільного транзиту, призводить до:

— зменшення вартості митних процедур;

— скорочення часу на оформлення таких процедур;

— спрощення процедури проходження товару через митні кордони та зменшення витрат часу на доставку товару.

Така система інтегрована на рівні держави сприяє пришвидшенню потоку товару та розвантаженню митних постів через інтенсивний потік руху транспорту через митні кордони України.

Тому для бізнесу України доцільним є лише рух у напрямі реалізації даної ініціативи. Бізнесові структури, які задіяні у процесі впровадження NCTS, повинні підготувати підґрунтя для активної роботи. Зайнявши першість у новітній ініціативі, бізнес-структури зможуть зайняти додаткові сегменти ринку та отримати максимальну економічну вигоду.

Наступним експериментальним кроком у системі цифровізації в Україні стало відкриття даних та оприлюднення митних декларацій, яке здійснюється у формі відкритих даних.

Це є роковим кроком у системі контролю роботи державних органів, оскільки в світі така інформація є закритою.

Фінансову підтримку для реалізації ініціативи запуску сервісів відкритих даних у системі Держмитслужби та підтримку її роботи було реалізовано в Україні за підтримки проекту USAID/UK aid ("Прозорість та підзвітність у держуправлінні та послугах/TAPAS"). Через цей проєкт було профінансовано розробку IT програмного забезпечення [7].

Позитивним у системі відкритих даних щодо митних операцій в Україні є:

— підвищення рівня прозорості роботи митних органів;

— відкритість системи зовнішньоекономічної діяльності та її результативності;

— розробка нових інформаційних відкритих сервісів;

— створення нових видів послуг.

Відкриття доступу до даних у частині здійснення митних операцій в деталях про зовнішньоекономічні операції підвищить рівень ефективності оперативних та виважених управлінських рішень, які матимуть позитивний ефект на діяльність та розвиток бізнесових структур.

Наразі стала доступною для перегляду та використання інформація про відомості, які було внесені декларантами у митні декларації при їх оформленні відповідно до порядку для здійснення митного оформлення у відповідних режимах на порталі "Дія" в закладці "Дія. Відкриті дані" [14]. Відкритою стала можливість користуватись сервісом API-сервіс з метою отримання даних, які бізнесові структури зможуть використовувати з метою формування планів роботи та розробки прогнозних показників діяльності. Володіючи достовірною і повною інформацією для керівних органів влади та їх структурних підрозділів створюється можливість міцної співпраці в тандемі із бізнесовими структурами у на-

Таблиця 6. Динаміка окремих показників спеціальної митної статистики декларування за період січень-травень 2020–2021 рр.

Показник	Одиниця виміру	Січень-травень 2020 року	Січень-травень 2021 року	Відхилення, % 2020- до 2021 р.
Оформлено митних декларацій форми МД-2:	тис. шт.	1 624,1	1 967,0	+21,1
на ввезення (надходження)	тис. шт.	1 079,3	1 337,4	+23,9
на вивезення (пересилання)	тис. шт.	378,7	437,4	+15,5
на внутрішній транзит (каботаж)	тис. шт.	31,1	42,1	+35,4
на прохідний транзит*	тис. шт.	135,1	150,2	+11,2
Оформлено митних декларацій форми МД-2 за процедурою електронного декларування:	тис. шт.	1 564,5	1 905,4	+21,8
на ввезення (надходження)	тис. шт.	1 068,0	1 328,5	+24,4
на вивезення (пересилання)	тис. шт.	376,7	435,7	+15,7
на внутрішній транзит (каботаж)	тис. шт.	30,9	42,0	+35,9
на прохідний транзит*	тис. шт.	88,9	99,2	+11,6
Оформлено інших митних документів:	тис. шт.	330,2	400,3	+21,2
квитанцій МД-1	тис. шт.	167,2	196,8	+17,7
оглядових розписів М 15	тис. шт.	104,5	122,4	+17,1
митних декларацій М-16	тис. шт.	58,5	81,1	+38,6
Кількість осіб, які здійснюють операції з товарами та перебувають на централізованому обліку:	тис. осіб	139,2	152,7	+9,7
взяток на облік з початку року	тис. осіб	6,2	5,9	-4,8
здійснювали митні формальності з товарами з початку року	тис. осіб	36,3	39,4	+8,5

* включаючи електронні документи контролю доставки на основі накладних ЦІМ/УМВС [CIM/SMGS] та книжок МДП [Carnet TIR]

Джерело: [6]

прямку реалізації державної стратегії. Формуючи модель розвитку держави, аналітики та науковці матимуть достовірне підґрунтя для розробки концепцій.

У межах проєкту із формування відкритих даних у частині цифровізації митниці оприлюднено інформацію про експортно-імпорتنі операції, які відбувались ще від лютого 2020 року по сьогоднішній час із зазначенням даних від кодів товарів, напрямків їх переміщення, митних режимів та типу декларацій, до даних про масу і кількість товару, країну походження товару і наявність квот.

Щомісячне оновлення інформації забезпечує державні органи контролю, бізнесові структури та науковців-дослідників оперативною інформацією, яка забезпечить максимальний ефект в частині інформаційної бази для прийняття виважених управлінських рішень та науково обґрунтованих стратегій розвитку.

Цифровізація митниці орієнтує її роботу на забезпечення благ людини та робить її зручним інструментом в організації зовнішньоекономічної діяльності в сфері провадження бізнесу. Оприлюднення інформації у сфері митного оформлення та здійснення зовнішньоекономічної діяльності створюють усі передумови забезпечення прозорості виконання функцій фахівцями митної справи. Безпомилковим кроком у напрямі уникнення проявів корупції є оприлюднення інформації та прозоре її представлення у вільному доступі для зацікавлених сторін, у тому числі і контролюючих структур. Активне імплементування елементів цифровізації у суспільну діяльність, бізнес-процеси та систему співпраці між тріадою суб'єктів держави (суспільство, держава, бізнес) робить доступними розрахункові сервіси та інформаційні дані для здійснення власних операцій, оцінених та прорахованих наперед. Наприклад, доступним є сервіс, який дає можливість провести розрахунок вартості митного оформлення транспортного засобу при його переміщенні через кордон.

На відкритому сайті Державної Митної служби України представлено інформаційний ресурс та розроб-

лено алгоритм для самостійного декларування фізичною особою товару, наприклад, легкового автомобіля, який ввозиться в Україну [10]. На сайті також є доступним "Калькулятор митної вартості та платежів при митному оформленні автомобіля" [3].

Крім інформаційних ресурсів, також Державною митною службою України сформовано сайт, який дає можливість скласти та надіслати скаргу. Таку опцію в автоматизованому режимі не могли реалізувати до впровадження активної цифровізації в усіх сферах діяльності митних органів України.

Робота цифрових систем які інтегруються у функціонування митниці орієнтовано на автоматизацію операцій із митницею не лише юридичних осіб, але і фізичних осіб. Сучасним інструментом роботи із митними органами України є розроблені автоматизовані електронні калькулятори, які є у вільному доступі для будь-якого користувача, надають можливість: попередньо прорахувати усі оплати, пов'язані із митним оформленням; попередньо визначити суми митних зборів, податків та платежів, сплативши їх онлайн. Такі сервіси формують безконтактну роботу юридичних і фізичних осіб із митними органами та цілковито виключають можливість корупційних дій в процесі виконання функцій працівниками Державної митної служби України.

Інтегрування елементів діджиталізації в систему роботи органів Державної митної служби України та митних постів спонукала до створення автоматизованих систем контролю та управління ризиками. Активування роботи АСУР (автоматизованої системи управління ризиками) уможливило автоматизацію митного контролю в режимі онлайн. Для цього було сформовано та законодавчо затверджено "Порядок здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю" [8].

У відповідності із даним порядком визначено профілі ризику, які вносяться у базу даних ризиків. Профіль ризику може бути представленим як у формі паспорта профілю ризику, так і у формі програмного коду, оскільки його формують і для документальних і для електронних профілів ризику. Програмний код профілю ризику формується та використовується лише для електронних профілів ризику. Такий код інтегрується для використання в окремій модуль АСУР. Модулі АСУР окремо розробляються під потреби ЄАІС (у тому числі АСМО) із врахуванням митного режиму, особливостей окремих товарів, засобів та способів переміщення через митний кордон України, видів транспортних засобів та інше.

Специфічним є те, що профілі ризику формуються на основі величин індикаторів ризику, із врахуванням регіональних та місцевих особливостей. Рішенням експертної комісії схвалюються, або відхиляються розроблені електронні профілі ризику. У випадку схвалення, їх надсилають листом до центрального підрозділу із питань координації застосування СУР у структурний підрозділ з питань ІТ та інтегруються у програму.

Цифрові технології в сфері митної справи дають можливість проводити митний контроль у режимі онлайн із автоматичним розподілом господарюючих суб'єктів, виходячи із рейтингових критеріїв їх оцінки. Такий автоматизований митний контроль дає можливість встановити потребу в проведенні митного огляду й необхідність додаткової перевірки документів. Цю можливість надає шкала оцінювання відповідності суб'єктів визначеним критеріям за допомогою коефіцієнтів зменшення.

Унікальним є те, що завдяки цифровим трансформаціям з'явилась можливість проведення оцінювання на відповідність суб'єктів господарювання до визначених критеріїв в автоматизованому режимі без фізичного залучення посадових осіб для здійснення митного кон-

тролю товарів або транспортних засобів. Перевірка на відповідність здійснюється в АСУР на основі звичайної методики аналізу СУА (стандартної умови аналізу). При роботі в такому режимі вплив людини на прийняття рішення зводиться до мінімуму.

Суб'єкт господарювання, який має намір пройти митний контроль може самостійно перевірити вимоги в частині відповідності критеріям, які оприлюднено на офіційному сайті Держмитслужби [16].

Отже, варто зауважити, що система АСУР постійно підлягає трансформації, оскільки вдосконалюється кожен із її елементів в залежності від потреб користувачів та по мірі цифрового удосконалення самого програмного продукту.

ВИСНОВКИ

Кроком України вперед є дії, спрямовані на приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту. Завдяки імплементації в систему Митного оформлення автоматизованої системи транзиту NCTS буде об'єднано роботу усіх митних служб країн-учасниць Конвенції з метою обміну інформації для роботи в системі спільного транзиту. Крім реалізації євроінтеграційної ініціативи, завдяки можливості формування єдиного транзитного документу на всьому шляху міждержавного переміщення товару аж від митниці відправлення до митниці призначення сприятиме зменшенню вартості митних процедур і зменшенню часу, який буде затрачатись для проходження митних процедур на кожному із митних кордонів. Завдяки впровадженні системи спільного транзиту в Україні зникне проблема порушення митного законодавства.

Цифровізація вносить свої корективи не лише в роботу міждержавних зв'язків та принципів роботи, але і змінює підходи до організації системи і технології бізнесу, сприяє зміні інструментів системи маркетингу та системи менеджменту на підприємствах.

Література:

1. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами. Зовнішньоекономічна діяльність. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 13.09.2021 р.).
2. Єдине вікно для міжнародної торгівлі. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/the_only_window_for_international_trade-472 (дата звернення: 23.09.2021 р.).
3. Калькулятор митної вартості та платежів при митному оформленні автомобіля Державна митна служба України. URL: <https://calc.customs.gov.ua/#> (дата звернення: 14.09.2021 р.).
4. Митне оформлення автомобіля. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/mitne-oformlennia-avtomobilia> (дата звернення: 14.09.2021 р.).
5. Окремі показники спеціальної митної статистики декларування за період 2014—2020 років. Режим спільного транзиту (NCTS) Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/rezhim-spilnogo-tranzitu-ncts> (дата звернення: 13.09.2021 р.).
6. Окремі показники спеціальної митної статистики декларування. Статистика та реєстри. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reestri> (дата звернення: 17.09.2021 р.).
7. Про відкриті дані. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/open-data> (дата звернення: 15.09.2021 р.).
8. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю: Наказ Міністерства Фінансів України від 31.07.2015 р. № 684 із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства фінансів № 32 від 22.01.2021. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

laws/show/z1021-15#Text (дата звернення: 15.09.2021 р.).

9. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму "єдиного вікна" та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України": Закон України від 06.09.2018 № 2530-V. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-19#Text> (дата звернення: 20.09.2021 р.).

10. Про затвердження Порядку взаємодії між декларантами, їх представниками, іншими заінтересованими особами та митними органами, іншими державними органами, установами та організаціями, уповноваженими на здійснення дозвільних або контрольних функцій щодо переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, з використанням механізму "єдиного вікна" та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України": Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 № 971. Урядовий портал. Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-i211020-971> (дата звернення: 18.09.2021 р.).

11. Режим спільного транзиту (NCTS). Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/rezhim-spilnogo-tranzitu-ncts> (дата звернення: 10.09.2021 р.).

12. Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами. Державна служба статистики України. Зовнішньоекономічна діяльність. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 13.09.2021 р.).

13. Розпочався етап національного застосування Нової комп'ютеризованої транзитної системи. Євроінтеграційний портал. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/povnyu-rozpochavsya-etap-nacionalnogo-zastosuvannya-novoyi-kompyuteryzovanoyi-tranzytnoyi-systemy> (дата звернення: 13.09.2021 р.).

14. Центр компетенцій в сфері відкритих даних. Дія. Відкриті дані. URL: <https://diia.data.gov.ua/> (дата звернення: 13.09.2021 р.).

15. Цифровізація митниці: відкриття митних декларацій у формі відкритих даних. Дія. Бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/cifrovizacia-mitnici-vidkritta-mitnih-deklaracij-u-formi-vidkritih-danih> (дата звернення: 11.09.2021 р.).

16. Щодо застосування в автоматизованій системі управління ризиками Держмитслужби суб'єктоорієнтованих критеріїв з метою врахування характеристик та історії діяльності суб'єктів господарювання під час визначення ступеня ризику. Державна Митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/documents/shchodo-zastosuvannya-v-avtomatizovanii-sistemi-upravlinnia-rizikami-derzhmitsluzhbi-subiektooriantovanikh-kriteriyiv-z-metoiu-vrakhuvannya-kharakteristik-ta-istoriyi-diialnosti-subiektiv-gospodariuvannya-pid-chas-viznachennia-stupenia-riziku-235> (дата звернення 22.09.21).

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Geographical structure of Ukraine's foreign trade in goods. Foreign economic activity", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 13 September 2021).

2. Ministry of Finance of Ukraine (2021), "Single window for international trade", available at: https://mof.gov.ua/uk/the_only_window_for_international_trade-472 (Accessed 23 September 2021).

3. State Customs Service of Ukraine (2021), "Calculator of customs value and payments at customs registration of the car", available at: <https://calc.customs.gov.ua/#> (Accessed 14 September 2021).

4. State Customs Service of Ukraine (2021), "Customs clearance of the car", available at: <https://customs.gov.ua/mitne-oformlennia-avtomobilia> (Accessed 14 September 2021).

5. State Customs Service of Ukraine (2021), "Some indicators of special customs statistics for declaration for the period 2014—2020. Joint transit mode (NCTS)", available at: <https://customs.gov.ua/rezhim-spilnogo-tranzitu-ncts> (Accessed 13 September 2021).

6. State Customs Service of Ukraine (2021), "Some indicators of special customs statistics of declaration. Statistics and registers", available at: <https://customs.gov.ua/rezhim-spilnogo-tranzitu-ncts> (Accessed 17 September 2021).

7. State Customs Service of Ukraine (2021), "About open data", available at: <https://customs.gov.ua/open-data> (Accessed 15 September 2021).

8. Ministry of Finance of Ukraine (2012), Order "About approval of the Procedure for carrying out the analysis and assessment of risks, development and implementation of measures on risk management for definition of forms and volumes of customs control", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15#Text> (Accessed 15 September 2021).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "About modification of the Customs code of Ukraine and some other laws of Ukraine concerning introduction of the mechanism of "single window" and optimization of implementation of control procedures at movement of the goods across customs border of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-19#Text> (Accessed 20 September 2021).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "On approval of the Procedure for interaction between declarants, their representatives, other interested persons and customs authorities, other state bodies, institutions and organizations authorized to perform permitting or control functions for the movement of goods, commercial vehicles across the customs border of Ukraine, using the mechanism of "single windows" and repeal of some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-i211020-971> (Accessed 10 September 2021).

11. State Customs Service of Ukraine (2021), "Joint transit mode (NCTS)", available at: <https://customs.gov.ua/rezhim-spilnogo-tranzitu-ncts> (Accessed 10 September 2021).

12. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Regional volumes of foreign trade in goods. Foreign economic activity", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 13 September 2021).

13. European integration portal (2021), "The phase of national application of the New Computerized Transit System has begun", available at: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/rozpochavsya-etap-nacionalnogo-zastosuvannya-novoyi-kompyuteryzovanoyi-tranzytnoyi-systemy> (Accessed 10 September 2021).

14. Action. Open data. (2021), "Center of competences in the field of open data", available at: <https://diia.data.gov.ua/> (Accessed 13 September 2021).

15. Action. Business. (2021), "Digitization of customs: opening of customs declarations in the form of open data", available at: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/cifrovizacia-mitnici-vidkritta-mitnih-deklaracij-u-formi-vidkritih-danih> (Accessed 11 September 2021).

16. State Customs Service of Ukraine (2021), Letter "Regarding the application of subject-oriented criteria in the automated risk management system of the State Customs Service in order to take into account the characteristics and history of business entities when determining the degree of risk", available at: <https://customs.gov.ua/documents/shchodo-zastosuvannya-v-avtomatizovanii-sistemi-upravlinnia-rizikami-derzhmitsluzhbi-subiektooriantovanikh-kriteriyiv-z-metoiu-vrakhuvannya-kharakteristik-ta-istoriyi-diialnosti-subiektiv-gospodariuvannya-pid-chas-viznachennia-stupenia-riziku-235> (Accessed 22 September 2021).

Стаття надійшла до редакції 23.09.2021 р.

Р. В. Лавров,

д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів, обліку та оподаткування, ПВНЗ "Європейський університет", м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-9655-4467

А. О. Кравченко,

аспірант, НУ "Чернігівська політехніка", м. Чернігів, Україна

ORCID ID: 0000-0002-1001-660X

С. В. Козловський,

д. е. н., професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

ORCID ID: 0000-0003-0707-4996

Г. Ф. Мазур,

д. е. н., професор, професор кафедри управління та адміністрування, КЗВО "Вінницька академія безперервної освіти", м. Вінниця, Україна

ORCID ID: 0000-0002-5061-1817

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.12

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ КОРОНАКРИЗИ

R. Lavrov,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Finance, Accounting and Taxation, PHEI "European University", Kyiv, Ukraine

A. Kravchenko,

Postgraduate Student, Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine

S. Kozlovskyi,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Entrepreneurship, Corporate and Spatial Economics, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

H. Mazur,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management and Administration, PHEE "Vinnytsia Academy of Continuing Education", Vinnytsia, Ukraine

TRENDS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S ECONOMY IN THE CORONAVIRUS CRISIS

Пандемія коронавірусу і введення карантинних заходів є основною причиною загострення сучасної соціально-економічної ситуації й поглиблення кризових явищ в Україні. Саме тому статтю присвячено дослідженню тенденцій та перспектив розвитку економіки України в умовах коронакризи. Охарактеризовано короткострокові й довгострокові наслідки впливу Covid-19 на економіку країн світу та встановлено, що пандемія завдала економічному сектору кожної держави найбільшого удару за останні декілька десятиліть. Представлено результати SWOT-аналізу поточного стану української економіки, який дозволив окреслити потенційні ризики, а також перспективи функціонування суб'єктів економічної діяльності під час коронакризи. Здійснено детальний аналіз динаміки валового внутрішнього продукту України в національній валюті та доларах США, що дав змогу кількісно описати масштаби фактичних коливань значень цього показника з метою оцінювання його впливу на економічне становище країни за досліджуваний період. Окрім того, проаналізовано галузеву структуру валового внутрішнього продукту за секторами економіки через вертикальний розвиток, що дозволило виявити ключові структурні зміни та зробити висновок про уповільнення темпів економічного зростання. Оцінено підсумкові показники зовнішньої торгівлі України в умовах світової коронакризи й з'ясовано, що відбулося покращення сальдо торговельного балансу в 2020 р. у зв'язку з поступовим пом'якшенням карантинних обмежень. Побудо-

вано рівняння лінійного тренду для прогнозування суми валового внутрішнього продукту України залежно від суми експорту, що дає підстави стверджувати, що в прогнозованому періоді слід очікувати збільшення величини результуючого показника до 3661,73 млрд грн у 2023 р., що перевищує на 28,05% допандемічний рівень. Наведено авторські висновки з проведеного дослідження і визначено вектори подальших наукових розвідок за цією проблематикою.

The global coronavirus pandemic and the introduction of quarantine measures are the main reason for escalation of the current socio-economic situation and deepening of the crisis in Ukraine. Therefore, the article is devoted to the study of development trends and prospects of the Ukrainian economy in the context of the coronavirus crisis. The short-term and long-term consequences of the impact of Covid-19 on the economy of the world countries have been described and it is established that the pandemic has dealt the biggest blow in the last few decades to the economic sector of each country. The results of SWOT analysis of the current state of the Ukrainian economy are presented, which allowed outlining potential risks, as well as prospects for the functioning of economic entities during the coronavirus crisis. A detailed analysis of the dynamics of Ukraine's gross domestic product in national currency and US dollars has been carried out, which made it possible to quantitatively describe the scale of actual fluctuations in the values of this indicator in order to assess its impact on the economic situation of the country during the study period. In addition, the sectoral structure of gross domestic product has been analyzed according to economy sectors through vertical development, which made it possible to identify key structural changes and conclude that the pace of economic growth is slowing down. The final indicators of Ukraine's foreign trade in the context of the global coronavirus crisis have been evaluated and it has been defined that there was an improvement in the trade balance in 2020 due to the gradual easing of quarantine restrictions. The equation of the linear trend has been constructed to predict the amount of Ukraine's gross domestic product depending on the amount of export, which gives reason to assert that in the forecast period we should expect an increase in the value of the resulting indicator to 3661.73 billion UAH in 2023, which exceeds the pre-pandemic level by 28.05%. Author's conclusions from the conducted study are given and vectors of further scientific researches on this issue are determined.

Ключові слова: економіка, валовий внутрішній продукт, економічний розвиток, економічна криза, коронакриза, коронавірус, пандемія Covid-19.

Key words: economy, gross domestic product, economic development, economic crisis, coronavirus crisis, coronavirus, pandemic Covid-19.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

На сьогодні проблема пандемії вірусу Covid-19 є доволі гострою, часові рамки її вирішення не мають конкретних значень, а наслідки для економіки й соціальної сфери спрогнозувати доволі важко. Без перебільшення можна зауважити, що пандемія зачепила кожного суб'єкта господарювання. Країни закривають кордони та вводять карантинні обмеження для бізнесу і фізичних осіб із метою попередження подальшого розповсюдження вірусу. Юридичні особи й бізнес-сектор повинні пристосуватись до нових правил "гри", щоб "залишитись на плаву" та не стати банкрутом. Проте, як показує практика, бізнес, особливо країн з економікою, що розвивається, подібних обмежень не витримує, які призводять до скорочення штату працівників чи повного закриття організації. Фізичні особи у свою чергу, зіткнулися зі зростанням безробіття і рядом соціальних обмежень. Водночас слід акцентувати, що пандемія стала "двигуном" розвитку деяких секторів економіки. Одне можна зазначити напевне, що світ більше ніколи не буде таким, як раніше. Остання подібна за масштабами пандемія була в 1918—1920 рр., внаслідок якої близько 550 млн осіб захворіли на іспанський грип. Однак порівнювати

наслідки сучасної пандемії для економіки з вищезазначеною, на нашу думку, не є релевантним, враховуючи темпи науково-технічного прогресу, глобалізацію світових фінансових відносин, а також фактор того, що в 1918—1920 рр. економіки всіх країн були ослаблені обтяжливими витратами попередніх років на Першу світову війну. Говорячи про Україну, доречно зауважити, що в умовах перманентної нестабільності нашої економіки протягом останніх років наслідки пандемії будуть передбачуваними та можуть призвести до глибокої рецесії вітчизняної економіки. Саме тому вважаємо, що питання наслідків пандемії Covid-19 [8] для економіки України є одним із найбільш актуальних, що потребує комплексного аналізу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання функціонування економіки за умов коронакризи досліджувались у працях багатьох вчених-економістів, зокрема: В. Борщ, І. Бураковського, М. Джулай, Д. Долбневої, В. Козловського, С. Кулицького, Л. Лавриненко, М. Окландера, В. Онищенко, П. Орлова, А. Ремізова, Ю. Сафонова, С. Сівіцької, А. Ставицького, І. Федулової, С. Юхименка та ін.

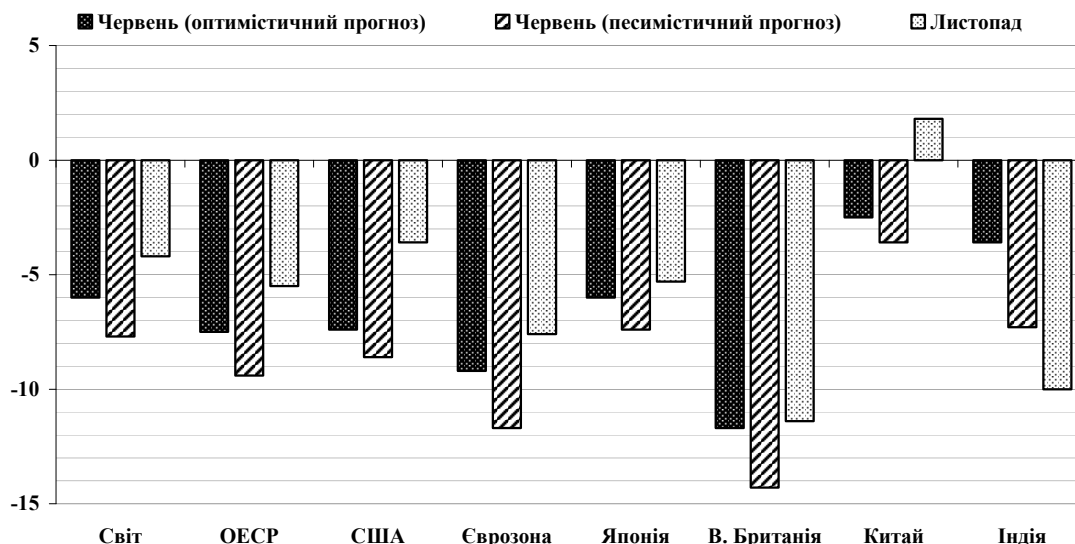

Рис. 1. Прогнози динаміки світового ВВП у 2020 р., %

Джерело: [6].

Попри достатню кількість наукових праць, присвячених коронакризі та її впливу на національну економіку, лише незначна їх частина стосується прямого аналізу тенденцій основних економічних показників.

МЕТА СТАТТІ

Головною метою статті є аналіз поточного стану економіки України в умовах пандемії коронавірусу, вивчення динаміки ключових індикаторів вітчизняної економіки та розрахунок їх прогнозних значень на майбутні періоди.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Пандемія коронавірусу й карантинні заходи для запобігання подальшого розповсюдження хвороби несуть у собі шоківий характер для світової економіки, а негативні наслідки від них можуть призвести до глибокої світової економічної кризи. З початком пандемії Світовий банк прогнозував спад світової економіки в 2020 р. на 5,2%. Подібний спад є найбільшим із часів Другої світової війни, а скорочення обсягів виробництва на душу населення торкнулося найбільшої частки країн, починаючи з 1870 р. [1].

Фахівці однієї з найпотужніших світових аудиторських компаній KPMG провели дослідження і поділили економічні наслідки пандемії коронавірусу на коротко-

строкові (з першого дня пандемії) та довгострокові (ті, що впливатимуть на економіку ще багато років).

До короткострокових наслідків належать [7]:

- обмеження експорту медичних препаратів і засобів індивідуального захисту;
- логістичні проблеми доставки товарів;
- зниження попиту;
- зміна традиційних бізнес-стратегій організацій.

До довгострокових наслідків було віднесено [7]:

- посилення політики, що направлена на ліцензування медичної продукції;
- запровадження протекціонізму й стимулювання вітчизняних товаровиробників з боку держав;
- зміна політики контролю логістичних та транспортних ризиків і розширення бази постачальників з боку юридичних осіб.

Компанія з управління ризиками Soface провела аналіз економіки країн Європи в умовах пандемії коронавірусу. Відповідно до проведеного дослідження, найбільшого спаду зазнала економіка Італії — на 18,5%, Португалії — на 14,1%, Франції — на 13,1%. Для французької економіки такий спад став найсуттєвішим після Другої світової війни [7].

Згідно прогнозів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), світовий валовий внутрішній продукт у 2020 р. внаслідок пандемії скоротився на 4,2%. Побідна рецесія була найгіршою з часів Великої депресії. Повні результати прогнозу представлено на рисунку 1.

Таблиця 1. Результати SWOT-аналізу економіки України в умовах пандемії Covid-19

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - розвиток медичної сфери; - початок виробництва власних ПЦР тестів; - піднесення ІТ-сфери внаслідок переходу до дистанційних форм комунікації (віддалена робота, навчання, доставка товарів і т.і.) 	<ul style="list-style-type: none"> - зменшення доходів ряду секторів економіки (логістика, транспорт, туризм, продаж непродовольчих товарів тощо); - банкрутство великої кількості суб'єктів малого та середнього бізнесу; - зростання рівня безробіття; - збільшення державного боргу
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> - розвиток вітчизняних виробників товарів та послуг; - зменшення залежності від імпорту товарів і послуг; - експорт власних ПЦР тестів; - поява нових підходів до ризик-менеджменту 	<ul style="list-style-type: none"> - посилення залежності від міжнародних фінансових організацій в зв'язку з отриманням позик; - наростання негативних настроїв серед населення; - відволікання коштів бюджету на боротьбу з пандемією; - перебої в логістиці товарів і послуг; - закриття міжнародних кордонів

Джерело: розроблено авторами.

Пандемія коронавірусу значним чином вплинула на економіку України, що не є дивним, зважаючи на постійний дефіцит державного бюджету і нестабільність політичної та соціальної сфер. Можемо констатувати, що перша хвиля пандемії (весна — літо 2020 р.) не несла в собі значних негативних тенденцій. Порівнюючи з країнами Європи, в Україні в цей період була значно менша кількість хворих і не було тотального завантаження медичної сфери. З початком другої хвилі коронавірусу в жовтні 2020 р. подальші перспективи розвитку економіки стають все більш загрозливими, враховуючи при цьому негативні настрої в соціальній сфері та попередній перерозподіл коштів фонду на боротьбу з коронавірусом на інші сфери діяльності. Кількість хворих суттєво збільшилась порівняно з першою хвилею, медичні заклади України перевантажені, які в майбутньому при збереженні подібної тенденції може очікувати повний колапс.

У жовтні 2020 р. було опубліковано дослідження ООН "Україна. Огляд гуманітарної ситуації — жовтень 2020". Відповідно до даних дослідження, 80% домогосподарств України внаслідок пандемії втратили доходи, а в більш, ніж 40% домогосподарств мінімум один із членів сім'ї втратив роботу. Частина господарств, що мають заборгованість, зросла на 4% — 15% станом на вересень 2020 р. проти 11% на початку пандемії. Експерти ООН прогнозують, якщо спостерігатимуться такі негативні тренди, то більше 9 млн жителів України можуть опинитися поза межею бідності [5].

Перед безпосередньою характеристикою поточних тенденцій в економіці вважаємо за доцільне провести SWOT-аналіз української економіки в умовах пандемії Covid-19. Такий аналіз дозволить загострити увагу на основних позитивних і негативних аспектах, а також допоможе виділити загрози та можливості розвитку національної економіки внаслідок коронакризи. Результати проведеного SWOT-аналізу оформимо у вигляді табл. 1.

З результатів SWOT-аналізу, наведених у таблиці 1, можемо констатувати, що слабкі сторони й загрози від пандемії прямим чином впливають на економіку, несуть у собі великі ризики та можуть призвести до глибокої

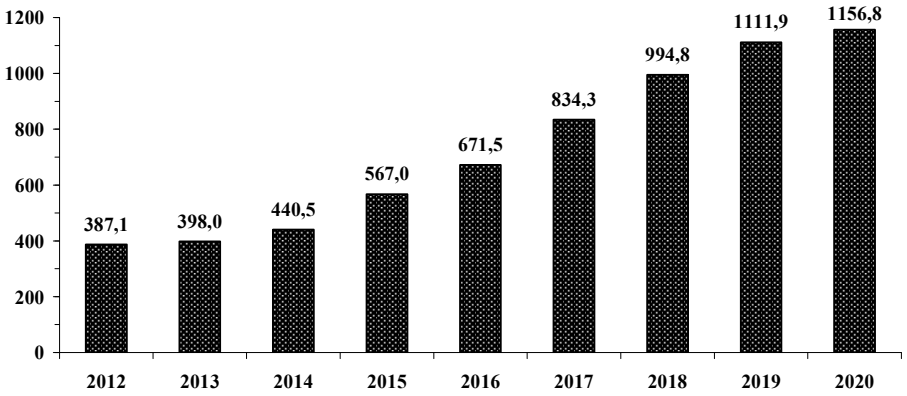

Рис. 2. Динаміка номінального ВВП України за III кв. 2012—2020 рр., млрд грн

Джерело: складено авторами на основі [2].

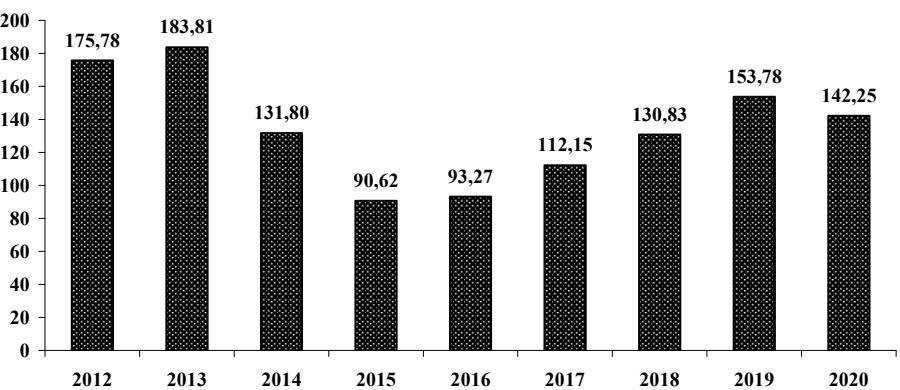

Рис. 3. Динаміка ВВП України станом на III кв. 2012—2020 рр., млрд дол. США

Джерело: складено авторами на основі [4; 10].

кризи економічного сектору. Водночас сильні сторони й можливості мають лише опосередкований вплив на економіку та ніяким чином не компенсують негативних тенденцій.

Аналіз динаміки валового внутрішнього продукту (ВВП) є важливим аспектом дослідження стану економіки, оскільки ВВП являє собою кінцеву ринкову вартість усіх товарів і послуг, що були вироблені на території країни протягом визначеного проміжку часу. Оцінка темпів зміни ВВП допоможе у визначенні ступеня впливу пандемії на вітчизняну економіку. Для нашого аналізу обрано дані за III кв. 2012—2020 рр. Графічно динаміку номінального ВВП України наведено на рисунку 2.

З рисунка 2 бачимо, що номінальний ВВП України щорічно зростає протягом обраного періоду. Проте варто враховувати, що політична нестабільність і військові дії на Сході України призвели до зростання темпів

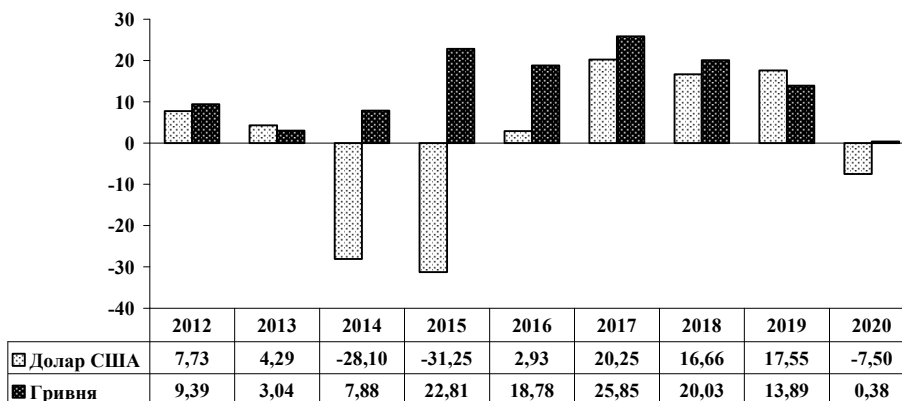

Рис. 4. Темпи зміни ВВП України в розрізі валют за 2012—2020 рр., %

Джерело: складено авторами на основі [2; 4].

Таблиця 2. Вертикальний аналіз ВВП України за видами економічної діяльності станом на III кв. 2012–2020 рр.

Стаття	2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.	
	%	Δ, %	%	Δ, %	%	Δ, %	%	Δ, %	%	Δ, %	%	Δ, %	%	Δ, %	%	Δ, %	%	Δ, %
Сільське, лісове та рибне господарство	7,45	0,16	7,61	1,89	9,50	11,29	1,79	10,52	-0,77	9,30	-1,22	8,88	-0,42	7,96	-0,92	7,46	-0,50	
Добувна промисловість та розроблення кар'єрів	6,00	-0,38	5,62	-0,40	5,22	4,94	-0,28	5,38	0,44	5,89	0,51	6,02	0,13	6,00	-0,02	4,47	-1,53	
Переробна промисловість	12,61	-1,07	11,54	0,83	12,37	11,81	-0,56	12,15	0,34	11,91	-0,24	11,68	-0,23	11,04	-0,64	10,25	-0,79	
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	3,19	-0,21	2,98	-0,10	2,88	2,77	-0,11	3,02	0,25	3,04	0,02	3,30	0,26	3,33	0,03	3,17	-0,16	
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	0,49	-0,03	0,46	0,00	0,46	0,42	-0,04	0,38	-0,04	0,35	-0,03	0,34	-0,01	0,36	0,02	0,41	0,05	
Будівництво	2,63	-0,29	2,34	-0,08	2,26	1,65	-0,61	1,70	0,05	1,86	0,16	1,99	0,13	2,30	0,31	2,39	0,09	
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів	14,06	0,32	14,38	0,48	14,86	13,68	-1,18	13,40	-0,28	13,69	0,29	13,37	-0,32	13,25	-0,12	14,03	0,78	
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	7,14	0,15	7,29	-0,97	6,32	6,84	0,52	6,79	-0,05	6,66	-0,13	6,54	-0,12	6,85	0,31	6,69	-0,16	
Гимчасове розміщення та організація харчування	0,72	0,00	0,72	-0,07	0,65	0,62	-0,03	0,69	0,07	0,68	-0,01	0,76	0,08	0,91	0,15	0,70	-0,21	
Інформація та телекомунікації	3,09	0,24	3,33	0,02	3,35	3,66	0,31	3,89	0,23	3,78	-0,11	3,96	0,18	4,51	0,55	5,08	0,57	
Фінансова і страхова діяльність	4,37	0,19	4,56	-0,10	4,46	3,87	-0,59	2,82	-1,05	2,83	0,01	2,78	-0,05	2,89	0,11	3,02	0,13	
Операції з нерухомим майном	5,96	0,60	6,56	-0,23	6,33	6,36	0,03	6,46	0,10	6,07	-0,39	6,09	0,02	6,39	0,30	6,97	0,58	
Професійна, наукова й технічна діяльність	2,97	0,36	3,33	-0,30	3,03	2,85	-0,18	3,03	0,18	3,02	-0,01	3,30	0,28	3,55	0,25	3,38	-0,17	
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,14	0,09	1,23	-0,05	1,18	1,12	-0,06	1,31	0,19	1,24	-0,07	1,43	0,19	1,59	0,16	1,45	-0,14	
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	4,20	0,48	4,68	0,16	4,84	4,70	-0,14	5,21	0,51	5,49	0,28	6,06	0,57	6,65	0,59	7,37	0,72	
Освіта	5,19	0,38	5,57	-0,50	5,07	4,20	-0,87	3,91	-0,29	4,59	0,68	4,62	0,03	4,48	-0,14	4,89	0,41	
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	3,48	-0,13	3,35	-0,26	3,09	2,54	-0,55	2,43	-0,11	2,49	0,06	2,13	-0,36	2,30	0,17	2,55	0,25	
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,67	0,19	0,86	-0,04	0,82	0,60	-0,22	0,57	-0,03	0,58	0,01	0,57	-0,01	0,58	0,01	0,56	-0,02	
Надання інших видів послуг	0,87	0,08	0,95	-0,05	0,90	0,74	-0,16	0,75	0,01	0,78	0,03	0,85	0,07	0,97	0,12	0,86	-0,11	
Податки на продукти	14,04	-1,25	12,79	-0,22	12,57	15,47	2,90	15,86	0,39	16,08	0,22	15,65	-0,43	14,30	-1,35	14,63	0,33	
Субсидії на продукти	-0,27	0,12	-0,15	0,01	-0,14	-0,14	0,00	-0,18	-0,04	-0,22	-0,04	-0,20	0,02	-0,21	-0,01	-0,23	-0,02	
Разом	100	-	100	-	100	100	-	100	-	100	-	100	-	100	-	100	-	100

Джерело: [2].

інфляції та значної девальвації національної валюти, що не дозволяє зробити адекватний аналіз динаміки ВВП. Тому для більш об'єктивної оцінки пропонуємо дослідити динаміку ВВП України в млрд дол. США, що графічно відображено на рисунку 3.

На рисунку 3 можемо спостерігати вже не таке однозначне зростання ВВП України. Після збільшення обсягу ВВП у доларах США в 2013 р. відбулося значне падіння даного показника (2014—2015 рр.). Така ситуація одночасно обумовлена як початком військових дій на Сході, політичною нестабільністю й негативними настроями в суспільстві, так і значним падінням курсу гривні, що було наслідком вищенаведених факторів (курс гривні до долара США, відповідно до даних НБУ, станом на 27.12.2013 р. становив 7,99 грн; а станом на 31.12.2015 р. — 23,78 грн) [3].

Протягом 2016—2019 рр. сума ВВП України в доларах США постійно зростала з кожним роком, що обумовлено відносною стабілізацією економіки України порівняно з попередніми роками. Проте, попри позитивну динаміку, сума ВВП все одно залишається значно меншою, ніж у 2012—2013 рр. При цьому у наведеному графіку не враховується ще й інфляція долара США.

Станом на III кв. 2020 р. ВВП України у доларах США знизився порівняно з аналогічним періодом 2019 р. Варто констатувати, що саме пандемія Covid-19 та її наслідки призвели до подібного падіння показника, оскільки інших негативних факторів, які могли б викликати такий спад, не спостерігалось. Додатково пропонуємо проаналізувати темпи зміни ВВП України станом на III кв. 2012—2020 рр. по кожній валюті (рис. 4).

З динаміки на рисунку 4 слід відзначити, що в 2013 р. темп зростання ВВП знизився на 3,44% (гривня) та 6,35% (долар США) у зв'язку з початком кризових явищ в Україні. Кардинально протилежні значення темпів зміни ВВП у розрізі валют у 2014—2015 рр. було описано вище й пов'язано з девальвацією гривні в ці роки.

Протягом 2016—2019 рр. спостерігаємо постійне збільшення ВВП України як у гривні, так і доларах США. Така тенденція пов'язана зі зниженням активності військових дій на Сході, поступовим відновленням економіки та освоєнням нових ринків збуту вітчизняними виробниками товарів і послуг. Цікавою є ситуація в 2019 р., оскільки в цьому році темп зростання ВВП у доларах США становив 17,55% і перевищив темп аналогічного показника в гривні, який був на рівні 13,89%. На нашу думку, такий тренд пов'язаний з повним переважанням держави в Україні та активною діяльністю країни на міжнародному фондовому ринку шляхом продажу державних цінних паперів, що призвело до ревальвації національної валюти [9].

Станом на III кв. 2020 р. темп збільшення ВВП України в гривні становив 0,38% і зменшився на 13,51% порівняно з аналогічним показником 2019 р. У свою чергу, ВВП у доларах США взагалі знизився на 7,5%. Можемо констатувати, що саме пандемія коронавірусу призвела до подібного падіння економіки України.

Доцільно також провести вертикальний аналіз ВВП України за видами економічної діяльності за III кв. 2012—2020 рр. Такий аналіз допоможе у визначенні структури ВВП та її зміни протягом досліджуваного періоду. Результати вертикального аналізу представимо у вигляді таблиці 2.

Дані, наведені в таблиці 2, дають змогу оцінити основні зміни в складі ВВП України за період 2012—2020 рр. Так, частка суми надходжень переробної промисловості в структурі ВВП за аналізований період зменшилась на 2,37% (12,62% за III кв. 2012 р. проти

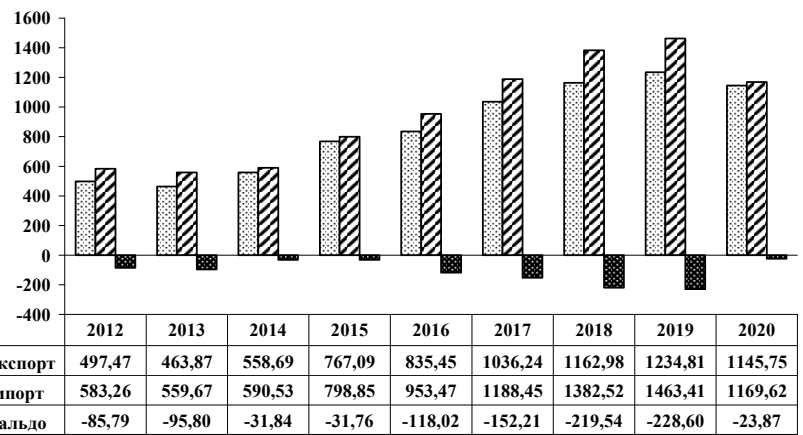

Рис. 5. Динаміка зовнішньої торгівлі України станом на III кв. 2012—2020 рр., млрд грн

Джерело: складено авторами на основі [2].

10,25% за III кв. 2020 р.). При цьому частка переробної промисловості постійно зменшувалась впродовж 2017—2020 рр. у середньому на 0,48% кожного року.

Оптова та роздрібна торгівля й ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів у загальній структурі ВВП збільшувались протягом 2012—2014 рр. у середньому на 0,40%. За період 2015—2019 рр. цей показник зменшувався кожного року, окрім 2017 р., коли спостерігалось незначне збільшення даного показника. За підсумками III кв. 2020 р. його частка збільшилась на 0,78% у структурі ВВП і становила 14,03%.

Податки на продукти також складають значну частку в загальній структурі ВВП України, яка впродовж аналізованого періоду постійно змінювалась — незначним чином спадаючи або зростаючи. За III кв. 2020 р. даний показник збільшився на 0,33% порівняно з даними за III кв. 2019 р. і становив 14,63% у загальному обсязі ВВП України.

Динаміка частки сільського, лісового та рибного господарства в загальній структурі ВВП України свідчить, що цей показник активно збільшувався в 2012—2015 рр. і за III кв. 2015 р. його значення було 11,29%. Після цього динаміка показника була постійно негативною і за III кв. 2020 р. становила 7,46% ВВП України.

З метою попередження стрімкого розповсюдження коронавірусу країнами було введено ряд карантинних обмежень. Одним із таких радикальних заходів стало закриття кордонів, що призвело до скорочення обсягу виробництва продукції компаніями та створило значні проблеми з логістикою для бізнес-сектору. За цих умов вважаємо за необхідне провести аналіз статистики зовнішньої торгівлі України станом на III кв. 2012—2020 рр. (рис. 5).

Дані на рисунку 5 свідчать, що в кожному з проаналізованих років сума імпорту переважає суму експорту, що відповідним чином відобразилося на зовнішньоторговельному сальдо України. У 2014—2015 рр. показники експорту та імпорту суттєво зросли, що знову ж таки пояснюється девальвацією гривні. У 2016—2019 рр. спостерігається постійне збільшення показників як імпорту, так і експорту. Цікавою є ситуація, яка склалася за підсумками III кв. 2020 р. із початком пандемії Covid-19. Так, сума імпорту й експорту зменшилась на 20,08% та 7,21% відповідно порівняно з III кв. 2019 р. — саме цей спад і є наслідком пандемії коронавірусу. Переважання темпів спаду суми експорту над імпортом пояснюється зменшенням доходів, зростанням безробіття й загальним падінням рівня життя населення України в порівнянні з іншими розвиненими країнами внаслідок карантинних заходів.

На основі здійсненого вище аналізу вважаємо за доцільне провести прогнозування суми ВВП України

Таблиця 3. Вихідні та прогнозні дані обсягу експорту України

Вихідні дані			Прогнозні дані		
Роки	Період (x)	Обсяг експорту, млрд грн (y)	Роки	Період (x)	Обсяг експорту, млрд грн (y)
2012	1	497,47	2021	10	1387,79
2013	2	463,87	2022	11	1494,19
2014	3	558,69	2023	12	1600,58
2015	4	767,09			
2016	5	835,45			
2017	6	1036,24			
2018	7	1162,98			
2019	8	1234,81			
2020	9	1145,75			
Рівняння тренду			$y = 106,395x + 323,844$		

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 4. Вихідні та прогнозні дані обсягу ВВП України

Вихідні дані			Прогнозні дані		
Роки	Обсяг експорту, млрд грн (x)	Обсяг ВВП, млрд грн (y)	Роки	Обсяг експорту, млрд грн (x)	Обсяг ВВП, млрд грн (y)
2012	497,47	1025,41	2021	1387,79	3143,16
2013	463,87	1056,56	2022	1494,19	3402,46
2014	558,69	1139,78	2023	1600,58	3661,73
2015	767,09	1399,71			
2016	835,45	1662,46			
2017	1036,24	2092,04			
2018	1162,98	2510,96			
2019	1234,81	2859,66			
2020	1145,75	2870,41			
Рівняння тренду			$y = 2,437x - 238,884$		

Джерело: розроблено авторами.

залежно від зміни суми експорту. Періодом прогнозування будуть дані станом за III кв. 2021—2023 рр. Такий економетричний прогноз будемо будувати на базі прогнозу лінійного тренду показника, використовуючи метод найменших квадратів. Відповідно до цього методу, залежність між змінними можна описати наступною функцією:

$$Y = b x + a \quad (1)$$

де y, x — змінні функції;
 a, b — параметри моделі.

Для початку зробимо прогноз обсягів експорту на визначений вище період. В якості змінних функції будуть виступати номер періоду (значення x) і обсяг експорту (значення y). Для розрахунку параметрів моделі b і a скористаємося функцією "ЛИНЕЙН" у редакторі Microsoft Excel, яка дозволяє провести розрахунок цих параметрів при вказаних значеннях змінних функції x та y .

Таким чином, рівняння тренду для прогнозування обсягу експорту матиме наступний вигляд:

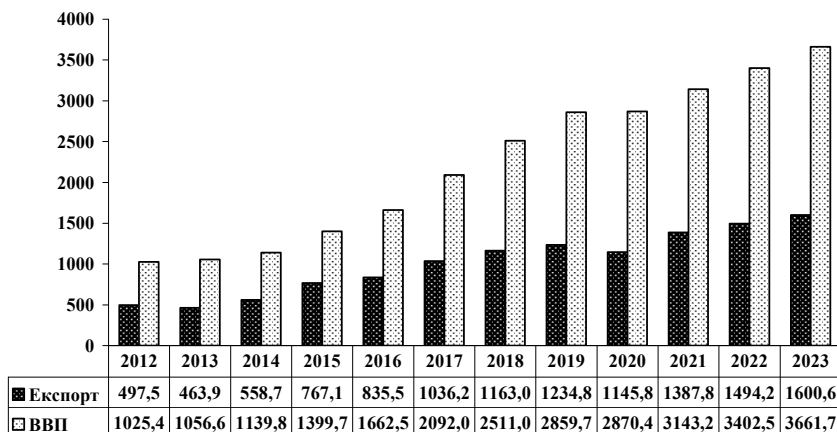
$$y = 106,395x + 323,844.$$

На основі вищевказаного рівняння тренду зробимо прогнозування обсягів експорту на період 2021—2023 рр. Для розрахунку прогнозних даних обсягу експорту необхідно в зазначене рівняння підставити значення змінної x , якою буде виступати період. Для цього сформуємо таблицю 3, в якій будуть відображені вихідні дані для розрахунків і розраховані прогнозні показники.

Аналогічним чином побудуємо рівняння тренду для залежності обсягу ВВП (змінна y) від обсягів експорту (змінна x) для подальшого прогнозування. Для побудови залежності також будемо використовувати функціонал MS Excel. Отже, лінійну залежність між обома показниками можна виразити наступним рівнянням:

$$y = 2,437x - 238,884.$$

Для прогнозування обсягів ВВП на період 2021—2023 рр. у вищезазначене рівняння залежності підставимо значення прогнозних обсягів експорту, які були розраховані в таблиці 3, замість змінної x . Сформуємо таблицю 4, в якій відобразимо вихідні дані для розрахунків та прогнозний обсяг ВВП України за III кв. 2021—2023 рр.

Рис. 6. Динаміка обсягів експорту і ВВП України за III кв. 2012—2023 рр., млрд грн

Джерело: розроблено авторами.

На базі вихідних та розрахованих у табл. 3 і 4 прогнозних даних обсягів експорту й ВВП України побудуємо графік за III кв. 2012—2023 рр. (рис. 6).

Аналізуючи прогнозні дані обсягів ВВП та експорту України за III кв. 2021—2023 рр. слід акцентувати, що обидва показники мають тенденцію до зростання в кожному з наступних років. Безумовно, подібну тенденцію можна назвати позитивною, але в сучасних реаліях України не менш важливо буде також враховувати показники темпів інфляції та девальвації гривні, адже при їх суттєвому зростанні реальні обсяги експорту і ВВП навпаки зменшаться, попри збільшення номінальних показників.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У результаті проведеного дослідження варто зазначити, що коронакриза головним чином негативно вплинула як на світову, так і українську економіку, а її наслідки будуть простежуватися протягом тривалого періоду часу в майбутньому. Подібні кризи носять історичний характер і останню схожу за масштабами кризу світ відчував після Другої світової війни.

Карантинні обмеження, які були запроваджені в Україні з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби, являля собою ряд обмежень для населення, зокрема: дотримання соціальної дистанції та самоізоляції, зупинка роботи транспорту, повне або часткове закриття шеругу підприємств і т.і. За таких умов відбулося значне погіршення багатьох соціально-економічних показників України. Насамперед, спостерігалось зниження показника ВВП у доларах США, щомісячних доходів домогосподарств, зростання рівня безробіття та частки господарств, які мають заборгованість тощо.

Здійснений SWOT-аналіз впливу коронакризи на економіку України дозволив виділити основні сильні сторони та можливості, які можуть стати запобіжником глибокого падіння економічних показників і каталізатором майбутнього відновлення економіки. Слабкі сторони та загрози згідно результатів вищезазначеного аналізу потребують оперативного втручання й моніторингу з боку держави.

Оцінка динаміки та структури зовнішньої торгівлі України також показала негативні результати: показники імпорту і експорту знизилися в 2020 р. на 20,08% та 7,21% відповідно. При цьому слід зазначити, що впродовж 2016—2019 рр. відбувалося постійне зростання цих показників. Тому ситуація в 2020 р. є наслідком саме коронакризи, а переважання темпів спаду суми експорту над імпортом пояснюється зменшенням доходів, збільшенням безробіття і загальним падінням рівня життя населення України.

Проведене в дослідженні прогнозування обсягу ВВП України залежно від зміни суми експорту показало позитивну тенденцію. Так, згідно з результатами прогнозу, у 2021—2023 рр. буде спостерігатися поступове зростання обох показників. Звичайно, потрібно також зважати на темпи зміни показників інфляції та девальвації гривні, які можуть суттєвим чином вплинути на відновлення і стабільність економіки.

Таким чином, можемо констатувати, що коронакриза є справжнім викликом для сучасної української економіки, масштаби якої вражають, а наслідки можуть мати непередбачувані катастрофічні результати. Ситуація значно погіршується нестабільністю в соціально-економічній сфері України, а світовий масштаб кризи є бар'єром для отримання допомоги від інших країн для боротьби з пандемією. Проте грамотне використання наявних ресурсів і можливостей, за позичення успішного історичного досвіду щодо подолання наслідків криз може відіграти вирішальну роль та стати фундаментом відбудови національної економіки.

Література:

1. COVID-19 грозит ввергнуть мировую экономику в тяжелейшую рецессию со времен Второй мировой войны. URL: <https://www.vsemirnyjbank.org> (дата звернення: 14.09.2021).
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.09.2021).
3. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 16.09.2021).
4. Офіційний сайт Світового банку. URL: <https://data.worldbank.org> (дата звернення: 16.09.2021).
5. Через COVID-19 Україну очікує найбільший економічний спад за 10 років. URL: <https://suspilne.media> (дата звернення: 14.09.2021).
6. Экономические последствия COVID-19 будут не смертельными. URL: <https://www.profinance.ru> (дата звернення: 14.09.2021).
7. Экономические последствия коронавируса. URL: <https://zubrcapital.com> (дата звернення: 14.09.2021).
8. Kozlovskiy S., Bilenko D., Kuzheliev M., Lavrov R., Kozlovskiy V., Mazur H., Taranych A. The System Dynamic Model of the Labor Migrant Policy in Economic Growth Affected by COVID-19. *Global Journal of Environmental Science and Management*. 2020. Vol. 6 (Special Issue (COVID-19)). P. 95—106. URL: <http://dx.doi.org/10.22034/GJESM.2019.06.SI.09>.
9. Kozlovskiy S., Petrunenko Ia., Baidala V., Myronchuk V., Kulinich T. Assessment of Public Welfare in Ukraine in the Context of the COVID-19 Pandemic and Economy Digitalization. *Problems and Perspectives in Management*. 2021. Vol. 19 (1). P. 416—431. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19\(1\).2021.35](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19(1).2021.35).
10. Ukraine: Gross Domestic Product (GDP). URL: <https://www.statista.com> (дата звернення: 16.09.2021).

References:

1. The World Bank Group (2020), "COVID-19 threatens to plunge the global economy into the worst recession since World War II", available at: <https://www.vsemirnyjbank.org> (Accessed 14 Sept. 2021).
2. The official web-site of the State Statistics Service of Ukraine (2021), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 16 Sept. 2021).
3. The official web-site of the National Bank of Ukraine (2021), available at: <https://bank.gov.ua> (Accessed 16 Sept. 2021).
4. The official web-site of the World Bank (2021), available at: <https://data.worldbank.org> (Accessed 16 Sept. 2021).
5. Public Broadcasting Company of Ukraine (2020), "Due to COVID-19 Ukraine expects the biggest economic downturn in 10 years", available at: <https://suspilne.media> (Accessed 14 Sept. 2021).
6. ProFinance Service (2020), "The economic consequences of COVID-19 won't be fatal", available at: <https://www.profinance.ru> (Accessed 14 Sept. 2021).
7. Zubr Capital (2020), "The economic consequences of the coronavirus", available at: <https://zubrcapital.com> (Accessed 14 Sept. 2021).
8. Kozlovskiy, S. Bilenko, D. Kuzheliev, M. Lavrov, R. Kozlovskiy, V. Mazur, H. and Taranych, A. (2020), "The System Dynamic Model of the Labor Migrant Policy in Economic Growth Affected by COVID-19", *Global Journal of Environmental Science and Management*, vol. 6 (Special Issue (COVID-19)), pp. 95—106.
9. Kozlovskiy, S. Petrunenko, Ia. Baidala, V. Myronchuk, V. and Kulinich, T. (2021), "Assessment of Public Welfare in Ukraine in the Context of the COVID-19 Pandemic and Economy Digitalization", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 19, no. 1, pp. 416—431.
10. Statista (2021), "Ukraine: Gross Domestic Product (GDP)", available at: <https://www.statista.com> (Accessed 16 Sept. 2021).

Стаття надійшла до редакції 12.10.2021 р.

О. В. Орлова-Курилова,
д. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту, права, статистики та економічного аналізу,
Луганський національний аграрний університет, м. Старобільськ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-8382-8070

Д. О. Березовський,
к. держ. упр., доцент кафедри менеджменту та публічного адміністрування,
Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая,
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-9529-8505

Л. Ф. Пастернак,
старший викладач кафедри менеджменту і права,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро, Україна
ORCID ID: 0000-0002-2031-1442

М. М. Рій,
викладач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення,
Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, Україна
ORCID ID: 0000-0001-5755-4598

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.20

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ ПІДПРИЄМНИЦТВОМ: РЕГУЛЮВАННЯ ОНОВЛЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ІНВЕСТИЦІЙНОГО СТИМУЛЮВАННЯ В УМОВАХ COVID-19

O. Orlova-Kurilova,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Management, Law, Statistics and Economical Analysis, Luhansk National Agrarian University, Starobilsk, Ukraine
D. Berezovskyi,
PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Management and Public Administration, Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University, Kyiv, Ukraine
L. Pasternak,
Senior Lecturer of the Department of Management and Law, Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro, Ukraine
M. Rii,
Lecturer of the Department of Foreign Languages and Culture of Professional Speech, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine

PUBLIC ADMINISTRATION OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP: REGULATION OF INSTITUTIONAL ENVIRONMENT RENEWAL AND INVESTMENT INCENTIVES UNDER COVID-19

У статті розглянуто державне управління інноваційним підприємництвом, зокрема регулювання оновлення інституціонального середовища та інвестиційного стимулювання в умовах COVID-19. Доведено, що визначення детермінантів державного регулювання інноваційним підприємництвом в умовах трансформації національної економіки передбачає ключову роль держави у такому процесі. Держава в умовах оновлення інституціонального середовища та COVID-19 повинна стимулювати розвиток інноваційної діяльності у стратегічно важливих для національної економіки секторах промисловості, через підтримку інноваційних проєктів у оборонній, медичній, аграрній, фармацевтичній сферах. У таких сферах існує необхідність розподілу функціональних обов'язків між державними та місцевими органами влади в частині законодавчого упорядкування, контролю, інвестиційного забезпечення роботи кластеру.

The article considers the state management of innovative entrepreneurship, in particular the regulation of institutional environment renewal and investment incentives in the conditions of COVID-19. It is proved that the definition of the determinants of state regulation by innovative entrepreneurship in the conditions of transformation of the national economy assumes the key role of the state in such a process. The state has all the levers of influence on innovative entrepreneurship and the institutional environment, it appears as an object with a set of powers in the field of ensuring the implementation of public

policy. Due to state influence, it is possible to pursue a policy to guarantee the demand for domestic innovations (especially in budget-generating industries). Using the executive, judicial and legislative branches of government, the state can regulate innovation policy, judicial protection of entrepreneurs and implement innovation policy at all levels of the economy. The creation of innovative infrastructure elements and the improvement of the institutional environment of innovative entrepreneurship are integral areas of such a policy. The state in terms of renewal of the institutional environment and COVID-19 should stimulate the development of innovation in strategically important for the national economy sectors of industry, by supporting innovative projects in the defense, medical, agricultural, pharmaceutical spheres. In such areas, there is a need to develop sectoral innovation clusters within individual territories, intensify infrastructure and seek investment to stimulate network organizations. The goal of clustering should be achieved by streamlining the interaction of cluster stakeholders, which are geographically close to each other, provided with access to innovation potential, which will guarantee them minimal transaction and transformation costs. For organizational support of sectoral innovation clusters, there is a need to divide the functional responsibilities between state and local authorities in terms of legislation, control, investment support of the cluster.

Ключові слова: державне управління, інноваційне підприємництво, регулювання, оновлення інституційного середовища, інвестиційне стимулювання, COVID-19.

Key words: public administration, innovative entrepreneurship, regulation, renewal of the institutional environment, investment incentives, COVID-19.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Держава має усі важелі впливу на інноваційне підприємництво та інституціональне оточення, вона постає, як об'єкт з комплексом владних повноважень у сфері гарантування реалізації державної політики. Завдяки державному впливу можливо здійснювати політику у напрямі гарантування попиту на вітчизняні нововведення (особливо у бюджетотворюючих галузях промисловості).

З використанням виконавчої, судової та законодавчої гілок влади держава може здійснювати нормативно-правове упорядкування інноваційної політики, судовий захист підприємців та реалізовувати інноваційну політику на усіх рівнях економіки. Створення інноваційних інфраструктурних елементів та удосконалення інституціонального середовища інноваційного підприємництва є невід'ємними напрямками такої політики. Зазначені факти обумовлюють актуальність теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЮТЬСЯ АВТОРИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Зарубіжний досвід визначення детермінантів державного регулювання інноваційним підприємництвом в умовах трансформації національної економіки дозволяє нам запропонувати напрямки, які слід адаптувати в умовах вітчизняної економіки [3; 5—7]. Превентивне значення має поліпшення нормативно-правової бази, яка буде сприяти перетворенням інституціонального середовища, підтримувати справедливую конкуренцію та забезпечувати злагоджену роботу законодавчої, виконавчої, судової гілок влади. Ключовою детермінантною при законодавчому упорядкуванні діяльності інноваційних підприємств буде внесення змін до Податкового кодексу України в частині норми щодо створення вільних від податків зон, в яких будуть функціонувати інноваційні підприємства, організації які здійснюють науководослідні роботи [8; 9].

На цей час у законодавстві України жодним чином не врегульована діяльність кластерів, отже, існує нагальна потреба у формуванні нормативно-правових положень, що визначали б специфіку організацій інноваційних кластерів, форм залучення до них стейкхолдерів ринку, стимулювання справедливої конкуренції в його межах [1; 2; 4; 10]. Існує потреба в ідентифікації основних учасників, які будуть визначати детермінанти державного регулювання інноваційним підприємництвом в умовах оновлення інституціонального середовища та інвестиційного стимулювання через COVID-19.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження державного управління інноваційним підприємництвом, зокрема регулювання оновлення інституціонального середовища та інвестиційного стимулювання в умовах COVID-19.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Реалізація державного регулювання інноваційним підприємництвом в межах трансформаційної економіки ґрунтується на функції цілепокладання, яка передбачає формування мети та комплексу задач спрямованих на оновлення інституціонального середовища сприятливого для розвитку та реалізації інноваційних заходів в умовах оновлення інституціонального середовища та інвестиційного стимулювання через COVID-19.

Функція цілепокладання в процесі реалізації державного регулювання інноваційного підприємництва вміщує наступні блоки.

Перший блок передбачає розробку та формування необхідних законодавчих документів, а також перегляд існуючих, які регулюють:

партнерські відносини між провідними стейкхолдерами на ринку інновацій;

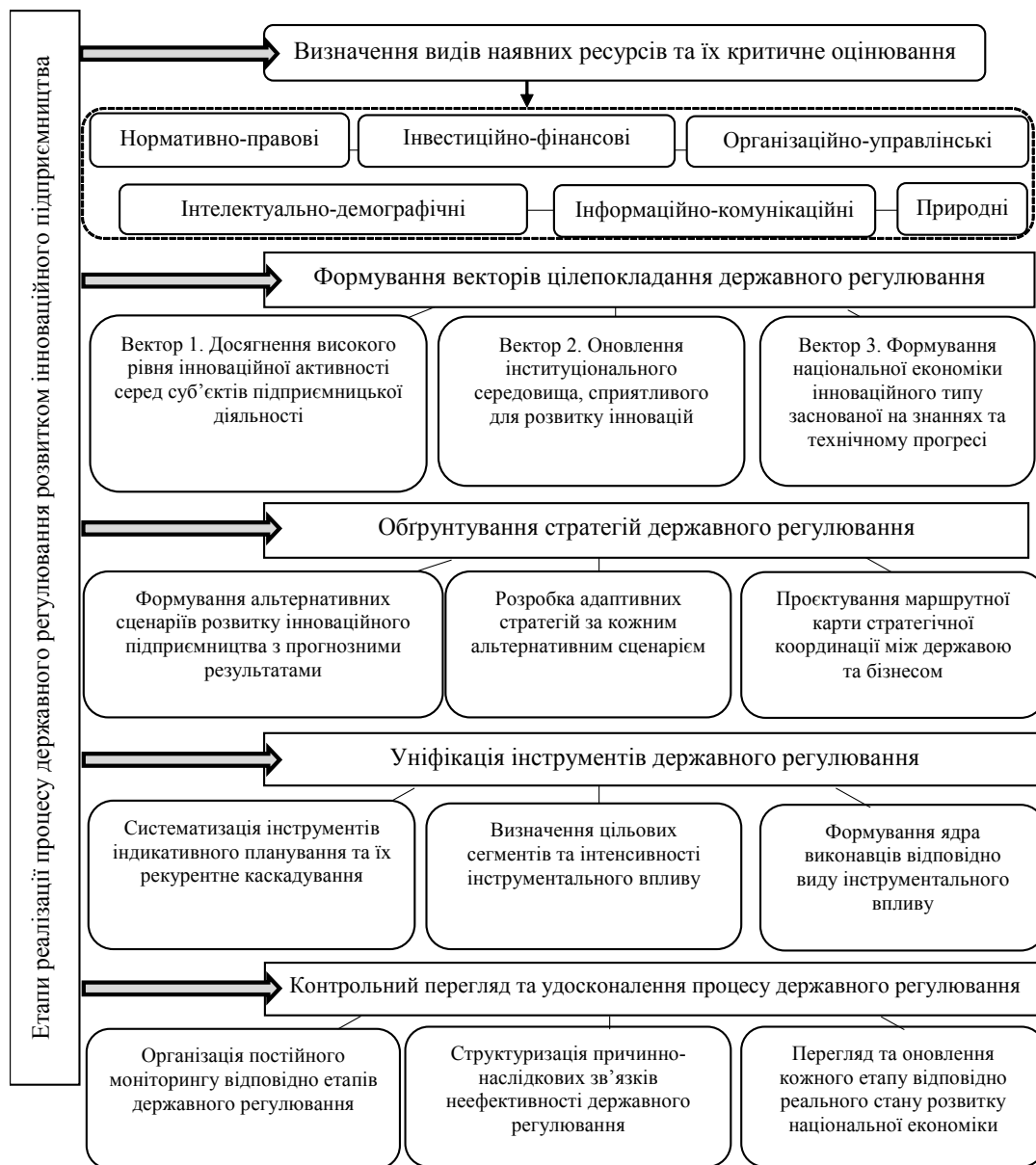
діяльність організацій, підприємств та інноваційних елементів інфраструктури наявних в національній економіці, що забезпечують підтримку інноваційного підприємництва;

справедливу конкуренцію між усіма учасниками інноваційного процесу;

захист інтелектуальної власності, ліцензійної та патентної діяльності створеної в результаті комерціалізації інновацій тощо.

У першому блоці також важливим є формування організаційних умов з: розробки та реалізації стратегій, механізмів, інноваційних програм; забезпечення кадрової підтримки, а саме: підготовки, перенавчання та підвищення кваліфікації персоналу, які реалізують інноваційну політику; оновлення інформаційної бази та забезпечення діджиталізації ринку інновацій; стимулювання розповсюдження інноваційних товарів та послуг на світові ринки; державному захисту на світовому рівні пріоритетів промислових підприємств, що виробляють інноваційну продукцію. Ключовим учасником, що забезпечує реалізацію державного регулювання розвитком інноваційним підприємництвом слід вважати державу. Саме вона постає активним регулятором інноваційного підприємництва. Допоміжними учасниками можуть бути венчурні компанії, лізингові підприємства, бізнес-ангели, рекрутингові агенції з підбору персоналу.

Другий блок передбачає обов'язкове оновлення та підтримку вже діючих елементів інфраструктури (технопарків, венчурних компаній, бізнес-ангелів, рекрутин-

Рис. 1. Декомпозиція процесу державного регулювання розвитком інноваційного підприємництва в умовах оновлення інституціонального середовища та інвестиційного стимулювання через COVID-19

гових агенцій, інвестиційних установ) необхідних для стимулювання інноваційної діяльності. Концептуальним завданням держави за нашим баченням для забезпечення дієвості інноваційної політики є створення розгалуженої мережі венчурних фондів, які є інвестиційними агентами в інноваційному підприємстві. Залучаючи власні фінансові ресурси в інноваційні проекти вони постають як головні провідники дифузії інновацій в умовах оновлення інституціонального середовища та інвестиційного стимулювання через COVID-19.

До інвестиційного стимулювання інноваційного підприємництва слід віднести: утворення безподаткових зон для учасників інноваційного процесу; забезпечення пільгового режиму для експорту інноваційної продукції для підприємств, які здійснюють розповсюдження інноваційної продукції за межі України; стимулювання заходів з оновлення техніко-технологічної бази та лізингу окремих засобів виробництва; розповсюдження зовнішньоекономічних зв'язків між країнами та зарубіжними підприємствами, що працюють в інноваційній сфері; направлення цільових прямих державних інвестицій для підтримки інноваційних програм та заходів, які мають стратегічно важливу роль для країни, але не є привабливими лише для приватних інвесторів або окремих груп державних посадовців; створення сприятли-

вого інвестиційного клімату для залучення іноземних фінансових ресурсів; надання субвенцій, пільгових кредитів, гарантій повернення коштів вітчизняним та зарубіжним інвесторам, які владують кошти в інноваційне підприємництво; стимулювання попиту та пропозиції на інноваційні продукти тощо.

Перелічені заходи, які необхідно реалізовувати державі в процесі державотворення, не є вичерпними. Такі заходи повинні оновлюватися, корегуватися, переглядатися, змінюватися, розширюватися та залежати від поточного економічного та політичного курсу країни в умовах оновлення інституціонального середовища та інвестиційного стимулювання через COVID-19.

Останній блок також включає необхідність фінансового стимулювання привабливих секторів національної економіки. Ураховуючи поточні соціально-економічні, стратегічні та політичні напрямки розвитку сучасної України, а також кон'юнктурні зміни привабливі сфери можуть бути такими: оборонна сфера, аерокосмічна промисловість, фармацевтика та медицина, агро-сектор.

Орієнтуючись на досвід підтримки інноваційного підприємництва за країнами світу, доцільно зобразити таку декомпозицію процесу державного регулювання розвитком інноваційного підприємництва (рис. 1).

Важливим заходом державного регулювання інноваційного підприємництва є забезпечення кластеризації економіки, через створення центрів розвитку кластерних ініціатив, які будуть осередками організації інноваційного процесу на усіх державних рівнях. Такі центри в умовах оновлення інституціонального середовища та інвестиційного стимулювання через COVID-19 повинні бути адміністраторами створення, регулювання та організації роботи кластерів, які націлені на зміцнення конкурентоспроможності територій та дифузії інновацій.

Мета кластеризації повинна досягатися шляхом упорядкування взаємодії стейкхолдерів кластеру, які географічно наближені одне до одного, забезпечені доступом до інноваційного потенціалу, що буде гарантувати їм мінімальні транзакційні та трансформаційні витрати.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВИДКІВ У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, визначення детермінантів державного регулювання інноваційним підприємництвом в умовах трансформації національної економіки передбачає ключову роль держави у такому процесі. Держава в умовах оновлення інституціонального середовища та COVID-19 повинна стимулювати розвиток інноваційної діяльності у стратегічно важливих для національної економіки секторах промисловості, через підтримку інноваційних проєктів у оборонній, медичній, аграрній, фармацевтичній сферах. У таких сферах існує необхідність розвитку галузевих інноваційних кластерів у межах окремих територій, активізації інфраструктурного забезпечення та пошуку інвестицій для стимулювання сільських організацій.

Для організаційної підтримки галузевих інноваційних кластерів існує необхідність розподілу функціональних обов'язків між державними та місцевими органами влади в частині законодавчого упорядкування, контролю, інвестиційного забезпечення роботи кластеру.

Література:

1. Березовський Д.О., Ключко Ю.О., Грушчін С.С., Колісник М.Е. Управління за результатами як ефективна концепція розвитку менеджменту машинобудування в Україні. Вісник Національного технічного університету "ХПІ". 2020. № 1. С. 31—35.
2. Гнатенко І.А. Визначення інновацій як інструментарію національного підприємництва. Науковий вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія "Економіка". 2018. Т. 23. Вип. 5 (70). С. 38—42.
3. Гнатенко І. Вплив національного інноваційного підприємництва на сталий розвиток ринку праці. Вісник Херсонського державного університету. 2018. № 32. С. 69—72.
4. Гнатенко І.А. Методологічні основи інституціонального аналізу національної системи інноваційного підприємництва. Науковий журнал "Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії". 2018. № 6 (18). С. 70—74.
5. Гнатенко І.А. Методологічні аспекти розвитку інноваційного підприємництва: теорія та практика: монографія. Харків: СГ НТМ "Новий курс", 2019. 253 с.
6. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43. № 1. P. 129—135.
7. Hnatenko I., Kuksa I., Orlova-Kurilova O. Paragenesis of entrepreneurship and innovation as drivers of the future economy. Strategic Management: Global Trends and National Peculiarities. Collective monograph. Poland: Publishing House "Baltija Publishing", 2019. P. 48—61.

8. Hnatenko I., Kuksa I., Orlova-Kurilova O., Moisieieva N., Rubezhanska V. State regulation of innovative employment in the context of innovative entrepreneurship development. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2019. № 41 (2). P. 228—236.

9. Lozhachevska O., Navrotska T., Melnyk O., Kapinus L., Zos-Kior M., Hnatenko I. Management of the logistical and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market. Laplage In Review. 2021. № 7 (3). P. 315—323.

10. Zos-Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2020. Vol. 42. № 4. P. 504—515.

References:

1. Berezovsky, D.O., Klochko, Y.O., Grushchin, S.S. and Kolisnyk, M.E. (2020), "Results management as an effective concept for the development of mechanical engineering management in Ukraine", *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu "KHPI"*, vol. 1, pp. 31—35.
2. Hnatenko, I. (2018), "Definition of innovations as tools of national entrepreneurship", *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu imeni I. I. Mechnykova. Seriya "Ekonomika"*, vol. 23, 5 (70), pp. 38—42.
3. Hnatenko, I. (2018), "The Impact of National Innovative Entrepreneurship on Sustainable Development of the Labor Market", *Visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu-Bulletin of the Kherson State University*, vol. 32, pp. 69—72.
4. Hnatenko, I. (2018), "Methodological bases of institutional analysis of the national system of innovative entrepreneurship", *Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademiji-Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, vol. 6 (18), pp. 70—74.
5. Hnatenko, I.A. (2019), "Methodological aspects of innovative entrepreneurship development: theory and practice": monograph. Kharkiv: SG NTM "New Course", 253 c.
6. Brockova, K., Rossokha, V., Chaban, V., Zos-Kior, M., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2021), "Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 43.1, pp. 129—135.
7. Hnatenko, I., Kuksa, I., and Orlova-Kurilova, O. (2019), "Paragenesis of entrepreneurship and innovation as drivers of the future economy", *Strategic Management: Global Trends and National Peculiarities. Collective monograph. Poland: Publishing House "Baltija Publishing"*, pp. 48—61.
8. Hnatenko, I., Kuksa, I., Orlova-Kurilova, O., Moisieieva, N. and Rubezhanska, V. (2019), "State regulation of innovative employment in the context of innovative entrepreneurship development", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 41 (2), pp. 228—236.
9. Lozhachevska, O., Navrotska, T., Melnyk, O., Kapinus, L., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Management of the logistical and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market", *Laplage In Review*, vol. 7 (3), pp. 315—323.
10. Zos-Kior, M., Hnatenko, I., Isai, O., Shtuler, I., Samborskyi, O. and Rubezhanska, V. (2020). "Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 42.4, pp. 504—515.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2021 р.

О. І. Дребот,

д. е. н., професор, академік НААН, Інститут агроекології і природокористування НААН
ORCID ID: 0000-0003-2681-1074

К. О. Бабікова,

к. с.-г. н., Інститут агроекології і природокористування НААН,
ORCID ID: 0000-0002-9726-0671

Г. Б. Олійник,

аспірант, Інститут агроекології і природокористування НААН
ORCID ID: 0000-0002-4582-0091

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.24

ІНТЕГРОВАНІ МЕХАНІЗМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

O. Drebot,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of NAAS, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

K. Babikova,

PhD in Agricultural Sciences, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

H. Oliinyk,

Postgraduate student, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

INTEGRATED MECHANISMS OF RECREATIONAL TOURISM FUNCTIONING IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

У статті проведено аналіз сучасного етапу функціонування рекреаційного туризму в контексті Євроінтеграції, здійснено перехід від класичного туризму до екологічного, збалансованого рекреаційного туризму, який функціонує в поєднанні складових інтегрованих механізмів. Обґрунтовано, що без залучення туристичних інновацій та переходу на прогресивні європейські стандарти рекреаційного сервісу неможливий розвиток конкурентоспроможного на міжнародному ринку туристичного сектору. Впровадження цілеспрямованих маркетингово-промоційних заходів з інформаційного "прориву" регіону буде проблематичною його інтеграція у глобальний ринок туристичних послуг. Визначено, що врахування складових інтегрованих механізмів рекреаційно-туристичного природокористування, проведення системних заходів щодо екологізації туристичної діяльності та відповідних інституційних змін сприятиме сталому розвитку туризму в нашій державі на основі збалансованості інтересів усіх учасників процесу.

Доведено, що розвиток системи стратегічного планування на засадах сталого розвитку у сфері рекреаційного-туризму і курортів надасть багато можливостей як для регіонів, так і для держави загалом. Переваги становлення рекреаційного туризму в малих містах, селах та на територіях їх розташування очевидні. Окрім відкриття нових спеціальностей та збільшення робочих місць, — це впровадження національного туристичного продукту, що характеризуватиме Україну якнайкраще, також збільшення платоспроможності та життєвого рівня населення місцевості. А це, в свою чергу, спричинить підвищення прибуткової частини бюджету (як муніципального, так і державного) та видатків на історико-культурне відродження міст та сіл, регіонів та країни в цілому. Стратегічне планування в регіональному управлінні у сфері туристичної діяльності має всі перспективи стати якісним дороговказом місцевим громадам для розвитку рекреаційного туризму в малих містах та сільських територіях. Врахування зазначених чинників рекреаційно-туристичного природокористування, проведення системних заходів щодо екологізації туристичної діяльності та відповідних інституційних змін сприятиме сталому розвитку туризму в нашій державі на основі збалансованості інтересів усіх учасників процесу. Реалізація Стратегії сталого розвитку туризму як інтеграції економічних, соціальних та екологічних цілей становитиме надійне підґрунтя для євроінтеграційного процесу України.

The article analyzes the current stage of functioning of recreational tourism in the context of European integration, the transition from classical tourism to ecological, balanced recreational tourism, which operates in a combination of components of integrated mechanisms. It is substantial that without the involvement of tourism innovations and the transition to progressive European standards of recreational services, it is impossible to develop a competitive tourism sector in the international market. The introduction of targeted marketing and promotional measures for the information "breakthrough" of the region will be problematic for its integration into the global market of tourist services. It is determined that taking into account the components of integrated mechanisms of recreational and tourist nature management, carrying out systemic measures for the greening of tourism and relevant institutional changes will contribute to the sustainable development of tourism in our country based on the balance of interests of all participants in the process.

It is proven that the development of the system of strategic planning based on sustainable development in the field of recreational tourism and resorts will provide many opportunities for both the regions and the state as a whole. The advantages of the formation of recreational tourism in small towns, villages, and areas of their location are obvious. In addition to opening new specialties and increasing jobs, it is the introduction of a national tourism product, which will characterize Ukraine as best as possible, as well as an increase in the solvency and living standards of the local population. And this, in turn, will increase the revenue side of the budget (both municipal and state) and expenditures on the historical and cultural revival of cities and villages, regions, and the country as a whole. Strategic planning in the regional management in the sphere of tourism has all the prospects to become a quality guide to local communities for the development of recreational tourism in small towns and rural areas. Taking into account these factors of recreational and tourist nature management, carrying out systemic measures for the greening of tourism carrying out systemic measures on the greening of tourist activity and corresponding institutional changes will promote sustainable development of tourism in our state based on a balance of interests of all participants of process. Implementation of the Strategy of Sustainable Tourism Development as an Integration of Economic, Social, and Environmental Goals will provide a solid basis for Ukraine's European integration process.

Ключові слова: рекреаційно-туристична галузь, збалансований розвиток, рекреаційно-туристичні ресурси, економічний механізм, охорона навколишнього середовища, інтеграція.

Key words: recreational and tourist branch, balanced development, recreational and tourist resources, economic mechanism, environmental protection, integration.

ВСТУП

Рекреаційний туризм — це одна з провідних галузей світової економіки, яка динамічно розвивається, але в Україні, попри наявність рекреаційно-туристичних ресурсів, існують невикористані резерви економічного зростання у цій сфері. Перспективи ефективного функціонування рекреаційного туризму в Україні визначаються особливістю сьогоденної ситуації, яка полягає в тому, що формування високорозвиненої галузі рекреаційного туризму та інтеграція її у світовий ринок туристичних послуг пов'язана з необхідністю вирішення нагальних соціальних, економічних та екологічних проблем в період трансформації суспільно-економічних відносин.

Сфера туризму в умовах перехідної економіки є одним із можливих джерел соціально-економічного розвитку України. Без керованого розвитку, туризм усе більше віддаляється від сутності поняття "індустрія без димарів" і завдає суттєвої шкоди природним системам і породжує соціальні суперечності. Реальний вплив туризму на довкілля залишається прихованим за рахунок того, що транспортні, а особливо повітряні перевезення, готельний і ресторанний бізнес сприймаються як окремі сектори сфери послуг, а не як взаємопов'язані компоненти єдиного комплексу, головним завданням якого є задоволення постійно зростаючих потреб власне туристичної галузі. Крім загальних наслідків впливу

на довкілля, туризм спричиняє серйозні зміни в конкретних екосистемах. Тобто орієнтація на переважно швидкі темпи економічного зростання туристичного бізнесу завдала шкоди довкіллю, сприяла загостренню суб'єкт-об'єктних відносин світу людини та світу природи, що актуалізує наукове вирішення означеної проблеми в контексті концепції сталого розвитку [1].

На сьогодні практично у всіх регіонах світу нагальним завданням є збереження сприятливого навколишнього середовища. Для усіх регіонів світу пріоритетом є розробка нових підходів до вирішення завдань збереження природного середовища, і Україна не виняток.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження проблем розвитку і функціонування сфери рекреаційного туризму зробили такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені: Л.Г. Агафонов, О.О. Бейдик, М.З. Згуровський, Г.П. Скляр, Н.М. Карпенко, Ю.О. Куц, В.В. Мамонова, Д.Б. Вівер, Р.Х. Малвані, С. Селін, К. Бісон, Дж. Макбет, Д. Карсон, М. Кнефсі та інші.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методологічну основу складають підходи та теорії функціонування рекреаційного туризму вітчизняних та зарубіжних вчених.

Дослідження проводилося з використанням ряду методів: аналіз, синтез, логічне узагальнення, систематизація, порівняння на базі інформації отриманої з літературних та інтернет джерел. Ці методи дали змогу визначити складові інтегрованих механізмів функціонування рекреаційного туризму в контексті Євроінтеграції.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

З метою стійкого розвитку туристсько-рекреаційного комплексу регіону важливим залишається вивчення регіональних особливостей кожної окремо взятої території. В кожному регіоні формується своєрідний комплекс взаємодії природних, історико-культурних, соціально-економічних чинників. В Україні такий напрямок досліджень в основному ґрунтується на роботах економістів, і в меншій мірі до вирішення цієї проблеми залучають науковців — фахівців природничих наук [2].

У зв'язку із зростанням обсягів виробництва, розвитку різних галузей промисловості і прагненням до економічного зростання все більшого стає навантаження на навколишнє середовище. Постає завдання, як створити систему, у рамках якої можна було б збалансовано вирішувати триєдину проблему: подолання бідності, важких захворювань, інших соціальних негараздів; запобігання та уникнення екологічних катастроф; подальшого економічного розвитку. В ході його вирішення вченими розроблено ідею сталого розвитку. Вже в 1989 році налічувалося понад 30 визначень сталого розвитку [3]. Згідно з доповіддю Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку ООН ("комісії Брундтланд"): "Сталим є такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби" [4].

Вивчення чинного законодавства України надає підстави вважати, що вирішення низки важливих питань знаходиться поки що на стадії розгляду та підготовки відповідних законопроектів. Важливим в умовах інтеграційного Європейського процесу є вияв індикаторів прояву сталого розвитку в Україні та її рекреаційно-туристичних регіонах.

Першу комплексну систему індикаторів стійкого розвитку розроблено Комісією по стійкому розвитку ООН у 1996 році. Загальна кількість запропонованих індикаторів складала 132, які були розділені на чотири групи: соціальні — 41 індикатор, економічні — 26, екологічні — 55 і організаційні — 10. Однак, в подальших дослідженнях індикатори екологічної групи кількісно зменшуються, тобто залишаються поза увагою. Проте недостатнє врахування екологічного фактору в системі сталого розвитку може призвести до суттєвого погіршення екологічної ситуації, навіть за умов спаду промислового і сільськогосподарського виробництва, а також до зниження ефективності використання природних ресурсів та загострення прояву глобальних проблем.

За структурою та принципом побудови в процесі розробки індикаторів стійкого розвитку на регіональному рівні виділяють два основні підходи [5].

Перший підхід ґрунтується на системі індикаторів, кожний з яких відображає окремі аспекти сталого розвитку (найчастіше в рамках цієї системи виділяють такі підсистеми показників: економічні, соціальні, екологічні, інституціональні). Другий підхід передбачає побудову інтегрального індикатора, на основі якого можна оцінювати ступінь прояву сталого соціально-економічного розвитку.

Останні роки все частіше, серед численної кількості показників-індикаторів виділяють "стислі" системи індикаторів, до яких входять лише ключові (або базові) індикатори стійкого розвитку, які відображають важливі екологічні проблеми. Так, Комісія по стійкому розвитку майже вдвічі зменшила первинно запропоновану кількість показників. Аналогічні спроби проявляються в багатьох країнах світу, наприклад, у Великобританії

виділено лише 15 базових індикаторів, а в США — 40. Проте використання ключових індикаторів за тематичними напрямками дає чітку картину формування екологічної ситуації за різних рівнів прояву сталого розвитку.

С.М. Бобильов [6] рекомендує вибирати ключові індикатори, для тих питань, які цікавлять і хвилюють широкі верстви населення, тобто ті, які формують реалістичне сприйняття сучасного оточуючого середовища. Екологічна безпека і достаток — важливі передумови для формування здорового суспільства та побудови економічно розвиненого господарства. Вони є важливими складовими у формуванні програми розвитку туристичного регіону.

Принципи сталого розвитку туристичних дестинацій включають в себе такі [7]:

— екологічну сталість, яка розвиток туризму на основі підтримки базових екологічних процесів, біологічної різноманітності та біологічних ресурсів;

— соціальну і культурну сталість, що забезпечує такий стан, за якого розвиток поєднується зі збереженням культурних цінностей і традицій, а також місцевої самобутності;

— економічну сталість, що передбачає забезпечення економічної ефективності розвитку і такий стан, за якого обраний метод управління ресурсами дає можливість їх використання майбутніми поколіннями. Визнання принципів сталого розвитку в туризмі означає наступне.

1. Відповідно до принципу екологічної стійкості:

— впровадження ресурсозберігаючих технологій, екологізацію господарської діяльності підприємств туристичної галузі;

— створення умов для перерозподілу потоків відпочиваючих з урахуванням допустимих рекреаційних навантажень і стійкості природних комплексів до антропогенного впливу;

— організацію системи екологічної освіти і виховання широких верств населення з метою підвищення культури природокористування, збереження і відновлення унікальних природних комплексів.

2. Відповідно до принципу соціальної сталості:

— турботу про місцеве населення та збереження стабільної соціальної та культурної обстановки в дестинації. Необхідно підвищувати привабливість зайнятості в туризмі, покращуючи умови праці, розширюючи можливість кар'єрного зростання, надаючи можливість навчання та підвищення кваліфікації;

— доступність туристичних послуг всім громадянам, у тому числі соціально уразливим групам населення. Соціальний туризм сприяє скороченню сезонності попиту і підтримує стійку цілорічну зайнятість. Під час розробки та спорудження засобів розміщення, підприємств харчування, розваг, транспортної інфраструктури, усюди, де це можливо, необхідно враховувати особливості та потреби людей з обмеженими можливостями.

3. Відповідно до принципу економічної ефективності:

— підвищення ефективності використання туристичних ресурсів на основі впровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій і матеріалів, зниження витрат за рахунок скорочення енергії, водоспоживання і кількості відходів;

— підвищення якості та конкурентоспроможності туристичного продукту [7].

Слід зазначити, що базовими елементами сталого розвитку території є раціональне використання ресурсів, збереження довкілля та реалізація інноваційних проектів, котрі забезпечили б такий розвиток промисловості, сільськогосподарства, туризму, освіти і культури, який, задовольняючи потреби сучасності, не загрожував би здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Щоб вирішити ці проблеми, треба ос-

Таблиця 1. Аналіз сутності поняття "інтеграція" у туризмі

Назва	Характеристика	Автор	Рік
Просторова інтеграція	Інтеграція основних туристичних районів з районами, де туризм менш розвинений	Вівер	1998
Інтеграція людських ресурсів	Інтеграція працюючих людей в економіку як засіб боротьби з соціальною ізоляцією (наприклад, шляхом освіти та навчання) та здобуття конкурентної переваги	Малвані	2007
Інституційна інтеграція	Інтеграція агентств у партнерські відносини чи інші офіційні напівперманентні структури	Селін і Бісон	1991
Інноваційна інтеграція	Інтеграція нових ідей та процесів у туристичний «продукт» для досягнення зростання чи конкурентних переваг	Макбет	2004
Екологічна інтеграція	Забезпечення того, щоб екологічні проблеми були повністю враховані у рішеннях та діяльності інших секторів	ЄС	1997
Економічна інтеграція	Інтеграція інших галузей економіки з туризмом, зокрема роздрібною торгівлею та сільським господарством	Даддінг та Райан	2000
Соціальна інтеграція	Інтеграція туризму з іншими тенденціями в соціально-економічній галузі, зокрема з прагненням до якості та турботи про охорону навколишнього середовища (зокрема ландшафту) та сталий розвиток	Кнефсі	2001
Політична інтеграція	Інтеграція туризму з більш широкими національними та регіональними цілями економічного зростання, диверсифікації та розвитку	Дредж	2006
Тимчасова інтеграція	Інтеграція минулих та сучасних економічних, соціальних та культурних потреб та вимог, особливо шляхом комодифікації спадщини	Райан та Айкен	2005
Інтеграція спільноти	Інтеграція туристів у місцеві спільноти як "гостей" таким чином, що вони займають однакові фізичні простори, однаково задовольняють свої екзистенційні та матеріальні потреби та потрапляють у ті ж ланцюжки створення вартості, що і члени приймаючого суспільства	Оукс	1999

Джерело: розроблено авторами на основі [8—17].

мислити їх сучасний стан в Україні та виконати вимоги Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища та розвитку (червень 1992 р., м. Ріо-де-Жанейро) щодо розробки Національної стратегії переходу до сталого розвитку, яка поєднала б у собі завдання поточного реформування економіки та водночас заклала б підвалини ідейно нової моделі розвитку економіки і суспільства, заснованої на принципах сталого розвитку.

Однак на сьогодні на національному рівні ще не створено такої комплексної Стратегії сталого розвитку країни, що значно утруднює процеси екологізації та соціалізації туризму в регіоні. Адже Стратегія повинна забезпечити:

- зупинення деградаційних процесів у природі та суспільстві;
- реабілітацію навколишнього-антропогенно та техногенно зміненого середовища;
- зміну традиційної моделі економічного зростання моделлю сталого розвитку;
- створення матеріального достатку, відповідного потенціалу України;
- максимальне скорочення витрат корисних копалин у господарській діяльності за рахунок їх ефективного використання та заміну їх ресурсами, що відновлюються;
- повноцінне використання громадської ініціативи та інтелектуальних ресурсів;
- ведення активної демографічної, міграційної та туристичної політики;
- зміцнення позицій у світовій торгівлі завдяки екологізації виробництва товарів і послуг, зокрема, туристичних.

Для створення в Україні соціоеколого-орієнтованого ринку туристично-рекреаційних ресурсів — середовища, де інтегрована сукупність ринкових та регулятор-

них механізмів забезпечує прийняття та виконання рішень щодо узгодження цілей і напрямів розвитку відносин у сфері рекреаційного природокористування з урахуванням соціальних, екологічних та економічних інтересів його суб'єктів на засадах сталого розвитку територій, доцільно здійснювати комплексний моніторинг територій.

Сьогодні в Україні туризм проголошено пріоритетним напрямом національної культури та економіки. Зокрема, велика увага повинна приділятися створенню сприятливих умов для розвитку в'їзного туризму. Проте результати аналізу останніх статистичних даних Державної служби статистики України вказує на негативні тенденції та наявні проблеми у цьому напрямку. Однією з перешкод розвитку міжнародного туризму в регіоні є відсутність належної реклами, неობізнаність, неінформованість або часткова інформованість потенційних туристів, низька якість і обмеженість супутніх (додаткових) туристичних послуг. На допомогу має прийти ефективна маркетингова стратегія.

Сучасний етап розвитку маркетингової стратегії стимулює пошук механізмів, які б ефективно впливали на споживача та сприяли популяризації певного товару чи організації в цілому на вітчизняному та міжнародному ринку. І в цьому значна роль відводиться інтегрованим механізмам.

Виділяють різні види інтеграційних процесів, що застосовуються для розуміння процесів у сфері туризму та рекреаційному туризмі зокрема (табл. 1).

Хоча поняття "інтеграція" разом з аналогічними поняттями, як-от: "партнерство", використовується повсюдно, зрозуміло, що поняття розуміється по-різному. Але всі визначення направлені на розвиток ефективної рекреаційно-туристичної галузі, яка розвивається у взаємодії усіх складових єдиної системи.

Офіційний веб-сайт Європейського Союзу дає характеристику "Екологічної інтеграції", яка означає забезпечення того, щоб екологічні проблеми були повністю враховані у рішеннях та діяльності інших секторів.

З 1997 року це є вимогою згідно з Договором про ЄС. У статті 6 Договору зазначено, що "вимоги щодо охорони навколишнього середовища повинні бути інтегровані у визначення та реалізацію політики Співтовариства, Зокрема з метою сприяння сталому розвитку".

Важливість інтеграції підтверджується у Шостій програмі дій з охорони навколишнього середовища, яка передбачає, що "інтеграція екологічних проблем в іншу політику має бути поглиблена", щоб рухатися до сталого розвитку [12].

Також варто наголосити, що використання нових, екологічно чистих технологій під час здійснення туристичної діяльності може стати вагомим аргументом у конкурентній боротьбі на світовому туристичному ринку; управління туристичними потоками з метою зниження яскраво вираженої сезонності, розширення туристичного сезону, більш ефективного розподілу туристичних потоків, як у часі, так і в просторі, є, безсумнівно, вигідним не тільки з екологічної, але і з економічної точки зору; розробка і застосування різних напрямів діяльності з вдосконалення сертифікації та маркування туристичних послуг і продуктів [7]. Європейський досвід вказує на важливість впровадження програм, які будуть спрямовані на підвищення рівня освіти та навчання населення та заохочення до ведення підприємницької діяльності. Приїзду іноземців з інших країн перешкоджає відсутність знання господарями іноземних мов.

Не менш значним для розвитку рекреаційного туризму в нашій державі є впровадження інфраструктурних програми, які зазвичай передбачають будівництво доріг, каналізації, телефонних ліній та громадських будівель. Надання інфраструктури має підвищити рівень послуг та зручностей, доступних для місцевого населення та туристів, що в свою чергу сприятиме створенню економічних підприємств, які спеціалізуюватимуться на рекреаційно-туристичному бізнесі.

Водночас ще не до кінця визначено міжнародний попит. Інші дослідження свідчать, що серед потенційних клієнтів для відпочинку в українському селі є шанувальники "сентиментального" туризму, особливо українська діаспора, аматори етнографічного та екологічного туризму.

Сфера сільського зеленого туризму є сьогодні найбільш динамічно зростаючим сектором світового туристичного господарства. Сільський туризм, на відміну від масового, прямо пов'язаний із природним середовищем, сільськогосподарською діяльністю, місцевими продуктами, повсякденним життям громади, традиціями та культурною спадщиною. Таким чином, його вважають альтернативною формою туризму, спрямованою на підтримку місцевої економіки та сумісною з поняттями сталого розвитку [18].

Значна перевага зеленого туризму як бізнесу — наявність невеликого капіталу на старті. Сільським туризмом можуть займатися фермери, лісники, селяни, навіть міські жителі, у яких є будинок в селі. Такий вид туризму дозволяє сільському населенню регіону отримувати прибуток та забезпечити розвиток рекреаційно-туристичного комплексу області без шкоди довкіллю.

Україні притаманні всі специфічні риси для успішного розвитку і процвітання сільського зеленого туризму.

Рекреаційний туризм може пронизувати та інтегруватися з місцевою та регіональною економікою у складний спосіб, що призводить до прямих вигод від прибутку для місцевих населених пунктів та до більш

широких переваг розвитку на основі асоціації, синергії та участі (Дженкінс та Олівер, 2001). Відсутність інтеграції та розбіжність інтересів може призвести до дисфункції, конфлікту та розсіювання всередині системи. Політика розвитку сільських населених пунктів та розвитку рекреаційного туризму в них, як правило, зазнає невдач, оскільки центральна бюрократична система накладає контроль та цілі зверху протягом усього процесу розвитку, таким чином це не сприяє реконфігурації місцевих ресурсів, що краще досягається за допомогою процесів знизу вгору та місцевої евристичної системи.

З огляду на ці реалії, необхідно проводити навчання власників агроосель прийомам обслуговування та іноземним мовам, продовжувати практику кредитування власників агроосель з метою сприяння створення елементарних зручностей на базі садіб, зокрема облаштування санітарно-гігієнічних вузлів, проведення газу та води. А в подальшому розширення спектру туристичних послуг та підвищення їх якості. Але якщо власники агроосель, сільських громад не зроблять зустрічних кроків щодо облаштування житла, забезпечення його санітарно-гігієнічного стандарту, благоустрою села, впорядкування привабливих місць, то відпочинок на сільських територіях регіону не зрушиться з місця.

Існують чинники, які стимулюють туристичну індустрію розвиватися відповідно до концепції сталого розвитку. Цими факторами є [7]:

- зростаючий регулятивний тиск;
- зростаюча поінформованість щодо зниження собівартості за умови доцільного споживання ресурсів;
- організації, що надають туристичні послуги усвідомлюють, що екологічна якість є необхідним показником конкурентоздатності;
- розуміння уряду та організацій того, що розвиток туризму негативно впливає на навколишнє середовище;
- зростаюча поінформованість громадськості про можливості впливу на туристичну політику;
- пріоритетні напрямки розвитку сталого туризму.

Розвиток системи стратегічного планування на засадах сталого розвитку у сфері рекреаційного-туризму і курортів надасть багато можливостей як для регіонів, так і для держави загалом. Переваги становлення рекреаційного туризму в малих містах, селах та на територіях їх розташування очевидні. Окрім відкриття нових спеціальностей та збільшення робочих місць, — це впровадження національного туристичного продукту, що характеризуватиме Україну якнайкраще, також збільшення платоспроможності та життєвого рівня населення місцевості. А це в свою чергу спричинить підвищення прибуткової частини бюджету (як муніципального, так і державного) та видатків на історико-культурне відродження міст та сіл, регіонів та країни в цілому. Стратегічне планування в регіональному управлінні у сфері туристичної діяльності має всі перспективи стати якісним дороговказом місцевим громадам для розвитку рекреаційного туризму в малих містах та сільських територіях.

Відповідно до вищезазначеного, слід виділити основні складові, що відносяться до інтегрованих механізмів, які повинні бути взаємопов'язаними, узгодженими та направленими для досягнення єдиної цілі — ефективного функціонування рекреаційного туризму в контексті Євроінтеграції.

Перспективи, які можливі під час впровадження інтегрованих механізмів для функціонування рекреаційного туризму:

1. Зростання інвестиційної привабливості України. Дозволить здійснити модернізацію та реформування господарського комплексу і соціальної сфери завдяки відповідному зростанню обсягу інвестицій із різних джерел фінансування.

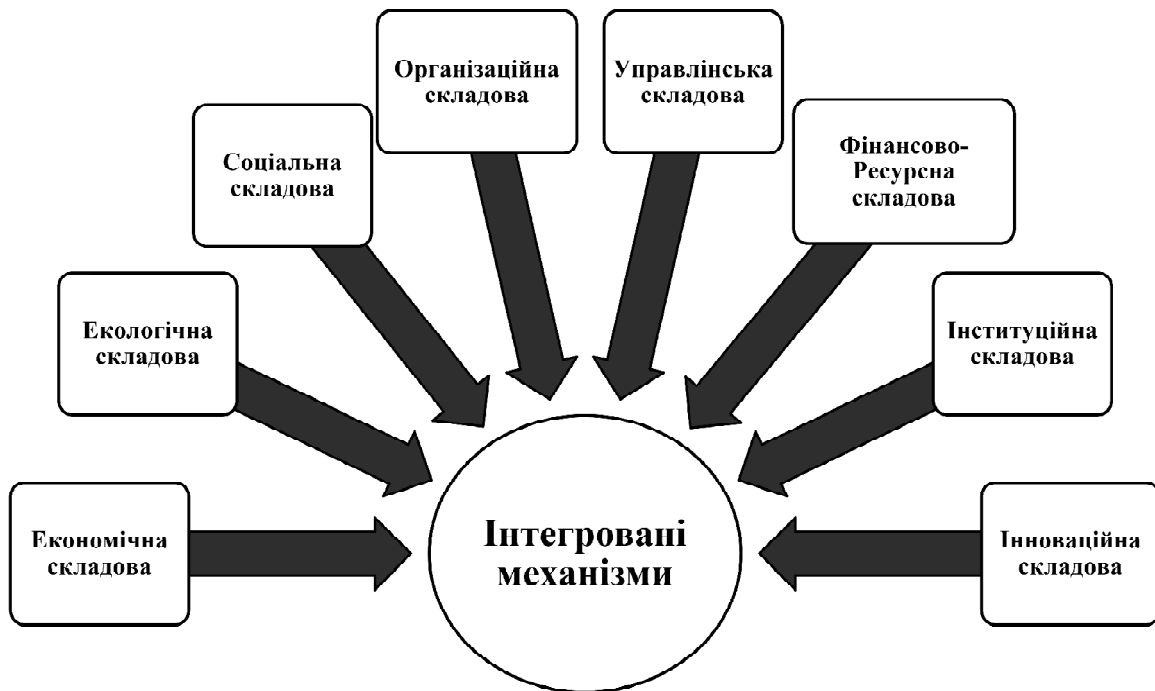

Рис. 1. Складові інтегрованих механізмів рекреаційного туризму

Джерело: розроблено авторами.

2. Продовження процесів інтеграції з Європейським Союзом вимагатиме впровадження антикорупційного законодавства.
3. Продовження процесів інтеграції з Європейським Союзом стимулюватиме підвищення якості обслуговування та відповідальність за охорону довкілля.
4. Розвиток міжнародної співпраці в економічній та культурній сферах.
5. Розширення мережі природно-заповідного фонду.
6. Розвиток міжнародних контактів академічних та науково-дослідних установ.
7. Зростання популярності сільського, зеленого, культурного туризму та екскурсійної діяльності серед населення України та Європи.

ВИСНОВКИ

Отже, перспективний розвиток рекреаційного туризму в Україні повинен ґрунтуватися на стандартах Євроінтеграції та складових інтегрованих механізмів. Без широкого залучення зовнішніх інвестиційних потоків, реалізації державних інвестиційних проєктів та активізації внутрішнього інвестиційного капіталу нереально розбудувати ефективний регіональний міжгалузевий рекреаційно-туристичний комплекс. Без запозичення туристичних інновацій та переходу на прогресивні європейські стандарти гостьового й рекреаційного сервісу неможливий розвиток конкурентоспроможного на міжнародному ринку рекреаційно-туристичного сектора регіону. Без цілеспрямованих маркетингово-промоційних заходів з інформаційного "прориву" регіону буде проблематичною його інтеграція у глобальний ринок туристичних послуг.

Враховання зазначених чинників рекреаційно-туристичного природокористування, проведення системних заходів щодо екологізації туристичної діяльності та відповідних інституційних змін сприятиме сталому розвитку туризму в нашій державі на основі збалансованості інтересів усіх учасників процесу. Реалізація Стратегії сталого розвитку туризму як інтеграції економічних, соціальних та екологічних цілей становитиме надійне підґрунтя для євроінтеграційного процесу України.

Література:

1. Скляр Г.П., Карпенко Н.М. Сталий розвиток сфери туризму на засадах партнерства. Науковий вісник PUET: Economic Sciences. 2015. № 2 (58). URL: <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/view/697>
2. Згуровський М.З. Аналіз сталого розвитку — глобальний і регіональний контексти: монографія. Ч. 1. Глобальний аналіз якості та безпеки життя людей / Міжнародна рада з науки, Світ. центр даних з геоінф-ки та сталого розв., НАН України, Ін-т приклад. систем. аналізу. Київ, 2010. 252 с.
3. Довгаль Т.О., Влащенко Н.М. Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали всеукр. наук.— практ. конф. (м. Луцьк, 8 груд. 2016 р.). Луцьк: Луцький НТУ, 2016. Ч. 2. 223 с.
4. Надоша О.В. Теоретико-методологічний аналіз сталого розвитку у контексті сучасних дослідницьких підходів. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2011. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=341>
5. Куц Ю.О. Сталий розвиток територіальної громади: управлінський аспект: монографія / за ред. Ю.О. Куц, В.В. Мамонова. Харків: Видавництво ХарПІ НАДУ "Магістр", 2008. 335 с.
6. Бобылев С.Н. Индикаторы устойчивого развития: региональное измерение: пособие по региональной экологической политике. Москва: Акрополь, 2007. 60 с.
7. Корж Н.В., Басюк Д.І. Управління туристичними дестинаціями: підручник / за ред. Н.В. Корж, Д.І. Басюк. Вінниця: "ПП"ТД Едельвейс і К", 2017. 322 с. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/7/7/metoduchni-rek/t/04.pdf>
8. Weaver D.B. Peripheries of the periphery-Tourism in Tobago and Barbuda. Annals of Tourism Research. 1998. Vol. 25, Issue 2. P. 292—313.
9. Mulvaney R.H., O'Neill J.W., Cleveland J.N., Crouter A.C. A model of work-family dynamics of hotel managers. Annals of Tourism Research. 2007. Vol. 34 (1). P. 66—87.
10. Selin S., Beason K. Interorganizational relations in tourism. Annals of Tourism Research. 1991. Vol. 18. P. 639—652.
11. Macbeth J., Carson D., Northcote J. Social Capital, Tourism and Regional Development: SPCC as a Basis for Innovation and Sustainability. Current Issues in Tourism. 2004. Vol. 7 (6). P. 502—522.

12. Офіційний веб-сайт Європейського Союзу. URL: <https://ec.europa.eu/environment/integration/integration.htm>

13. Dudding V., Ryan C. The impacts of tourism on a rural retail sector: a New Zealand case study. *Tourism Economics*. 2000. 6 (4). P. 301—319.

14. Kneafsey, M. (2001) Rural cultural economy: Tourism and Social Relations, *Annals of Tourism Research*, Vol. 28 (3), P. 762—783.

15. Dredge D. Networks, Conflict and Collaborative Communities. *Journal of Sustainable Tourism*. 2006. Vol. 14 (6). P. 562—581.

16. Ryan C., Aicken M. (Eds) *Indigenous Tourism: The Commodification and Management of Culture*. Oxford: Elsevier 2005.

17. Oakes T. Eating the food of the ancestors: place, tradition, and tourism in a Chinese frontier river town. *Cultural Geographies*. 1999. Vol. 6 (2). P. 123—145.

18. Кіптенко В.К., Маденко О.В. Перспективні напрями сталого розвитку туризму у Хмельницькій області. *Географія та туризм*. 2013. № 25. С. 167—175.

References:

1. Skliar, H.P. and Karpenko, N.M. (2015), "Sustainable development of tourism on the basis of partnership", *Naukovyj visnyk PUET: Economic Sciences*, [Online], vol. 2 (58), available at: <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/view/697> (Accessed 14 September 2021).

2. Zghurovs'kyj, M.Z. (2010), *Analiz staloho rozvytku — hlobal'nyj i rehional'nyj konteksty: monohrafiia* [Analysis of sustainable development — global and regional contexts: a monograph], 1st ed, Mizhnar. rada z nauky, Svit. tsentr danykh z heoinf-ky ta staloho rozv., NAN Ukrainy, In-t pryklad. system. Analizu, Kyiv, Ukraine.

3. Dovhal', T.O. and Vlaschenko, N.M. (2016), Aktual'ni problemy upravlinnia sotsial'no-ekonomichnymy systemamy. *Vseukr. nauk. — prakt. konf.* [Actual problems of management of social and economic systems. All-Ukrainian. scientific-practical conf.], vol. 2, 8 dec, Luts'kyj NTU, Luts'k, Ukraine.

4. Nadosha, O.V. (2011), "Theoretical and methodological analysis of sustainable development in the context of modern research approaches", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=341> (Accessed 14 September 2021).

5. Kuts, Yu.O. (2008), *Stalyj rozvytok terytorial'noi hromady: upravlins'kyj aspekt: monohrafiia* [Sustainable development of the territorial community: management aspect: monograph], Vydavnytstvo Khar'RI NADU "Mahistr", Kharkiv, Ukraine.

6. Bobylev, S.N. (2007). *Indikatory ustojchivogo rozvitija: regional'noe izmerenie* [Sustainable Development Indicators: Regional Dimension], Akropol', Moskva, Russia.

7. Korzh, N.V. and Basiuk, D.I. (2017), *Upravlinnia turystychnymy destynatsiiami* [Management of tourist destinations], PP "TD Edel'vejs i K.", Vinnytsia, Ukraine, available at: <http://www.oridu.odessa.ua/7/7/metoduchnik/t/04.pdf> (Accessed 16 September 2021).

8. Weaver, D.B. (1998), "Peripheries of the periphery-Tourism in Tobago and Barbuda", *Annals of Tourism Research*, vol. 25 (2), pp. 292—313.

9. Mulvaney, R.H., O'Neill, J.W., Cleveland, J. N. and Crouter, A. C. (2007), "A model of work-family dynamics of hotel managers", *Annals of Tourism Research*, vol. 34 (1), pp. 66—87.

10. Selin, S. and Beason, K. (1991), "Interorganizational relations in tourism", *Annals of Tourism Research*, vol. 18, pp. 639—652.

11. Macbeth, J., Carson, D. and Northcote, J. (2004), "Social Capital, Tourism and Regional Development: SPCC as a Basis for Innovation and Sustainability", *Current Issues in Tourism*, vol. 7 (6), pp. 502—522.

12. The official site of European Unio (2021), "Environmental Integration", available at: <https://ec.europa.eu/environment/integration/integration.htm> (Accessed 16 September 2021).

13. Dudding, V. and Ryan, C. (2000), "The impacts of tourism on a rural retail sector: a New Zealand case study", *Tourism Economics*, vol. 6 (4), pp. 301—319.

14. Kneafsey, M. (2001) Rural cultural economy: Tourism and Social Relations, *Annals of Tourism Research*, vol. 28 (3), pp. 762—783.

15. Dredge, D. (2006), "Networks, Conflict and Collaborative Communities", *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 14 (6), pp. 562—581.

16. Ryan, C. and Aicken, M. (Eds) (2005), *Indigenous Tourism: The Commodification and Management of Culture*, Elsevier, Oxford, UK.

17. Oakes, T. (1999), "Eating the food of the ancestors: place, tradition, and tourism in a Chinese frontier river town", *Cultural Geographies*, vol. 6 (2), pp. 123—145.

18. Kiptenko, V.K. ana Madenko, O.V. (2013), "Perspective directions of sustainable development of tourism in Khmelnytsky region", *Heohrafiia ta turyzm*, vol. 25, pp. 167—175.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2021 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 339.923

М. М. Король,
д. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет
ORCID ID: 0000-0003-4031-0858
А. В. Добош,
магістр, Ужгородський національний університет
ORCID ID: 0000-0001-6670-5028

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.31

ВПЛИВ ІНВЕСТИЦІЙНО-КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ КРЕДИТНО- ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

M. Korol,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of International Economic Affairs, Uzhhorod National University
A. Dobosh,
Master's student, Uzhhorod National University

THE INFLUENCE OF INVESTMENT AND CREDIT ACTIVITIES OF INTERNATIONAL
CREDIT AND FINANCIAL ORGANIZATIONS ON THE ECONOMY OF UKRAINE

У статті проаналізовано сучасний стан співпраці України з провідними міжнародними кредитно-фінансовими організаціями, особливу увагу приділено аналізу діяльності таким організаціям: Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку, Світовий банк, Міжнародний банк реконструкції та розвитку та Міжнародна асоціація розвитку. Проаналізовано структуру та динаміку фінансування проєктів міжнародних кредитно-фінансових організацій в Україні. Виокреслено переваги та проблеми у співпраці України та МВФ. Проаналізовано інвестиційно-кредитну діяльність МКФО в Україні. Розглянуто вплив інвестицій Європейського банку реконструкції та розвитку на соціально-економічний стан України. Зосереджено увагу на найактуальніших спільних проєктах Світового банку, МБРР, МАР та уряду України у фінансовій сфері. Наведено актуальні спільні інвестиційні проєкти України та провідних міжнародних кредитно-фінансових організацій.

The article analyzes the current state of Ukraine's cooperation with leading international credit and financial organizations, paying special attention to such organizations as the International Monetary Fund, the European Bank for Reconstruction and Development, the World Bank, the International Bank for Reconstruction and Development and the International Development Association. The article identifies the advantages and disadvantages of cooperation between Ukraine and the IMF. The investment and credit activity of IFRS in Ukraine is analyzed. The influence of IFRS on the economic development of the country is studied. Peculiarities of cooperation between Ukraine and the European Bank for Reconstruction and Development are revealed. The most topical joint projects of the World Bank and the Government of Ukraine are given. The most current IBRD and IDA projects in the financial sphere are presented. Financial cooperation with international institutions is a powerful source and effective tool for the development of the national economy. The resources of international financial institutions are used to implement programs aimed at market reform, ensuring the stability of the national currency, solving socio-economic problems, economic growth, financing the state budget deficit and balancing the balance of payments. But financial indebtedness to these institutions makes the country's economy vulnerable and dependent on foreign creditors. Now that Ukraine is in a state of crisis, the question of finding resources in the foreign market needs an urgent solution. The search for ways to expand Ukraine's international financial

cooperation becomes especially relevant, which is due to the need to provide the national economy with the necessary amount of financial resources due to lack of funds in the Ukrainian market. Now that Ukraine is in a state of crisis, the issue of finding resources in the foreign market needs an urgent solution. The search for ways to expand Ukraine's international financial cooperation becomes especially relevant, which is due to the need to provide the national economy with the necessary amount of financial resources due to lack of funds in the Ukrainian market.

Ключові слова: Міжнародні кредитно-фінансові організації, МВФ, ЄБРР, група Світового банку, МБРР, МФК, БАГІ, економіка України, інвестиції.

Keywords: International credit and financial organizations, IMF, EBRD, World Bank Group, IBRD, IFC, BAGI, Ukrainian economy, investments.

ВСТУП ТА ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний етап розвитку української економіки характеризується значним зростанням зовнішньо-економічних зв'язків з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями. Недостатня кількість фінансових ресурсів спонукає Україну до більш активної та тісної співпраці з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями. Важливу роль у розвитку соціально-економічного життя України відіграють МВФ, ЄБРР, Світовий банк та його організації, в особливості МБРР та МАР. Відповідно до наданих кредитів, МКФО висувають і відповідні умови, які є досить жорсткими, особливо вимоги МВФ, які часто спрямовані на проведення нових фундаментальних реформ направлених на покращення економічного стану України. Така співпраця спонукає уряд країни активно впроваджувати нові реформи для соціально-економічного балансу за допомогою кредитів МКФО. Таким чином, питання про вплив інвестиційно-кредитної діяльності міжнародних кредитно-фінансових організацій на Україну є важливим та актуальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми та перспективи розвитку, а також діяльність міжнародних кредитно-фінансових організацій знайшли своє відображення в роботах багатьох українських дослідників, серед яких Базилевич В.Д., Білорус О.Г., Боринець С.Я., Гальчинський А.С., Пешко А.В., Рязанова Н.С., Філіпенко А.С., Шнирковим О.І. та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз інвестиційно-кредитної діяльності міжнародних кредитно-фінансових установ в Україні та визначення їх впливу на економічний розвиток країни.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

З 1992 року Україна розпочала свою активну та плідну співпрацю з провідними міжнародними кредитно-фінансовими організаціями. Одними з найактивніших організацій, які співпрацюють з Україною стали: Міжнародний валютний фонд (МВФ), група Світового банку, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейським інвестиційним банком (ЄІБ), Європейське співтовариство з атомної енергії, Німецька кредитна установа для відбудови та інші.

Структура фінансування проєктів за кредитором, міжнародною кредитно-фінансовою організацією зображена на рисунку 1.

З рисунку 1 можна ствердно говорити про тісну взаємодію України з Міжнародним банком реконструкції та розвитку, Європейським банком реконструкції та розвитку та Європейським інвестиційним банком. Загалом на перераховані вище організації припадає 92,96% проєктів профінансованих міжнародними кредитно-фінансовими організаціями за весь час.

Не менш важливими залишаються такі організації, як Німецька кредитна установа для відбудови, Фонд чистих технологій та Північна екологічна фінансова організація, які теж носять свій вклад у соціально-економічний розвиток України.

Динаміку коштів наданих міжнародними кредитно-фінансовими організаціями можна побачити на рисунку 2.

З рисунку 2 можна побачити неоднорідну динаміку надходження фінансової допомоги для України. Так, за 2020 рік сума надходжень від Міжнародного банку реконструкції та розвитку збільшилась в порівнянні з 2019 роком на +384,3 млн дол. США, але у порівнянні за період січня — вересня 2021 роком сума різко зменшилась до 8,07 млн дол. США. Причиною такого коливання стали наслідки розповсюдження пандемії вірусу COVID-19, адже більшість проєктів 2020 року було направлено саме на підвищення ефективності надання медичних послуг та покращення матеріально-технічної бази лікарень.

Варто звернути увагу на Європейський банк реконструкції та

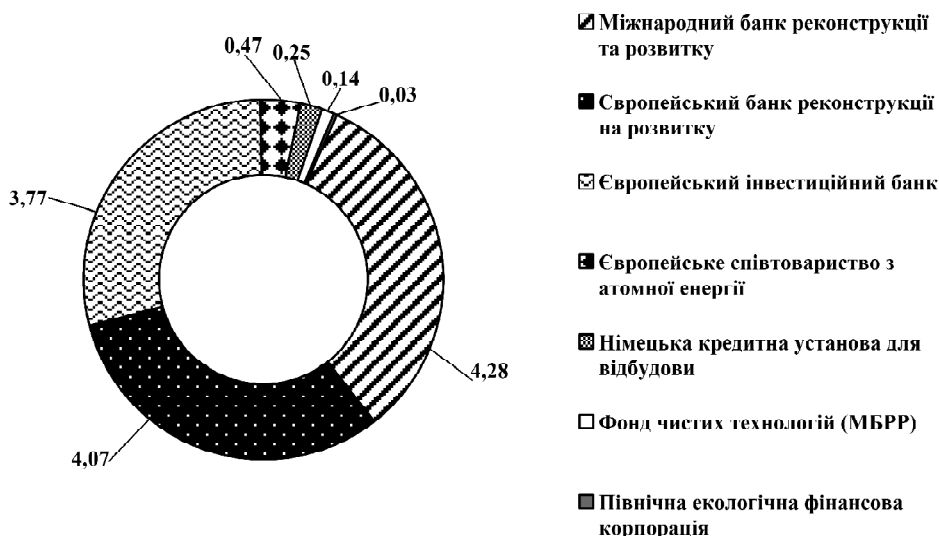

Рис. 1. Структура фінансування проєктів за кредитором за період 1993—2021 рр., млрд дол. США

Джерело: складено авторами на основі [1].

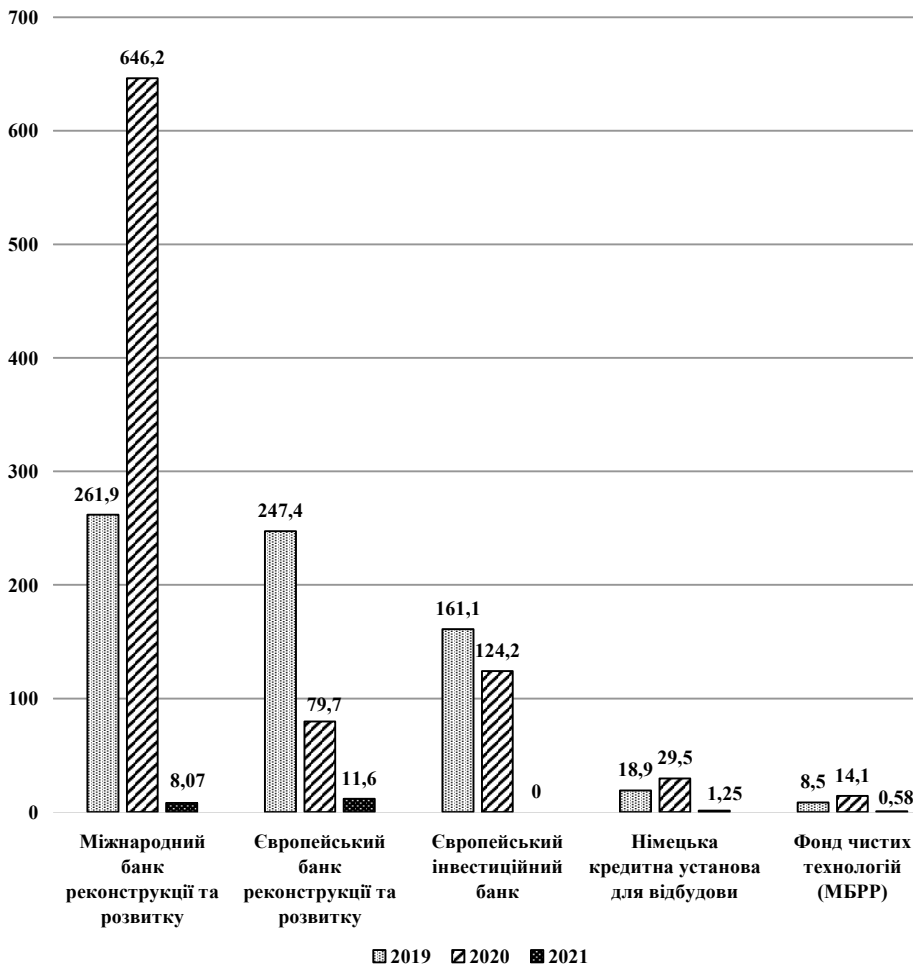

Рис. 2. Динаміка коштів наданих МКФО для України за 2018–2021 рр., млн дол. США

Джерело: складено авторами на основі [1].

розвитку, який протягом останніх трьох років зменшував надходження фінансової допомоги Україні. Так, за 2019–2020 роки сума зменшилась з 247,4 млн дол. США до 79,7 млн дол. США. Спад продовжується і в 2021 році, сума надходжень у порівнянні з 2020 роком зменшилась на -68,1 млн дол. США. Причиною такого спаду стало завершення більшості інфраструктурних проєктів на те-

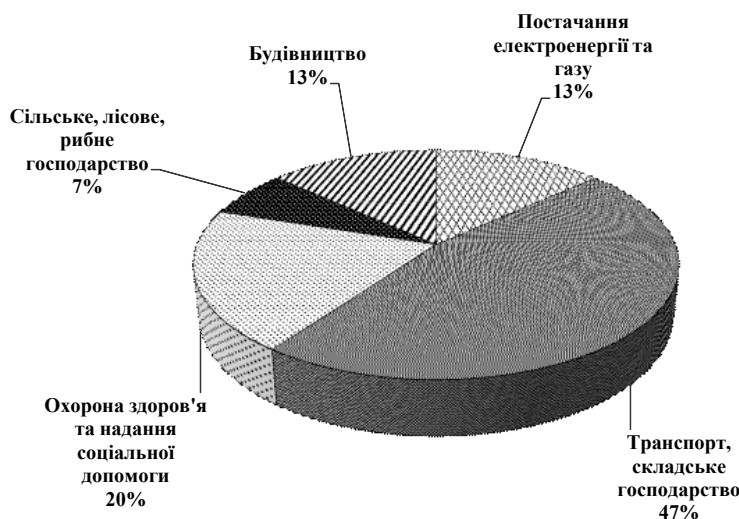

Рис. 3. Структура фінансування проєктів, підписаних з 2019 по 2021 рр. за галуззю реалізації

Джерело: складено авторами на основі [1].

риторії України та підписання нових угод про надання субвенцій.

Щодо Європейського інвестиційного банку, то він надав грошову підтримку Україні в 2019 році, у розмірі 161,1 млн дол. США. Нажаль, фінансування ЄІБ у 2020 році зменшилось на 36,9 млн дол. США. Щодо Німецької кредитної установи для відбудови та Фонду чистих технологій, можна побачити зростання суми грошових надходжень за 2020 рік у порівнянні з 2019 роком. Таке коливання в інвестиціях перерахованих вище організацій спричинене

Загалом, з рисунка 2 можна спостерігати зменшення фінансової підтримки більшості міжнародних кредитно-фінансових організацій у 2020–2021 роках. Причиною такого спаду стали економічні наслідки від пандемії вірусу COVID-19 та нестабільність політичної ситуації в Україні та країн-партнерів.

Дотепер за весь період становлення та розвитку незалежної України МКФО реалізували понад 500 проєктів, обсяг фінансових вкладень за якими досяг близько 13 млрд дол. США. Найчастіше залучають інвестиції в галузі транспорту, охорони здоров'я, будівництва та постачання електроенергії (рис. 3).

Протягом 2019–2020 років було підписано 7 угод у галузі транспорту та складського господарства загальною вартістю 2,8 млрд євро. Також підписано 3 угоди в галузі охорони здоров'я та по 2 угоди в галузях будівництва та постачання електроенергії та газу.

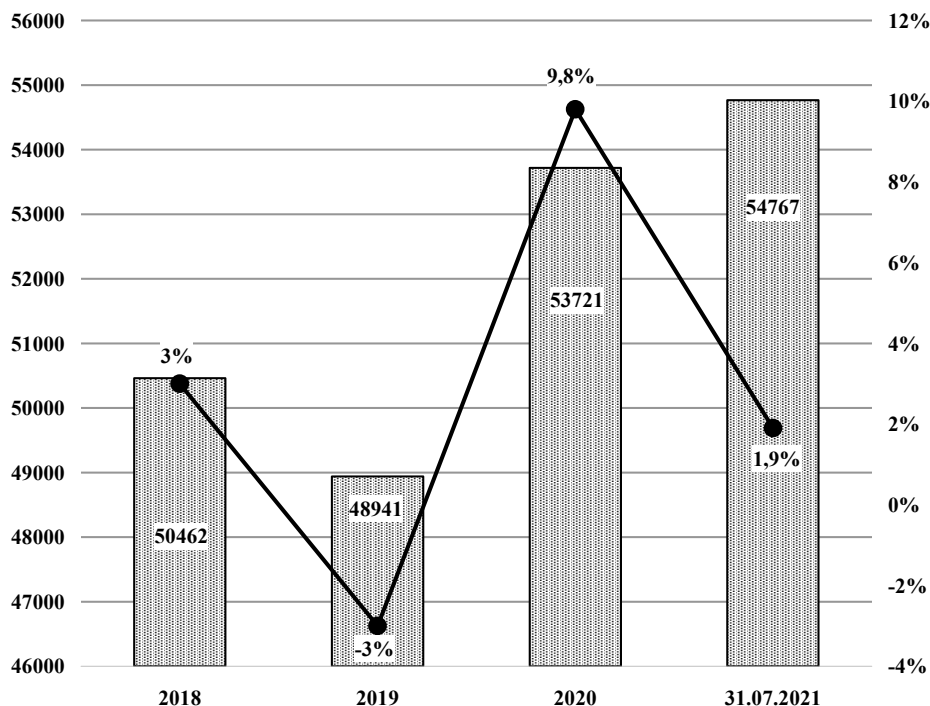
Не менш важливою організацією, з якою співпрацює Україна є Міжнародний валютний фонд МВФ. Україна стала членом фонду відповідно до Закону України "Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій" від 3 червня 1992 року [2].

З 2014–2020 рр. завдяки трьом програмам МВФ: Stand-by, а також Механізму Розширеного Фінансування (EFF), Україна залучила фінансову підтримку від МВФ у розмірі 16,61 млрд дол. США (11,65 млрд ЄПЗ). Основні цілі співробітництва України та МВФ полягають у проведенні структурних реформ та створенні підґрунтя для сталого економічного зростання країни. Також співпраця з Міжнародним валютним фондом на сучасному етапі відкриває можливості для залучення фінансування від інших міжнародних кредитно-фінансових установ та урядів інших держав, у тому числі США, ЄС, Німеччини, Канади, Японії тощо [3].

Звичайно, як і будь-яке явище, кредитування МВФ має як позитивні, так і негативні наслідки. Серед позитивних наслідків впливу МВФ на для України можна виділити такі:

— Для отримання кожного наступного траншу від фонду, Україна повинна виконати ряд певних вимог, серед яких впровадження реформ.

— Завдяки активному залученню фінансової допомоги МВФ НБУ має змогу сформувати золото-валютні резерви.

Рис. 4. Динаміка зовнішнього державного боргу України 2018 — 31.07.2021 рр. млн дол. США

Джерело: складено авторами на основі [4].

— Щорічний звіт про стан економіки України за всіма вимогами МВФ.

— Впровадження антикорупційного закону та створення Антикорупційного бюро за сприяння МВФ.

Серед негативних чинників впливу МВФ на економіку України можна виділити:

— Стрімке зростання зовнішнього боргу України (рис.4).

— Зростання соціального невдоволення через пенсійну реформу та підвищення вартості комунальних платежів.

З рисунку 4 видно, що зменшився обсяг зовнішнього державного боргу за 2019 рік у порівнянні з 2018 роком, на -3%, тобто на суму -1521 млн дол. США. Але вже у 2020 році зовнішній державний борг зростає на +9,8%, та складає 53721 млн дол. США. Така ж ситуація продовжується і в 2021 році, державний борг зростає ще на 1,9% в порівнянні з попереднім роком це на 1046 млн дол. США більше.

Європейський банк реконструкції та розвитку було створено у 1991 році. На сьогодні членами Банку є 69 країн. Україна є членом ЄБРР з 13.08.1992 [5]. ЄБРР є одним із найбільших інвесторів України. Станом на кінець серпня 2021 року загальний обсяг інвестицій для України становив 15 319 млн євро, завдяки яким профінансовано 505 проектів. Протягом цього року затверджено 3 проекти та видано кошти на ще на 6 інвестиційних проектів. Найпопулярнішими секторами в які інвестував банк стали: транспорт, агробізнес, телекомунікації та фінансова сфера. На рисунку 5 можна побачити кількість та вартість профінансованих проектів з 2017 по 2021 роки.

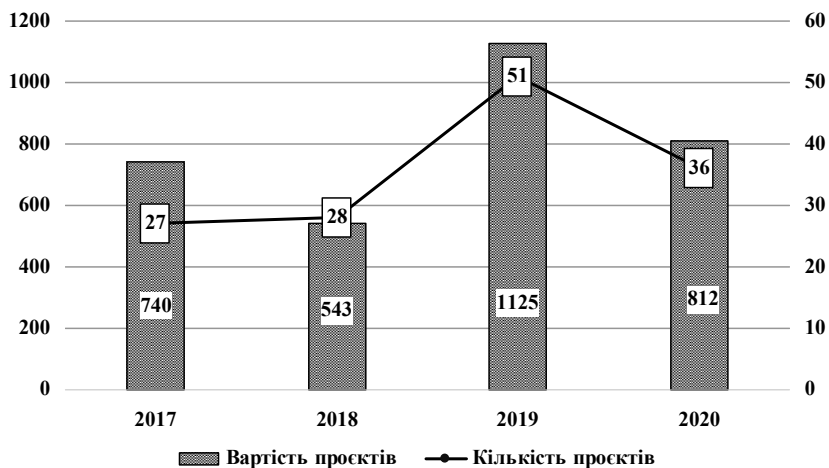
З рисунку 5 спостерігаємо нерівномірну динаміку фінансування проектів ЄБРР. Можна побачити, що протягом 2017 року було профінансовано 27 проектів загальною вартістю 740 млн євро. У 2018 році сума фінансування проектів скоротилась, попри те, що профінансованих проектів стало більше. Через рік суми інвестицій та кіль-

кість проектів зросли в рази, так у 2019 році залучено 1125 млн євро для фінансування 51 проекту.

Протягом всього часу членства України у Європейському банку реконструкції та розвитку вона докладає всі зусилля для налагодження ефективної співпраці з таким потужним фінансовим джерелом. Нині реалізована значна кількість проектів в усіх соціально-економічних сферах життя.

Ще однією важливою не менш важливою міжнародною кредитно-фінансовою організацією з якою Україна співпрацює є група Світового Банку. Вона складається з 5-ти організацій: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Багатостороння агенція з гарантій інвестицій (БАГІ), Міжнародна фінансова корпорація (МФК) та Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС).

З 1992 року Україна почала свою співпрацю зі Світовим банком після підписання угоди Україна стала 167-м членом банку та затвердила 58 позик загальною вартістю 12,83 млрд дол. США, з яких було отримано

Рис. 5. Кількість та вартість профінансованих проектів ЄБРР в Україні за період 2017—2020 рр., млн євро

Джерело: складено авторами на основі [6].

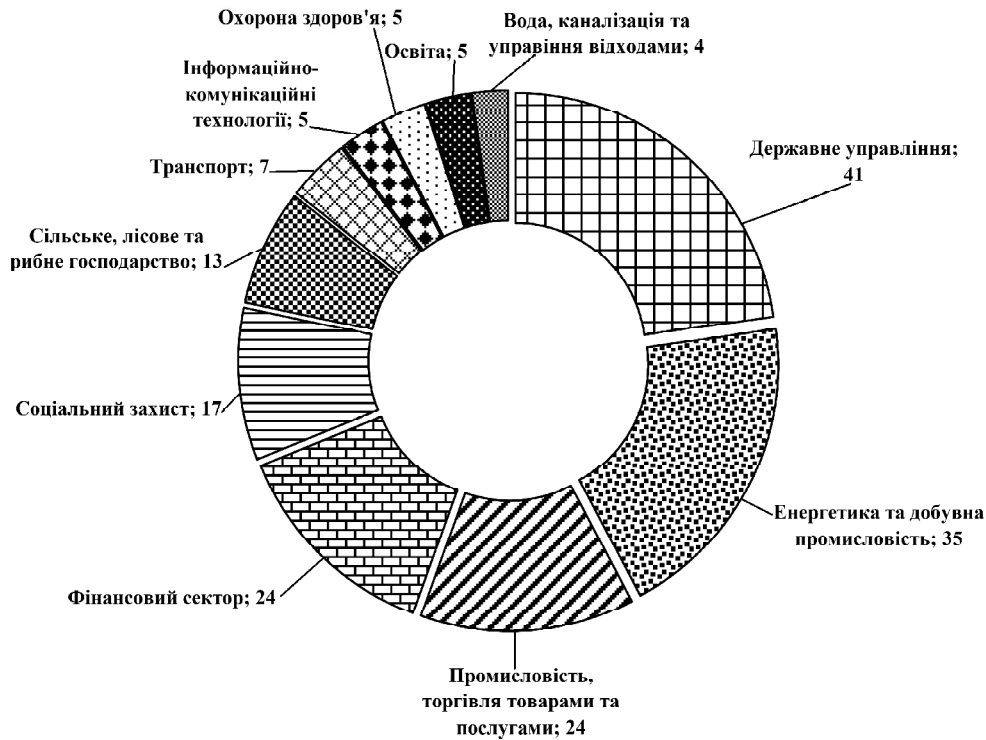

Рис. 6. Загальна кількість активних та закритих проектів України та Світового банку

Джерело: складено авторами на основі [7].

мано 9,6 млрд дол. США. В подальшому більшість позик наданих Світовим банком були спрямовані на підтримку державного бюджету, здійснення структурних реформ, реалізації довгострокових інвестиційних проектів, розвиток пріоритетних соціально-економічних проектів (рис. 6).

З цього рисунку можна побачити, що більшість інвестиційних проектів Світового банку в Україні направлені на розвиток соціально-економічної сфери. Найбільшу кількість проектів можна спостерігати в сфері державного управління та видобувної, енергетичної промисловості по 41 та 35 проектів відповідно. Велику кількість фінансової та технічної допомоги залучили фінансовий сектор та сектор соціального захисту — 24 інвестиційні проекти. Трохи менше проектів спостерігається в сфері транспорту, інформаційно-комунікаційних технологій та охороні здоров'я. За роки співпраці Світовий банк надав Україні позик в загальному розмірі 15, 19 млрд дол. США, в рамках 93 активних та завершених проектів.

Станом на вересень 2021 року в стадії реалізації перебувають 13 активних інвестиційних проектів та 2 системні проекти загальною вартістю 3 627,53 млн дол. США [8]. Протягом останніх 9 місяців 2021 року на території України затверджено 5 проектів Світового банку, два з яких направлені на боротьбу з пандемією COVID-19. Інші проекти направлені на підтримку управління державними фінансами, підвищення стійкості електроенергетичних систем та покращення вищої освіти в Україні.

Одним із найактуальніших інвестиційних проектів Світового банку став проект "Serving People, Improving Health" (Служіння людям, поліпшення здоров'я). Це один із найбільших проектів Світового банку у сфері охорони здоров'я, загальний обсяг інвестицій якого становить 350 млн дол. США. Зараз проект активно реалізується на території Європи та Центральної Азії. Для подальшої боротьби з пандемією COVID-19 та підтримкою реформ у секторі охорони здоров'я в Україні Банк 27 квітня 2020 року затвердив додаткове фінансування загальною вартістю

215 млн дол. США. Надане, додаткове фінансування допоможе відновити до 40 відділень швидкої допомоги та кардіо-відділень, що дасть можливість українським медикам надавати складні та сучасні медичні послуги.

Також проектом виділено кошти для швидкого реагування на надзвичайні ситуації спричинені COVID-19 у розмірі 35 млн дол. США. Виділені кошти будуть спрямовані на закупівлю необхідного устаткування для швидкого реагування країни на кризу, підготовки медичного персоналу, відшкодування втрат медичних працівників, які в процесі роботи захворіли COVID-19 та підтримку передачі важливої інформації в маси.

Загалом проект "Serving People, Improving Health" (Служіння людям, поліпшення здоров'я) спрямований на підтримку реформ у сфері охорони здоров'я: ремонт лікарень, відділень невідкладної швидкої допомоги, сільських амбулаторій, придбання сучасного високотехнологічного устаткування та покращення якості надання медичних послуг в Україні. Під час реалізації проекту очікуються покращення у наданні медичних послуг, як первинної допомоги, так і вторинній профілактиці, виявлення на ранніх стадіях розвитку та ефективному лікуванні серцево-судинних захворюваннях, раку та COVID-19 [9].

Уряд України спільно з Національним банком України співпрацює з МБРР у рамках системних проектів направлених на підтримку державного бюджету з метою реалізації структурних реформ. Таким чином, НБУ є безпосереднім учасником підготовки та впровадження інвестиційних проектів МБРР в Україні, які направлені на розвиток фінансового сектору.

У червні 2020 року, після виконання всіх попередніх заходів, Рада Директорів Світового банку схвалила для України проект МБРР "Позика на політику розвитку у сфері економічного відновлення" (Economic Recovery Development Policy Loan — ER DPL), загальний обсяг позики становить 700 млн дол. США. Вказана вище позика буде розділена на два транші по 350 млн дол. США.

Національний банк України вже успішно виконав всі попередні заходи з реформ у фінансовому секторі передбачені проектом "Позика на політику розвитку у сфері економічного відновлення" [10].

Співпраця України та МБРР не закінчується лише на фінансовому секторі. У 2020 році банк розпочав роботу над 5-ма інвестиційними проектами включно з вище згаданою позикою ER DPL. На початку 2021 року на стадії реалізації перебувають 12 спільних проектів МБРР та України загальною вартістю 3 093,04 млн дол. США, з яких 11 інвестиційних та 1 системний проект. Крім вище вказаних проектів банк також продовжує фінансувати 4 інші великі проекти направлені на технічну допомогу Україні в різних сферах соціально-економічного життя.

На початок 2021 року активний інвестиційний портфель МФК включає 23 інвестиційні проекти загальною вартістю 773,4 млн дол. США та 13 проектів з надання консультативних послуг МФК на суму майже 50 млн дол. США у сфері виробництва, фінансів, сільського господарства та інфраструктури. Також не менш важливим партнером України є Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (БАГІ), яке має 9 проектів з гарантування інвестицій на теренах країни загальним обсягом покриття ризиків у 600 млн дол. США.

Інвестиційні проекти Світового банку зосереджені на покращенні основних державних послуг, якот: охорона здоров'я, громадська інфраструктура соціального захисту, централізоване теплопостачання, громадська інфраструктура та національні дороги. Банк також підтримує Україну шляхом надання політичних консультацій та технічної допомоги щодо формування та впровадження комплексних структурних реформ.

ВИСНОВКИ

Отже, з усього вище згаданого можна зробити висновки, що міжнародні кредитно-фінансові організації сприяють розвитку фінансової системи, поліпшенні державних послуг, бізнес-клімату для розблокування економічного потенціалу України. Попри значні позитивні сторони співпраці все ж є багато негативних наслідків, які несе з собою дана співпраця, це і зростання державного боргу, і блокування свободи дій держави-позичальниці в економічній політиці, а також підрив економічної стабільності національної економіки. Всі проблеми, які зумовлює співпраця з МВФ можна об'єднати одним словом — залежність. Тому при залучення все нових і нових міжнародних кредитів від МВФ потрібно проявляти неабияку обережність, щоб не залишитися ні з чим. Україні вкрай необхідно звернути увагу на стан економіки та ситуації, яка склалася в соціальній сфері. Також не потрібно забувати, що доки Україна знаходиться залежною від кредитування міжнародних кредитно-фінансових організацій, доти існуватимуть загрози фінансовій безпеці держави, значно зростає державний борг та загроза суверенітету держави.

Література:

1. Міністерство фінансів України. Реєстр проектів МФО. URL: <https://proifi.gov.ua/projects?page=1> (дата звернення: 23.09.2021).
2. Міністерство закордонних справ України. Співробітництво України з міжнародними фінансовими інституціями. Міжнародний валютний фонд. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhнародni-vidnosini/spivrobotnictvo-ukrayini-z-mizhнародnimi-finansovimi-instituciyami> (дата звернення: 23.09.2021).
3. Міністерство фінансів України. Міжнародний валютний фонд. URL: <https://mof.gov.ua/uk/mvf> (дата звернення: 23.09.2021).

4. Мінфін. Зовнішній державний борг України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/foreign/> (дата звернення: 23.09.2021).

5. Міністерство фінансів України. Європейський банк реконструкції та розвитку. URL: <https://mof.gov.ua/uk/ebrr> (дата звернення: 23.09.2021).

6. European Bank for Reconstruction and Development. Ukraine data. URL: <https://www.ebrd.com/where-we-are/ukraine/data.html> (дата звернення: 24.09.2021).

7. The World Bank Group. Project locations. Ukraine Overview. URL: <https://maps.worldbank.org/locations> (дата звернення: 24.09.2021).

8. Міністерство фінансів України. Світовий банк. URL: <https://mof.gov.ua/uk/svitovij-bank> (дата звернення: 24.09.2021).

9. The World Bank Group. Project Spotlight. Serving People, Improving Health Amid the COVID 19 Pandemic. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/overview#4> (дата звернення: 24.09.2021).

10. Національний банк України. Співпраця з міжнародними фінансовими організаціями. Світовий банк. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/international/financial-institutions#section-2> (дата звернення: 24.09.2021).

References:

1. Ministry of Finance of Ukraine (2021), "Registration of projects of IFO", Ministerstvo finansiv Ukrainy, "Rejestr projektiv MFO", available at: <https://proifi.gov.ua/projects?page=1> (accessed 23 September 2021).
2. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2020), "Cooperation of Ukraine with international financial institutions. IMF", Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy, "Spivrobotnytvo Ukrainy z mizhнародnymy finansovymy instytuciyamy. Mizhнародnyj valjutnyj fond", available at: <https://mfa.gov.ua/mizhнародni-vidnosini/spivrobotnytvo-ukrayini-z-mizhнародnimi-finansovimi-instituciyami> (accessed 23 September 2021).
3. Ministry of Finance of Ukraine (2020), "IMF", Ministerstvo finansiv Ukrainy, "Mizhнародnyj valjutnyj fond", available at: <https://mof.gov.ua/uk/mvf> (accessed 23 September 2021).
4. Minfin (2021), "Ukraine's external public debt", Minfin, "Zovnishnij derzhavnyj borh Ukrainy", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/foreign/> (accessed 23 September 2021).
5. Ministry of Finance of Ukraine (2020), "European Bank for Reconstruction and Development", Ministerstvo finansiv Ukrainy, "Jevropejskyj bank rekonstrukciji ta rozvytku", available at: <https://mof.gov.ua/uk/ebrr> (accessed 23 September 2021).
6. European Bank for Reconstruction and Development (2021), "Ukraine data", available at: <https://www.ebrd.com/where-we-are/ukraine/data.html> (accessed 24 September 2021).
7. The World Bank Group. Project locations (2021), "Ukraine Overview" available at: <https://maps.worldbank.org/locations> (accessed 24 September 2021).
8. Ministry of Finance of Ukraine (2021), "The World Bank", Ministerstvo finansiv Ukrainy, "Svitovij bank", available at: <https://mof.gov.ua/uk/svitovij-bank> (accessed 24 September 2021).
9. The World Bank Group (2021), "Project Spotlight. Serving People, Improving Health Amid the COVID 19 Pandemic", available at: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/overview#4> (accessed 24 September 2021).
10. National Bank of Ukraine (2021), "Cooperation with international financial organizations. The World Bank", Nacionalnyj bank Ukrainy, "Spivpracija z mizhнародnymy finansovymy orghanizacijamy. Svitovij bank", available at: <https://bank.gov.ua/ua/about/international/financial-institutions#section-2> (accessed 24 September 2021).

Стаття надійшла до редакції 28.09.2021 р.

УДК 336.77

С. М. Халатур,
д. е. н., професор, в. о. завідувача кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-8331-3341

М. В. Кравченко,
д. е. н., професор кафедри обліку, оподаткування та УФЕБ,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-6942-0914

Д. К. Карамушка,
аспірант, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-6637-8231

Е. В. Козир,
студент гр. МзФБС-1-20, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0003-0643-5673

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.37

КОМПЛЕКСНА ЕКСПРЕС-МЕТОДИКА ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ З УРАХУВАННЯМ РІВНЯ ЇХ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

S. Khalatur,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Dnipro State Agrarian and Economic University

M. Kravchenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Accounting, Taxation
and MFED, Dnipro State Agrarian and Economic University

D. Karamushka,
Postgraduate student, Dnipro State Agrarian and Economic University

E. Kozyr,
Student of gr. MGFBS-1-20, Dnipro State Agrarian and Economic University

COMPLEX EXPRESS METHOD OF ASSESSMENT OF CREDIT CAPACITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES TAKING INTO ACCOUNT THE LEVEL OF THEIR ECONOMIC DEVELOPMENT

Статтю присвячено розгляду питань, пов'язаних з аналізом кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств та поточної практики її оцінки. Економічний спад приносить проблеми, які часто впливають на існування підприємств та їх економічний розвиток. Метою статті стало обґрунтування комплексної експрес-методики оцінки кредитоспроможності в системі внутрішнього і зовнішнього контролю сільськогосподарського підприємства, яка дозволить суб'єктам господарювання вірно оцінювати можливість отримання, повернення кредиту і відсотків за нього з урахуванням рівня їх економічного розвитку.

Цю статтю спрямовано на вивчення корисності фінансових показників у вимірюванні кредитоспроможності підприємств та їх застосування для розробки інтелектуального фінансового рішення, що надається інвесторам та фінансовим установам. Такі показники є надзвичайно важливими, оскільки фінансові ризики значно зросли у контексті економічного розвитку сільськогосподарських підприємств.

Враховуючи, що кожне сільськогосподарське підприємство формує мікрофінансову систему, його хороший фінансовий стан сприяє його економічному розвитку. Експрес-методика оцінки кредитоспроможності підприємства використовує підхід аналізу основних факторів, які впливають на фінансовий стан підприємства, для прогнозування ризику кредитоспроможності підприємств.

This article deals with issues related to the analysis of the creditworthiness of agricultural enterprises and the current practice of its assessment. The economic downturn brings problems that often affect the existence of enterprises and their economic development. The purpose of the article was to substantiate a comprehensive rapid methodology for assessing creditworthiness in the system of internal and external control of agricultural enterprises, which will allow businesses to accurately assess the possibility of obtaining, repaying credit and interest thereon, taking into account their level of economic development.

For the purposes of this article, it is defined creditworthiness as how a lender determines that an enterprise is failing to meet its obligations, or how well an enterprise can obtain new credit. The creditworthiness of an agricultural enterprise is what lenders look at before they approve any new loan. Creditworthiness is determined by several factors, including repayment history and credit rating. Some credit institutions also take into account the available assets and the amount of liabilities that the enterprise has when determining the probability of default. This article aims to study the usefulness of financial indicators in measuring the creditworthiness of enterprises and their application to develop intelligent financial solutions for investors and financial institutions. Such indicators are extremely important, as financial risks have increased significantly in the context of economic development of agricultural enterprises. It is given that every agricultural enterprise forms a microfinance system, its good financial condition contributes to its economic development. The rapid method of assessing the creditworthiness of the enterprise uses the approach of analysis of the main factors that affect the financial condition of the enterprise, to predict the creditworthiness risk of enterprises. A strong and stable banking system is the basis of sustainable economic growth, as are banks, the center of the credit intermediation process between depositors and investors.

Ключові слова: підприємство, інтелектуальне фінансове рішення, фінансовий стан, кредитоспроможність, кредит.

Key words: enterprise, intellectual financial decision, financial condition, creditworthiness, credit.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Кожне підприємство, незалежно від бізнес-плану, подається різним типам ризиків під час ведення бізнесу, і один з них — це кредитний ризик. Раннє виявлення ризику та прийняття відповідних рішень сприяє економічному розвитку підприємства. Нині є певна кількість методів і способів оцінки кредитоспроможності ділових партнерів та самого підприємства. В управлінні кредитами проводиться аналіз платоспроможності та платіжної дисципліни клієнтів, що є основою для прийняття рішень про співпрацю. Збільшення кількості різної фінансової (грошової) допомоги належить до сучасних тенденцій. Деякі клієнти здатні погашати цей тип зобов'язань, інші — ні. Об'єктивне відображення кредитного ризику контрагента (клієнта) — це рейтинговий чи кредитний скоринг. Рейтинг залежить від ймовірності того, чи контрагент вчасно оплатить свої зобов'язання. Загалом, рейтинг розглядається як незалежна оцінка, метою якої є ідентифікація на основі всебічного аналізу різноманітних відомих ризиків суб'єктів господарювання, оцінених на предмет того, наскільки цей суб'єкт господарювання здатний і готовий вчасно встигнути та в повному обсязі виконати свої боргові зобов'язання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання оцінки кредитоспроможності підприємства розглядали вітчизняні та зарубіжні вчені. Так, Сергій Онікієнко, Євгенія Поліщук, Алла Іващенко, Анна Корнилюк та Назар Демчишак пишуть, що доступ підприємств до такого джерела коштів, як банківські кредити є ключовим чинником їх економічного розвитку. Науковці стверджують, що проблему андеррайтингу позик для проектів підприємств з нестандартним графіком руху грошових потоків можна вирішити, вклю-

чивши підхід, заснований на вартості стандартної процедури андеррайтингу кредиту, що дозволяє розробити оригінальні гарантії кредитних можливостей з позитивним економічним ефектом. Було запропоновано використовувати критерії, розраховані на основі прогнозованих очікуваних грошових потоків, зарезервованих позичальником для обслуговування кредиту, у порівнянні з вартістю капіталу кредитора як критерій прийняття рішення про позику.

Їх дослідження показало, що практику роботи з кредитного рейтингу можна покращити, включивши оцінку додаткових критеріїв, пов'язаних з принципами управління проектами.

Франческо Чезароне, Фабіомасімо Манго та Габріеле Сабато стверджують, що відповідний попередній вибір активів на ринку може призвести до значного покращення показників інвестиційного портфеля. Науковці досліджують ефективність індексу Z-балів для попереднього вибору активів інвестиційного портфеля. Z-показник — це прогнозований індекс кредитоспроможності, виражений у вигляді числа.

Ми погоджуємося з твердженням Лесі Дмитришин та Івана Благуна, стосовно того, що спроможність банківської системи підтримувати зростання інших галузей економіки вимагає наукового підходу до розподілу кредитних ресурсів. В Україні досягненню ефективності розподілу кредитних ресурсів загрожують такі проблеми: недостатнє фінансування реального сектору економіки, що є результатом перенаправлення коштів на інші операції, часто для спекулятивних цілей; концентрація фінансових ресурсів у найбільш прибуткових галузях — торгівлі та фінансах; недостатнє фінансування інноваційної діяльності; операції, які передбачають відправлення капіталу за кордон, а потім маскуванню його під іноземні інвестиції; непропорційний розподіл коштів

Таблиця 1. Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2016 року), млн грн

Підприємства	2009	2017	2018	2019	2020	Відношення 2020 р. до 2009 р., %
Усі категорії господарств	474112,3	620475,6	671294,0	680982,4	612121,5	129,11
Продукція рослинництва	341907,0	480157,0	529347,5	538705,6	473377,0	138,45
Продукція тваринництва	132205,3	140318,6	141946,5	142276,8	138744,5	104,95
Сільськогосподарські підприємства	263291,1	391015,8	437998,6	449806,3	395717,7	150,30
Продукція рослинництва	212394,6	323724,5	367688,1	376789,7	323198,2	152,17
Продукція тваринництва	50896,5	67291,3	70310,5	73016,6	72519,5	142,48
Господарства населення	210821,2	229459,8	233295,4	231176,1	216403,8	102,65
Продукція рослинництва	129512,4	156432,5	161659,4	161915,9	150178,8	115,96
Продукція тваринництва	81308,8	73027,3	71636,0	69260,2	66225,0	81,45

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України.

державного бюджету ставить під загрозу інтереси муніципальних бюджетів; недостатнє фінансування малого бізнесу; проблеми довіри до інвестицій та банківських послуг.

Отже, тема комплексної оцінки кредитоспроможності підприємств є актуальною та своєчасною.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування комплексної експрес-методики оцінки кредитоспроможності в системі внутрішнього контролю сільськогосподарського підприємства, яка дозволить суб'єктам господарювання вірно оцінювати можливість отримання, повернення кредиту і відсотків за нього з урахуванням рівня їх економічного розвитку. Предметом статті є процес оцінки кредитоспроможності виробничого сільськогосподарського підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Система рейтингів базується на даних рейтингових агентств (стандартизований підхід) або на даних внутрішніх рейтингів. Останнє може бути виконано за допомогою внутрішнього рейтингового підходу. У порівнянні зі стандартним рейтингом на ринку є різні про-

дукти оцінки, які використовують схему рейтингу, але насправді вони не відповідають визначенню рейтингу і більше належить до категорії балів (зокрема відноситься до внутрішнього рейтингу). Оцінка — це моделі визначення кредитоспроможності, що складаються з показників, коефіцієнтів та базуються на фінансових даних суб'єкта господарювання, що оцінюється. Предметом оцінок є переважно бізнес-компанії. Моделі оцінки базуються на кількісному аналізі фінансових даних суб'єкта господарювання, відповідно оцінюється кредитоспроможність підприємства. Збір даних проводиться у стабільній формі, щоб вони могли бути використані як база даних у системі оцінювання. Особливе значення приділяється попереднім результатам діяльності підприємства та можуть включати інформацію, що не піддається кількісній оцінці. Точні моделі прогнозування можуть бути дуже корисними у процесі прийняття управлінських рішень.

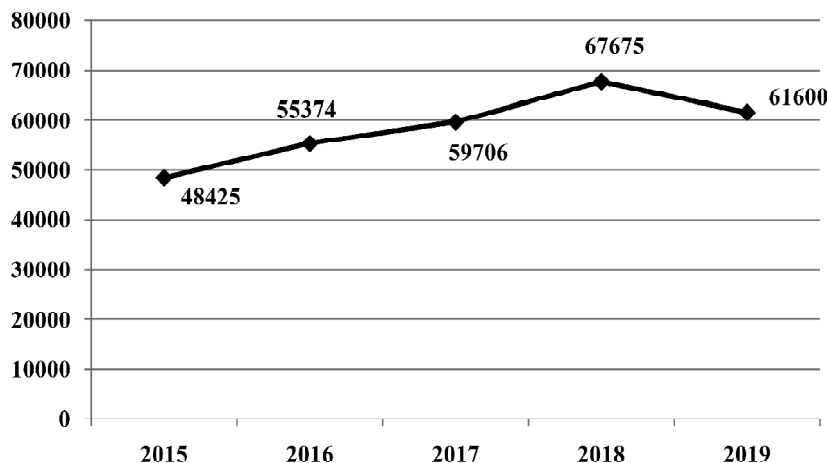
Для цілей даної статті визначаємо кредитоспроможність як те, як кредитор визначає, що підприємство не виконає свої боргові зобов'язання, або наскільки підприємство може отримати новий кредит. Кредитоспроможність

сільськогосподарського підприємства — це те, на що дивляться кредитори, перш ніж вони затвердять будь-який новий кредит. Кредитоспроможність визначається кількома факторами, включаючи історію погашення та кредитний рейтинг. Деякі кредитні установи також враховують наявні активи та кількість зобов'язань, які є у підприємства, коли вони визначають ймовірність дефолту.

У таблиці 1 розглянуто динаміку виробництва продукції сільського господарства підприємствами України.

Аналізуючи дані, подані в таблиці 1, можна стверджувати, що виробництво сільськогосподарської продукції показує динаміку до зростання у 2020 році порівняно з 2009 роком.

Кредитоспроможність підприємства говорить кредитору, наскільки це підприємство підходить для заповнення заяви про кредит або кредитну картку. Для цього кредитна установа розглядає кілька різних факторів: загальний кредитний звіт, кредитний рейтинг та історію платежів. Історія платежів відіграє ключову роль у визначенні кредитоспроможності підприємства. Кредитори, як правило, не надають кредит підприємству, чия історія свідчить про несвоєчасні платежі, пропущені платежі та загальну фінансову безвідповідальність.

Рис. 1. Обсяг кредитного забезпечення аграрного сектору національної економіки України, млн грн

Джерело: складено за даними Національного банку України.

Таблиця 2. Основна відмінність у формуванні рейтингу та оцінки рівня кредитоспроможності підприємства

Показник	Оцінка (скоринг)	Зовнішній неавторизований рейтинг (інформаційний рейтинг)	Авторизований зовнішній рейтинг (рейтингові агентства)	Рейтинг банку
Клієнт	Діловий партнер	Діловий партнер	Підприємство	Банк
Джерело інформації	Дані у відкритому доступі та інформація третіх сторін	Дані у відкритому доступі та інформація третіх сторін	Державна, приватна внутрішня інформація про підприємство, іноді інформація третіх сторін	Державна, приватна та іноді внутрішня інформація про підприємство, іноді інформація третіх сторін
Глибина інформації	Низька	Середня	Велика	Від середньої до великої
Час оцінки	Кілька годин	Кілька годин або днів	Кілька днів або місяців	Кілька днів
Процедура оцінки	Стандартизована	Стандартизована з індивідуальними елементами	Індивідуальна	Стандартизовані або індивідуальні з ключовими клієнтами
Рейтингова модель	Скоринг	Математична і статистична	Математична і статистична	Математична і статистична
Форма управління результатом	Оцінка	Рейтингові категорії	Рейтингові категорії	Рейтингові категорії
Часовий горизонт	Короткостроковий	Середньостроковий	Довгостроковий	Довгостроковий
Призначення	Рішення про кредити та фінансові операції з низьким фактором ризику	Рішення про кредит з високим фактором ризику, галузевий аналіз	Вибір ділових партнерів, оцінка можливості емісії цінних паперів	Рішення про кредит, ризику і умови кредитування

За даними рисунка 1 можна зробити висновок, що обсяг кредитного забезпечення зростає в динаміці. Так, у 2015 році величина наданих кредитів підприємствам аграрного сектору складала 46425 млн грн, а у 2019 році вже складала 61600 млн грн

Світова фінансова криза 2008 року зробила управління фінансовими ризиками стратегічним регуляторним фактором, не тільки для банківських структур, а й для будь-якого господарюючого суб'єкта, незалежно від його розміру та галузі, в якій він здійснює свою діяльність. Хоча дуже важко визначити поняття ризику, загально визнано, що ризик пов'язаний з негативним випадком, викликаним зовнішніми або внутрішніми вразливими місцями, які не можливо передбачити. Теоретично можна виділити різні ризики, за які може відповідати фінансова установа: кредитний ризик, ризик процентної ставки, валютний ризик, операційний ризик, ризик ліквідності та стратегія ризику. Таким чином, коли

Таблиця 3. Визначення оптимальних значень показників та коефіцієнтів

Індикатор	Оптимальне значення
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу (коефіцієнт заборгованості)	<0,5
Коефіцієнт фінансової залежності	<2
Коефіцієнт фінансування (співвідношення власного і позикового капіталу)	> 1
Рентабельність власного капіталу	0,20 - 0,30
Рентабельність активів	0,20 - 0,40
Рентабельність продажів	0,30 - 0,50
Кредитне плече	до 30%
Коефіцієнт фінансової незалежності	> 0,5
Внутрішня платіжна дисципліна	0,2 - 0,6
Тривалість ділових відносин	1,0 - 1,5

йдеться про вимірювання кредитоспроможності підприємства загалом питання ускладнюється через відсутність достатніх історичних даних, необхідних для аналізу.

Це дослідження спрямоване на обґрунтування комплексної експрес-методики оцінки кредитоспроможності сільськогосподарського підприємства з урахуванням рівня економічного розвитку на основі векторного підходу для прогнозування ризику кредитоспроможності підприємства, а також для сприяння підприємствам у підвищенні платоспроможності, продуктивності та прибутковості шляхом прогнозування ризиків кредитоспроможності. Прийняття законів, указів та постанов спрямоване на подальше удосконалення банківської системи, що є локомотивом національної економіки, є практичним вираженням поточного розвитку цієї сфери.

Рейтинг та оцінка — це інструменти для оцінки кредитоспроможності підприємства на основі його фінансового стану. Мета обох інструментів — оцінити майбутній розвиток у сенсі здатності повністю погашати свої зобов'язання. У таблиці 2 описано принципи відмінності між рейтингом та оцінкою.

Розглянемо джерела інформації для оцінки кредитоспроможності сільськогосподарського підприємства. Вихідною базою для оцінки фінансового стану, стабільності бізнесу та кредитоспроможності є фінансова звітність підприємства. Це частина фінансового обліку та надає ретроспективну інформацію про результати діяльності підприємства, прибуток та його фінансовий стан. Дані статистики, аналіз, порівняння та розвиток різних галузей національної економіки надає корисну інформацію про те, як побудувати модель оцінки кредитоспроможності підприємств.

Науковцями пропонуються різноманітні моделі, методи, інструменти та прийоми фінансової оцінки підприємства. Їх мета — виявити проблеми, сильні та слабкі сторони процесів створення вартості на підприємствах на основі отриманих фінансових даних, таким чином оцінити їх кредитоспроможність та стабільність. До них відносяться також рейтингові та скорингові моделі.

Можемо стверджувати, що неможливо використовувати існуючі форми моделей, складених глобальними рейтинговими агентствами для оцінки кредитоспроможності підприємства з таких причин:

- відсутність ключових клієнтів для створення рейтингової шкали на основі регресійного аналізу,
- недостатня глибина даних підприємства (грошовий потік, інноваційність, платіжна дисципліна іншим постачальникам, рейтинг банку),
- державна служба статистики не надає щомісячного оновлення даних про розвиток галузі,
- складність кількісної оцінки ризиків галузі,
- складність кількісної оцінки інновацій у галузі,
- необхідність зовнішньої консультації для створення програмного забезпечення,
- цінові вимоги та інше.

Тому для потреб окремого сільськогосподарського підприємства, виходячи з вищезазначених причин, пропонується комплексна експрес-методика оцінки рівня кредитоспроможності підприємств з урахуванням їх економічного розвитку. Пропозиція базується на моделях оціночних карток, призначених для банків та інших фінансових установ, які регулярно перевіряють кредитоспроможність своїх поточних та потенційних

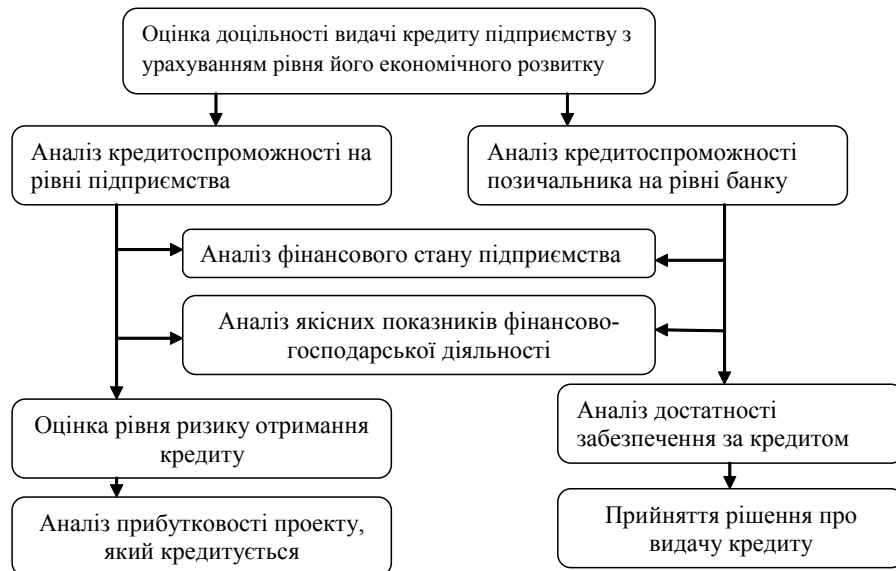

Рис. 2. Схема комплексної оцінки кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств з урахуванням рівня їх економічного розвитку

клієнтів. Причини оцінки балів у тому, що вони розраховані на малі та великі підприємства, наявні дані є загальнодоступними, що економить час, мають стандартизовану процедуру оцінки, мають низьку вартість і мають можливість швидкої зміни моделі (показника, шкали оцінки).

Дизайн моделі оціночної картки, складає істотну основу для створення інших пропозицій, оскільки це лише прототип самої моделі картки, отже, вибір відповідних джерел даних, вибір відповідних показників та встановлення їх ваги може коригуватися. У таблиці 3 згруповано визначення оптимальних значень показників та коефіцієнтів для комплексної експрес-оцінки рівня кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств з урахуванням рівня їх економічного розвитку.

Міцна та стійка банківська система є основою сталого економічного зростання, як і банки, центр процесу кредитного посередництва між вкладниками та інвесторами. Ризик кредитоспроможності — це невизначеність навколо здатності підприємства обслуговувати свої борги та зобов'язання. У кращому випадку ми можемо робити лише оцінки ймовірності невиконання зобов'язань.

Хоча ці ризики не здаються великими, вони насправді дуже значні. По-перше, вони можуть швидко збільшуватися. По-друге, маржа в корпоративному кредитуванні дуже суворі, і навіть невеликі прорахунки можуть підірвати прибутковість кредитування. Але найголовніше, що багато кредиторів самі є позичальниками з високим рівнем кредитного плеча. Ризик кредитоспроможності не можна ні хеджувати, ні структурувати. На рисунку 2 подано схему комплексної оцінки кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств з урахуванням рівня їх економічного розвитку.

За допомогою цього дослідження продемонстровано використання фактичних фінансових даних для аналізу фінансових коефіцієнтів, щоб показати, як фінансова установа може спрогнозувати, якою буде фінансова поведінка окремого підприємства порівняно з іншим та як можна подолати труднощі із застосуванням принципів аналізу фінансових коефіцієнтів, коли дані не однорідні.

Отже, існують сотні коефіцієнтів, які можна сформулювати, використовуючи наявні дані фінансової звітності. Вибрані співвідношення в цьому дослідженні залежать від типу аналізу щодо кредитоспро-

можності підприємства. Кредитоспроможність важлива, оскільки вона визначатиме, чи отримає кредит сільськогосподарське підприємство, тим краще для нього у довгостроковій перспективі, тому що це зазвичай означає кращі процентні ставки, менші комісії та кращі умови кредитування. Це також впливає на фінансування бізнесу та професійні сертифікати або ліцензії.

Кожне сільськогосподарське підприємство повинне відстежувати свій кредитний рейтинг, тому що це фактор, який фінансові установи використовують для вирішення того, чи має право заявник на кредит, бажані процентні ставки та конкретні кредитні ліміти. Існує кілька способів покращити свій кредитний рейтинг для встановлення кредитоспроможності. Найбільш очевидний спосіб — вчасно оплачувати рахунки. Необхідно переконатися, що підприємство отримує поточну інформацію про будь-які несвоєчасні платежі або налаштувати плани платежів для погашення простроченої заборгованості.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Обґрунтовано визначення ризику кредитоспроможності через ризик платоспроможності, ризик продуктивності та ризик прибутковості, використовуючи аналіз основних факторів діяльності. Запропонована експрес-методика оцінки кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств з урахуванням рівня їх економічного розвитку дає оптимальну точність і можливість прогнозувати невиконання зобов'язань підприємствами та надання розумних фінансових рішень інвесторам, а фінансовим установам на допомогу їх у прийнятті рішень. З метою забезпечення доступності та точності даних це дослідження відкинуло ряд показників, які створюють труднощі при їх врахуванні або відмінності в методі розрахунку.

Апобація запропонованої методики експрес-оцінки кредитоспроможності на фактичних даних сільськогосподарських підприємств є напрямом наших подальших досліджень.

Література:

1. Cesarone, F. Scozzari, A. & Tardella, F. (2019). An optimization diversification approach to portfolio selection. *Journal of Global Optimization*, 1—21. URL: <https://doi.org/10.1007/s10898-019-00809-7>

2. Dmytryshyn L. and Blahun I. (2016). A model for achieving the allocative efficiency of credit resources in Ukraine's banking system. *Banks and Bank Systems*, 11 (3), 8—16. doi:10.21511/bbs.11(3).2016.01

3. Francesco Cesarone, Fabiomassimo Mango and Gabriele Sabato (2020). Zscore vs minimum variance preselection methods for constructing small portfolios. *Investment Management and Financial Innovations*, 17(1), 64—76. doi:10.21511/imfi.17(1).2020.06

4. Khalatur S.M. Innovative doctrine development of agriculture growth of Ukraine / S.M. Khalatur // Технологический аудит и резервы производства. 2017. Vol. 4, № 5 (36). С. 19—26. URL: <http://journals.uran.ua/tarp/article/view/108918/104383>

5. Khalatur S., Kriuchko L., Sirko A. (2020). World experience adaptation of anti-crisis management of enterprises in the conditions of national economy's transformation. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6 (3), 171—182. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-3-171-182>.

6. Khalatur S., Masiuk Y., Kachula S., Brovko L., Karamushka O., Shramko I. 2021. Entrepreneurship development management in the context of economic security. *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 9 (1): 558—573. URL: [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.9.1\(35\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.9.1(35))

7. Khalatur S., Trokhymets O., Karamushka O. (2020). Conceptual basis of tax policy formation in the globalization conditions. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6 (2), 81—92. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/793>

8. Khalatur S., Velychko L., Pavlenko O., Karamushka O. and Huba M. (2021). A model for analyzing the financial stability of banks in the VUCA-world conditions. *Banks and Bank Systems*, 16 (1), 182—194. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.16\(1\).2021.16](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.16(1).2021.16)

9. Mills K. G., & McCarthy B. (2014). The State of Small Business Lending: Credit Access During the Recovery and How Technology May Change the Game (Harvard Business School Working Paper No. 15-004). Retrieved from <http://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=47695> (accessed on October 2, 2021).

10. Onikiienko S., Polishchuk Y., Ivashchenko A. Kornyluk A. and Demchyshak N. (2021). Prior credit assessment of long-term SME projects with non-standard cash flows. *Banks and Bank Systems*, 16 (2), 148—158. doi:10.21511/bbs.16(2).2021.14

11. Velychko O., Velychko L., Butko M. and Khalatur S. (2019). Modelling of strategic managerial decisions in the system of marketing logistics of enterprise. *Innovative Marketing*, 15 (2), 58—70. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/im.15\(2\).2019.05](http://dx.doi.org/10.21511/im.15(2).2019.05)

12. Zolotukhin Y. (2018). Creditworthiness assessment of municipalities in Ukraine. *Development Management*, 16 (3), 51—60

References:

1. Cesarone, F. Scozzari, A. and Tardella, F. (2019), "An optimization diversification approach to portfolio selection", *Journal of Global Optimization*, vol. 1-21. <https://doi.org/10.1007/s10898-019-00809-7>

2. Dmytryshyn, L. and Blahun, I. (2016), "A model for achieving the allocative efficiency of credit resources in Ukraine's banking system", *Banks and Bank Systems*, vol. 11 (3), pp. 8—16. doi:10.21511/bbs.11(3).2016.01

3. Cesarone, F. Mango, F. and Sabato, G. (2020), "Zscore vs minimum variance preselection methods for constructing small portfolios", *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 17(1), pp. 64—76. doi:10.21511/imfi.17(1).2020.06

4. Khalatur, S.M. (2017), "Innovative doctrine development of agriculture growth of Ukraine", *Tekhnolohycheskyj audyt y rezervy proyzvodstva*, Vol. 4, no. 5 (36), pp. 19—26, available at: <http://journals.uran.ua/tarp/article/view/108918/104383> (Accessed 02 Oct 2021).

5. Khalatur, S., Kriuchko, L. and Sirko, A. (2020), "World experience adaptation of anti-crisis management of enterprises in the conditions of national economy's transformation", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 6 (3), pp. 171—182. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-3-171-182>

6. Khalatur, S. Masiuk, Y. Kachula, S. Brovko, L. Karamushka, O. and Shramko, I. (2021), "Entrepreneurship development management in the context of economic security", *Entrepreneurship and Sustainability*, vol. 9(1), pp. 558-573. [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.9.1\(35\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.9.1(35))

7. Khalatur, S., Trokhymets O. and Karamushka, O. (2020), "Conceptual basis of tax policy formation in the globalization conditions", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 6 (2), pp. 81—92, available at: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/793> (Accessed 02 Oct 2021).

8. Khalatur, S. Velychko, L. Pavlenko, O. Karamushka, O. and Huba, M. (2021), "A model for analyzing the financial stability of banks in the VUCA-world conditions", *Banks and Bank Systems*, vol. 16 (1), pp. 182—194. [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.16\(1\).2021.16](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.16(1).2021.16)

9. Mills, K. G. and McCarthy, B. (2014), "The State of Small Business Lending: Credit Access During the Recovery and How Technology May Change the Game", *Harvard Business School Working Paper*, vol. 15-004, available at: <http://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=47695> (accessed on October 2, 2021).

10. Onikiienko, S. Polishchuk, Y. Ivashchenko, A. Kornyluk A. and Demchyshak, N. (2021), "Prior credit assessment of long-term SME projects with non-standard cash flows", *Banks and Bank Systems*, vol. 16 (2), pp. 148—158. doi: 10.21511/bbs.16(2).2021.14

11. Velychko, O. Velychko, L. Butko, M. and Khalatur, S. (2019), "Modelling of strategic managerial decisions in the system of marketing logistics of enterprise", *Innovative Marketing*, vol. 15 (2), pp. 58—70. [http://dx.doi.org/10.21511/im.15\(2\).2019.05](http://dx.doi.org/10.21511/im.15(2).2019.05)

12. Zolotukhin, Y. (2018), "Creditworthiness assessment of municipalities in Ukraine", *Development Management*, vol. 16 (3), pp. 51—60.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

О. Ю. Красовська,
к. е. н., доцент, професор кафедри міжнародного маркетингу,
Університет імені Альфреда Нобеля
ORCID ID: 0000-0002-6981-2213

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.43

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СФЕРИ ПОСЛУГ

О. Krasovska,
PhD in Economics, Associate Professor, Professor of the Department
of International Marketing, Alfred Nobel University in Dnipro

COMPREHENSIVE EVALUATION OF MARKETING ACTIVITIES AT SERVICE ENTERPRISES

Визначено, що значення сфери послуг дуже велике, оскільки її розвиток загалом і обслуговування зокрема, забезпечує задоволення потреб населення в різних видах послуг, скорочення витрат праці в домашньому господарстві, його полегшення, збільшення вільного часу. Крім безсумнівного економічного ефекту, сфера послуг, і побутове обслуговування зокрема, несуть ефект соціальний, який полягає в зростанні життєвого рівня населення. Важливе значення зберігається в нових умовах за такою функцією сфери послуг як збільшення (економія) реальних доходів населення.

Встановлено, що проблема зміни профілю діяльності підприємствами сфери послуг стоїть досить гостро. Доведено, що більш докладного розгляду вимагають два напрями маркетингової діяльності, які є особливо важливими і такими, що потребують окремих рекомендацій по їх здійсненню: цінова політика; дослідження ринку послуг.

Окремим аспектом визначено диверсифікацію цін на послуги по доходах споживачів. До поділу споживачів на групи за рівнем доходу віднесено і градацію за соціальними ознаками: ціни на деякі послуги, що надаються дітям, пенсіонерам та іншим групам населення, що є нижчими за звичайні. Диверсифікація цін в залежності від якості послуг, що надаються, є переважною формою цінової диверсифікації.

Встановлено, що якість послуг виражається через такі ознаки, як розрядність (категорія, клас) підприємств і складність робіт. Розрядність підприємств зумовлюється кваліфікацією майстрів, якістю виконуваних ними робіт, культурою обслуговування. Чим вище ці показники, тим вище і розрядність підприємства обслуговування, і отже, ціни на послуги.

It is determined that the importance of the service sector is very large, as its development in general and services in particular, meets the needs of the population in various services, reducing labor costs in the household, its facilitation, increase leisure time. In addition to the undoubted economic effect of the service sector, and consumer services in particular, have a social effect, which is to increase living standards. Important importance remains in the new conditions for such a function of the service sector as increasing (saving) real incomes. It is established that the problem of changing the profile of activity of enterprises in the service sector is quite acute. It is proved that two directions of marketing activity, which are especially important and require separate recommendations for their implementation, require more detailed consideration: pricing policy; market research services. A separate aspect is the diversification of prices for consumer income services. The division of consumers

into groups according to the level of income also includes gradation on social grounds: prices for some services provided to children, pensioners and other groups of the population that are lower than usual. Price diversification depending on the quality of services provided is the preferred form of price diversification. It is established that the quality of services is expressed through such features as bit (category, class) of enterprises and the complexity of work. The bit size of enterprises is determined by the qualifications of masters, the quality of their work, the culture of service. The higher these indicators, the higher the bit size of the service company, and, consequently, the price of services.

The analysis of a comprehensive assessment of marketing activities both at the level of its application in the field of service and analysis of its effectiveness by individual enterprises has identified the most problematic aspects in the implementation of marketing. We have proposed measures to address them, namely: we have proposed a differentiated approach to the organization of marketing activities depending on the developed classification of public service enterprises by level of marketing. For service enterprises, methodical approaches to assessing marketing activities are recommended both at the internal level, using a certain system of marketing indicators, and for group comparison of the level of marketing activities at a number of similar service enterprises, which allows to control the marketing of any enterprise.

*Ключові слова: комплексна оцінка, маркетинг, маркетингова діяльність, підприємства сфери послуг.
Key words: comprehensive assessment, marketing, marketing activities, service enterprises.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сфера послуг в значній мірі відстає від виробництва у практичному застосуванні маркетингу. До маркетингу починають звертатися лише у випадках загострення конкурентної боротьби, зростання витрат, уповільнення зростання або падіння продуктивності праці, погіршення якості послуг. Однак більшість керівників підприємств послуг усвідомлюють необхідність застосування маркетингу в сучасних умовах. Підприємства гостро потребують як фахівців з маркетингу, так і консультацій по організації маркетингової діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У розробку концепції маркетингу особливий внесок внесли такі зарубіжні вчені: Д. Аакер, Б. Берман, Т. Левіт, Ф. Котлер, Дж. Еванс та ін. Значна кількість робіт, присвячених маркетингу, опубліковано вітчизняними авторами: О.В. Ареф'євою, Т.В. Луцькою, М.А. Окландер та ін. Чималу увагу приділено маркетингу послуг у роботах таких авторів: Є. Майовець, О. Кузик та ін. Однак проблеми маркетингу послуг, на наш погляд, потребують поглибленого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — комплексна оцінка маркетингової діяльності на підприємствах сфери послуг.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Оскільки ринок послуг є саморегулюючою соціально-економічною системою відтворення, всі елементи і ланки якої знаходяться під постійним впливом платоспроможного попиту і пропозиції, то споживач послуги — це центральна особа, інтереси якого є орієнтиром для підприємств обслуговування населення. Саме маркетинг є важелем, що дозволяє направляти процес надання послуги на максимальне задоволення потреб клієнта. Слід зазначити, що роботи маркетингового ха-

рактеру на більшості підприємств послуг проводяться. Навіть у разі відсутності маркетингових структур в управлінні фірмою, маркетингові функції здійснюються в тій чи іншій мірі. Однак ефективність їх недостатня, а використання окремих елементів не можна вважати адекватним стосовно існуючих умов розвитку економіки.

Тому в ході дослідження виникла необхідність створення методики по комплексній оцінці маркетингової діяльності на підприємствах сфери послуг, яка дозволила здійснити аналіз маркетингової діяльності на конкретних підприємствах. Маркетинг — дуже широке і багатогранне поняття. Початкове значення цього слова пов'язане з визначенням "ринок" (від англійського "market"). Виникнення маркетингу було викликано об'єктивними причинами розвитку капіталістичного виробництва. До одного з перших згадок про маркетинг можна віднести твердження Адама Сміта, що споживання є єдиною кінцевою метою виробництва, висловлену ним в 1776 році [1]. Відомості про маркетинг як про функції управління з'явилися на початку ХХ ст. у США. У цей час економіка Сполучених Штатів була на тій стадії розвитку, коли конкурентна боротьба між товаровиробниками як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку створювала великі труднощі збуту продукції. Проблема збуту загострювалася і такими факторами як висока концентрація виробництва і капіталу, панування монополій в багатьох галузях промисловості, товарне переви виробництво.

Маркетинг початку ХХ ст. був спрямований на збут виробленої продукції і проявлявся як одна з функцій управління на рівні окремого підприємства, і, як функція розподілу, на галузевому рівні. На макроекономічному рівні маркетинг розглядався як "теорія руху товарів і послуг між організаціями, підприємствами та особами", а на рівні мікроекономічного розумівся як "комплекс функцій капіталістичного підприємства по збуту продукції" [2]. Перші описи маркетингу як нової економічної теорії з'явилися в 20-і роки, і, хоча маркетинг носив обмежений характер, поява його як самостійно-

го розділу економічної теорії вказувало на спробу вирішення нової для капіталістичного виробника проблеми — взаємодії з ринком і впливом на нього. Розвиток маркетингу в 50—60-рр. обумовлювалося посиленням конкурентної боротьби між найбільшими капіталістичними компаніями. У ці роки посилюється орієнтація маркетингу на споживача, що можна проілюструвати вислів Пітера Дракера (1954 р.) "Якщо ми хочемо знати, що таке бізнес, ми повинні почати з його мети... Існує лише одне достовірне визначення мети бізнесу — створення споживача... що споживач думає про свою покупку, в чому він бачить її цінність — ось що має вирішальне значення, визначає сутність бізнесу, його спрямованість і шанси на успіх" [3]. У цей період з'явилися перші висловлювання про маркетинг, не тільки як про функції управління, а й як про певну концепції. Так, у 1957 р. Джон Маккіттерік, президент фірми "Дженерал електрик" на засіданні Американської асоціації маркетингу вказував, що "маркетинг це інтегрована, орієнтована на споживача і прибутковий філософія бізнесу" [1].

Еволюція маркетингу відбувалася, в основному, з таких причин: прискорення науково-технічного прогресу, що зумовило скорочення циклу життя товарів і технічних нововведень; посилення конкуренції між найбільшими компаніями за ринки збуту; загострення енерго-сировинних проблем, що викликали посилений попит на нові види енергозберігаючих технологій, машин і устаткування, споживчих товарів; підвищення запитів з боку споживачів щодо якісних характеристик пропонованих товарів у зв'язку з розширенням асортименту вироблених товарів; загальне збільшення ступеня невизначеності кон'юнктури на ринку, що привело до вироблення критеріїв оперативного прийняття стратегічних рішень в сфері управління фірмою [1]. В результаті впливу перерахованих причин маркетинг з "діяльності, що управляє просуванням товарів і послуг від виробника до споживача чи користувача" [2] переріс у "соціальний процес, за допомогою якого прогнозується, розширюється і задовольняється попит на товари і послуги за допомогою їх розробки, просування і реалізації" [1].

Значення сфери послуг дуже велике, оскільки її розвиток загалом і обслуговування зокрема, забезпечує задоволення потреб населення в різних видах послуг, скорочення витрат праці в домашньому господарстві, його полегшення, збільшення вільного часу. За оцінками фахівців, розвиток послуг, послуг громадського харчування та інших, пов'язаних з полегшенням домашньої праці, ведуть "до приросту валового національного продукту шляхом заміни безкоштовних послуг домашнього господарства платними послугами громадського виробництва" [3]. Наприклад, тільки один працівник послуг створює можливість вивільнити з домашнього господарства для роботи в суспільному виробництві 3—4 людини [1]. Оскільки нині в Україні не налагоджений збір достовірної інформації про обсяг і структуру домашньої роботи, трудомісткості виконання послуг з ведення домашнього господарства, це ускладнює оцінку питомої ваги безкоштовних послуг домашнього господарства, але за даними деяких країн цей показник коливається від 11 до 20% від національного доходу [2].

Потрібно відзначити, що в США до підприємств обслуговування статистика відносить будь-які підприємства, в загальному обсязі виробництва яких побутові послуги становлять не менше 50%. Таким чином, цей великий обсяг послуг надається підприємствами роздрібної торгівлі, готельного господарства, пасажирського транспорту та ін. [1].

Крім безсумнівного економічного ефекту сфера послуг, і побутове обслуговування зокрема, несуть ефект соціальний, який полягає в зростанні життєвого рівня населення. Проведені соціологічні обстеження показують, що майже 40% вільного часу, що витрачається на

ведення домашнього господарства, складають витрати на прання білизни, догляд за одягом, взуттям, на ремонт машин і приладів, меблів, на прибирання квартири тощо [1]. Надання послуг замість домашньої праці вивільняє час для інших занять: за підрахунками фахівців лише вивільнене за рахунок користування послугами пральні час становить до 25 днів на рік [2].

У нових економічних умовах, коли виникла реальна загроза безробіття цей аспект має важливе значення, оскільки вивільнене від домашньої роботи час може бути використано на навчання з метою підвищення кваліфікації або перекваліфікації. Крім того, побутове обслуговування, як і сфера послуг в цілому, несе таку соціальну функцію як "розсмоктування безробіття" [3] за рахунок створення нових робочих місць для робочої сили, що вивільняється зі сфери матеріального виробництва: зміни в структурі зайнятості проявляються, в першу чергу, в переміщенні частини робочої сили з державного сектору в приватний і з виробничих галузей в сферу послуг.

Оскільки в сфері послуг широко поширена практика застосування неповного робочого дня і неповного робочого тижня, це створює можливість для роботи за сумісництвом, а також для залучення до праці таких категорій населення, які найбільше схильні до звільнень в умовах безробіття: молодь, жінки з малолітніми дітьми, інваліди, пенсіонери.

Важливе значення зберігається в нових умовах за такою функцією сфери послуг як збільшення (економія) реальних доходів населення. Послуги прокату, ремонту, хімічного очищення дозволяють користуватися послугами економити кошти на придбання нових споживчих товарів. Прокат предметів тривалого користування вигідний для сімей з порівняно невеликими доходами в умовах значного підвищення цін. Фінансові проблеми підприємств, на жаль, частіше за все вирішуються за рахунок скорочення управлінського апарату, не завжди виправданого, за рахунок підвищення цін на послуги, що надаються, а також збільшення обсягів реалізації за рахунок виготовлення продукції малими партіями при одночасному скороченні обсягів послуг індивідуального характеру.

Перший шлях вирішення проблем поряд з позитивними результатами (відносно зменшення витрат на утримання апарату управління, підвищення інтенсивності праці фахівців, раціональний розподіл функціональних обов'язків та обсягів робіт, оперативність прийняття та реалізації управлінських рішень та ін.) викликає і певні труднощі і недоліки, які знижують ефективність системи управління підприємством. Скорочення чисельності фахівців-технологів і економістів негативно позначається на якості послуг, що надаються, збільшуються терміни виконання нових конструкторських і технологічних розробок.

Вирішення фінансових труднощів підприємства шляхом підвищення цін на послуги без попереднього вивчення конкурентоспроможності послуг, що надаються, платоспроможного попиту основного контингенту споживачів, вивчення конкурентів веде до подальшого падіння обсягів реалізації послуг. Спроба підприємств, що надають послуги з пошиття одягу, взуття, виготовлення меблів збільшити обсяги реалізації за рахунок виробництва продукції дрібними партіями з подальшим продажем через торгову мережу призводить до того, що вони втрачають свою соціальну значимість.

Проблема зміни профілю діяльності підприємствами сфери послуг стоїть досить гостро. На наш погляд, більш докладного розгляду вимагають два напрямки маркетингової діяльності, які є особливо важливими і такими, що потребують окремих рекомендацій по їх здійсненню: цінова політика; дослідження ринку послуг. Хотілося б ще раз підкреслити таку особливість ціноутворення на побутові послуги як диверсифікація та наголосити на необхідності її використання.

Основною метою ринкової стратегії підприємства обслуговування є збільшення частки ринку і отримання додаткового прибутку. Диверсифікація цін — один з дієвих способів реалізації цієї мети. Вона полягає у встановленні різних цін для однакової продукції і послуг у залежності від певних чинників: доходів споживачів, якості продукції та послуг, тимчасового і географічного принципів.

Окремим аспектом є диверсифікація цін на послуги по доходах споживачів. Якби підприємство мало можливість, воно призначало б для кожного клієнта максимальну ціну, яку той готовий заплатити за отриману послугу. Ця ціна називається зарезервованою ціною споживача. Практика призначення для кожного клієнта зарезервованої ціни називається ідеальною диверсифікацією цін залежно від доходу споживача. Коли підприємство вдається до ідеальної цінової диверсифікації, кожному споживачеві призначається саме та ціна, яку він готовий заплатити, крива граничного доходу в цьому випадку не пов'язана з рішенням підприємства за обсягом виробництва. Додатковий дохід від кожної реалізованої одиниці послуги являє собою функцію ціни, що сплачується за послугу, і, отже, крива граничного доходу співпадає з кривою попиту. Очевидно, що підприємство не може призначити для кожного окремого клієнта різну ціну. На практиці ідеальна диверсифікація цін практично неможлива, однак підприємства можуть здійснити подібну диверсифікацію, призначаючи кілька різних цін на основі розрахунків зарезервованих цін своїх клієнтів. Це найчастіше відбувається в тих випадках, коли послуги надаються підприємством, яке перебуває в сімейному або індивідуальному володінні, що працює, в основному, без найманої робочої сили (наприклад, власник підприємства з ремонту автомашин, може запросити з одного клієнта, оцінюючи його можливість, більше, ніж з іншого, який має в своєму розпорядженні менші доходи).

До поділу споживачів на групи за рівнем доходу можна віднести і градацію за соціальними ознаками: ціни на деякі послуги, що надаються дітям, пенсіонерам та іншим групам населення, що є нижчими за звичайні. Диверсифікація цін в залежності від якості послуг, що надаються, є переважною формою цінової диверсифікації. Якість послуг, виражається через такі ознаки, як розрядність (категорія, клас) підприємств і складність робіт. Розрядність підприємств зумовлюється кваліфікацією майстрів, якістю виконуваних ними робіт, культурою обслуговування. Чим вище ці показники, тим вище і розрядність підприємства обслуговування, і отже, ціни на послуги.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз комплексної оцінки маркетингової діяльності як на рівні застосування її в сфері обслуговування, так і аналізу її ефективності окремими підприємствами дозволив виділити найбільш проблематичні аспекти в здійсненні маркетингу. Нами запропоновані заходи щодо їх вирішення, а саме: запропоновано диференційований підхід до організації маркетингової діяльності в залежності від розробленої класифікації підприємств обслуговування населення за рівнем застосування маркетингу. Для підприємств послуг рекомендовані методичні підходи оцінки маркетингової діяльності як на внутрішньому фірмовому рівні, із застосуванням певної системи маркетингових показників, так і для групового порівняння рівня маркетингової діяльності на ряді аналогічних підприємств обслуговування, що дозволяє здійснити контроль маркетингу будь-якого підприємства.

Література:

1. Ареф'єва О.В. Бізнес-процеси підприємств сфери послуг: фактори, формування, конкурентноспроможність [Текст]: [монографія] / О.В. Ареф'єва, Т.В. Луць-

ка; Європейський ун-т. К.: Вид. Європейського ун-ту, 2009. 96 с.

2. Окландер М.А. Маркетинг у секторах національної економіки: монографія. Одеса: Астропринт, 2004. 408 с.

3. Майовець Є., Кузык О. Маркетингові комунікації. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 192 с.

References:

1. Aref'ieva, O. V. and Lutska, T. V. (2009), *Biznes-protsesy konkurentnospromozhnist* [Business processes of enterprises in the service sector: factors, formation, competitiveness], Vyd. Yevropeiskoho un-tu, Kyiv, Ukraine.

2. Oklander, M.A. (2004), *Marketynh u sektorakh natsional'noi ekonomiky* [Marketing in the sectors of national economy], Astroprynt, Odessa, Ukraine.

3. Majovets', Ye. and Kuzyk, O. (2013), *Marketynhovi komunikatsii* [Marketing communications], L'vivsky natsional'nyj universytet imeni Ivana Franka, L'viv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2021 р.

**ІНВЕСТИЦІЇ.
ПРАКТИКА
ТА ДОСВІД**

www.investplan.com.ua

ISSN 2389-4814
9782389-481405

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

А. А. Григорук,
к. е. н., доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
ORCID ID: 0000-0003-4200-4440

Л. М. Литвин,
к. е. н., доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
ORCID ID: 0000-0003-3850-6587

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.47

ФІНАНСОВИЙ КАПІТАЛ ТА ЙОГО СТАНОВЛЕННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

А. Hryhoruk,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy
and Social Sciences, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
L. Lytvyn,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy
and Social Sciences, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

FINANCIAL CAPITAL AND ITS FORMATION UNDER THE CONDITIONS OF ECONOMIC GLOBALIZATION

Мета дослідження полягає в розробленні напрямів удосконалення фінансового капіталу України із врахуванням глобальної трансформації фінансових ринків. За результатами дослідження встановлено, що зараз економіка потребує все менше фінансових вкладень, а для ефективної роботи використовуються інформаційний та людський капітал. Аналізуючи внутрішній розвиток фінансового капіталу, можна дійти висновку про те, що він не є ефективним через неможливість фінансового ринку підтримати розвиток реального виробництва. Глобалізаційні процеси повинні зумовити розвиток банківського сектору, який надаватиме більш вигідні пропозиції бізнесу для оновлення капіталів. Розвиток фінансових капіталів необхідно будувати венчурним методом, тобто шляхом залучення іноземних чи вітчизняних інвесторів у фінансування бізнесу. Це дозволить розвивати інноваційний потенціал вітчизняного бізнесу, а також отримати достатнє фінансування для розширення фінансових капіталів в Україні.

The study is devoted to analyzing the formation of financial capital and evaluating its development in the context of globalization processes. The purpose of the study is to develop areas for improving the financial capital of Ukraine, taking into account the global transformation of financial markets. The subject of the study is the financial capital of Ukrainian enterprises. To obtain the results of the study, the methods of statistical analysis of the latest reporting of the State Statistics Service of Ukraine on the activities of economic entities for 2019 were used. The study's relevance is determined by the dynamics of financial capital development in the world and the current need of economic entities of Ukraine in the development of financial markets and, accordingly, the formation of effective financial capital. The study found that the structure of financial capital in Ukraine has undergone significant changes over the past 100 years; the leading sector of financial capital accumulation today is industry and trade, leaving agriculture and transportation in the background. Given the active development of industry, enterprises lack financial resources for capital renewal, directing financial capital to non-capital — in current assets, due to the increasing role of trade in the economy. As for the correspondence of the development of financial capital to the development of the real economy, it should be noted that now the economy needs less and less financial investment, and information and human capital are used for effective work. Analyzing the internal development of financial capital, we can conclude that it is not effective due to the inability of the financial

market to support the development of real production. Globalization processes will lead to the development of the banking sector, which will provide more profitable business offers for capital renewal. In the context of globalization processes, the development of financial capital is ensured through the work of transnational companies, which through foreign direct investment, invest in the renewal and opening of new production facilities or units in Ukraine. That is why the development of financial capital should be built by the venture method, ie, by attracting foreign or domestic investors to finance business. It will develop the innovative potential of domestic business and obtain sufficient funding for the expansion of financial capital in Ukraine.

Ключові слова: фінансовий капітал, фінансовий ринок, глобалізація, транснаціональні корпорації, інновації.

Key words: financial capital, financial market, globalization, multinational corporations, innovations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фінансовий капітал формується та розвивається у відповідності до еволюції людського суспільства в умовах розширення його потреб та пришвидшення активності. При цьому фінансовий капітал почав розвиватися пізніше ніж торговельний, промисловий чи банківський. Масштабний розвиток процесів нагромадження зумовлений економічним розвитком, а також змінами соціально-економічного устрою багатьох країн. Основними причинами його виникнення була концентрація та централізація виробництва і капіталу, розвиток ринків, науково-технічний прогрес, застосування передових технологій виробництва, посилення залежності різних виробництв одне від одного, глобалізаційні процеси.

Саме глобалізаційні процеси суттєво посилити свій вплив на розвиток фінансового капіталу ХХ ст. та визначили його еволюцію. Водночас ця еволюція здійснюється у різних економічних умовах по-різному. У розвинених економіках фінансовий капітал є невичерпним, він не характеризується звичайним життєвим циклом, а постійно рухається та удосконалюється у відповідності до розвитку економіки та потреб підприємництва. Що стосується країн, які розвиваються, їх фінансовий капітал формується не настільки динамічно, що зумовлено значно меншим впливом науково-технічних досягнень на економіку та недостатньою активністю економічного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДЖЕРЕЛ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання фінансового капіталу активно досліджується впродовж останніх століть. Наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. економісти та фінансисти звернули увагу на об'єктивну потребу підприємств у розширенні виробництв та використанні послуг фінансово-кредитних установ у процесі забезпечення економічного зростання [1]. Економісти того часу заклали основи розуміння і сутнісного сприйняття процесів взаємозв'язку промислового та банківського капіталу. Поняття фінансового капіталу вперше ввів у наукову літературу Р. Гільфердінг у праці 1910 р. "Фінансовий капітал", трактуючи фінансовий капітал як банківський, тобто капітал, що визначається у грошовій формі і перетворений на промисловий капітал [1, с. 288]. Тобто мався на увазі капітал банківських установ, внесений ними в різних формах у промисловість. З'явившись, фінансовий капітал почав стрімко розвиватися впродовж десятиліть, трансформуючись за формою і збільшуючись у розмірах та джерелах. Коли розвиток банківського сектору перестав відповідати інноваційному розвитку підприємництва, потреби підприємств вийшли за межі банківського фінансування [2].

Досить гостра полеміка з приводу змісту фінансового капіталу виникла з самого початку його дослідження у наукових колах і триває аж до сьогодні. При цьому основні акценти у дослідженні є сталими, однак характеристики та форми фінансового капіталу періодично змінюються. На сьогодні можна точно стверджувати, що ідеалізований класовий погляд на фінансовий капітал залишився у минулому [3]. Сьогодні він розглядається як необхідна складова, що є рушійною силою розвитку економіки, яка характерна для усіх країн і має різноманітні форми прояву [4].

Проблема фінансового капіталу сьогодні захоплює більш прикладні аспекти, які стосуються ролі банківських установ у формуванні фінансово-промислових груп, як фінансовий капітал і фінансова олігархія впливають на господарство країни тощо [4]. Можна відзначити, що категорія фінансовий капітал у сучасній економічній літературі наповнюється іншим змістом та розумінням у порівнянні із його визначенням на початку ХХ ст.

Фінансовий капітал сьогодні часто ототожнюється із грошовим капіталом. Близьким за його значенням є банківський капітал, промисловий капітал та кошти різних економічних суб'єктів, тобто їхні активи та пасиви. Також численна кількість науковців під фінансовим капіталом розуміють фінансові структури, ринок фінансів, міжнародний капітал та фінансові відносини. Можна стверджувати що всі ці поняття мають власний економічний зміст, вони навіть можуть вживатися разом, однак вони не відображають єдиної сутності економічного явища фінансового капіталу. Найчастіше у бізнесовій та науковій літературі фінансовий капітал вживається разом із поняттям фінансового ринку [5]. Погляд на визначення фінансового капіталу через призму фінансового ринку є важливим та актуальним для сучасного розвитку економіки, однак на момент формування фінансових капіталів на початку ХХІ ст. таке визначення не було би правильним та коректним. Однак на сьогодні поняття настільки розвинуте, що виходить за межі розуміння фінансового ринку через свою різноманітність і зв'язок з іншими ринками, на яких обертаються не тільки матеріальні, але й нематеріальні цінності.

Враховуючи сучасні етапи розвитку фінансово-економічних відносин в умовах науково-технічного прогресу та глобалізації, фінансовий капітал більш доцільно розглядати як вільний капітал, що існує в грошовій чи негрошовій формі, який за допомогою фінансового ринку формує фінансові інструменти розвитку підприємництва з метою отримання доходу. Водночас цей капітал містить у собі багато сегментів, а тому фінансовий капітал доцільно розглядати як інтегрований промис-

Таблиця 1. Структура капіталу СРСР, УРСР 1923–1924 рр. та сучасної України за 2019 рік

Галузь народного господарська	СССР		УРСР		Україна, 2019 р.	
	Млн чер. руб.	%	Млн чер. руб.	%	Млн грн	%
Сільське господарство	16571	39,8	3645,3	38,7	1198489	9,0
Промисловість	5335,8	12,8	1075,1	11,4	3797763	28,6
Транспорт	7890	18,9	1717,5	18,3	972808	7,3
Торгівля	2274	5,5	466,6	5	3023114	22,8
Всього капіталів	41656,8	100	9409,5	100	13276815	100,0

Джерело: [7; 3].

ловий та позичковий капітал. Таким чином, фінансовий капітал є джерелом формування активів підприємств, і може мати різну форму і походження.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Основна мета дослідження полягає у розробленні напрямів удосконалення фінансового капіталу України із врахуванням глобальної трансформації фінансових ринків.

Предмет досліджень — фінансовий капітал, активи та джерела їх формування.

Об'єкт дослідження — суб'єкти господарської діяльності, що функціонують на території України.

У процесі дослідження будуть виконані такі завдання:

— дослідження динаміки фінансового капіталу в Україні;

— дослідження структури фінансового капіталу в Україні;

— визначення основних проблем та напрямів удосконалення формування фінансового капіталу в Україні з врахуванням глобальної трансформації фінансових ринків.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В умовах розвитку глобалізаційних процесів в Україні, фінансовий сектор з кожним роком все більше відривається від реальної економіки. Переходячи у транснаціональний і захопивши міжнародну сферу фінансових ресурсів, він ставить під контроль не тільки рух грошових коштів у різних валютах, але і міжнародні економічні відносини та світове господарство. Однак становлення фінансового капіталу в Україні доцільно починати із вивчення його передумов, а це фінансова система та стан економіки, які були передані незалежній Україні СРСР.

У таблиці 1 наведено першу вартість фінансового капіталу в Україні, який сформований на кінець 1924 року.

Відповідно до статистичних даних, фінансовий капітал України складав на той час 9409,5 млн червоних рублів. При цьому найбільшу концентрацію фінансовий капітал мав у сільському господарстві — близько 38,7%, у транспортній галузі — 18,3%, у промисловості — 11% і у торгівлі — 5%. Капітали УРСР складали близько 22% капіталів СРСР.

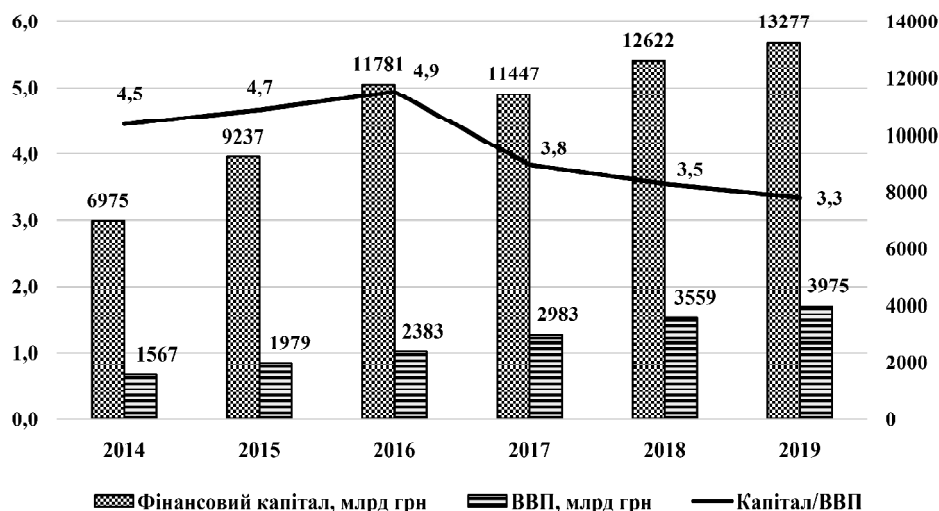
Необхідно зазначити, що наведена у таблиці сума капіталів України є неповною, оскільки відбулося коригування даних з метою співставлення їх доданих СРСР. Також показник поточного стану фінансового капіталу дає характеристику капіталу не всіх суб'єктів господарювання, а тільки підприємств, що звітують перед Державним комітетом статистики України, тобто без банків, бюджетних установ та домогосподарств.

Загалом з таблиці 1 можна зрозуміти структуру капіталів та їх найбільше зосередження у розрізі ста останніх років. Якщо говорити про фінансовий капітал сучасної України, то станом на 2019 рік він найбільше зосереджений у промисловості та торгівлі. Зокрема, у промисловості зосереджено 28,6% фінансового капіталу, в той час як у торгівлі 22,8%. Суттєво зменшилася питома вага транспорту та сільського господарства у порівнянні із структурою фінансового капіталу майже 100 річної давності.

Аналіз сучасного стану фінансового капіталу України варто починати із його порівняння із реальною економікою, тобто із валовим внутрішнім продуктом. Якщо досліджувати дані в динаміці за 6 років (2014—2019), то можна побачити, що питома вага фінансового капіталу України у ВВП має різне значення. Впродовж останніх шести років найбільше значення співвідношення фінансового капіталу до ВВП складає 4,9 відн. од. Показник має спадаючу тенденцію, а станом на 2019 рік співвідношення фінансового капіталу до ВВП становить 3,3 відн. од. (рис. 1).

Такий результат дозволяє сформулювати гіпотезу, що капітал як фактор виробництва поступово залишає свої позиції лідера, а інші зумовлені глобалізаційними процесами фактори, навпаки, набирають сили. У сучасних наукових дослідженнях можна знайти інформацію на підтвердження останнього, оскільки наголошується, що основними факторами отримання зростання обсягів виробництва є людський капітал та інформація або знання.

В умовах глобалізаційних процесів, які дозволяють вільно поширювати наукові розробки та впроваджувати передові технології у виробництво, значення фінансового капіталу зменшується у формуванні економіки. Так, щорічне збільшення інвестицій у інноваційні процеси та трансфер технологій дозволяють покращувати ефективність діяльності підприємств України з викори-

Рис. 1. Фінансовий капітал України у порівнянні із ВВП за 2014–2019 рр.

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України [7].

Таблиця 2. Динаміка речового капіталу України за 2014–2019 рік

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Необоротні активи, млрд грн	3183	4469	4643	4802	5159	5421
Фінансовий капітал, млрд грн	6975	9237	11781	11447	12622	13277
% необоротного капіталу у фінансовому капіталі	45,6	48,4	39,4	42,0	40,9	40,8

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України [7].

станням меншої кількості коштів. Трансфер та виробництво інноваційних технологій відбувається в основному в бізнес-середовищі за рахунок роботи транснаціональних корпорацій, що інвестують в розвиток свого бізнесу. Країни, що розвиваються, сподіваються не тільки імпортувати ефективніші зарубіжні технології за допомогою прямих іноземних інвестицій [8], але і підвищити продуктивність місцевих фірм за допомогою технологічних ефектів: 1) демонстраційні ефекти: місцеві фірми можуть прийняти технології, запроваджені багатонаціональними фірмами через імітацію або зворотний інжиніринг; 2) динаміка трудових навичок: підготовка персоналу або досвід роботи в багатонаціональній фірмі можуть передавати важливу інформацію для місцевих фірм, тим самим сприяючи поширенню технологій; 3) вертикальні зв'язки: транснаціональні корпорації можуть передавати технології фірмам, які є потенційними постачальниками проміжних товарів або покупцями своєї продукції.

Спостереження показують, що глобальні інноваційні мережі розвиваються в країнах зі значним науково-дослідним потенціалом, ефективним використанням фінансового капіталу і сильним державним управлінням.

Концепція управління фінансовим капіталом у розрізі його структури сама по собі не є новою, оскільки традиційне завдання фінансового менеджменту полягає у пошуку оптимальних співвідношень власного та залученого капіталу, яке забезпечує досягнення стратегічних та поточних цілей компанії. Таким чином, управлінський процес розглядається в межах управління пасивами і у контексті оптимізації структури саме фінансового капіталу.

За даними таблиці 2 можна дійти висновку, що питома вага речового капіталу у фінансовому за останніх шість років має тенденцію до зниження. Якщо в 2014 році питома вага необоротного капіталу у фінансовому капіталі складала 45%, то у 2019 цей показник складає близько 41%. Фактична вартість необоротного капіталу у економіці станом на 2019 рік становить 5421 млрд грн.

Сучасні тенденції розвитку фінансових капіталів у багатьох країнах, що розвиваються, характеризуються втратою відповідальності підприємств у гонитві за грошима, що ускладнює розвиток економіки, в результаті

Таблиця 3. Структура фінансового капіталу України за 2014–2019 рік

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Акціонерний капітал, млрд грн	1714,6	2551,9	2567,4	2586,7	2925,5	3410,2
Залучений капітал, млрд грн	5257,5	6682,2	9210,6	8857,0	9692,7	9861,3
Фінансовий капітал, млрд грн	6975	9237	11781	11447	12622	13277
% акціонерного капіталу у фінансовому	24,6	27,6	21,8	22,6	23,2	25,7
% залученого капіталу у фінансовому	75,4	72,3	78,2	77,4	76,8	74,3

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України [7].

чого фінансові ринки стають неефективними і неспроможними розвивати сучасну ринкову економіку. Для того щоб зрозуміти структуру фінансового капіталу підприємств України, потрібно дослідити джерела його формування. Структура фінансового капіталу України наведена у таблиці 3.

Необхідно відзначити, що основний фінансовий капітал України сформований за рахунок банківських позичкових коштів. Зокрема, станом на 2019 рік залучений капітал становить у загальному близько 74%, що становить 9861,3 млрд грн. Основним джерелом формування фінансового капіталу в Україні є банківське фінансування, в той час як венчурне фінансування у різних його формах є джерелом формування фінансового капіталу розвинених країн із розвиненими фінансовими ринками. Глобалізаційні процеси поступово змінюють фінансові ринки, замінюючи банківське фінансування венчурним. На сьогодні в Україні це особливо актуально для технологічних стартапів, які охоче фінансуються зарубіжними фінансовими та іншими компаніями з метою отримання надприбутків.

Для того щоб зрозуміти, наскільки ефективним є фінансування банківського сектору, розглянемо структуру залученого капіталу, який використовується підприємствами України у таблиці 4.

Що стосується позичкового капіталу, то в основному він сформований за рахунок короткострокових по-

Таблиця 4. Структура залученого фінансового капіталу України за 2014–2019 рік

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Довгострокові позики, млрд грн	1542,76	1863,47	1924,61	2033,43	2089,44	1859,73
Короткострокові позики, млрд грн	3714,75	4818,69	7285,99	6823,62	7603,27	8001,61
Залучений капітал, млрд грн	5257,5	6682,2	9210,6	8857,0	9692,7	9861,3
% довгострокових позик у залученому фінансовому капіталі	29,3	27,9	20,9	23,0	21,6	18,9
% короткострокових позик у залученому фінансовому капіталі	70,7	72,1	79,1	77,0	78,4	81,1

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України [7].

Таблиця 5. Частка фінансового капіталу малого бізнесу України за 2014–2019 рік

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Фінансовий капітал малих підприємств, млрд грн	2684	3300	4908	4216	4851	5039
Фінансовий капітал, млрд грн	6975	9237	11781	11447	12622	13277
% фінансового капіталу малого бізнесу	38,5	35,7	41,7	36,8	38,4	38,0

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України [7].

Таблиця 6. Інвестиції у інтелектуальний капітал українських підприємств за 2014–2019 рік

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Капітальні інвестиції у нематеріальні активи, млрд грн	6,27	16,62	10,06	14,82	34,18	20,19
Фінансовий капітал, млрд грн	6974,94	9236,50	11781,17	11447,13	12622,27	13276,81
% капітальних інвестицій у нематеріальні активи у фінансовому капіталі	0,09	0,18	0,09	0,13	0,27	0,15

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України [7].

зик, які не дозволяють ефективно розвиватися та інвестувати в оновлення обладнання, а тільки дають можливість оновлювати та збільшувати вартість оборотно-го капіталу.

Можна дійти висновку, що на сьогодні банківська система не готова підтримувати запити бізнесу та забезпечити доступ на фінансування у довгостроковій перспективі. Щороку питома вага довгострокових позик у залученому фінансовому капіталі зменшується на користь короткострокових послуг. Якщо в 2014 році питома вага довгострокових позик у формуванні фінансового капіталу складала 29%, то сьогодні цей показник становить 18,9%. Це свідчить про неефективність фінансового ринку та його неможливість забезпечувати технологічний розвиток економіки, оскільки інвестиції у інноваційні технології не можуть окуповуватися за 1–3 роки. При цьому саме технологічний розвиток підприємства дозволяє йому створювати конкурентоспроможний продукт на міжнародних ринках. За недостатньої кількості передових технологій, готовий продукт не зможе отримати нижчу ціну та не зможе забезпечити якісний сервіс, що супроводжуватиме продажі.

Цікаву закономірність можна виділити, якщо дослідити у загальному обсязі фінансового капіталу частку малих підприємств (табл. 5).

За даними таблиці 5 можна дійти висновку, що питома вага фінансового капіталу сформованого малими підприємствами не є стабільною. Якщо в 2014 році відсоток фінансового капіталу малого бізнесу у загальному фінансовому капіталі складав 38,5%, то вже в наступному 2015 році показник зменшився майже на 3%. Після того у 2016 році показник стрімко зріс на 6%, після чого спостерігається зменшення на 4% та незначне збільшення участі малих підприємств у формуванні фінансового капіталу. В 2019 році фінансовий капітал формується за рахунок малого та мікробізнесу на 38%.

Можна дійти висновку, що фінансовий капітал, сформований великими підприємствами України, загалом не збільшує своє значення у формуванні фінансового капіталу. Якщо говорити про світові тенденції, то основні фінансові капітали формуються саме за рахунок великих виробництв. Це дає підстави дійти висновку про те, що концентрація фінансового капіталу у малих підприємствах є стратегічною основою розвитку економіки.

Особливе значення капіталу великого бізнесу чітко проявляється, коли мова йде про перехід до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку країни, оскільки на сьогоднішній день реальні можливості здійснювати інноваційні процеси можуть тільки великі підприємства як з точки зору фінансування, так із можливості пошуку передових технологій та їх передачі від транснаціональних корпорацій, які мають галузеві підрозділи, що функціонують в Україні. Однак для інноваційного розвитку однієї концентрації фінансового капіталу недостатньо, необхідна ще підтримка держави та формування сприятливого правового поля та ринкового середовища, які разом із забезпеченням довіри до влади та стабільності України будуть заохочувати іноземні компанії до інвестицій в інноваційну діяльність.

На сьогодні капіталовкладення в інтелектуальний капітал можна представити через балансову звітність підприємства. У цьому контексті важливо наголосити, що інтелектуальний капітал є одним із ключових чинників, які пояснюють, чому схожі у своїй діяльності компанії мають різну капіталізацію. Ті підприємства, що активно використовують нові технології у виробництвах, досягають більше фінансових успіхів, а ті, що використовують традиційні методи виробництва та збуту, з часом вимушені залишити ринки. На відміну від останнього десятиріччя ХХ ст., коли показник капіталізації був тісно пов'язаний із методами оцінки активів на основі основного капіталу, сьогодні методика оцінювання активів включає оцінювання вартості нематеріальних активів. Практика показує, що ті компанії, які прагнуть підвищити свою капіталізацію з метою завоювання довіри інвесторів, повинні впроваджувати різні програми з побудови ділової репутації та підвищувати її, а також відповідати морально-етичними принципами та стану розвитку країн, на яких планується здійснювати майбутню діяльність. Визначимо готовність українського підприємництва до глобалізаційних змін економіки на основі дослідження капітальних інвестицій у нематеріальні активи (табл. 6).

За даними таблиці 6 можна побачити в цілому зростаючу тенденцію капітальних інвестицій у нематеріальні активи українських підприємств, однак деякі роки характеризуються зменшенням капітальних інвестицій, що свідчить про те, що більшість підприємств України сприймають капітальні інвестиції у нематеріальні активи як не обов'язкові, а такі що здійснюються за залишковим принципом, тобто якщо залишаються вільні кошти. Питома вага капітальних інвестицій у фінансовому капіталі станом на 2019 рік становить тільки 0,15%, однак показник у розрізі останніх шести років має зростаючу тенденцію.

В умовах глобалізаційних процесів та розвитку економіки, фінансовий сектор зазнаватиме значних змін. Передусім зміни стосуватимуться розвитку поточного фінансового ринку, який повинен буде працювати на умовах конкурентоспроможності. Для підприємництва це означає отримання більш дешевших кредитних ресурсів на більш вигідних умовах. Враховуючи реалізацію Світовим банком кредитної програми з реабілітації фінансового сектора, будуть підвищені стандарти надання банківських послуг. Не виключено, що фінансовий сектор України перейде на використання блокчейн технологій, які дозволять покращити швидкість проведення операцій, забезпечать їх надійність та дозволять покращити рівень інформативності та скоротити власні видатки [9].

На сьогодні підприємства України знаходяться на стадії автоматизації виробничих процесів, а тому для того, щоб побудувати ефективне виробництво та створювати корисні та актуальні сервіси, необхідне ефек-

тивне фінансове забезпечення. Удосконалення фінансового сектору пришвидшить розвиток фінансового капіталу і, як наслідок, — реальної економіки.

Під впливом цифрових технологій та створення суспільно-важливих продуктів глобального рівня, розвиватимуться і венчурні капітали, при цьому їх розвиток буде здійснюватися на конкурентній основі, що створюватиме передумови для реалізації інноваційного потенціалу вітчизняного бізнесу та дозволить Україні посісти вище місце у світовому рейтингу конкурентоспроможності [10].

З метою розвитку ринку фінансових капіталів в Україні уряд повинен забезпечити сприятливе ринкове середовище для того, щоб іноземний інвестор був зацікавлений вкладати кошти у проекти, котрі будуть реалізовані вітчизняними підприємствами. Для цього необхідно удосконалити нормативно-правове забезпечення, що дозволить упорядкувати обіг капіталів, покращити валютне регулювання зовнішньоекономічної діяльності та створити прозорі умови для створення та діяльності міжнародних проектів.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження встановлено, що становлення фінансового капіталу в Україні пройшло великий шлях від аграрного розвитку до індустріального. Якщо ще сто років тому основні фінансові капітали були зосереджені у сільському господарстві, то сьогодні промисловість та торгівля стають основними генераторами фінансового капіталу в Україні. Однак для того, щоб фінансовий капітал розвивався відповідно до запитів суспільства та глобальних перетворень, необхідно, щоб фінансовий ринок підтримував цей розвиток, пропонуючи підприємствам доступне фінансування на ринкових, конкурентних умовах. На сьогодні аналіз показав, що підприємництво в Україні фінансується в основному за рахунок короткострокових кредитів, тобто використовує банківські кошти тільки на оновлення оборотного капіталу, що підтверджується зменшенням оборотних активів у капіталах бізнесу. Це не дозволяє розвивати технологічний бізнес та створювати конкурентоспроможні продукти на міжнародному ринку. На жаль, глобалізаційні процеси не активно впливають на існуючий фінансовий ринок України, а тому можна спостерігати ситуацію практичної відсутності ефективних довгострокових банківських пропозицій, які дозволили би бізнесу розвиватися у технологічному напрямі. Саме тому необхідно більш рціонально розвивати фінансові капітали в сторону інноваційного розвитку підприємництва, оскільки саме воно приваблює іноземних інвесторів та венчурні компанії, які готові фінансувати розвиток такого бізнесу з метою отримання надприбутків. З метою залучення іноземних інвесторів, уряд України повинен створити сприятливі умови для того, щоб не виникало незручностей в міжнародному обігу капіталів, а також, щоб діяльність таких підприємств була прозорою та прогнозованою.

Література:

1. Гильфердинг Р. Финансовый капитал. М.: Финансы и статистика, 1959. 358 с.
2. Мовсесян А.Г. Интеграция банковского и промышленного капитала: современные мировые тенденции и проблемы развития в России. М.: Финансы и статистика, 1997. 444 с.
3. Гринштейн А.А. Капиталы и национальный доход Украины в 1923—1924 гг. Харьков: НКФ УССР. 1926. С. 14—171.
4. Беляева И.Ю. Интеграция корпоративного капитала и формирование финансово-промышленной элиты (российский опыт). М.: ФА., 1999. 296 с.
5. Алексеенко Л. М. Ринок фінансового капіталу: становлення, проблеми та перспективи розвитку: монографія. К.: Вид. буд.-к "Максимум"; Тернопіль: Економічна думка, 2004. 424 с.

6. Любохинець Л.С., Лабунець О.О. Світові фінансові ринки в умовах глобалізації. Економіка і суспільство. 2018. № 15.

7. Діяльність суб'єктів господарювання. 2019. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. URL: https://sme.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/2_State_Statistics_Service_of_Ukraine_Activity_of_entities_2019.pdf

8. Elgin C. Foreign direct investment, informality and technology transfer. Review of Development Economics. 2021. 25 (2), 994—1015. DOI: <https://doi.org/10.1111/rode.12742>

9. The blockchain will save banks up to \$ 27 billion a year. Bloomchain. 2021. URL: <https://bloomchain.ru/detailed/blokchejn-pozvolit-bankam-ekonomit-do-27-mlrd-v-god>

10. Андрійчук В.Г. Безальтернативність вибору інноваційно-модернізаційної моделі розвитку вітчизняної економіки посткризового стану в умовах геоекономічної турбулентності й світогосподарської рецесії. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2012. № 1. С. 57—60.

11. Федик М.В. Макроекономічні наслідки впливу пандемії Covid-19 на світову економіку. Економіка та держава. 2021. № 7. С. 40—46. DOI: [10.32702/2306-6806.2021.7.40](https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.7.40)

References:

1. Hilferding, R. (1959), *Finansovyy kapital* [Financial capital], Finance and Statistics, Moscow, Russia.
2. Movsesyan, A.G. (1997), *Integratsiya korporativnogo kapitala i formirovaniye finansovo-promyshlenno elity (rossiiskii opyt)* [Integration of banking and industrial capital: modern global trends and development problems in Russia], Finance and Statistics, Moscow, Russia.
3. Grinstein, A.L. (1926), *Kapitaly i natsionalny dokhod Ukrainy v 1923—1924 gg.* [Capital and national income of Ukraine in 1923—1924], NKf Ukrainian SSR, Kharkov.
4. Belyaeva, I.Yu. (1999), *Integratsiya korporativnogo kapitala i formirovaniye finansovo-promyshlenno? elity (rossiiskij opyt)* [Integration of corporate capital and the formation of a financial and industrial elite (Russian experience)], FA, Moscow, Russia.
5. Aleksenko, L. M. (2004), *Rynok finansovoho kapitalu: stanovlennya, problemy ta perspektivy rozvytku: monohrafiya* [The financial capital market: becoming, problems and prospects for development], Maximum; Economic thought, Kyiv; Ternopil, Ukraine.
6. Lyubokhinets, L.S. and Labunets, O.O. (2018), "Global financial markets in the minds of globalization", *Economy and suspension*, vol. 15.
7. State Statistics Service of Ukraine (2020), "Activities of business entities. Statistical collection 2019", available at: https://sme.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/2_State_Statistics_Service_of_Ukraine_Activity_of_entities_2019.pdf. (Accessed 30 Sept 2021).
8. Elgin, C. (2021), "Foreign direct investment, informality and technology transfer", *Review of Development Economics*, vol. 25 (2), pp. 994—1015. DOI: <https://doi.org/10.1111/rode.12742>.
9. Bloomchain (2021), "The blockchain will save banks up to \$ 27 billion a year", available at: <https://bloomchain.ru/detailed/blokchejn-pozvolit-bankam-ekonomit-do-27-mlrd-v-god> (Accessed 30 Sept 2021).
10. Andriychuk, V.G. (2012), "The lack of alternatives to the choice of innovative-modernization models for the development of the post-crisis economy in the minds of the geo-economic turbulence and spiritual recession", *The name of trade: economy, finance, law*, vol. 1, pp. 57—60.
11. Fedyk, M. (2021), "Macroeconomic consequences of the impact of the covid-19 pandemic on the global economy", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 7, pp. 40—46. DOI: [10.32702/2306-6806.2021.7.40](https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.7.40).

Стаття надійшла до редакції 29.09.2021 р.

С. В. Онешко,

к. е. н., доцент, професор кафедри економіки і фінансів,

Одеський національний морський університет, м. Одеса, Україна

ORCID ID: 0000-0003-2313-3984

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.53

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РІВНЯ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ ДОДАТКОВИХ КРИТЕРІЇВ

S. Oneshko,

PhD in Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Economics

and Finance, Odessa National Maritime University, Odessa, Ukraine

METHODS OF ASSESSMENT OF TECHNOLOGICAL LEVEL OF INDUSTRIAL PRODUCTS USING ADDITIONAL CRITERIA

У статті наведено методику комплексної оцінки визначення технологічного рівня сучасної промислової продукції, яка може бути корисною для фахівців у сфері управління якістю з виробництва виробів у галузі промисловості, як під час проектування, так і її збуту. Створення конкурентоспроможної на світових ринках продукції, яка задовольняє високим стандартам і якій притаманні надійні техніко-економічні характеристики, є комплексною задачею, для вирішення якої необхідно забезпечувати максимально можливу у таких умовах технологічність самої промислової продукції. Під технологічним рівнем передусім розуміють сукупність якостей її конструкції, які характеризують можливість оптимізації витрат праці, необхідних засобів і часу на всіх стадіях створення, виробництва і експлуатації. Забезпечення відповідного технологічного рівня новітньої продукції у сьогоденних умовах повинні залучатись такі фахівці, які безпосередньо пов'язані зі споживачами. Тому початковою потребою є використання додаткових критеріїв оцінки технологічного рівня крім традиційних. Відносна характеристика якості продукції, яка заснована на порівнянні значень показників якості продукції, що оцінюється, з базовими значеннями таких показників у аналогів, визначають технологічний рівень виробу. Технологічний рівень промислової продукції у роботі визначається як сукупність найбільш суттєвих якостей конкретного виробу, які включають показники функціонального призначення, суспільно корисного ефекту, рівня всіх видів витрат, а також споживчих та економічних характеристик. Насамперед розрахунок технологічного рівня може бути проведений за групою показників надійності, так як вона є найбільш важливою під час експлуатації виробу. Методика, на відміну від існуючих, доповнена критеріями безвідмовності, збереженості, ремонтпридатності та довговічності. Надано алгоритм розрахунку додаткових показників оцінки технологічного рівня промислової продукції з апробацією на промислових підприємствах. Для отримання укрупненої комплексної оцінки необхідно використовувати всі групи показників: призначення, надійності, якості, стандартизації та уніфікації, патентно-правові, екологічності та ергономічності, маркетинговий, виробничий і логістичний потенціали.

The article presents a method of comprehensive assessment of the technological level of modern industrial products, which could be useful for professionals in the field of quality management for the production of products in industry both during design and marketing. Creating competitive products on world markets that meet high standards, which have reliable technical and economic characteristics, is a complex task, for which it is necessary to ensure the maximum possible manufacturability of industrial products in these conditions. The technological level is primarily understood as a set of qualities of its design, which characterize the possibility of optimizing labor costs, necessary resources and time at all stages of creation, production and operation. In order to ensure the appropriate technological level of the latest products in today's conditions, such specialists who are directly related to consumers should be involved. Therefore, the initial need is to use additional criteria for assessing the technological level in addition to traditional ones. The relative characteristic of product quality, which is based on the comparison of the values of indicators of the evaluated product quality with the basic values of such

indicators in analogues, determine the technological level of the product. The technological level of industrial products in the work is defined as a set of the most significant qualities of a particular product, which include indicators of functional purpose, socially beneficial effect, the level of all types of costs, as well as consumer and economic characteristics. First of all, the calculation of the technological level could be carried out on a group of indicators of reliability, as it is the most important during the operation of the product. The methodology, in contrast to the existing ones, is supplemented by the criteria of reliability, preservation, maintainability and durability. An algorithm for calculating additional indicators for assessing the technological level of industrial products with testing at industrial enterprises is provided. To obtain a consolidated comprehensive assessment it is necessary to use all groups of indicators: purpose, reliability, quality, standardization and unification, patent law, environmental friendliness and ergonomics, marketing, production and logistics potential.

Ключові слова: технологія, оцінка, рівень, конкурентоспроможність, критерій, надійність, ремонтно-придатність, довговічність, показник, функція.

Key words: technology, assessment, level, competitiveness, criterion, reliability, maintainability, durability, indicator, function.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Серед цільових індикаторів-2030 у напрямі 10-промисловість Національної економічної стратегії на період до 2030 року позначено такі показники: обсяг прямих іноземних інвестицій у промисловий сектор — не менше 2,5 млрд доларів на рік; частка експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого і середньовисокого рівня у загальному обсязі експорту товарів — 30%; забезпечення зростання промислового експорту до ЄС на 30%, у тому числі забезпечення збереження досягнутого рівня експорту за окремими категоріями; підвищення рівня промислових відходів до 60%; забезпечення модернізації 30% основних виробничих фондів; скорочення питомих показників енергоємності та вуглеємності на одиницю продукції [1, с. 20]. Та інші показники — теж важливі для розвитку вітчизняного промислового сектору. Але вирішення таких завдань вимагає пошуку нових методик оцінки рівня вітчизняного промислового виробництва.

У цьому дослідженні пропонується методика комплексної оцінки технологічного рівня машини, технології, процесу, яка буде корисна фахівцям у галузі управління якістю продукції при оцінці технологічного рівня як нового проєктованого виробу, так і вже існуючого на споживчому ринку; при оцінці конкурентоспроможності нового виробу на світовому ринку, оскільки недооцінка знання якості продукції не дозволяє успішно розвиватися підприємству в умовах жорсткої конкурентної боротьби.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Під час проведення даного дослідження автором опрацьовані наукові праці таких фахівців: В. Захарченка, М. Меркулова і Л. Ширяєвої [2], А. Колосова [3], Ф. Крейчмана [4], О. Малюк і Т. Саприкіної [5], Н. Мацка [6], Й. Петровича [7], І. Разумов [8], Л. Федулової [9], І. Філіпішина [10], М. Якубовського [11]. Так, М. Якубовський робить наголос: "... що, не звертаючи увагу на загальну стагнацію промислового виробництва, у галузі є декілька конкурентоспроможних видів і підвидів промислової діяльності, які мають стабільний ринковий попит і можуть розглядатися як фактори руху..." [11, с. 32]. Л. Федулова стверджує: "Сьогодні, як правило, у більшості вітчизняних підприємств залишається тільки один спосіб вистояти у жорсткій конкурентній боротьбі — створювати і впроваджувати нові технології [9, с. 28]. В. Захарченко та його колеги підкреслюють: "перехід до насиченого ринку, загострюючи конкурентну боротьбу, висуває у якості пріоритетної задачі менеджменту забезпечення конкурентоспроможності компанії" [2, с. 212]. А. Колосов наполягає: "Вирішальні переваги економічного управління підприємством над традиційною практикою ведення економіч-

ної роботи проявляються саме за рахунок перебудови останньої у вигляді керованої системи зі зворотним зв'язком, що забезпечує її адаптацію до мінливих умов" [3, с. 71]. Далі він розглядає економічне управління промисловим підприємством як систему у як процес. Ф. Крейчман визначає: "Різноманіття показників якості промислових виробів свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення якості промислового виробу, про складність самого поняття та труднощі з його оцінкою" [4, с. 105]. О. Малюк і Т. Саприкіна характеризують: "Властивості, які визначають якість продукції, можуть характеризуватися ознаками якості (якісні характеристики) та параметрами (показники) якості (кількісна характеристика). Якість промислової продукції завжди характеризується комплексно, кількома показниками та певною кількістю окремих ознак" [5, с. 491]. У Й. Петровича технологічний рівень випуску промислової продукції забезпечується виконанням таких принципів: комплексності, спеціалізації, оптимальності, науково-технічної та виробничої інтеграції, безперервності і паралельності виконання робіт, їх пропорційності і збалансованості, прямоточності і послідовності, комп'ютеризації [7, с. 392]. І. Разумов наполягає, що при визначенні технологічного рівня промислового виробництва, на всіх стадіях проєктування необхідною є участь підрозділів стандартизації та економічного аналізу [8, с. 124]. Н. Мацко, узагальнюючи існуючий досвід аналізу виробничого потенціалу підприємства, наполягає на проведенні оцінки техніко-технологічного потенціалу через вартість технології і технологічну функцію на основі комплексного методу оцінки [6, с. 70]. І. Філіпішин рекомендує модель розвитку функціональних можливостей підприємства, як інструменту реалізації інноваційних проєктів, розробки новітньої продукції та поліпшення технологічних процесів [10, с. 43].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування методики комплексної оцінки технологічного рівня промислової продукції, яка буде корисна менеджерам з управління якістю продукції під час оцінки технологічного рівня, як продукції, що випускається, та і такої, що тільки проєктується.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Якість — поняття багатопланове, забезпечення його вимагає об'єднання творчого потенціалу і практичного досвіду фахівців. Забезпечення якості промислової продукції, що відповідає рівню провідних світових виробників, у ринкових умовах є пріоритетним завданням для будь-якого вітчизняного промислового підприємства. Для виконання завдання із забезпечення якості необхідно, по-перше, мати уявлення про рівень якості ви-

робів, що випускаються фірмами-конкурентами, по-друге, знати, в якому стратегічному напрямі необхідно рухатися підприємству, щоб досягти світового рівня якості, і, по-третє, вміти забезпечити необхідну якість з мінімальними витратами на його досягнення.

Створення новітньої продукції, яка володіє високими техніко-економічними характеристиками, є доволі складною комплексною задачею, для вирішення якої насамперед необхідно забезпечувати максимально можливу в цих умовах технологічність промислового виробу. Під технологічністю продукції звикли розуміти сукупність якостей його конструкції, які характеризують можливість оптимізації витрат труда, засобів і часу на всіх стадіях створення, виробництва і експлуатації виробу [8, с. 117—118].

Для забезпечення відповідного технологічного рівня новітньої промислової продукції у теперішніх умовах повинні залучатися ті фахівці, які пов'язані безпосередньо з ринком/споживачами. Забезпечення технологічності саме самого виробу — задача комплексна, до вирішення якої, крім традиційно конструкторів і технологів, повинні бути залучені спеціалісти інших служб підприємства — логістики, технічного контролю, маркетингу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для підвищення технологічного рівня промислової продукції велике значення має покращення важливих показників якості, таких як середній ресурс роботи машини та її елементів, періодичність обслуговування тощо. Підвищення якості продукції проявляє себе передусім у підвищенні її надійності. Досвід окремих промислових підприємств показує, що найбільш цілком організувати збір інформації про надійність через мережу основних підприємств галузі, випробувальні центри, полігони, маркетингові організації. Крім того, підприємства-виробники отримують поточну інформацію від споживачів продукції та шляхом проведення ресурсних випробувань.

Структурно виклад матеріалу цього дослідження побудовано в такій послідовності: визначено загальне поняття про технологічний рівень промислової продукції; охарактеризовані показники технологічного рівня промислової продукції, технології, процесу; сформульовані критерії безвідмовності, збереженості, ремонтпридатності та довговічності промислової продукції; запропонована методика оцінки технологічного рівня з використанням додаткових критеріїв.

1. Загальне поняття про технологічний рівень промислової продукції. Протягом багатьох років якість випущених в Україні виробів було значно нижче якості зарубіжних аналогів. Останнє тридцятиріччя характеризується різким зниженням сумарного зростання якості вітчизняної продукції, у той час як у розвинених у промисловому відношенні країнах якість виробленої продукції продовжує зростати. В умовах жорсткої конкурентної боротьби випуск якісної продукції, яка відповідає світовому рівню якості, визначає успішний розвиток підприємства. Відносна характеристика якості продукції, заснована на порівнянні значень показників якості оцінки продукції з базовими значеннями таких показників, визначає рівень якості продукції (технологічний рівень виробів).

Технологічний рівень промислової продукції визначається як сукупність найбільш істотних властивостей конкретного виробу, що включає показники функціонального призначення, суспільно корисного ефекту, рівня всіх видів витрат, а також споживчих і економічних характеристик. Ці властивості визначають якість виробу і характеризують науково-технологічні досягнення в розвитку даного виду продукції.

Основні принципи і порядок проведення оцінки технологічного рівня продукції машинобудування визначені ДСТУ та галузевими методиками; основні положен-

ня по керівництву якістю продукції і його забезпечення регламентовані серією міжнародних (ISO 9000 — ISO 9004) і вітчизняних (ДСТУ ISO 9001-2001, ДСТУ ISO 9004-2001) стандартів.

Сукупність властивостей, яка досить повно характеризує той чи інший виріб і придатна для порівняльної оцінки виробів одного функціонального призначення, тобто оцінки їх технологічного рівня, визначена укрупнено для груп однорідної продукції державними стандартами системи показників якості продукції.

Показники технологічного рівня включаються в технічне завдання на науково-дослідні розробки для визначення перспектив розвитку цієї продукції, у стандарти, що розроблюються та переглядаються, технічні умови, за якими випускають машини.

2. Показники технологічного рівня промислової продукції, технології, процесу. У методиках при оцінці технологічного рівня передбачено застосування восьми груп показників. Кожна група містить, як правило, кілька показників, що дозволяють кількісно охарактеризувати ті чи інші властивості машини, що формують її технологічний рівень. Це дозволяє отримувати зіставні результати при порівнянні технологічного рівня виробів, схожих за функціональним призначенням та області застосування, а також формулювати конкретні завдання і напрям роботи по його цілеспрямованому підвищенню.

Дамо коротку характеристику кожної групи показників.

2.1. Показники призначення характеризують властивості проектного або вже створеного виробу, технології, процесу, що визначають його основні функції, і обумовлюють область його застосування. До них відносяться: ККД, потужність, коефіцієнт потужності, маса, габарити, напруга живлення, термін служби, діапазон робочих температур тощо.

2.2. Показники надійності характеризують безвідмовність, довговічність, ремонтпридатність, збереженість виробу, тобто ті властивості, від яких багато в чому залежить ефективність використання виробу споживачем.

2.3. Показники якості, які визначають технічну ефективність, трудомісткість виготовлення і витрати на безпосереднє забезпечення якості. До них відносяться: питома трудомісткість виготовлення, питома витрата матеріалів, питома витрата електроенергії, кількість ремонтів на 1000 створених виробів, внутрішні витрати на якість/число проданих виробів тощо.

2.4. Показники стандартизації і уніфікації характеризують ремонтпридатність виробу та економічність його виготовлення, що досягаються в результаті застосування уніфікованих вузлів і деталей. Такими показниками є: коефіцієнт застосовності по складовим частинам, %; коефіцієнт застосовності за вартістю, %.

2.5. Показники патентно-правові, до яких відносяться: показник патентної чистоти; показник патентного захисту; право на інтелектуальну власність тощо.

2.6. Показники екологічності і ергономічності характеризують відповідність виробу, технології, процесу екологічним вимогам (регламентовані Міжнародними стандартами серії ISO 14000), фізичним і фізіологічним можливостям людини, пристосованість виробу до умов експлуатації з урахуванням вимог стандартних норм. До цих показників відносять: рівень звуку на робочому місці, коректований рівень звукової потужності, рівень радіації, рівень загазованості, рівень запиленості, рівні викидів у атмосферу, гідросферу, літосферу тощо.

2.7. Маркетинговий потенціал, який оцінюється за даними маркетингового підрозділу. Аналізуються такі показники: частка вітчизняного та/або світового ринку, життєвий цикл (кількість років на ринку), щорічні обсяги збуту, середня приведена вартість, рівень можливих знижок, питоми витрати на просування товару тощо.

2.8. Логістичний потенціал, який визначається на основі таких основних показників: середня оцінка витрат по зберіганню, середня оцінка витрат по закупкам,

середня оцінка витрат по відсутності, середня оцінка витрат з транспортування, середня оцінка витрат по утилізації (переробки) тощо.

3. Критерії безвідмовності, збереженості, ремонтно-придатності та довговічності. Розрахунок технологічного рівня може проводитися по групі показників надійності, так він є найбільш важливим з точки зору експлуатації виробу, машини. Показники надійності дозволяють визначити такі властивості виробу: зберігання у встановлених межах всіх параметрів, необхідних для виконання функцій без порушення режиму й умов застосування, технічного обслуговування, ремонтів, зберігання, транспортування. Оцінка надійності включає: безвідмовність, збереженість, довговічність. Досягнення цих властивостей, а також тривалість роботи з технічного обслуговування, як правило, випадкові величини.

Випадкова величина повністю визначається її законом розподілу або інтегральною функцією розподілу:

$$F(t) = P(\xi \leq t) \quad (1),$$

де ξ — розглянута випадкова величина; $P(\xi \leq t)$ — ймовірність того, що випадкова величина прийме значення, що не перевищує t .

Випадкова величина може визначатися також щільністю розподілу:

$$f(t) = F'(t) \quad (2).$$

Формули (1) і (2) застосовуються, якщо випадкові величини є безперервними функціями. Однак на практиці нерідко зустрічаються і дискретні випадкові величини (наприклад, кількість відмов виробу, що ремонтується, за деякий кінцевий період роботи). В останньому випадку функції розподілу мають вигляд:

$$P_i(t) = P(\xi = a_i), i = \overline{1, n} \quad (3),$$

де a_i — можливе значення дискретної випадкової величини; n — число можливих значень випадкової величини; P_i — ймовірність того, що випадкова величина прийме i -е значення.

Поряд з функціями $F(t)$ і $f(t)$ така випадкова величина, як тривалість безвідмовної роботи, може характеризуватися ймовірністю безвідмовної роботи $P_{\text{вп}}(t)$ і інтенсивністю відмов $\lambda(t)$, які визначаються з співвідношень:

$$P_{\text{вп}}(t) = 1 - F(t) \quad (4),$$

$$\lambda(t) = \frac{F'(t)}{1 - F(t)} \quad (5),$$

Функції $F(t)$, $f(t)$ і $\lambda(t)$ однозначно визначають одна другу.

В якості чисельних характеристик випадкових величин використовують математичне сподівання, дисперсію, початковий і центральний моменти. Наприклад, для часу безвідмовної роботи:

$$T_{\text{час}} = M\xi = \int_{-\infty}^{\infty} t \cdot f(t) dt; \quad (6),$$

$$\sigma^2 = M(\xi - T_{\text{час}})^2;$$

$$T_r' = M\xi^r, r = \overline{1, n};$$

$$T_r = M(\xi - T_{\text{час}})^r, r = \overline{1, n},$$

де $T_{\text{час}}$ — математичне очікування часу безвідмовної роботи; M — символ математичного очікування; σ^2 — дисперсія; T_r' — початковий момент r -го порядку; T_r — центральний момент r -го порядку; n — число порядків.

Оскільки теорія надійності вивчає позитивні випадкові величини, то нижня межа інтегрування в загальній формулі для математичного очікування завжди дорівнює нулю. У тих випадках, коли одного апарату випадкових величин для дослідження надійності виявляється недостатньо, необхідно використовувати методи теорії випадкових потоків.

Безвідмовність характеризує виріб з позиції можливості працездатності без вилучених перерв зі збері-

ганням заданих функцій згідно з параметрами технічної документації. В свою чергу відмова — подія, що полягає в порушенні працездатності.

Найбільш повно властивість безвідмовності описується щільністю розподілу часу безвідмовної роботи або еквівалентними їй функціями інтегрального закону розподілу і інтенсивності відмов. Однак найчастіше безвідмовність оцінюється ймовірністю безвідмовної роботи, так як фізичний зміст цього поняття найбільше відповідає практичним вимогам. Функції (1), (2), (4) і (5) характеризують час роботи до відмови. Тому вони використовуються для оцінки безвідмовності виробів, що не ремонтуються, або виробів, що ремонтуються, якщо йдеться про час до першої відмови.

Для виробів, що ремонтуються, час роботи між відмовами (між першим та другим відмовами, другим і третім та ін.) може мати різний розподіл, що є наслідком старіння, наявності резервування, зміни умов експлуатації. Але й у цьому випадку краще оцінювати безвідмовність, використовуючи методи теорії масового обслуговування.

Розглянемо математичну модель експлуатації виробів, що ремонтуються. У деякий момент часу, прийнятий за початковий, виріб починає працювати і працює до відмови, а в момент відмови виріб миттєво відновлюється і знову працює до відмови та ін. Моменти відмови формують потік відмов. Моменти, де $t_n = [t_i]$, $t_i = \sum_{i=1}^n \tau_i$, $i = \overline{1, n}$, τ_i — час між $(i-1)$ -м та i -м відмовами, формують випадковий потік.

В якості характеристики потоку відмов використовується "провідна функція" $\Omega(t)$ цього потоку (математичне очікування числа відмов за час t):

$$\Omega(t) = MN_t \quad (7),$$

де N_t — число відмов за час t .

Математичне сподівання числа відмов за час $t = t_2 - t_1$ визначається за формулою:

$$MN_{t_1, t_2} = \Omega(t_2) - \Omega(t_1) \quad (8),$$

Функція $\omega(t) = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{MN_{t, t+\Delta t}}{\Delta t}$ називається параметром потоку відмов.

Якщо періоди часу між відмовами мають однаковий розподіл (при ремонті всі властивості виробу повністю відновлюються), то потік відмов називають процесом відновлення, провідну функцію — функцію відновлення $H(t)$, а параметр потоку відмов — щільністю відновлення $b(t)$.

Функціональні характеристики безвідмовності $P(t)$ (або еквівалентні їй) і $\omega(t)$ повністю описують безвідмовність. Однак у багатьох практично важливих випадках повна функціональна характеристика не потрібна, достатньо мати числові показники безвідмовності: $P(t_p)$ — ймовірність безвідмовної роботи за час t_p ; $T_{\text{час}}$ — середній час роботи до першої відмови; $\Omega(T_p)$ — середнє значення числа відмов виробу за час роботи T_p ; $\frac{T_p}{\Omega(T_p)}$ — середнє значення роботи ремонтovanого виробу між відмовами; $\frac{\Omega(T_p)}{T_p} = 1/T_p \int_0^{T_p} \omega(t) dt$ — середнє значення параметрів відмови.

Пристаєваність виробу до попередження, виявлення та усунення відмов і несправностей у процесі технічного обслуговування та ремонтів характеризує його ремонтнопридатність. Властивість виробу зберігати обумовлені експлуатаційні показники протягом і після встановленої в технічній документації тривалості зберігання і транспортування характеризує такий критерій як збереженість. У свою чергу критерій довговічності характеризується властивістю виробу зберігати працездатність до граничного стану, заявленого в технічній документації, з необхідними перервами для технічного обслуговування й ремонтів.

Таблиця 1. Характеристики безвідмовності, ремонтпридатності, збереженості і довговічності промислової продукції

Вироби, що не ремонтуються			Вироби, що ремонтуються			
Безвідмовність	Збереженість	Довговічність	Безвідмовність	Ремонтпридатність	Збереженість	Довговічність
$F(t)$ $\omega(t)$	$F_{xp}(t)$	$F_g(t)$	$F(t)$ $\omega(t)$	$F_{рем}(t)$	$F_{зб}(t)$	$F_g(t)$
			$K_r(t)$			
Чисельна характеристика						
$T_{ср}$ $P(p)$	T_c	T_g	$T, P(t)$ $\Omega(T_p)T_p$	$T_{рем}$	T_c	T_g
			K_r			

Джерело: розробка автора.

Граничний стан виробу визначається фізичною неможливістю його подальшої експлуатації або неприпустимим зниженням ефективності. Відмова є граничним станом для виробів, які не можуть ремонтуватися після відмови внаслідок їх конструктивних особливостей (наприклад, елементи і окремі функціональні вузли, які застосовуються в автоматичних і радіотехнічних пристроях), умов експлуатації (об'єкти, територіально віддалені від ремонтних баз; відсутність запасних частин і кваліфікованого обслуговуючого персоналу).

Однак на практиці використовується й інший критерій граничного стану. Старіння елементів у процесі роботи зазвичай супроводжується підвищенням інтенсивності їх відмов, і якщо це призводить до істотного зниження ефективності використання систем, то виникає необхідність у усуненні зі систем елементів, які досягли певного "віку". Цей "вік" визначатиме граничний стан елементів. Тривалість експлуатації виробу, що ремонтується, обумовлена доцільністю його ремонту (технічної або економічної). Необхідно відзначити, що граничний стан може бути обумовлено також моральним старінням.

За традицією, що склалася в практиці експлуатації виробів, досягнення граничного стану не означає необхідність заміни даного виробу новим. Ефективність виробів, що ремонтуються, може бути знову відновлена в процесі різного виду капітальних ремонтів (середнього, повного тощо). У таких випадках для конкретних виробів поняття довговічність має уточнюватися — довговічність до першого капітального ремонту, до другого тощо, або довговічність до списання.

Ремонтпридатність, збереженість і довговічність описуються функціями розподілу (або еквівалентними функціями) тривалості ремонту $F_{рем}(t)$, тривалості безвідмовного зберігання $F_{зб}(t)$ і тривалості періоду до граничного стану $F_g(t)$. Однак на практиці використовуються числові характеристики цих властивостей: T — середній час ремонту; $T_{зб}$ — середній час безвідмовного зберігання; T_g — гамма-відсотковий ресурс.

Для оцінки довговічності по календарному часу використовують показник $T_{са}$ — термін служби, відповід-

ний показнику довговічності роботи і враховує фактори зберігання й інтенсивності експлуатації.

Часто виникає необхідність спільної оцінки безвідмовності і ремонтпридатності за допомогою комплексного показника. У цьому випадку оцінка надійності повинна враховувати як безвідмовність виробу, так і ремонтпридатність. У моменти $t_n = [t_i]$, $\det t_i = \sum_{i=1}^n (\tau_i + \xi_i)$, $i = \overline{1, n}$, τ_i — тривалість i -го інтервалу роботи, ξ_i — тривалість i -го відновлення, завершується відновлення і виріб починає працювати. Надійність виробу буде характеризувати функція $k_r(t)$ — ймовірність того, що виріб у момент t працездатний. В якості числової характеристики використовується середнє значення $k_r(t)$ за час T_b (у цей час входить сумарний час роботи і сумарний час простоїв через відмови), яке називається коефіцієнтом готовності (K_g):

Аналогічним чином може бути визначений коефіцієнт готовності для інших режимів експлуатації, що включають, зокрема, і періоди зберігання.

Основні показники, що характеризують безвідмовність, довговічність і збереженість, наведені в таблиці 1. До цієї таблиці не включено показники розкидів часу безвідмовної роботи, тривалості ремонту і подібні, тобто такі показники, які використовуються для характеристики випадкових величин.

4. Методика оцінки технологічного рівня з використанням додаткових критеріїв. Залежно від характеру розв'язуваної задачі порівняння машин, технологій, процесів одного функціонального призначення й області застосування можна проводити по кожній із наведених вище груп показників. Але для отримання укрупненої комплексної оцінки необхідно використовувати всі групи показників: призначення, надійності, якості, стандартизації та уніфікації, патентно-правові, екологічності та ергономічності, маркетинговий потенціал, логістичний потенціал.

При оцінці по одній групі показників складається таблиця (табл. 2), в якій:

а) "Продукт" — виріб, технологія, процес, що аналізуються;

б) $A_1, \dots, A_n$ — сукупність аналогів від 2 до n (для аналізу досить 4 аналогів з подібними характеристиками);

в) $p_1, \dots, p_m$ — сукупність числових значень показників (якщо показник повинен бути максимальним, то його значення по рядку m розглядаються без змін; якщо показник повинен бути мінімальним, то розрахунок проводиться за величинами, зворотним його значенням: $1/p_n, \dots, 1/p_m$, де $i = \overline{1, m}$);

г) $p_1^u, \dots, p_m^u$ сукупність ідеальних числових значень показників по рядках (по кожній з m рядків вибирається найкращий (максимальне) зі значень $p_{i1}, \dots, p_{in}$, де $i = \overline{1, m}$).

Під час комплексної оцінки за всіма вісьмома групами показників

Таблиця 2. Оцінка технологічного рівня за однією групою показників

Показник	Продукт	Аналоги				Середні значення	Відповідність показника середньому значенню, %	Ідеальне значення	Відповідність показника ідеальному значенню, %
		A_2	A_3	...	A_n				
Показник 1	p_{11}	p_{12}	p_{13}	...	p_{1n}	$\sum_{i=1}^n P_{1n}$	$A_1 = \frac{p_{11 \cdot n}}{\sum_{i=1}^n P_{1n}}$	p_1^u	$X_1 = \frac{p_{11}}{p_1^u}$
Показник 2	p_{21}	p_{22}	p_{23}	...	p_{2n}	$\sum_{i=1}^n P_{2n}$	$A_2 = \frac{p_{21 \cdot n}}{\sum_{i=1}^n P_{2n}}$	p_2^u	$X_1 = \frac{p_{21}}{p_2^u}$
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Показник m	p_{m1}	p_{m2}	p_{m3}	...	p_{mn}	$\sum_{i=1}^n P_{mn}$	$A_m = \frac{p_{m1 \cdot n}}{\sum_{i=1}^n P_{mn}}$	p_m^u	$X_1 = \frac{p_{m1}}{p_m^u}$
Комплексний показник (середнє значення по групі показників)							$U_A = \frac{\sum_{i=1}^m A_m}{m}$		$U_X = \frac{\sum_{i=1}^m X_m}{m}$

Джерело: розробка автора.

складаються таблиці, аналогічні таблиці 2, потім на основі обчислення середнього значення за сукупністю величин U_A та U_X будується зведена таблиця (табл. 3) і робляться висновки про технологічний рівень виробу "Продукт".

Дані зведеної таблиці є підставою для побудови карти технологічного рівня машини, технології, процесу.

Якщо значення комплексного показника U_A^K менше 95% — технологічний рівень виробу (технології, процесу), що аналізується, поступається світовому; при значеннях U_A^K від 95 до 105% — виріб відповідає світовому рівню; при U_A^K більше 105% — виріб перевершує світовий рівень.

Таблиця 3. Зведена таблиця показників технологічного рівня

Показник	Відповідність показника середньому значенню (світовому рівню),%	Відповідність показника ідеальному значенню, %
Призначення	U_{A1}	U_{X1}
Надійність	U_{A2}	U_{X2}
Технологічність (якість)	U_{A3}	U_{X3}
Стандартизація та уніфікація	U_{A4}	U_{X4}
Патентно-правовий	U_{A5}	U_{X5}
Екологічність і ергономічність	U_{A6}	U_{X6}
Маркетинговий потенціал	U_{A7}	U_{X7}
Логістичний потенціал	U_{A8}	U_{X8}
Комплексний показник	$U_A^K = \frac{\sum_{i=1}^8 U_{Ai}}{8}$	$U_X^K = \frac{\sum_{i=1}^8 U_{Xi}}{8}$

Джерело: розробка автора.

ВИСНОВКИ

Основною ціллю проведення розрахунків технологічного рівня промислової продукції, що проєктується, є, з одного боку, їх кількісна та якісна оцінка у порівнянні з сучасними існуючими виробами аналогічного експлуатаційного призначення, а з іншого боку, відбір найкращих конструкційного призначення варіантів під час проєктування. Конструкція, що приймається до виробництва, повинна набувати переваг у порівнянні з існуючими виробами: забезпечувати підвищення продуктивності праці; покращувати якість продукції, що виробляється, за рахунок запропонованих змін; полегшувати працю робітників тощо. Таким чином, розрахунки, що пов'язані з обґрунтуванням технологічного рівня конструкцій, будуть мати характер порівняльного аналізу. Базою для такого порівняння повинні слугувати найкращі сучасні та перспективні зразки техніки, що випускається вітчизняною і закордонною промисловістю.

Представлена методика була використана під час створення карт технологічного рівня таких виробів: доробки оброблювального центра моделі 2570ПМФ4 для конкретного закордонного замовника на ПАТ "Одеський завод радіально-свердильних верстатів"; при виробництві на ПАТ "Одескабель" новітньої продукції — категорія 5E F/UTP броньований PV кабель — для швидкого виробництва кабельних комплектів зі спеціально захищеними роз'ємами, що використовуються для розгортання зв'язку у суворих умовах експлуатації, а також можуть застосовуватися у промислових мережах.

Література:

1. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Урядовий кур'єр. 2021. № 45. С. 8—36.
2. Захарченко В.И., Меркулов Н.Н., Ширяева Л.В. Инновационное развитие в Украине: наука, технология, практика: монография. Одесса: Фаворит, 2011. 598 с.
3. Колосов А.М., Коваленко О.В., Кучеренко С.К., Бикова В.Г. Економічне управління підприємством: навч. посіб.; за ред. А.М. Колосова. Старобільськ: Видавництво ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2015. 352 с.
4. Крейчман Ф.С. Эффективная организация управления акционерными предприятиями в условиях рынка. Москва: Финстатинформ, 2000. 316 с.
5. Малюк О.С., Саприкіна Т.В. Оцінка якості продукції промислового підприємства. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 19. С. 490—494.
6. Мацко Н.Г. Управління розвитком виробничого потенціалу промислового підприємства. Науковий вісник ХДУ. 2017. Вип. 23.4.2. С. 69—72.
7. Петрович И.М. Організування промислового виробництва: підручник. Київ: Знання, 2009. 328 с.
8. Разумов И.М., Глаголева Л.А., Ипатов М.И., Ермилов В.П. Организация, планирование и управление предприятием машиностроения: учебник: под ред. И.М. Разумова. Москва: Машиностроение, 1982. 544 с.

9. Федулова Л. Перспективы инновационно-технологического развития промышленности Украины. Экономика Украины. 2008. № 7. С. 24—36.

10. Філіпішин І.В. Управління розвитком промислових підприємств: підходи та методологія. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2015. Вип. 2(12). Т. 3. С. 39—44.

11. Якубовский Н.Н. Структурный вектор активизации промышленного развития. Экономика Украины. 2013. № 12 (617). С. 22—39.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), "National economic strategy for the period up to 2030", Uryadovyi kur'yer, vol. 45, pp. 8—36.
2. Zakharchenko, V.I., Merkulov, N.N. and Shiryayeva, L.V. (2011), Innovacionnoe razvitie v Ukraine: nauka, tekhnologiya, praktika [Innovative development in Ukraine: science, technology, practice], Favorit, Odessa, Ukraine.
3. Kolosov, A.M., Kovalenko, O.V., Kucherenko, S.K. and Bikova, V.G. (2015), Upravlinnia pidpriemstvom [Enterprise management], Taras Shevchenko Lviv National University Publishing House, Starobilsk, Ukraine.
4. Kreichman, F.S. (2000), Effektivnaya organizaciya upravleniya akcionernymi predpriyatiami v usloviyah rynka [Effective organization of management of joint-stock enterprises in market conditions], Finstatinform, Moskva, Russia.
5. Malyuk, O.S. and Saprykina, T.V. (2018), "Assessment of product quality of an industrial enterprise", Ekonomika i suspilstvo, vol. 19, pp. 490—494.
6. Matsko, N.G. (2017), "Management of industrial enterprise development potential development", Naukovyi visnyk KhDU, vol. 23.4.2, pp. 69—72.
7. Petrovich, J.M. (2009), Orhanizuvannia promyslovoho vyrobnytstva [Organization of industrial production], Znannia, Kyiv, Ukraine.
8. Razumov, I.M., Glagoleva, L.A., Ipatov, M.I. and Ermilov, V.P. (1982), Organizaciya, planirovanie i upravlenie predpriatiem mashinostroeniya [Organization, planning and management of a machine-building enterprise], Mashinostroenie, Moskva, Russia.
9. Fedulova, L. (2008), "Prospects for Innovative and Technological Development of Ukrainian Industry", Ekonomika Ukrainy, vol. 7, pp. 24—36.
10. Filipishin, I.V. (2015), "Development management of industrial enterprises: approaches and methodology", Teoretichni i praktichni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti, vol. 2 (12), pp. 39—44.
11. Yakubovsky, N.N. (2013), "Structural vector of intensification of industrial development", Ekonomika Ukrainy, vol. 12 (617), pp. 22—39.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2021 р.

М. В. Штань,

к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Національна академія управління
ORCID ID: 0000-0002-4938-555X

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.59

ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СТРУКТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

M. Shtan,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department
of International Economic Relations, National Academy of Management

THEORETICAL CONCEPTUALIZATION OF STRUCTURAL POLICY OF THE STATE

У статті проаналізовано концептуальні засади структурної політики держави. Обґрунтовано значення структурної політики у контексті напрямів модернізації національної економіки. Виявлено значення управління структурними зрушеннями в економіці. Визначено, що структурна політика є складовою державної політики, що формується під впливом цілої низки особливостей, що обумовлюють структурні трансформації. Встановлено, що процес розгляду та дослідження економічних систем ґрунтується на використанні системного підходу, тобто комплексного розгляду всіх елементів та підсистем.

Доведено, що неможливо здійснювати структурну модернізацію національної економіки без проведення активної політики модернізації. Визначено, що управління структурною модернізацією економіки спрямовується на низку перспективних напрямів щодо оптимізації структурних пропорцій економіки, а саме визначення пріоритетних галузей економіки; згортання депресивних галузей і виробництв; забезпечення сприятливих умов для залучення іноземного капіталу у пріоритетні види діяльності; стимулювання техніко-технологічної модернізації виробництва; розбудова належного інституційного середовища як фактору стабілізації економіки; підтримання та впровадження ресурсощадних технологій; вироблення комплексної регіональної та державної політики, спрямованої на протидію деіндустріалізації економіки.

Встановлено, що структурна трансформація національної економіки за умов її високотехнологічного розвитку є одним з визначальних чинників досягнення економічного зростання. При цьому оптимальна структура національної економіки дозволяє отримати додатковий ефект від мобілізації факторів економічного розвитку. Вплив науково-технічного прогресу проявляється у модифікації і модернізації економічної структури, а також започаткуванні нових виробництв.

The conceptual principles of structural policy of the state are analyzed in the article. The importance of structural policy in the context of directions of modernization of the national economy is substantiated. The importance of managing structural changes in the economy is revealed. It is determined that structural policy is a component of public policy, which is formed under the influence of a number of features that cause structural transformations. It is established that the process of consideration and research of economic systems is based on the use of a systems approach, i.e. a comprehensive consideration of all elements and subsystems.

It is impossible to carry out structural modernization of the national economy without an active policy of modernization is proved in the article. It is determined that the management of structural modernization of the economy is aimed at a number of promising areas for optimizing the structural proportions of the economy, namely the definition of priority sectors of the economy; collapse of depressed industries; providing favorable conditions for attracting foreign capital to priority activities; stimulation of technical and technological modernization of production; building a proper institutional environment as a factor in stabilizing the economy; maintenance and implementation of resource-saving technologies; development of a comprehensive regional and state policy aimed at counteracting the deindustrialization of the economy.

It is established that the structural transformation of the national economy in terms of its high-tech development is one of the determining factors in achieving economic growth. At the same time, the optimal

structure of the national economy allows to obtain an additional effect from the mobilization of factors of economic development. Achieving balanced proportions between the elements of the structure of the national economy is, on the one hand, a necessary condition, and on the other — the logical result of its effective functioning. That is why structural changes in the national economy should be considered in the context of the general mechanism of its development. The content of economic development is not only the accumulation of capital and increase employment, but also the diversification of economic activity. The influence of scientific and technological progress is manifested in the modification and modernization of the economic structure and the launch of new industries.

Ключові слова: структурна політика, глобальні дисбаланси, структурна модернізація, національна економіка, структурні пропорції.

Key words: structural policy, global imbalances, structural modernization, national economy, structural proportions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобальні економічні та технологічні перетворення щоразу передбачають зміну структурних характеристик економіки як в інституційному, так і у секторальному вимірах. Інституційні зміни економіки ґрунтуються на формуванні та підвищенні якісних детермінантів довгострокових фундаментальних факторів її розвитку, а також системі державного управління, інфраструктурі, освіті. Секторальний аспект передбачає перехід на вищий технологічний рівень та його ускладнення. Структурні трансформації в економіці, згідно з підходами у межах структуралістської концепції, є основою динамічного економічного розвитку, тому цілеспрямована зміна структури є основним інструментом забезпечення зростання економіки.

Завдяки таким локомотивам та на основі міжгалузевих зв'язків передається імпульс зростання до інших секторів. Водночас можна вказати й на існування таких секторів, чиє падіння зумовлює ланцюгову реакцію падіння також в інших секторах. На противагу структуралістським підходам, у традиційних теоріях зростання основний наголос робиться на співвідношення норм заощаджень і нагромадження капіталу, використовується єдина виробнича функція для всієї економіки, а секторальні зміни є наслідком економічного зростання та збільшення середньодушового ВВП.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Складний та багатогранний спектр проблем теоретичної концептуалізації структурної політики держави глибоко проаналізовано у працях таких вчених: О. Амоша, Т. Артємова, І. Бобух, В. Геєць, А. Гриценко, Б. Дергалюк, Ю. Кіндзерський, А. Колота, А. Ревенко, В. Сіденко, Ю. Уманців, І. Черленяк, Н. Шелудько, А. Шинкарук, О. Яременко та ін. Водночас глибокий аналіз проблематики структурної політики ще потребує подальших системних наукових досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття новітніх тенденцій формування структурної політики держави.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасні теорії ендогенного зростання приймають економічну діяльність як один із факторів зростання без урахування її внутрішнього наповнення. Такі теорії розглядають окремі ендогенні характеристики економічного розвитку й технологічного прогресу та вважа-

ють зміни цих характеристик важливими для зростання. На противагу цим поглядам, структуралісти надають структурній специфіці економічної діяльності переважного значення у забезпеченні зростання, наголошуючи на визначальній ролі попиту для нього, розглядаючи можливості його задоволення у рамках багатогалузевої структури економіки, на формування якої також впливають розвиненість фінансового сектора і демографічні чинники. Інтенсивність секторальних структурних змін і темпи економічного зростання тісно взаємопов'язані, водночас ця інтенсивність може бути як його наслідком, так і причиною. Саме тому внутрішні структурні перетворення впливають на зміни у зовнішньоекономічній спеціалізації країни. Панівною тенденцією сучасного світу стали глибокі структурні зрушення, викликані докорінними перетвореннями всього індустріального ландшафту. Такі перетворення спричинені змінами у внутрішній побудові національних секторів економіки і відбуваються на основі технологій четвертої промислової революції, поява яких надала додаткового динамізму зміні структури світової економіки, загостривши конкуренцію на світових ринках. Криза, спричинена COVID-19, каталізувала зміни у міжгалузевих пропорціях світової економіки, загостривши структурні проблем, що існували й до цього [1].

Структурну політику можна визначити як сукупність державних заходів, що спрямовані на встановлення структурних параметрів національної економіки, котрі є необхідними для підтримання динамічної макроекономічної рівноваги та забезпечення сталого економічного зростання. До числа основних завдань структурної політики держави можна віднести зміцнення технологічних порівняльних переваг національних підприємств щодо іноземних конкурентів; зменшення залежності національної економіки від імпорту; збільшення питомої ваги ресурсощадних виробництв та високотехнологічних видів діяльності; підвищення рівня внутрішньої збалансованості економіки на основі її переорієнтації на найбільш повне задоволення потреб міжгалузеві кооперації; створення розвинутого внутрішнього ринку [2; 3]. Структурна політика держави ґрунтується на одній із трьох загальних концепцій (рис. 1). При цьому сучасна структурна політика здійснюється державою на основі:

— обґрунтування основної секторальної структури відповідно до тенденцій розвитку світової економіки, в основі чого є модель трьох секторів (аграрний сектор, промисловість, сфера послуг);

Рис. 1. Концепції структурної політики держави

Джерело: складено авторкою на основі: [4; 5].

— запровадження стратегії економічного зростання, що ґрунтується на використанні внутрішнього потенціалу стратегічно важливих галузях, від яких залежить розвиток технології, динаміка та ефекти зростання в інших видах діяльності;

— інвестування у масштабах усієї економіки найважливіших проєктів;

— підтримки інноваційної діяльності.

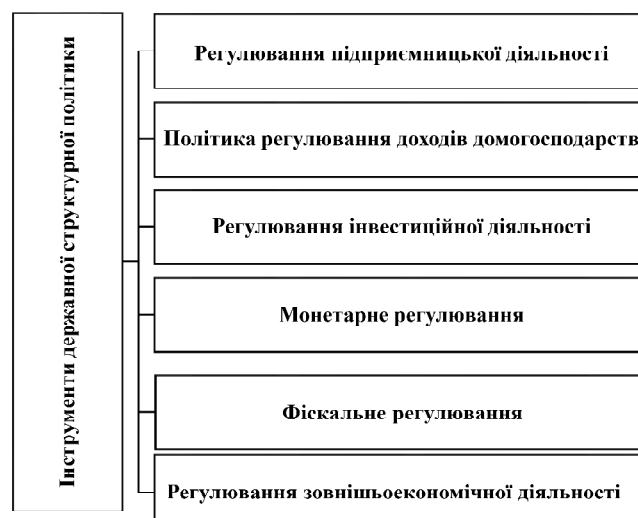
Найбільш ефективними напрямками структурної трансформації економіки є, зокрема, такі, як розвиток галузей, які збільшують обсяги експортної продукції і забезпечують збільшення валютних надходжень до країни; збільшення обсягів виробництва товарів, здатних на внутрішньому ринку замінити імпортні аналоги; розширення виробництва конкурентоспроможних на світовому ринку товарів; стимулювання впровадження ресурсозберігаючих технологій, які підвищують рівень конкурентоспроможності товарів; збільшення кількості високотехнологічних та наукомістких виробництв у сферах, які здатні підвищувати ефективність інших галузей національної економіки; скорочення кількості депресивних виробництв, де знижується ефективність використання ресурсів.

Структурна трансформація національної економіки за умов її високотехнологічного розвитку є одним з визначальних чинників досягнення економічного зростання. При цьому оптимальна структура національної економіки дозволяє отримати додатковий ефект від мобілізації факторів економічного розвитку. Досягнення збалансованих пропорцій між елементами структури національної економіки є, з одного боку, необхідною умовою, а з іншого — логічним результатом її ефективного функціонування. Саме тому структурні зрушення

у національній економіці слід розглядати у контексті загального механізму розвитку національної економіки. Змістовне наповнення економічного розвитку полягає не лише у нагромадженні капіталу та збільшенні зайнятості, але й в їхній диверсифікації до більш ефективних сфер економічної діяльності. Вплив науково-технічного прогресу проявляється у модифікації і модернізації економічної структури, започаткуванні нових виробництв, галузей та секторів економіки [5].

Структурна політика є сукупністю всіх державних заходів, що цілеспрямовано стимулюють структурні зміни в економіці відповідно до основних напрямів структурної перебудови. При формуванні структурної політики велику роль відіграє вибір пріоритетних напрямів розвитку окремих галузей та видів економічної діяльності. При виборі пріоритетного виду діяльності беруться до уваги перспективи попиту на товари галузі на внутрішньому ринку, мінімізація залежності від імпорту сировини, енергії та зниження ресурсомісткості у цілому; розв'язання проблем зайнятості; вирішення екологічних проблем тощо [6, с. 113—115].

Механізм державної структурної політики формується з урахуванням комплексності та багатовекторності визначення об'єктів впливу. Ця форма державного регулювання економіки повинна бути узгоджена з основними елементами інвестиційної, промислової, соціальної та зовнішньоекономічної політики держави. Лише за умови комплексного підходу до вирішення зазначеної проблеми можливим є досягнення стратегічної мети державного регуляторного впливу. Вказаний механізм структурної політики держави визначається як сукупність таких елементів, як стратегічна мета регулювання економічного розвитку, поточні цілі регулю-

Рис. 2. Інструменти державної структурної політики

Джерело: складено авторкою на основі: [4; 5].

вання структури національної економіки, формування переліку об'єктів регулювання, визначення структури та пріоритетності методів впливу, підпорядкування основних форм регулювання досягненню єдиної мети, врахування інтеграційних чинників розвитку економіки за умови дотримання національних пріоритетів [4]. Інструменти державного структурного регулювання національної економіки наведено на рисунку 2.

Важливою проблемою постає вивірена у часі та у галузевих пріоритетах державна підтримка розвитку окремих галузей економіки країни. Часові чинники повинні бути пов'язані з динамічним розвитком усього світового господарства. Темпи структурної перебудови повинні бути високими, інакше структурні зміни можуть виявитися неефективними. Крім того, важливою є чітка інтеграційна визначеність розвитку економіки країни. Комплексність механізму державної структурної політики має враховувати вектори дії різних форм державного впливу, зокрема:

— бюджетно-податкове, грошово-кредитне, зовнішньоекономічне, соціальне, інвестиційне регулювання повинні бути підпорядковані одній меті та доповнювати один одне;

— їхній інструментарій має забезпечувати формування сприятливої кон'юнктури в економіці та забезпечувати стимулювання підприємницької активності [7; 8].

Фіскальний механізм структурної політики ґрунтується на формуванні ефективної фінансової системи країни, використанні системи методів та принципів стимулювальної фіскальної політики. Такі заходи сприятимуть економічне зростання у національній економіці. Монетарний механізм структурного регулювання повинен забезпечувати формування принципів стимулювальної монетарної політики, стабілізації інфляційних процесів і прогнозованого валютного курсу. Лише за умови стабільності на грошовому ринку та у банківській системі країни можна розраховувати на створення сприятливих умов для розвитку економіки.

Важлива роль у структурній трансформації економіки належить активному інвестиційному регулюванню. Йдеться про створення сприятливого інвестиційного клімату, зорієнтованість на внутрішнє інвестування та активна інвестиційна позиція держави. Високе податкове навантаження та відсутність належного стимулювання призводить до зростання інвестиційної привабливості тих елементів структури національної економіки, які забезпечуються швидким оборотом капіталу. Часто це суперечить національним інтересам, оскільки втрачається привабливість високотехнологічних виробництв, що є стратегічно важливими для країни [9, с. 145—150]. Соціальні аспекти структурної політики пов'язані перш за все з досягненням соціальної стабільності. Насамперед йдеться про регулювання відносин між працею та капіталом, зменшення негативного впливу структурного безробіття та зниження рівня диференціації у доходах населення [10].

Механізм державної структурної політики визначається як сукупність стратегічної мети державного регуляторного впливу, яка полягає у забезпечення стабілізації соціально-економічної ситуації в країні та стимулювання темпів економічного зростання. При цьому слід пам'ятати також й про поточні цілі державного регулювання структури національної економіки, зокрема формування оптимальних галузевих, територіальних та соціальних пропорцій за умови чіткого визначення національних пріоритетів.

Основне завдання структурної перебудови економіки України полягає у формуванні сучасної, ефективної, раціональної, екологічно безпечної структури економіки та створенні конкурентоздатного національного виробництва. Для цього необхідними є модернізація виробництва, його технічне та технологічне оновлення; зниження ресурсомісткості економіки виробництва; створення умов для інвестування; посилення техноло-

гічної цілісності підприємств та галузей, забезпечення замкненого циклу виробництва тощо.

Оптимальний розвиток структури економіки України потребує системного підходу, що включає певні напрями вдосконалення структурної перебудови. Йдеться, зокрема, про формування ефективної структури економіки, що передбачає усунення дисбалансів між реальним та фінансовим секторами економіки, переважний розвиток галузей, що задовольняють потреби споживачів, створення та розвиток наукомістких та високотехнологічних виробництв, розвиток переробних галузей економіки на новій технічній та технологічній основі, розвиток експортних та імпортозамінних виробництв [11].

Оптимізація територіальної структури економіки передбачає забезпечення комплексного і пропорційного розвитку всіх регіонів країни на основі раціонального використання конкретних умов та ресурсів, усунення диспропорцій у розвитку окремих територій, забезпечення вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку, а також гармонізація загальнодержавних та регіональних інтересів. Удосконалення зовнішньоекономічної структури економіки потребує збільшення експортного потенціалу країни, зменшення в експорті частки сировини та матеріалів і збільшення частки продукції переробних галузей, збільшення в імпорті частки обладнання. Соціальна структура економіки потребує подальших змін у системі власності, регулювання доходів населення, створення ефективного мотиваційного механізму продуктивної праці, усунення надмірної диференціації доходів та соціальний захист вразливих верств населення.

Фахівці з Інституту економіки та прогнозування НАН України обґрунтовують положення про те, що усунути глибоку базову структурну деформацію не можна без активного державного регулювання, оскільки саме держава структурно політикою коригує дії ринкових механізмів і спрямовує економічний розвиток у потрібному напрямі. У контексті розв'язання структурних проблем за допомогою інструментарію структурної політики доцільно ухвалити державну програму, в якій передбачити стимулювання виробництва харчових продуктів для внутрішнього ринку на основі державно-приватного партнерства із застосуванням фінансових механізмів і ціноутворення, а з іншого — монетизації попиту населення. При цьому можна скористатися досвідом розвинених країн, в яких малозабезпечені категорії населення мають змогу одержувати харчові набори за спеціальними платіжними картками [12].

Для формування в Україні національної моделі структурної політики і досягнення цілей стабільного розвитку слід зважати на те, що перехід від здебільшого моносировинної до диверсифікованої структури економіки із акцентом на високотехнологічні сектори має розглядатися як необхідна умова підвищення її ефективності та подальшого переходу до стійкого розвитку. Це передбачає не лише розширення галузевої палітри, а й диверсифікацію національних активів на основі нарощування інвестицій в інфраструктуру, збереження довкілля, розвиток інститутів і людського капіталу. Динамічний розвиток економіки України може відбуватися лише на основі послідовної реалізації необхідних структурних реформ в усіх сферах.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведений аналіз дає змогу дійти висновку про те, структурна політика держави передбачає вдосконалення нормативно-правового забезпечення структурної перебудови, створення сприятливих умов для реалізації конкурентних переваг, формування національного капіталу, виділення пріоритетних галузей і виробництв, макроекономічну стабілізацію, стимулювання структурних зрушень, ефективну державну інвестиційну та інноваційну політику, формування мак-

роекономічних прогнозів щодо формування сучасної структури економіки, розробка загальнонаціональних та галузевих програм структурних зрушень, залучення іноземного капіталу, здатного забезпечити вдосконалення структури економіки, інформатизацію суспільства та розвиток сучасних інформаційних технологій. Водночас проблеми вдосконалення теоретико-методологічного наповнення структурної політики, яка покликана розв'язувати цілу низку макроекономічних завдань, повинні й далі перебувати у числі найважливіших напрямів глибоких та системних наукових досліджень.

Література:

1. Amosha O., Pidorycheva I., Zemliankin A. Trends in the World Economy Development: New Challenges and Prospects. Science and Innovation. 2021. Vol. 17. № 1. P. 3—17. Doi.org/10.15407/scine17.01.003
2. Strange R., Zucchella A. Industry 4.0, global value chains and international business. Multinational Business Review. 2017. Vol. 25. Issue 3. P. 174—184. Doi.org/10.1108/MBR-05-2017-0028
3. Регіональна політика фінансової стабілізації в умовах структурної модернізації економіки: монографія; за ред. І.М. Вахович. Луцьк. Волиньполіграф, 2017. 282 с.
4. Структурні зміни як основа інклюзивного розвитку економіки України: монографія; за ред. І.М. Бобух. Київ: Ін-т екон. та прогноз. НАН України. 2020. 516 с.
5. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія, за ред. А. В. Шинкарук. Київ: Ін-т екон. та прогноз. НАН України. 2011. 696 с.
6. Дергалюк Б.В. Управління структурною модернізацією регіональної економіки. Економіка та держава. 2020. № 4. С. 113—116. Doi: 10.32702/2306-6806.2020.4.113
7. Шашина М.В. Визначення поняття структурна модернізація економіки. Підприємництво та інновації. 2018. Вип. 5. С. 72—75.
8. Уманців Ю.М., Кравчук О.О. Інституційна обумовленість економічних функцій держави. Економічна теорія та право. 2017. № 4. С. 93—105.
9. Черленяк І.І., Проскура В.Ф., Шелемба М.М. Технологічні виклики індустрії 4.0 та інструменти промислової політики: аналіз досвіду Південної Кореї. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. 2020. Вип. 2. С. 144—156. Doi.org/10.24144/2409-6857.2018.2(52).144-156
10. Колот А. М. Соціально-трудова реальність — XXI: філософія становлення, можливостей та викликів. Економіка України. 2021. № 2. С. 3—31. Doi.org/10.15407/economyukr.2021.02.003
11. Шваб К. Четверта промислова революція, Формуючи четверту промислову революцію. Харків: Клуб сімейного дозвілля. 2019. 416 с.
12. Інституційні трансформації соціально-економічної системи України: монографія; за ред. А.А. Гриценка. Київ: Інститут економ. та прогноз. НАН України, 2015. 344 с.

References:

1. Amosha, O. Pidorycheva, I. and Zemliankin, A. (2021), "Trends in the World Economy Development: New Challenges and Prospects", Science and Innovation, vol. 17, no 1, pp. 3—17.
2. Strange, R. And Zucchella, A. (2017), "Industry 4.0, global value chains and international business", Multinational Business Review, vol. 25, no 3, pp. 174—184.
3. Vakhovych, I.M. (2017), Regionalna polityka finansovoyi stabilizatsiyi v umovakh strukturnoyi modernizatsiyi ekonomiky [Regional policy of financial stabilization in the conditions of structural modernization of economy], Volyn polihraf, Lutsk, Ukraine.
4. Bobukh, I.M. (2020), Strukturni zminy yak osnova inklyuzyvnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy [Structural changes as a basis of inclusive development of economy of

Ukraine], Instytut ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

5. Shynkarchuk, L.V. (2011), Strukturni zminy ta ekonomichnyy rozvytok Ukrainy [Structural changes and economic development of Ukraine], Instytut ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

6. Dergalyuk, B.V. (2020), "Management of structural modernization of the regional economy", Ekonomika ta derzhava, vol. 4, pp. 113—116.

7. Shashina, M.V. (2018), "Definition of structural modernization of economy", Pidpryyemnytstvo ta innovatsiyi, vol. 5, pp. 72—75.

8. Umantsiv, Yu. M. and Kravchuk, O.O. (2017), "Institutional conditionality of economic functions of the state", Ekonomichna teoriya ta pravo, vol. 4, pp. 93—105.

9. Cherlenyak, I.I. Proskura, V.F. and Shelemba, M.M. (2020), "Technological challenges of industry 4.0 and tools of industrial policy: analysis of the experience of South Korea", Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu, vol. 2, pp. 144—156.

10. Kolot, A.M. (2021), "Socio-labor reality — XXI: philosophy of formation, opportunities and challenges", Ekonomika Ukrainy, vol. 2, pp. 3—31.

11. Shvab, K. (2019), Chetverta promyslova revolyutsiya. Formuyuchy chetvertu promyslovu revolyutsiyu [The Fourth Industrial Revolution. Forming the Fourth Industrial Revolution], Klub simeynoho dozvillya, Kharkiv, Ukraine.

12. Hrytsenko, A.A. (2015), Instytutsiyni transformatsiyi sotsialno-ekonomichnoyi systemy Ukrainy [Institutional transformations of the socio-economic system of Ukraine], Instytut ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2021 р.

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

S. Alizada,
PhD in Economics, Senior Lecturer, Azerbaijan University
of Architecture and Construction, Baku, Azerbaijan
ORCID ID: 0000-0001-8079-3255

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.64

CONCEPTUAL APPROACH TO REGULATION OF INVESTMENT POLICY IN CONSTRUCTION COMPANIES

Ш. І. Алізаде,
доктор філософії з економіки, старший викладач,
Азербайджанський Архітектурно-Будівельний Університет, м. Баку, Азербайджанська Республіка

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ БУДІВЕЛЬНИХ КОМПАНІЙ

The article is devoted to the analysis analyzes the factors affecting the management of the investment policy of construction companies, measures taken to respond to external influences of companies in a competitive environment. Successful implementation of investment activities in construction companies requires the development of appropriate investment policies. This policy should be focused on the choice of methods and means of implementing priority areas of investment activity through the formation and using of investment resources in construction companies. Investment management is an integral part of investment policy and serves to increase investment attractiveness, evaluate and implement projects, create conditions for the effective progress of investment processes. The implementation of effective investment in construction companies requires the development of an optimal concept for managing the relevant investment policy. The mechanism for creating a favorable investment climate provides for the creation of a favorable investment climate. An integral part of the main economic policy are measures taken by the state to improve the efficiency of the investment climate.

If construction companies use strategic planning and strategic investment management, then a strategic direction should be added to them, to make corrections: to clarify and evaluate. To improve their investment performance construction companies should be aware that the rules, types and adoption of plans should be based on new approaches. In any system is an important issue maximizing the needs of society, people and staff. The needs of people are constantly growing, so it is necessary effectively use the available resources, including investment funds [4].

To determine the effectiveness of the economy implemented within the framework of the resource approach, it is necessary to divide the principles of using investment resources and improve the investment flows of construction companies.

During the research, methodological guidelines of leading scientific institutions dealing with the problem of improving the use of investment resources in construction companies. The research methodology used was the method of effective management of investment activity, resource method.

Статтю присвячено аналізу факторів, що впливають на управління інвестиційною політикою будівельних компаній, заходів, що приймаються для реагування на зовнішні впливи компаній в конкурентному середовищі. Успішне здійснення інвестиційної діяльності в будівельних компаніях вимагає розробки відповідної інвестиційної політики. Ця політика повинна бути орієнтованою на вибір методів і засобів реалізації пріоритетних напрямів інвестиційної діяльності через формування і використання інвестиційних ресурсів у будівельних компаніях. Управління інвестиціями є невід'ємною частиною інвестиційної політики і служить для підвищення інвестиційної привабливості, оцінки та реалізації проєктів, створення умов для ефективного розвитку інвестиційних процесів. Здійснення ефективних інвестицій в будівельні компанії вимагає розробки оптимальної концепції управління відповідною інвестиційною політикою. Механізм створення сприятливого інвестиційного клімату передбачає створення сприятливого

інвестиційного клімату. Невід'ємною частиною основної економічної політики є заходи, що вживаються державою щодо підвищення ефективності інвестиційного клімату.

Якщо будівельні компанії використовують стратегічне планування і стратегічне управління інвестиціями, то до них слід додати стратегічний напрям, щоб внести корективи: уточнити і оцінити. Щоб поліпшити свої інвестиційні показники, будівельні компанії повинні усвідомлювати, що правила, типи і плани повинні ґрунтуватися на нових підходах. У будь-якій системі важливим є питання максимального задоволення потреб суспільства, людей і персоналу. Потреби людей постійно зростають, тому необхідно ефективно використовувати наявні ресурси, в тому числі інвестиційні фонди.

Для визначення ефективності економіки, яка реалізується в рамках ресурсного підходу, необхідно розділити принципи використання інвестиційних ресурсів і поліпшити інвестиційні потоки будівельних компаній.

У ході дослідження розроблено методичні вказівки для провідних наукових установ, що займаються проблемою підвищення ефективності використання інвестиційних ресурсів у будівельних компаніях. У методології дослідження використовувалися методи ефективного управління інвестиційною діяльністю, ресурсний метод.

Key words: construction companies, investment, investment policy, management, environmental factors, concept
Ключові слова: будівельні компанії, інвестиції, інвестиційна політика, менеджмент, фактори навколишнього середовища, концепція.

INTRODUCTION

According to the Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan there were 1901 construction companies in the country in 2020 [9]. Competition between companies is inevitable. That is why construction companies must take a number of measures to gain an advantage. These may include: if the construction companies want to become a leader in the construction sector, it must constantly improve its investment activity in order to achieve competitive advantages; construction companies must constantly improve the efficiency of their investment activities in order to avoid bankruptcy in a competitive environment and ensure consistent improvement of the strategy and action plan for the formation and using of investment resources; the strategy of the construction company must be flexible, otherwise the effectiveness of investment activity may decrease; investment activity of a construction company should be focused on the long term. Strengths and weaknesses of the construction companies should be identified using new methods and a comprehensive analysis; construction companies should always seek and develop new methods of doing business in order to gain a competitive advantage. Only in this case may increase the efficiency of investment activity.

It is advisable to develop a concept for managing the investment policy of construction companies.

PURPOSE OF THE ARTICLE

The main purpose of the article is to analyze the advantages of measures for the formation and implementation of the investment policy management concept. Provide recommendations for improving the implementation of investment policy at companies.

PRESENTATION OF THE MAIN RESEARCH MATERIAL

The resource approach based on assessing the effectiveness and structure of the using of construction projects. According to the application of the resource approach in the field of construction, attracting investment resources to companies can be considered as a process involving several elements. Assessment of investment opportunities of construction companies include these elements: search and collection of investment information; effective organization of attracting human resources at construction companies; development of investment plans, projects and programs of construction companies. The formation and

efficient use of investment resources by construction companies reflects uncertainty, such as changes in external environment. In connection with the foregoing, it is necessary to take into account the dependence of the use of investment resources on the behavior of external environmental elements.

In the process of forming the investment idea of the project in accordance with the concept of development of investment activity of a construction company. The investment objectives are: the volume and characteristics of the product; project implementation period and the amount of income received, the importance of the invested object and sources of financing. All aspects of the investment project of a construction company should be considered before deciding on its implementation during the life cycle. Determination of decisions is carried out at certain stages of the investment project of a construction company in accordance with the development concept.

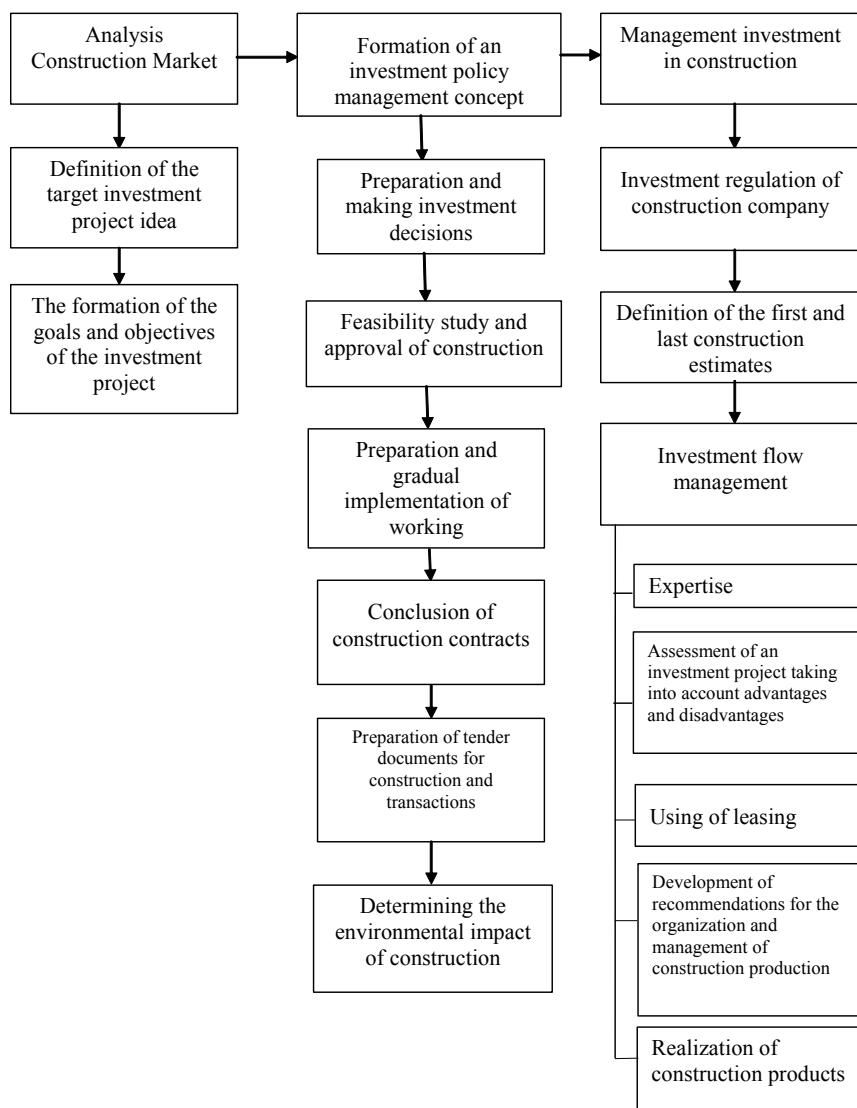
When design a development concept and feasibility study for an investment project of a construction company an environmental impact assessment of the facilities under construction should be carried out. Its advantages and disadvantages should be identified in the evaluation of the project to regulate the investment flows of the construction company, accordance development concept [3].

This concept gives an overview of the strategic goals and priorities of investment policy and the main directions of their implementation. In modern conditions, the concept of effective investment policy management should include the following approaches:

1. Justification of the choice of investment resources and investment instruments;
2. Investment activities aimed at ensuring the interests of the investor by increasing his income;
3. Assessment of the investment attractiveness of the asset and determination of the amount and timing of investments.

It is necessary to study the competitiveness of construction companies in the formation of investment policies. Therefore, it is necessary to analyze the dynamics of investment activity of companies, prices, quality and nature of their products.

In accordance with the competitiveness of the external environment, the principles of organizing the investment activities of construction companies are changing and improving. Therefore, new ideas should be recommended regarding effective ways of investing in construction

Fig. 1. Formation and implementation of the concept of management of the investment policy of a construction company

companies, as well as the creation and use of investment resources. Experience shows that: some construction companies the faster they have competitive advantages, the more often they lose. Because they do not develop a concept that would accurately reflect the structure of a favorable market and investment activity. For this reason, at present, is one of the most pressing issues increasing the investment activity of construction companies at the expense of using the resource approach. Should be developed special strategy of the company and introduced effective tactics, if company want to get the advantage of a competitive environment [8].

The strategy of the construction company should be aimed at strengthening its presence in the market and the corresponding action plan should be to maximize the profit, based on the performance of construction work. As a result, the strategic approach of the construction company is enhanced. At the same time, the behavior of a construction company changes depending on the elements of the external environment.

In a competitive environment construction company must respond quickly to competitor attacks. The construction company must know the essence and advantages of applying the resource approach to investment activity, must have an algorithm for its work and be able to use it. The development of investment policy management in construction companies can be used to regulate investment processes and the implementation of new reforms in this area will increase the efficiency of investment activities.

The main function of the investment policy management concept is to maintain the ability of construction companies to respond to internal and external changes and balance their investment resources [5]. The mechanism of regulation of investment flows of a construction company and the formation of investment resources is based on the implementation of the concept of investment policy management. The concept of managing investment policy and implementing a construction company can be schematically described as follows (Figure 1).

At the stage of developing the concept of investment policy of a construction company, the first examination of the investment project of the company should be carried out with a view to its implementation and a statement of intent should be drawn up. According to the concept, after developing an investment idea, the direction of the investment activity of the construction company is determined, that is, the formation of goals and objectives.

The main characteristics of the investment project are determined and include:

- technical solutions for an alternative investment project;
- determination of demand for project products;
- determination of the investment phase and duration of the project;
- calculation of the cost of production at current and forecast prices;
- determination of the complexity of the project and permits;
- investment climate in the project area;
- determination of the cost and proportions of the project.

As part of the formation of the concept, a preliminary analysis of the implementation of the investment project of the construction company is carried out. For

this, the usual assessment is carried out through an expert system. The essence of the assessment is to analyze the investment project of a construction company in accordance with the development concept according to the relevant factors.

The content of the design information of the construction company, recommended for further consideration, and other requirements are determined. At the same time, a detailed marketing study of the investment project is carried out, engineering and geological surveys are carried out for the implementation of the project, the political situation in the country (region) and the socio-cultural conditions of the population are studied.

In accordance with the investment policy management concept, a declaration of intent is drawn up for the construction company (as an investor) and the investment is justified on the basis of pre-project information. These documents are prepared by project management consultants together with the investor (customer).

According to the concept, the effectiveness of an investment project of a construction company is assessed on the basis of generally accepted indicators (net profit, rate of return, internal rate of return).

A mechanism for the formation and use of tools and rules, forms and methods, investment resources for effective management of investment activities of construction companies is being organized. With the help of this mechanism, the work of construction companies is ensured, the behavior of goals, directions and rules for the formation

of investment resources, an increase in the volume of investment resources to correspond to real opportunities is changed and refined. The mechanism for the formation of investment resources of construction companies include:

- identification of changes in the influence of elements of the external environment on the investment activities of construction companies;
- accounting of investment management mechanisms of construction companies in accordance with the elements of the external environment;
- determination of methods for the formation and use of investment resources in accordance with the forms and methods of investment activities of construction companies;
- creation of a unified mechanism for managing the investment activities of construction companies based on changes in the behavior of elements of the external environment.

The reaction of companies to changes in the elements of the investment environment of construction companies should be based on the concept of investment policy management and should be ensured:

- the reaction of companies to a simultaneous change in the elements of the external environment;
- react to management rules and legislation;
- responding to a delayed response of management.

There may be different reactions to construction incidents and hazards. These include the adaptation of construction facilities that are subject to change under the influence of external environmental elements, as well as the construction company's response to changes in investment resources and the external environment. The construction company must determine in advance the rate of change of events, taking into account changes in the external environment during the management of investment activities.

During the implementation of the investment policy management concept, the main functions of investment management of construction companies include identification of structural units of companies against weak signals and joint consideration of information trends and behavior of information about the external environmental elements of management, as well as characteristics of investment management environment of construction companies. It is necessary to study the problems that characterize the weak signals, to diagnose the causes and factors.

CONCLUSIONS

As a result of the research, ensuring the effective results of the activities of construction companies in the Republic of Azerbaijan is significantly related to the consistent improvement of the management of the investment process. Improving the overall efficiency of the construction sector requires strengthening the strategic directions of investment resource management. In this regard, the development of the concept of investment policy management in construction companies can play an important role. A construction company may be vulnerable to environmental changes when it comes to investment management, so the rate of change in events must be determined in advance.

The main function of the investment policy management concept is to maintain the ability of construction companies to respond to internal and external changes in investment management and the balance of their investment resources. In this regard, the mechanism for regulating investment flows and the formation of investment resources of a construction company is based on the implementation of the concept of investment policy management.

The analysis of factors affecting the effectiveness of the use of investment resources in construction companies was conducted on the basis of materials of the State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan, information and reports of construction companies.

References:

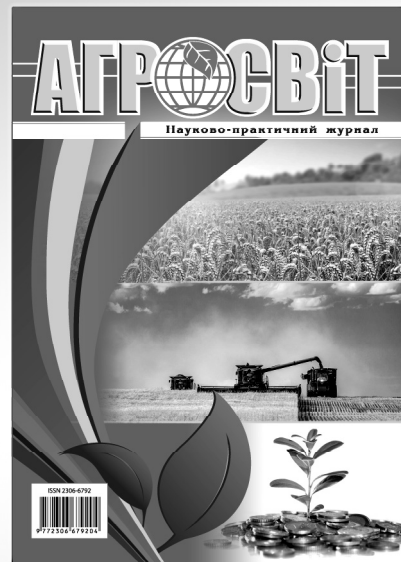
1. Abdullayev, T.P. (2009), Management of construction investment projects, Baku, Azerbaijan.
2. Aliev, A.B. and Mehdiyev, I.A. (2013), Analysis and investment management, Baku, Azerbaijan.
3. Alizada, S.I. (2018), "Development of the investment potential of construction companies in modern conditions", Economy and state, vol. 1, pp. 107—110.
4. Atakishiev, M.S. Nuralieva, R.N. and Abbasova, N.K. (2012), Organization of investment activity, Baku, Azerbaijan.
5. Dong, C. (2010), "Risk analysis of investment project", International Conference on E-Business and E-Government, Guangzhou, China, 7—9 May. DOI: 10.1109/ICEE.2010.1379
6. Farzaliyev, S. (2015), Construction management, textbook, Baku, Azerbaijan.
7. Maslennikov, V.V. Antonov, V.G. Skamay, L.G. and Vachegin, A.M. (2020), Risk management of priority investment projects. Concept and methodology: monograph., Moscow, Russia.
8. Yusifov, E.M. (2013), Analysis and development prospects of construction companies in Azerbaijan, Baku, Azerbaijan.
9. The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan (2021), "Construction", available at: <https://www.stat.gov.az/source/construction> (Accessed 30 Sept 2021).

Стаття надійшла до редакції 11.10.2021 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

М. Б. Назара,
к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародного туризму і готельного бізнесу,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3052-6911

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.68

ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА: ГЕНЕЗИС, СТРУКТУРА, ОСОБЛИВОСТІ

M. Nahara,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of International Tourism and Hospitality, West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

CIRCULAR ECONOMY: GENESIS, STRUCTURE, FEATURES

У статті досліджено теоретико-прикладні засади циркулярної економіки. Представлено генезис циркулярної економіки як самостійного напрямку, що ґрунтується на базових положеннях концепції сталого розвитку. Згруповано підходи вітчизняних та зарубіжних вчених до трактування поняття "циркулярна економіка", основних її положень та застосування на мікро-, мезо- та макрорівнях.

Запропоновано власне визначення цього поняття. Встановлено, що передумовою імплементації принципів циркулярної економіки є взаємозв'язок екологічних, економічних та соціальних чинників розвитку з урахуванням балансу інтересів екосистем і суспільства.

Охарактеризовано еволюційний розвиток R-принципів, що доводить динамічність та комплексність циркулярної економіки. Обґрунтовано, що циркулярна економіка охоплює питання енергоефективності, зниження рівня забруднюючих викидів, створення інноваційних та ефективних способів виробництва і споживання, оптимізації управління відходами на засадах циклічності.

Окреслено перспективи розвитку циркулярної економіки, що органічно поєднує економічні інтереси, збереження природного балансу екологічної системи та раціональне природокористування.

The theoretical and applied principles of a circular economy are examined in the article. The genesis of the circular economy as an independent direction, based on the main statements of the concept of sustainable development, is presented.

Three main reasons for the transition to a circular economy are identified: resource constraints, technological development, social and economic development.

The key difference between the concept of sustainable development and the concept of circular economy as an independent direction is the coverage of a wider range of issues (economic, environmental, social, and restorative aspects of development).

The approaches of domestic and foreign scientists to the interpretation of the concept of "circular economy", its main statements and implementation at the micro, meso and macro levels are grouped. The author's definition of the concept is offered.

It is established that the prerequisite for the implementation of the principles of the circular economy is the interconnection of environmental, economic and social factors of development, taking into account the ecosystems and society balance. The evolutionary development of R-principles is characterized, which proves the dynamism and complexity of the circular economy.

It is substantiated that the circular economy covers the issues of energy efficiency, reduction of pollutant emissions, creation of innovative and efficient methods of production and consumption, optimization of waste management on a cyclical basis.

It is determined that the consequences and prospects of practical implementation of the concept of circular economy differ depending on the level of economic system functioning.

It is outlined that governmental and non-governmental support is an important condition for ensuring the effectiveness of the circular economy and the elimination of existing barriers, covering all areas of production, consumption and waste management at three levels of aggregation: micro, meso and macro.

Prospects for the circular economy development that organically combines economic interests, preservation of the natural balance of the ecological system and rational use of nature are outlined.

Ключові слова: циркулярна економіка, сталий розвиток, циклічність, ресурси, інноваційні рішення, екосистема, управління відходами, повторне використання.

Key words: circular economy, sustainable development, cyclicity, resources, innovative decisions, ecosystem, waste management, reuse.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Новітні виклики світової системи, які є синтезом глобалізації, четвертої промислової революції та трансформації ресурсно-сировинної моделі розвитку наголошують на необхідності модернізації промисловості, інструментом якої є імплементація організаційно-економічних механізмів, спрямованих на підвищення відповідальності за збереження балансу економічних інтересів, екологічної системи і раціонального природокористування.

У середині ХХ ст. світове наукове співтовариство, проаналізувавши негативні тенденції науково-технічної революції, прийшло до висновку про обмеженість можливостей зростання економіки на основі використання лінійної індустріальної моделі. Це спонукало до пошуку альтернативних рішень та сприяло стрімкому поширенню нових економічних моделей, орієнтованих на подолання екологічних викликів. Протягом останнього десятиліття особливо увагою користується нова модель економіки — циркулярна економіка. Концепція циркулярної економіки є синтезом науково-дослідних різновекторних розробок: екологічної економіки, теорії сталого розвитку, концепції "від колиски до колиски", зеленої і синьої економік, промислової екології, біомітики тощо. Враховуючи, що циркулярна економіка передбачає перепрофілювання бізнес-процесів з метою максимального збереження ресурсів, мінімізації відходів за допомогою повторного використання, модернізації, реконструкції, рециклінгу та інших елементів фреймворкінгу, проблематика дослідження суті та перспектив розвитку циркулярної економіки є актуальною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняному і зарубіжному науковому арсеналі існує ряд публікацій, в яких висвітлюються теоретичні положення циркулярної економіки, зокрема таких вчених: Н. Батова, А. Валько, М. Ветрова, Н. Бокен, М. Гайсдорфер, А. Гребьонкін, М. Гур'єва, Д. Д'Амато, М. Зіс, М. Злотнік, Д. Кірхер, Д. Корхонен, О. Мельник, Д. Пірс, М. Руда, А. Таккер, А. Турнер, А. Шишмарьова та ін. Проте аналіз теоретичних джерел свідчить, все ще не існує наукового консенсусу щодо парадигми циркулярної економіки. У літературі відсутній системний різновекторний аналіз її концептуальних основ.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження теоретичних і прикладних аспектів циркулярної економіки. Для досягнення мети вирішено такі завдання: ідентифіковано категоріальний зміст циркулярної економіки; обґрунтовано специфіку циркулярної економіки; досліджено еволюційний розвиток R-принципів формування концепції циркулярної економіки; окреслено перспективи розвитку циркулярної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток високоефективних технологій нового покоління формують нові вимоги щодо стану соціально-економічної системи та навколишнього середовища. Крім того, сучасні умови гіперконкуренції підкреслюють важливість імплементації циркулярного механізму в економічну систему, що є актуальним і практично значимим. Циркулярна економіка сприяє модернізації виробництва та впровадженню інноваційних технологій за рахунок підвищення екологічної культури суспільства, охорони навколишнього середовища, зниження викидів шкідливих речовин. При цьому існує необхідність диференціації підходів до впровадження методів та інструментів циркулярної економіки в різних соціально-економічних системах.

Модель циркулярної економіки ґрунтується на різних концепціях економіки енвірометалізму, які є взаємозалежними та взаємодоповнючими, поєднуючи економічний розвиток та екологічну безпеку (табл. 1).

Ключовою відмінністю між концепцією сталого розвитку і концепцією циркулярної економіки, як самостійкого напрямку, є поглиблення змісту останньої та охоплення ширшого кола питань (економічні, екологічні, соціальні, ощадливі та відновлювальні аспекти розвитку). Основні компоненти циркулярної економіки представлено на рисунку 1.

Європейський інвестиційний банк окреслив три основні причини переходу до циркулярної економіки [1, с. 8]:

1. Ресурсні обмеження. Глобальний попит на ресурси дуже швидко зростає, що призводить до постійно зростаючого дефіциту критично важливих видів ресурсів і води.

2. Технологічний розвиток. Імплементація нових технологій дозволяє розробляти і впроваджувати нові

Таблиця 1. Порівняльний аналіз основних концепцій економіки енвайроменталізму

Складові елементи	Основні концепції економіки енвайроменталізму				
	Сталий розвиток	Зелена економіка	Синя економіка	“Від колиски до колиски”	Циркулярна економіка
1. Головний суб’єкт	Людина є основним суб’єктом соціально-еколого-економічних процесів	Людина-еколог	Людина інноваційна й ошадлива	Людина – невід’ємна складова суспільства і природи	Людина - гарант збереження навколишнього середовища й біорізноманіття
2. Сутність концепції	Задоволення потреб у процесі розвитку теперішнього покоління не здійснює негативний вплив на можливість майбутнього покоління задовольняти свої потреби	Стале економічне зростання, покращення добробуту людей і створення нових можливостей для працевлаштування, при цьому забезпечення здорового функціонування екосистем Землі	Відходи одного продукту стають сировиною, що забезпечує новий виробничий і фінансовий потік. Стимулює перехід від економіки товарів до економіки систем, що забезпечують сталий розвиток	Концепція безвідходного виробництва, що базується на принципах регенеративного дизайну	Модель економіки, заснована на замкнених циклах, з багаторазовим використанням ресурсів, високим ступенем переробки відходів з метою досягнення кліматичної нейтральності
3. Основні напрями	Тріада соціальної, економічної й екологічної систем	“Зелене зростання”, що забезпечується інноваційними драйверами безпечного і збалансованого розвитку	Формування інтегрального еколого-економічного ефекту. В її основі не тільки захист та відновлення природи, але й розвиток природних систем загалом	Незалежна система сертифікації, яка оцінює безпечність продукції, базуючись на матеріалах і виробничих технологіях, що були задіяні в процесі виготовлення	Характерна мінімізація споживання первинної сировини і максимізація використання обсягів ресурсів, що повторно переробляються
4. Домінуючі принципи	16 основних принципів задекларовані на конференції ООН у м. Ріо-де-Жанейро, 1992 р. і в матеріалах спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН, м. Нью-Йорк, 1997 р.	Справедливість і між поколіннями; превентивний підхід до впливу на навколишнє середовище; створення “зелених” робочих місць, зростання в ключових секторах економіки	Каскадне використання сировини й енергії у процесі діяльності екосистем	Споживач платить не за сам товар, а за його використання. Питаннями утилізації займається виробник товару	Забезпечує поетапне відтворення принципів ресурсної ефективності та безвідходності
5. Мета	Сталий розвиток планети за низьких матеріальних, енергетичних та екологічних витрат				

Джерело: складено автором за: [7; 9; 16; 22].

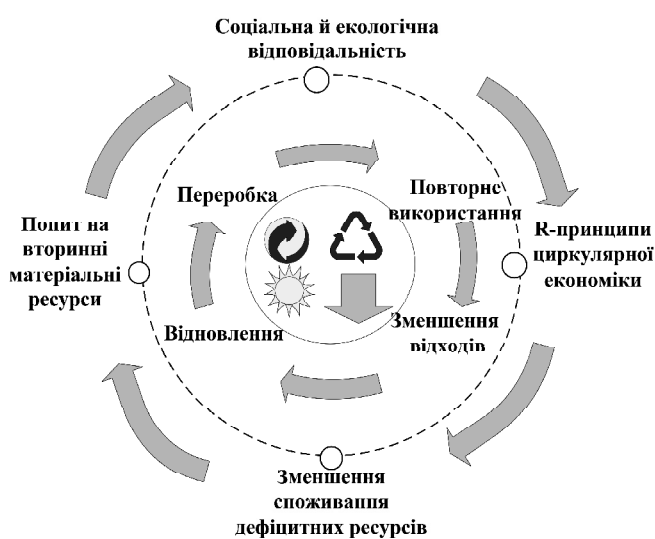

Рис. 1. Системоутворюючі елементи циркулярної економіки

Джерело: побудовано автором.

бізнес-моделі циркулярної економіки. Без формування удосконалених технологій та інноваційних підходів рециркуляція, заміна і повторне використання ресурсів, застосування нових ІТ-технологій будуть неможливі.

3. Соціально-економічний розвиток. Циркулярні моделі відіграють важливу роль у контексті зростаючої урбанізації. У містах можна розробляти, впроваджувати і підтримувати системи, які збиратимуть і перетворюватимуть різні товари, матеріали та інші ресурси, що буде економічно ефективним та екологічно безпечним.

Деякі науковці, зокрема Н. Пахомова, К. Ріхтер, М. Ветрова акцентують увагу на ще одній причині переходу до циркулярної економіки — екологічній [2, с. 245]. Яскравим прикладом є неутилізовані промислові відходи, які займають великі території, а їх розпорощення і розмивання призводить до забруднення навколишнього середовища, завдає шкоди здоров'ю населення, сільському господарству, ґрунтам, водним ресурсам тощо. Таким чином, потрібно враховувати негативні екстерналиї, що спричиняють екологічні загрози та погіршення стану довкілля. Метою циркулярної економіки є інтернаціоналізація екстерналиї, мінімізація збитків та відновлення природних екосистем до безпечного рівня.

Таблиця 2. Основні трактування поняття "циркулярна економіка"

Автор	Визначення поняття «циркулярна економіка»
Д. В. Валько	Це альтернатива традиційному економічному механізму. Передбачає відновлення ресурсів та їх циклічне використання на всіх етапах ланцюга створення вартості
В. Джаяо, Ф. Бунс	Цілісна концепція, що охоплює всі етапи «скорочення, повторного використання та переробки» в процесі виробництва, обігу та споживання
М. Гайсдорфер	Регенеруюча система, в якій витрати ресурсів, викиди і втрати енергії мінімізуються за рахунок закриття і зменшення матеріальних і енергетичних циклів
Дж. Кірхерр, Д. Рейке, М. Хеккерт	Економічна система, яка ґрунтується на бізнес-моделях, що передбачають альтернативне повторне використання з метою досягнення сталого розвитку, збереження навколишнього середовища, економічного зростання і соціальної справедливості в інтересах теперішніх і майбутніх поколінь
Дж. Корхонен, К. Нуур, А.Фельдманн, Ешету С. Біркі	Ініціатива сталого розвитку, метою якої є скорочення лінійних матеріальних і виробничих потоків в системах виробництва і споживання на основі використання матеріальних циклів, відновлювальних і каскадних потоків енергії
М. Лідер, А. Рашид	Вирішення проблем, пов'язаних з утворенням відходів, ресурсодефіцитом і стійкими економічними вигодами
Б.С. Машукова	Філософія вторинного використання та отримання прибутку з того, що раніше вважалося непотрібним і відправлялося на утилізацію в рамках триади традиційної лінійної економіки ("Take", "Make", "Waste")
Є.О. Нечаєва	Економіка, яка ґрунтується на відновленні ресурсів, передбачає використання відновлюваних джерел енергії та переробку вторинної сировини
В.Д. Олександрова, О.В. Єсіпова	Економічна діяльність, спрямована на енергозбереження, регенеративне екологічно чисте виробництво, обіг і споживання. Циркулярна модель є найбільш вдалим способом заощадження ресурсів і матеріалів, сталого економічного зростання
Н. В. Пахомова, К. К. Ріхтер, М. А. Ветрова	Економіка відновлювального і замкнутого типу. Характерна мінімізація споживання первинної сировини і обсягів ресурсів, що переробляються, при одночасному скороченні площ, займаних відповідними полігонами і неорганізованими звалищами
М. А. Пілюгіна	Економіка, яка підвищує добробут людей і забезпечує соціальну справедливість, при цьому знижуючи ризики для навколишнього середовища
Н.М. Сербулова, Є.В. Сиволепенко, С.А. Паносян	Відновлювальна або регенеративна виробнича система. Комплексний процес боротьби з відходами
С. Сов, С. Бернард, П. Слоан	Модель виробництва і споживання товарів за допомогою замкнутих циклів матеріальних потоків, що передбачає збереження зовнішніх екологічних чинників, пов'язаних з видобутком первинних ресурсів і утворенням відходів
А. Таккер	Взаємовигідна філософія, що передбачає співіснування успішної економіки та здорового навколишнього середовища

Джерело: складено автором за: [1–22].

Циркулярна економіка — це тренд ХХІ ст., який передбачає:

- зростання інформованості про соціально-економічні, енергетичні та екологічні сектори;
- формування підходів для вирішення завдання "безпечне навколишнє середовище vs економічний розвиток";
- пошук глобального консенсусу навколо зростання важливості екологічних факторів у діяльності вітчизняних та міжнародних компаній.

Варто зазначити, що перехід у 60-х рр. ХХ ст. від індустріального суспільства до постіндустріального, що ґрунтується на інноваційно-технологічному прогресі, сприяв появі поняття циркулярної економіки в науковій літературі.

Концепція циркулярної економіки була запропонована в 1966 р. американським економістом Кеннетом Юарт Боулдингом і мала яскраво виражений екологічний характер: "... людина повинна знайти своє місце в циклічній екологічній системі..." [3]. З часом концепція стала трансформуватись та набувати економічного характеру на екологічних засадах.

У 1972 р. Денніс Медоуз із співавторами представили роботу "Межі зростання", до основних ідей якої належала необхідність розробки і виготовлення продукції для ефективного повторного використання [4, с. 20].

У кінці 1980-х рр. група вчених У. Стахель, М. Браунгарт і У. Макдонах запропонували ідею функціонування економіки як замкнутого циклу. При цьому досліджували її вплив на конкурентоспроможність компаній, економію ресурсів, створення нових робочих місць і скорочення відходів [5, с. 39].

Аналіз літературних джерел свідчить, що наукова інтерпретація категорії "циркулярна економіка" має нетривалий термін застосування. Досить часто поняття "циркулярна економіка" ("circular economy") ототожнюють з іншими термінами, як-от: "кругова економіка", "циклічна економіка", "відновлювальна економіка", "циклова економіка", "економіка замкнутого циклу" та ін., що не відповідає змістовому наповненню циркулярної економіки.

Позиції вчених-економістів щодо циркулярної економіки відрізняються залежно від контексту. Значна кількість дослідників вважають, що циркулярна економіка є новим етапом у розвитку концепції сталого розвитку та зеленої економіки [8; 10; 12; 15]. Окремими науковцями циркулярна економіка розглядається як самостійний напрям в економічній теорії, що зародився в 1970-хх рр. [1; 5; 11; 20; 22].

Необхідно зазначити, що фундаментальні положення циркулярної економіки окреслені в наукових роботах фонду Еллен Макартур ("Ellen MacArthur Foundation"), які зробили цю концепцію всесвітньо відомою. Основні напрями досліджень Еллен Макартур [6]:

1. Збереження і збільшення природного капіталу завдяки контролю кінцевих запасів і балансу потоків відновлювальних ресурсів. Шляхи досягнення мети: відновлення, віртуалізація, обмін.

2. Оптимізація прибутковості ресурсів за рахунок багаторазового використання продуктів, матеріалів та комплектуючих з максимальною користю під час технічного і біологічного циклів. Шляхи досягнення мети: регенерація, оптимізація, циклічність, розподіл.

3. Підвищення ефективності циркулярної системи на основі виявлення та розробки негативних зовнішніх ефектів. Шляхи досягнення мети: всі вищеперераховані.

Науковий та практичний інтерес до різних аспектів циркулярної економіки підтверджується динамічним зростанням числа досліджень як у вітчизняному, так і в зарубіжному науково-дослідному сегменті. Проте, попри значку кількість публікацій з даної проблематики, парадигма циркулярної економіки остаточно не сформована. У науковій літературі досі відсутній системний і всеосяжний аналіз концептуальних основ циркулярної економіки, що призводить до різноманітних трактувань цього поняття.

Варіативність наукових і обгрунтованих визначень свідчить про комплексність зазначеного поняття, оскільки воно охоплює широке коло питань, які пов'язані з відновленням та регенерацією економіки, збільшенням корисності матеріалів та складових продукції.

Основні дефініції циркулярної економіки представлено у таблиці 2.

Аналіз наукових публікацій, присвячених дослідженням циркулярної економіки, показує глибоке розуміння науковцями існуючих проблем та поступове формування теоретико-методичних підходів до їх вирішення. На основі узагальнення поглядів на сутність цієї категорії можна виокремити такі напрями трактування циркулярної економіки: модель, діяльність, система, стратегія, процес, інструмент, філософія.

Необхідно підкреслити, що переважна більшість авторів при визначенні принципів циркулярної економіки використовує префікс "re" (з латинської означає "знову"), що характеризує основну сутність циркулярної економіки. Таким чином, базовий фреймворк циркулярної економіки "3R" складається із таких складових [12, с. 38]:

"reduce" — зменшення — сприяє мінімальному використанню сировини і матеріалів, що передбачає скорочення відходів;

"reuse" — повторне використання — дозволяє скорочувати потоки ресурсів у виробничу систему;

"recycle" — переробка — передбачає повноцінне використання ресурсів, що призводить до зменшення забрудненості навколишнього середовища.

Проведений контент-аналіз дозволив встановити, що на початку формування концепції циркулярної економіки більшість науковців ототожнювали її з процесами рециркуляції, що доводить система "3R". З часом фреймворк циркулярної економіки було розширено до "10R", хоча в ній чітко прослідковується спадкоємність моделі "3R", що виражається у збереженні ключових елементів системи.

Більшість науковців вважають, що фреймворк "10R" — це не остаточна структура циркулярної економіки, оскільки вона перебуває у перманентному вдосконаленні [20, с. 109]. Тому розглянемо детальніше складові фреймворку циркулярної економіки:

"refuse" — відмова від надлишкового використання сировини;

"rethink" — перегляд напрямів використання матеріалів і продуктів;

"reduce" — використання меншої кількості природних ресурсів і матеріалів;

"reuse" — повторне застосування продуктів, що вже були у використанні;

"repair" — ремонт та технічне обслуговування дефектного виробу з його подальшим використанням за основним призначенням.

"refurbish" — модернізація старого продукту;

"remanufacture" — зміна параметрів продукту, використання частин застарілого продукту в новому продукті;

"repurpose" — перепрофілювання використаного продукту в іншу сферу;

"recycle" — повторна переробка;

"recover" — виробництво енергії з матеріалів та продуктів.

Отже, можна констатувати що циркулярна економіка є передумовою та драйвером нової промислової революції. Концептуально циркулярна економіка передбачає досягнення двох цілей. З одного боку, цінність використаних продуктів повинна бути відновлена для забезпечення максимальної економічної ефективності. З іншого боку, відновлення цієї цінності обумовлює зниження негативного впливу на навколишнє середовище і тим самим дотримання соціально-економічних та екологічних вимог сталого розвитку.

Таким чином, резюмуючи сказане вище, на наш погляд, циркулярна економіка — це відновлювальна та регенеруюча система, яка ґрунтується на циклічності ресурсних потоків, передбачає формування інноваційних рішень, що синтезують екологічні та економічні аспекти, створюючи соціальну основу для інклюзивного та сталого розвитку.

Наслідки та перспективи практичної імплементації концепції циркулярної економіки відрізняються залежно від рівня функціонування економічної системи. Зокрема, реалізація принципів циркулярної економіки на мікрорівні передбачає врахування екологічних аспектів при розробці виробничих процесів і продуктів (екодизайн), організацію чистого виробництва з низьким рівнем викидів, впровадження систем запобігання утворенню відходів, а також посилення відповідальності споживачів за допомогою використання систем екомаркування та зелених державних закупівель.

Впровадження практики циркулярної економіки на мезорівні включає в себе розробку екопромислових парків (або екоіндустріальних парків) й аграрних екологічних систем (агроєкосистем), доповнених екологічно чистим дизайном і ефективним управлінням відходами.

Використання системи циркулярної економіки на макрорівні спрямоване на створення екоміст, еко-суспільства та еко-регіонів [21, с. 115].

Важливою умовою забезпечення ефективності реалізації концепції циркулярної економіки і нівелювання існуючих бар'єрів є підтримка у формі ініціатив урядових і неурядових організацій, які охоплюють усі сфери виробництва, споживання та поводження з відходами на трьох рівнях агрегування: мікро-, мезо- і макро.

ВИСНОВКИ

Отже, підсумовуюче вищесказане, можна зробити висновок, що циркулярна економіка сприяє оптимізації систем виробництва і споживання через реалізацію нелінійної економічної моделі, що ґрунтується на екоінноваційній взаємодії природи і людини, знижуючи протиріччя факторів еколого-індустріального простору. Циркулярна економіка є базисом реалізації екологічних інновацій та підвищення екологічної відповідальності на основі обгрунтованого ресурсо- та енергоспоживання, зменшення шкідливого впливу на навколишнє середовище, розвитку соціально інтегрованого суспільства.

Література:

1. Бобылев С.Н., Соловьева С.В. Новые цели для новой экономики. Мир новой экономики. 2016. № 1. С. 6—15.
2. Пахомова Н.В., Рихтер К.К., Ветрова М.А. Переход к циркулярной экономике и замкнутым цепям поставок как фактор устойчивого развития. Вестник Санкт-Петербургского университета. Экономика. 2017. № 33 (2). С. 244—268.
3. Boulding K. The economics of the coming spaceship earth. Arachnid. URL: http://arachnid.biosci.utexas.edu/courses/THOC/Readings/Boulding_SpaceshipEarth.pdf (дата звернення: 20.09.2021).
4. Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J. Limits to growth: A report for the club of Rome's project on the predicament of mankind. New York City: Universe Books, 1972. 211 p.

5. Браунгарт М., Макдонах У. От колыбели до колыбели. Меняем подход к тому, как мы создаем вещи. Москва: Ad Marginem, 2021. 208 с.

6. MacArthur E. Growth within: a circular economy vision for a competitive Europe. 2015. URL: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/EllenMacArthurFoundation_Growth-Within_July15.pdf (дата звернення: 24.09.2021).

7. Валько Д.В. Циркулярная экономика: теоретическая модель и эффекты реализации // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2018. Т. 14. Вып. 8. С. 1415—1429.

8. Jiao W., Boons F. Toward a research agenda for policy intervention and facilitation to enhance industrial symbiosis based on a comprehensive literature review. Journal of Cleaner Production. 2014. № 15. P. 14—25.

9. Geissdoerfer M. The Circular Economy: a new sustainability paradigm. Journal of Cleaner Production. 2017. № 10. P. 757—768.

10. Kirchherr J., Reike D., Hekkert M. Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. Resources, Conservation and Recycling. 2017. № 14. P. 221—232.

11. Korhonen J., Nuur C., Feldmann A. Circular economy as an essentially contested concept. Journal of Cleaner Production. 2018. № 175. P. 117—125.

12. Lieder M., Rashid A. Towards circular economy implementation: A comprehensive review in context of manufacturing industry. Journal of Cleaner Production. 2016. № 1. P. 36—51.

13. Машукова Б. Основные принципы циклической экономики (экономика замкнутого цикла). European Science. 2016. № 7 (17). С. 14—16.

14. Нечаева Е. Роль социальной лаборатории в переходе на циркулярную экономику. Вестник современных исследований. 2018. № 8 (23). С. 60—62.

15. Александрова В. Актуальность перехода к модели циркулярной экономики. Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2017. № 11. С. 106—110.

16. Пилюгина М. Циркулярная модель экономики как новый подход к проблеме устойчивого развития. Строительство — формирование среды жизнедеятельности. 2016. № 31. С. 148—155.

17. Сербулова Н., Сиволапенко Е., Паносян С. Актуальность перехода от линейной к циркулярной модели экономики. Экономист года 2016: сборник статей. 2016. С. 60—65.

18. Sauve S., Bernard S., Sloan P. Environmental sciences, sustainable development and circular economy: alternative concepts for trans-disciplinary research. Environ. 2016. № 11. P. 48—56.

19. Tukker A. Product services for a resource-efficient and circular economy — a review. Journal of Cleaner Production. 2015. № 15. P. 76—91.

20. Руда М.В., Мирка Я.В. Циркулярні бізнес-моделі в Україні. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. 2020. № 1. С. 107—121.

21. Ghisellini P., Cialani C., Ulgiati S. Review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. Journal of Cleaner Production. 2018. № 114. P. 111—120.

22. Heshmati A.A. Review of the Circular Economy and its Implementation. CESIS Electronic Working Paper Series. 2018. № 28. P. 131—139.

References:

1. Bobylev, S. N. and Solovieva, S. V. (2016), "New goals for the new economy", Mir novoj ekonomiki, vol. 1, pp. 6—15.

2. Pakhomova, N. V., Rikhter, K. K., and Vetrova, M. A. (2017), "Transition to circular economy and closed loop supply chains as driver of sustainable development", Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Ekonomika, vol. 33 (2), pp. 244—268.

3. Boulding, K. (2015), "The economics of the coming spaceship earth. Arachnid", available at: http://arachnid.biosci.utexas.edu/courses/THOC/Readings/Boulding_SpaceShipEarth.pdf (Accessed 20 Sep 2021).

4. Meadows, D. H., Meadows, D. L. and Randers, J. (1972), Limits to growth: A report for the club of Rome's project on the predicament of mankind, Universe Books, New York City, USA.

5. Braungart, M. and Makdonakh, U. (2021), Ot kolybeli do kolybeli. Menyaem podkhod k tomu, kak my sozdaem veshchi [Cradle to Cradle: Remaking the Way We Make], Ad Marginem, Moscow, Russia.

6. MacArthur, E. (2015), "Growth within: a circular economy vision for a competitive Europe", available at: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/EllenMacArthurFoundation_Growth-Within_July15.pdf (Accessed 24 Sep 2021).

7. Valko, D. V. (2018), "Circular economy: a theoretical model and implementation effects", Nacional'nye interesy: priority i bezopasnost', vol. 14 (8), pp. 1415—1429.

8. Jiao, W. and Boons, F. (2014), "Toward a research agenda for policy intervention and facilitation to enhance industrial symbiosis based on a comprehensive literature review", Journal of Cleaner Production, vol. 15, pp. 14—25.

9. Geissdoerfer, M. (2017), "The Circular Economy: a new sustainability paradigm", Journal of Cleaner Production, vol. 10, pp. 757—768.

10. Kirchherr, J., Reike, D., and Hekkert, M. (2017), "Conceptualizing the circular economy: an analysis of 114 definitions", Resources, Conservation and Recycling, vol. 14, pp. 221—232.

11. Korhonen, J., Nuur, C. and Feldmann, A. (2018), "Circular economy as an essentially contested concept", Journal of Cleaner Production, vol. 175, pp. 117—125.

12. Lieder, M. and Rashid, A. (2016), "Towards circular economy implementation: a comprehensive review in context of manufacturing industry", Journal of Cleaner Production, vol. 1, pp. 36—51.

13. Mashukova, B. (2016), "Basic principles of circular economy (circular economy)", European science, vol. 7 (17), pp. 14—16.

14. Nechaeva, E. (2018), "The role of social laboratory in the transition to the circular economy", Vestnik sovremennyh issledovaniy, vol. 8 (23), pp. 60—62.

15. Aleksandrova, V. (2017), "The actuality of transition to the model of circular economy", Mezhdunarodnyj zhurnal humanitarnykh i estestvennykh nauk, vol. 11, pp. 106—110.

16. Pilyugina, M. (2016), "The circular economy model as a new approach to sustainable development", Stroitelstvo — formirovanie sredey zhiznedeyatel'nosti, vol. 31, pp. 148—155.

17. Serbulova, N., Sivolapenko, E. and Panosyan, S. (2016), "The relevance of the transition from a linear to a circular economic model", Economist of the year: sbornik statej, pp. 60—65.

18. Sauve, S., Bernard, S. and Sloan, P. (2016), "Environmental sciences, sustainable development and circular economy: alternative concepts for trans-disciplinary research", Environ, vol. 11, pp. 48—56.

19. Tukker, A. (2015), "Product services for a resource-efficient and circular economy — a review", Journal of Cleaner Production, vol. 15, pp. 76—91.

20. Ruda, M. V. and Myrka, Ya. V. (2020), "Circular business models in Ukraine", Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku, vol. 1, pp. 107—121.

21. Ghisellini, P., Cialani, C. and Ulgiati, S. (2018), "Review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems", Journal of Cleaner Production, vol. 114, pp. 111—120.

22. Heshmati, A. A. (2018), "Review of the Circular Economy and its Implementation", CESIS Electronic Working Paper Series, vol. 28, pp. 131—139.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2021 р.

Л. Д. Водянка,
к. е. н., доцент кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0001-8153-2532

С. І. Тодорюк,
к. е. н., асистент кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0003-4399-5952

І. М. Тодоріко,
дослідниця кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0002-0798-2081

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.74

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА СТАН РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

L. Vodianka,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Business and Human Resource management,
Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University.

S. Todorciuk,
PhD in Economics, Assistant of the Department of Business and Human Resource management,
Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University

I. Todoriko,
Researcher of the Department of Business and Human Resource management,
Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University

THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE LABOR MARKET IN UKRAINE AND THE WORLD

Вплив, що зазнали провідні країни світу, спричинений пандемією Covid-19 у 2020 р. торкнувся усіх галузей економічного, соціального, культурного, туристичного, розважального життя кожного жителя планети. Такі події мають очевидні негативні наслідки в світовій економіці загалом та економіці певної країни. До них належать падіння ВВП, дисбаланс на ринку праці, зменшення чисельності працюючих, підвищення рівня бідності та ін.

У березні 2020 р. рівень безробіття швидко зріс, і до квітня 2020 р. він значно перевищив свій попередній пік, що спостерігався під час Великої рецесії та одразу після неї. Найбільшого удару від впливу пандемії зазнали такі сектори економіки: транспорт, готельний та ресторанний бізнес, мануфактура та дрібна комерція. Зокрема, в Україні через пандемію коронавірусу з початку березня 2020 р. значно зросла кількість безробітних. Пік досяг 518 тис. осіб. Для адаптації в тих умовах, що склалися, світовий та вітчизняний ринок праці запровадили нові методи регулювання та функціонування. Світова економіка зазнала значних змін та перебудову її структури.

The impact of all countries of the world caused by the Covid-19 pandemic in 2020 affected all areas of economic, social, cultural, tourist, entertainment life of every inhabitant of the planet. Such events have obvious negative consequences for the world economy as a whole and the economy of a particular country. These include falling GDP, labor market imbalances, declining employment, rising poverty, and more.

In March 2020, the unemployment rate rose rapidly, and by April 2020 it had significantly exceeded its previous peak observed during and immediately after the Great Recession. The biggest impact of the pandemic was on sectors of the economy such as transport, hotels and restaurants, manufacturing and small business. In particular, in Ukraine due to the coronavirus pandemic since the beginning of March 2020, the number of unemployed has increased significantly. The peak reached 518 thousand people. Introduction of programs of the Government of Ukraine to ban the accrual of interest on overdue loans and liabilities; increase in the amount of assistance from the reserve fund to support unemployed citizens; promoting the development of small and medium-sized businesses, in particular the implementation of preferential credit programs "5-7-9", etc. On the other hand, more workload has been placed on businesses themselves. Thus, many companies at their own expense provided their employees with personal protective equipment and paid for their testing; disinfected the premises and, if necessary, ensured their delivery by transport to enterprises, etc. As a result of the analysis of the impact of Covid-19 on the world economy and Ukraine in particular, it should be noted that the world has undergone rapid transformational changes in all its areas. The crisis that arose in 2020 exceeded the scale of the crisis of the Great Depression. The world was forced to adapt to new living conditions for which it was not ready. This is reflected in indicators of unemployment and falling GDP. Ukraine, in turn, being in the recovery phase, after the difficult years of 2014—2018 in 2019 was able to partially stabilize the internal state of the economy and to some extent improve the situation in the labor market. To adapt to the current global and domestic labor market, new methods of regulation and operation have been introduced. The world economy has undergone significant changes and restructuring of its structure.

Ключові слова: зайнятість, безробіття, ринок праці, карантин, пандемія, COVID-19.
Key words: employment, unemployment, labor market, quarantine, pandemic, COVID-19.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Актуальність дослідження полягає в важливості дослідження зміни рівня зайнятості та безробіття спричинених появою та глобальним розповсюдженням захворювання COVID-19, викликане інфекцією SARS-CoV-2.

Вплив що зазнали всі країни світу спричинений пандемією Covid-19 у 2020 р. торкнувся усіх галузей економічного, соціального, культурного, туристичного, розважального життя кожного жителя планети. Такі події мають очевидні негативні наслідки в світовій економіці загалом та економіці певної країни. До них належать падіння ВВП, дисбаланс на ринку праці, зменшення чисельності працюючих, підвищення рівня бідності та ін.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Пандемія спричинена появою вірусу SARS-CoV-2 потужно вплинула на світову економіку та особливо на становище на ринку праці. Тому це питання схвилювало чимало таких вітчизняних вчених: О. Амоша, Д. Богиня, І. Бондар, Л. Водянка, О. Грішнова, В. Дієспер, А. Колот, Е. Качан, Е. Лібанова, Л. Семів та багато інших, та закордонних вчених: Бертран Біссуель, Кайнер Томаз, Джузеппе Москаріні, Фаб'єн Постель-Віне, Дж. Харві, Шигеру Фуджіта Ен Шейвіал.

Результати досліджень проблем ринку праці спричинених пандемією Covid-19 висвітлено в їх наукових працях на вітчизняних та закордонних просторах.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою роботи є здійснення аналізу зміни рівня безробіття у світі та Україні зокрема у порівнянні його стану до та після карантину внаслідок пандемії Covid-19.

Розкрити головні проблеми ринку праці в зв'язку із зростанням рівня безробіття та його вплив на стан світової економіки. Показати методи регулювання посткарантинної ситуації з безробіттям та дисбалансом на ринку праці в Україні та світі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З приходом вірусу Covid-19 наприкінці 2019 р. та його масове поширення в Європі та у всьому світі в лютому — березні місяці 2020 р. світ сколихнула пандемія, що зму-

сило вдатися до прийняття суворих заходів для збереження здоров'я населення планети, основним з яких був масштабний карантин. Саме цей ключовий аспект і спричинив хвилю змін з негативними наслідками, що гальмували світову економіку. Важливою проблемою стало масове закриття підприємств, скорочення або тотальне припинення виробництва, закриття громадських, освітніх, розважальних та закладів культури, що спричинило масове безробіття як відносне, так і абсолютне. Криза охорони здоров'я COVID-19 перетворилася на світову економічну кризу, що поставила під загрозу здоров'я, робочі місця і доходи мільйонів людей у всьому світі.

З метою аналізу зміни рівня безробіття під впливом карантинних заходів ми дослідили стан світової економіки загалом та України, зокрема, до та після карантину.

Згідно з даними Національного бюро економічних досліджень початок економічного спаду припав на лютий місяць 2020 р. й цим самим поставив крапку в періоді найдовшого процвітання країн великої 20-ки (G20) після Великої рецесії (грудень 2007 р. — червень 2009 р.).

У березні 2020 р. рівень безробіття швидко зріс, і до квітня 2020 р. він значно перевищив свій попередній пік, що спостерігався під час Великої рецесії та одразу після неї. Цей сплеск безробіття був спровокований запровадженням карантинних обмежень, а саме самоізоляції, яка передбачала припинення функціонування багатьох фірм, підприємств, індустріальних компаній, виробництв та інших організацій. Хоча рівень безробіття поступово знижувався з квітня, у грудні 2020 року (6,7%) він залишається майже вдвічі вищим за показник, який спостерігався у лютому місяці цього ж року (3,5%) [3].

Тому розглянемо детальніше про стан безробіття у світі під впливом COVID-19. У багатьох країнах світу зайнятість працездатного населення значно зменшилась, проте велика кількість працівників мали змогу виконувати свою роботу залишаючись вдома. Таким чином, чимало підприємств та організацій перейшли на дистанційну форму праці. Але, попри це, в Канаді та США рівень безробіття сягнув показників, які перевищили позначку часів Глобальної Фінансової кризи. Проте очікування експертів стосовно рівня зайнятості були вищими оскільки показник працевлаштування зазнав значного падіння.

У середині березня аналіз показав, що частка світового робочого часу скоротилась на 7%, що являє собою 195 млн еквівалентів повного робочого часу одного тижня з 48 роб. годинами. З них 125 млн припало на Азію, 24 на Америку і 20 на Європу. Шокуючими були показники Індії, де 90% працівників працюють у, так званому, чорному секторі, не маючи жодного соціального захисту ні компенсаційних виплат у зв'язку з безробіттям. І з кожним місяцем розповсюдження пандемії цей показник продовжував зростати і вже в другому кварталі склав 14% що дорівнює втраті 0,4 млрд робочих місць [5].

Найбільшого удару від впливу пандемії зазнали такі сектори економіки: транспорт, готельний та ресторанный бізнес, мануфактура та дрібна комерція. Число працівників цих секторів, які були звільнені чи змушені припинити свою трудову діяльність не маючи іншого шляху отримувати дохід чи компенсацію становило 1,25 млрд працівників [6].

За даними ОЕСД (Організація економічного розвитку та співпраці ОЕСР) рівень безробіття в різних країнах світу порівнюючи лютий та червень 2020 р. має такий вигляд (рис. 1).

Як видно з рисунка найбільший приріст простежується в Колумбії, Канаді та США. При цьому досить низьким є показник в Європейських країнах та Півд. Корей, що спричинено переважно великою кількістю працівників які перейшли в часткову зайнятість, що передбачає компенсацію заробітної плати працівника в межах 75—90 %, якщо той не має змоги продовжувати свою трудову діяльність у зв'язку з карантинном [17].

Щоб точніше розглянути вплив карантину внаслідок пандемії Covid-19 на економіку України варто згадати, що наша держава за останні роки пройшла нелегкий шлях.

Починаючи з глибокої кризи 2014—2015 рр. до початку відновлення і поступового зростання в 2016 р. Економіка, що виробляла продукцію вузької спеціалізації та низької конкурентоспроможності направленої на країни СНД та інші країни, що розвиваються, почала виготовляти продукцію яка здатна бути конкурентоспроможною і на ринках високорозвинених країн світу. Обмежений рух трудових ресурсів та капіталу країн поступово став частиною світового вільного простору. При цьому можливості розвитку бізнесу та залучення інвестиції в Україну стали сприятливими для їх розвитку та одночасно підняття стану економіки країни. Проте втрати, які вона зазнала внаслідок конфлікту на сході

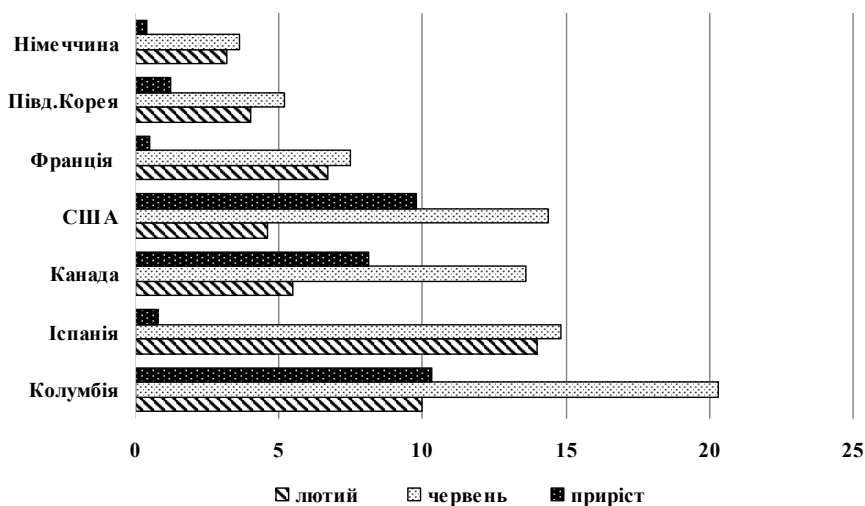

Рис. 1. Рівень безробіття, у %

Джерело: розроблено авторами на основі джерела [17].

з Російською Федерацією, не дозволили наявним трансформаційним змінам компенсувати їх вплив і за підсумками 2019 р. фактичний ВВП (рис. 2) є нижче рівня 2013 р. на 5,6%.

Протягом 2016—2018 рр. Україна зазнала складнощів пов'язаних з обмеженнями з боку Російської Федерації в транзитних перевезеннях по її території, труднощі переміщення вантажу по залізничних та автомобільних шляхах в Донецькій та Луганській областях. Проте, вже з початком 2018 р. нашій країні вдалось побороти ці складнощі і врегулювати економіку країни до фази стабільного відновлення. А вже з 2019 р. в економіці нашої держави спостерігається економічне зростання у всіх галузях економіки окрім промисловості. Будівництво зросло на 23,6%; оборот роздрібною торгівлі — на 10,5%; оптовий товарооборот — на 0,1%; сільське господарство — на 1,1%; обсяг вантажообороту — на 2,1% та пасажирообороту — на 2,6%; промислове виробництво — скорочення на 0,5%. та реальний рівень ВВП в цей період зріс на 3,2% [11; 15].

Подібна економічна ситуація що склалась у країні за останні роки несла очевидний негативний вплив на становище на ринку праці, рівень безробіття та рівень добробуту населення. Проте в 2018 р. ситуація на ринку праці почала покращуватись і рівень безробіття очевидно знизився і вже наприкінці 2019 р. становив 306,8 тис. осіб, що є значно нижче показника за 2015 р. 460,2 тис. осіб [9].

З початком 2020 р. події в країні та світі почала кардинально змінюватись. І вже в березні 2020 р. ситуація на ринку праці зазнала значного впливу внаслідок епідеміологічної кризи пов'язаною з Covid-19. Негативний

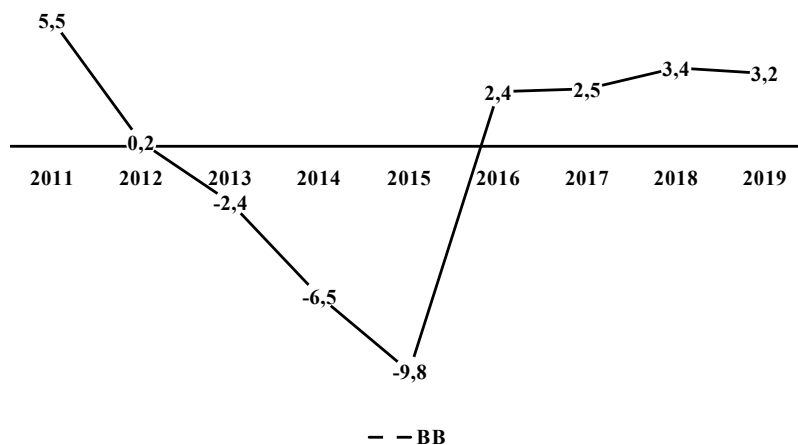

Рис. 2. Зміна ВВП у реальному вимірі у відсотках до попереднього року

Джерело: розроблено авторами на основі джерела [9; 11; 15].

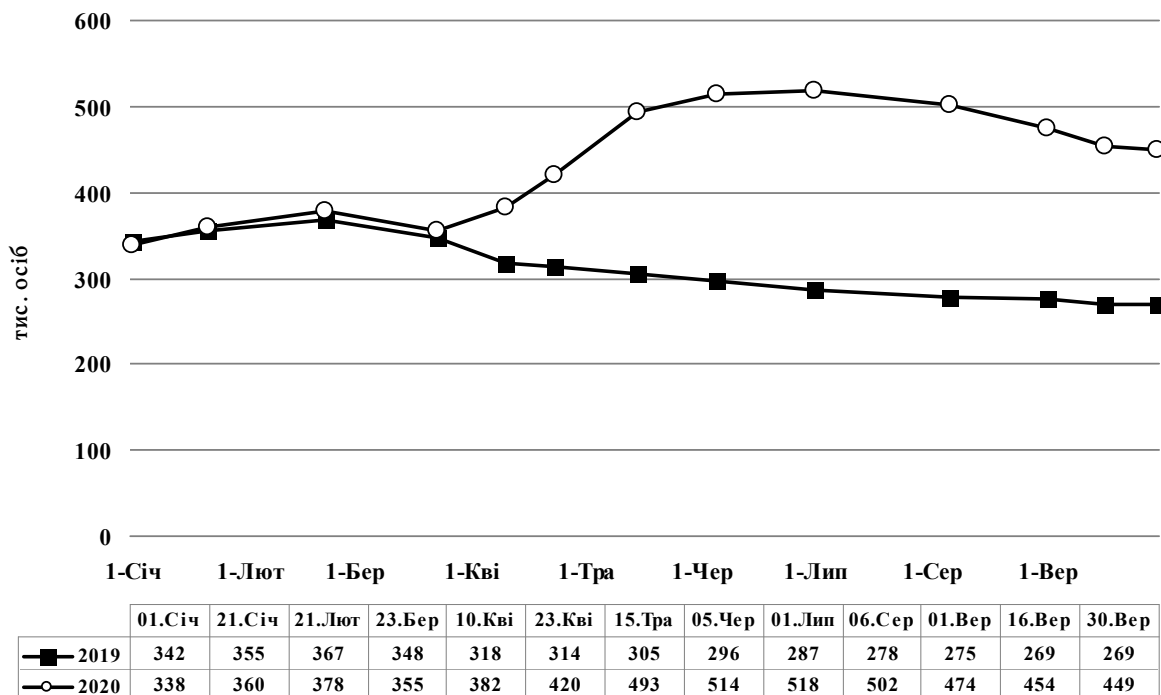

Рис. 3. Динаміка рівня безробіття, тис. осіб

Джерело: розроблено авторами на основі джерела [9; 13].

вплив відчули одразу кілька сегментів вітчизняного ринку праці. А саме: сегмент національної економіки який функціонує на внутрішньому ринку; сегмент зорієнтований на зовнішній ринок; зміни міграційних настроїв українців, а саме їх міграція закордон. У загальному вплив пандемії на український ринок праці по всіх вище перелічених напрямках призвів до прямого та опосередкованого зниження потреби залучення робочої сили в економічну діяльність [12; 14].

Такий прямий вплив на український ринок праці проявлявся через тимчасову заборону або ж обмеження певних видів економічної діяльності в Україні та припинення / обмеження трудової міграції з України закордон. Опосередкований вплив карантинних обмежень пандемії COVID-19 на розвиток ситуації на вітчизняному ринку праці у свою чергу проявлявся через зміну (переважно зменшення) попиту на різні товари й послуги вітчизняних підприємств в Україні та закордоном, що відповідним чином змінювало (переважно зменшувало) потребу в живій праці (послугах робочої сили).

Хоча в той момент розпаду пандемії, Я. Смолій, тодішній голова НБУ, вбачав інші причини погіршення стану на ринку праці України не пов'язані з COVID-19. За його словами проблема полягає в такому: "По-перше, роками однією із системних проблем української економіки була невідповідність навичок претендентів тим вимогам, які встановлюють роботодавці. По-друге, низька продуктивність праці. По-третє, скорочення та старіння населення. По-четверте, трудова міграція. По-п'яте, низький рівень участі жінок у робочій силі". Цей факт підтверджують статистичні дані про рівень безробіття і станом на 12 березня 2020 р. кількість офіційно зареєстрованих безробітних складає 361 тис. громадян [18].

Проте такі тенденції українського ринку праці в умовах до пандемії не свідчать про те, що ситуація не вплинула на стан економіки України, вона швидше натиснула на рушійні важелі, які спричинили появу таких проблем:

- фактичного скорочення зайнятості в Україні;
- зростання кількості безробітних в Україні;
- зменшення кількості українців, що працюють закордоном (трудова мігрантів);

— зменшення доходів населення України від продажу своєї робочої сили та самозайнятості через зменшення зарплати, втрати роботи та доходів фізичних осіб-підприємців [7; 8].

Варто зазначити що така ситуація не була спричинена зміною кон'юнктури ринку, а швидше діями державної влади, ухваленням карантинних обмежень. Масштаби цих дій були такими:

1. у зв'язку з пандемією коронавірусу з березня 2020 р. кількість безробітних значно зросла, зокрема зареєстрованих. Досягнуто пік на позначці 518 тис. осіб.

2. Постраждали не лише підприємства, які вимушені були зупинити роботу чи скоротили кількість робочих місць.

3. Величезна кількість заробітчан повернулися із заробітків за кордоном у рідні міста й стали на облік у центри зайнятості.

Динаміку зміни рівня безробіття в першій половині 2020 р. наведено на рисунку 3.

"Хоча робота державної служби зайнятості з працевлаштування не припинялась, станом на 16 вересня 2020 р. кількість зареєстрованих безробітних становила понад 450 тис. людей. Це на 180 тисяч, або майже на 67% більше, ніж на цю ж дату минулого року (станом на 16 вересня 2019 р. кількість зареєстрованих безробітних становила 270 тисяч). Безпосередньо під час карантину кількість безробітних зросла на 89 тис., або майже на 32% від кількості, зареєстрованої на початку карантину 361 тис. громадян (12 березня 2020 р.)" [13].

Окреслена ситуація змусила світ знаходити нові методи регулювання рівня безробіття. Розглянемо детальніше як різні країни світу реагували на спільну проблему спричиненою Covid-19.

У зв'язку із закриттям внутрішніх кордонів та встановленням карантину в Німеччині зменшився в'їзд сезонних працівників із інших країн, які були зайняті в сільському господарстві. Проте ті офіціанти, спортивні тренери чи комерційні працівники, що втратили роботу мали змогу подаватись на нові заявки відкриті спеціально для них, для задоволення сільськогосподарських потреб, та додатковій робочій силі в великих продуктових магазинах, супермаркетах та ін., оскільки попит на харчові продукти значно зріс. А також вакансії кур'є-

ра, попит на яких також збільшився та помічників по господарству.

В Італії в зв'язку зі скороченням протягом останніх десяти років значної кількості медичних працівників, через пандемію, виникла велика кількість вакансій на ринку праці, зокрема на лікарів і медичних сестер тощо. Крім того, багато відкрили вакансій за такими професіями, як фармацевти, завідувачі, які формують онлайн-замовлення, зокрема в фармацевтичній галузі, логісти, водії, які мають розвозити відповідні замовлення, прибиральники, співробітники call-центрів, працівники, які проводять дезінфекцію приміщень тощо. Працівникам, які працювали офлайн у сільському господарстві, роботодавці збільшували розмір заробітної плати до 50%. Збільшилась питома вага працівників, які почали працювати в онлайн режимі.

В умовах пандемії, у Великобританії збільшилась кількість вакансій для медичних працівників, зокрема лікарів, медичних сестер та допоміжного персоналу (прибиральники, обслуговуючий допоміжний персонал, санітари, доглядачі для осіб пенсійного віку та хворих тощо); в супермаркетах через зростання попиту на їх продукцію; в аптеках, зокрема зріс попит на фармацевтів та пакувальників медичних препаратів; у call-центрах. Для зазначених вакансій передбачено збільшення розмірів заробітної плати.

За час розповсюдження першої хвилі пандемії у Франції кожен третій громадянин країни був змушений перебувати в умовах тимчасового безробіття. Тому Уряд Франції компенсував таким категоріям безробітним до 85% втраченого заробітку. В умовах пандемії найбільше зріс попит на медичні професії, зокрема на молодший і середній персонал (санітарні фельдшери, медичні сестри, водії швидкої допомоги, фахівці з лікувальної фізкультури тощо). В зазначених умовах до заробітної плати додатково виплачувались (до 50%) надбавки і доплати. В умовах забезпечення громадської безпеки, зросла потреба в охоронцях.

Найпопулярнішими вакансіями нині на ринку праці США є медичні сестри, фармацевти, лікарі-інфекціоністи, кур'єри, продавці, касири тощо. Для цих та інших професій рівень заробітної плати зріс до 20%, а для медичних сестер вона збільшилась більш, як вдвічі. Наприклад, компанія "Amazon" (онлайн ретейлер) збільшила на 100 тис. вакансії для осіб, які доставляють товар клієнтам. В умовах необхідності дезінфекції приміщень кількість вакансій для прибиральників зросла на 75%. Зросла більше, ніж на половину кількість вакансій для задоволення потреб для сільського господарства, через закриття кордонів і зменшення кількості трудових мігрантів. Уряд США вживав такі основні заходи: виплата допомоги для безробітних громадян; допомога лікарям; сприяння розвитку економіки, зокрема малому і середньому бізнесу; виплати громадянам США у вигляді одноразової допомоги в розмірі 1200 дол. США (у розрахунку на одну людину); запровадження тимчасової заборони трудової імміграції з метою захисту власних робочих місць тощо [10].

Уряд Сербії запровадив такі основні заходи, зокрема, як: відтермінування сплати із заробітної плати податків (за період до трьох місяців); видача позик для малого і середнього бізнесу під низькі відсотки; виплата допомоги громадянам, які втратили роботу та соціально незахищеним верствам населення (додатково кожному громадянину до 100 євро).

Уряд Румунії виділяв кошти на будівництво інфраструктурних об'єктів, зокрема доріг, з метою залучення вивільнених громадян. З метою розвитку малого і середнього бізнесу Уряд Румунії виділяв безвідсоткові гарантовані державою позики.

Запровадження програм Уряду України на заборону нараховування пені на прострочені кредити і зобов'язання; збільшення обсягів допомоги з резервного фонду на підтримання безробітних громадян; сприя-

ння розвитку малого і середнього бізнесу, зокрема реалізація пільгових кредитних програм "5-7-9" тощо. З іншого боку, більше навантаження лягло на самих суб'єктів господарської діяльності [7].

Так, багато компаній за власний коштом самостійно забезпечували своїх працівників засобами індивідуального захисту та оплачували вартість їх тестування; проводили дезінфекцію приміщень та за потреби забезпечували доставку їх транспортом на підприємства тощо [1; 2; 4; 16].

ВИСНОВОК

У результаті аналізу впливу Covid-19 на економіку світу та України зокрема, варто зауважити, що світ зазнав шалених трансформаційних змін у всіх його сферах. Криза, яка виникла в 2020 р., перевищила масштаби кризи років Великої депресії. Світ був вимушений підлаштуватися до нових умов життя, до яких він готовий не був. Це відображують показники рівня безробіття та падіння ВВП. Україна в свою чергу, будучи на етапі відновлення, після нелегких 2014–2018-х рр. у 2019 р. частково змогла стабілізувати внутрішній стан економіки та налагодити в певній мірі становище на ринку праці. Проте, 2020 р. карантин і пандемія стали важким випробуванням для держави. Однак, як ми зазначили в статті, наприкінці 2020 р. багато країн світу змогли економічно адаптуватися до нових умов життя після появи Covid-19.

Література:

1. COVID-19 и сфера труда. Вестник МОТ, Обновленные оценки и анализ. Международная организация труда. 2020. Вып. 4. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-moscow/documents/briefingnote/wcms_746704.pdf
2. Як пандемія COVID-19 за лічені тижні радикально змінила ринок праці в світі. Укрінформ. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-society/3104413-kak-pandemia-covid19-izmenila-rynok-truda-v-ukraine.html>
3. Cajner, T. (2020), The U.S. Labor Market During the Beginning of the Pandemic Recession. URL: <https://bfi.uchicago.edu/working-paper/2020-58/>
4. Cheyvielle A. Le Covid-19 provoque une envolée du chômage dans le monde. 2020. URL: <https://www.lefigaro.fr/social/coronavirus-1-25-milliard-de-travailleurs-courent-un-risque-de-licenciement-ou-de-reduction-de-salaire-selon-l-oit-20200407>
5. Fujita S., Moscarini G., Postel-Vinay F. The labour market policy response to COVID-19 must save aggregate matching capital. 2020. URL: <https://voxeu.org/article/labour-market-policy-response-covid-19-must-save-aggregate-matching-capital>
6. Gaudiaut, T. COVID-19 et chômage: un impact variable dans l'OCDE EMPLOI. 2020. URL: <https://fr.statista.com/infographie/22228/comparaison-haussetaux-chomage-ocde-durant-la-crise-covid-19/>
7. Водянка А.Д., Скуляк В.М., Стопцун К.М., Чуса Г.І. Трансформація трудового законодавства України в умовах коронакризи. Економіка та держава. 2021. № 6. С. 78—81.
8. Вплив COVID-19 та карантинних обмежень на економіку України. Громадська організація "Центр прикладних досліджень" Представництво Фонду Конрада Аденауєра в Україні. 2020. URL: <https://www.kas.de/documents/270026/8703904/>
9. Робоча сила України. Статистичний збірник Державної служби статистики України, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_r_s_2019.pdf
10. Дробот Е.В. Влияние пандемии COVID-19 на рынок труда США. Экономика труда, 2020. № 7. С. 577—588. URL: <https://doi.org/10.18334/et.7.7.110715>
11. Зайнятість та безробіття населення в 2 кварталі 2020 року. Експрес випуск. Державна служба статисти-

ки України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2020/09/118.pdf>

12. Лібанова Е. Трудова міграція з України: вплив COVID-19. Національна академія наук України. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=6547>

13. За час карантину статус безробітного отримали понад 430 тисяч українців. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3084565-za-cas-karantinu-status-bezrobitnogo-otrimali-ponad-430-tisac-ukrainciv.html>

14. Кобеля З.І., Тодорюк С.І., Сторцун К.М. Трудова міграція на сучасному етапі ринкової трансформації економіки України. Економіка та держава. 2021. № 4. С. 132—136.

15. Коментар Мінекономіки щодо показників безробіття у грудні 2019 року. 2020. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=cbba3977-47db-4d8d-9465-98729bfd7f37&title=КоментарМінекономікиSchodoPokaznikivbezrobittiaugrudni2019-Roku>

16. COVID-19 та сфера праці. Вісник МОП. 2020. Вип. 5. URL: https://www.ilo.org/moscow/information-resources/publications/WCMS_749644/lang--ru/index.htm

17. Ринок праці. Населення, Організації економічного співробітництва та розвитку. URL: <http://www.oecd.org/>

18. Як пандемія COVID-19 змінила ринок праці в Україні. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3104312-ak-pandemia-covid19-zminila-rinok-praci-v-ukraini.html>

References:

1. International Labour Organization (2020), "COVID-19 and the sphere of labour" ILO Bulletin, Vol. 4, available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-moscow/documents/briefingnote/wcms_746704.pdf (Accessed 10 March 2021).

2. Ukrinform (2021), "How the COVID-19 pandemic has radically changed the labor market in the world in a few weeks", available at: <https://www.ukrinform.ru/rubric-society/3104413-kak-pandemia-covid19-izmenila-rynok-truda-v-ukraine.html> (Accessed 8 Oct 2021).

3. Cajner, T. (2020), "The U.S. Pat. Labor Market During the Beginning of the Pandemic Recession", available at: <https://bfi.uchicago.edu/working-paper/2020-58/> (Accessed 8 Oct 2021).

4. Cheyvalle, A. Le (2020), "Covid-19 provoque une envolée du chômage dans le monde", available at: <https://www.lefigaro.fr/social/coronavirus-1-25-milliard-de-travailleurs-courent-un-risque-de-licenciement-ou-de-reduction-de-salaire-selon-l-oit-20200407> (Accessed 10 Oct 2021).

5. Fujita, S., Moscarini, G. and Postel-Vinay, F. (2020), "The labor market policy response to COVID-19 must save aggregate matching capital", available at: <https://voxeu.org/article/labour-market-policy-response-covid-19-must-save-aggregate-matching-capital> (Accessed 12 Oct 2021).

6. Gaudiaut, T. (2020), "COVID-19 and unemployment: a variable impact in the OECD EMPLOYMENT", available at: <https://fr.statista.com/infographie/22228/comparaison-hausse-taux-chomage-ocde-durant-la-crise-covid-19/> (Accessed 10 Oct 2021).

7. Vodiianka, L., Skuliak, V., Stortsun, K. and Chusa, H. (2021), "Transformation of labor legislation of Ukraine in the conditions of coronacrisis", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 78—81.

8. NGO "Center for Applied Research" Representation of the Konrad Adenauer Foundation in Ukraine, (2020), "Impact of COVID-19 and quarantine restrictions on the economy of Ukraine", available at: <https://www.kas.de/documents/270026/8703904/> (Accessed 8 Oct 2021).

9. The State Statistics Service of Ukraine, (2019), "Labor Force of Ukraine", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_rs_2019.pdf (Accessed 10 Oct 2021).

10. Drobot, E.V., (2020), "The impact of the COVID-19 pandemic on the US labor market", *Labor Economics*, vol. 7, pp. 577—588. URL: <https://doi.org/10.18334/et.7.7.110715>.

11. The State Statistics Service of Ukraine, (2020), "Employment and unemployment in the 2nd quarter of 2020", Express issue, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2020/09/118.pdf> (Accessed 2 May 2021).

12. Libanova, E., (2020), "Labor migration from Ukraine: the impact of COVID-19", available at: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=6547> (Accessed 3 Oct 2021).

13. Ukrinform (2021), "During the quarantine, more than 430,000 Ukrainians received unemployment status", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3084565-za-cas-karantinu-status-bezrobitnogo-otrimali-ponad-430-tisac-ukrainciv.html> (Accessed 8 Oct 2021).

14. Kobelia, Z., Todoruk, S. and Stortsun, K. (2021), "Labor migration at the present stage of market transformation of the ukrainian economy", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 132—136.

15. The official site of Ministry of Economy of Ukraine (2019), "Unemployment indicators in december 2019", available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=cbba3977-47db-4d8d-9465-98729bfd7f37&title=КоментарМінекономікиSchodoPokaznikivbezrobittiaugrudni2019> (Accessed 2 Oct 2021).

16. International Labor Organization, (2020), "COVID-19 and the field of labor", *ILO Bulletin*, Vol. 5, available at: https://www.ilo.org/moscow/information-resources/publications/WCMS_749644/lang--ru/index.htm (Accessed 5 Oct 2021).

17. The official site of OECD, (2021), "Labor market. Population, Organization for Economic Cooperation and Development", available at: <http://www.oecd.org/> (Accessed 8 Oct 2021).

18. Ukrinform (2021), "How the COVID-19 pandemic changed the labor market in Ukraine", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3104312-ak-pandemia-covid19-zminila-rinok-praci-v-ukraini.html> (Accessed 1 Oct 2021).

Стаття надійшла до редакції 12.10.2021 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
УДОСКОНАЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК**

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

*М. Я. Назірна,
к. е. н., асистент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів, Україна
ORCID ID: 0000-0002-7680-2064*

*О. І. Дорош,
к. е. н., доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів, Україна
ORCID ID: 0000-0002-4537-9558*

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.80

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ДЛЯ БІЗНЕС-МОДЕЛІ B2B

*M. Nahirna,
PhD in Economics, Assistant of the Department of Foreign Economic and Customs Activities,
Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine*

*O. Dorosh,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Foreign Economic
and Customs Activities, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine*

KEY ASPECTS OF USING SOCIAL NETWORKS FOR THE B2B BUSINESS MODEL

У сучасних умовах розвитку та ведення діяльності підприємницькими структурами все більшого значення набуває електронна комерція, як спосіб ведення діяльності підприємницьких структур із застосування засобів телекомунікації, та, зокрема, мережі інтернет, розвиток та залучення яких для підприємств стає особливо актуальним в час пандемії та карантину, адже ускладнився процес очних зустрічей. Саме у цей час люди та бізнес-структури все активніше здійснювали процес комунікацій через соціальні мережі. Кількість користувачів соціальних медіа з кожним днем зростає, що викликає все більший інтерес та зосередження брендів і підприємств в цих мережах. З часом такий вид електронної комерції як бізнес-модель B2B все більше стає активним учасником соціальних мереж. Це дає можливість пошуку партнерів та клієнтів у цих мережах та позиціонування підприємствами своєї діяльності у цих мережах, а також формування комплексної концепції бренду перед потенційними покупцями.

З кожним днем все більшого попиту набуває SMM та таргетована реклама, як відносно недорогий спосіб пошуку партнерів та споживачів у мережі інтернет.

Отже, вагоме значення та вплив на ведення діяльності шляхом застосування бізнес-моделі B2B мають соціальні мережі, особливості використання яких для цієї моделі досліджено у статті. Також наведено модель застосування соціальних мереж для бізнес-моделі B2B.

In modern conditions of development and operation of business structures, e-commerce is becoming increasingly important as a way of conducting business structures with use of telecommunications, and, in particular, the Internet, the development and involvement of which became especially important for businesses during the pandemic and quarantine, because the process of face-to-face meetings became more complicated. Especially at this time people and business structures were increasingly active in the process of communication through social networks. The number of social media users is growing every day, which is causing increasing interest and concentration of brands and businesses in these networks. Over time, this type of e-commerce as the B2B business model is increasingly becoming an active participant in social networks. This gives the opportunity to find partners in these networks and positioning of enterprises in these networks, as well as the formation of a comprehensive brand concept to potential buyers.

SMM and targeted advertising are becoming more and more popular every day as a relatively inexpensive way to find partners and consumers on the Internet.

Therefore, social networks have a weighty significance and influence on conducting business through the application of the B2B business model, the peculiarities of the use of which for this model are researched in the article. The model for using social networks for the B2B business model has also been presented. The first stage of which is to provide information to such a process, which is an important step in determining the need and optimal way to use social networks, as well as the collection of information on technologies and features of maintaining a business account in social networks. The second stage is to determine the goal of attracting social networks for the B2B business model. In the future, depending on the main goal (Launch of targeted advertising on the company's website using social networks or maintaining a page on social networks and launch advertising directly on it), a sequence of further actions is formed for each option.

Ключові слова: електронна комерція, соціальна мережа, бізнес-модель B2B, таргетована реклама, сайт підприємства.

Key words: e-commerce, social network, B2B business model, targeted advertising, enterprise website.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сьогодні електронна комерція стала невід'ємною складовою бізнесу багатьох сучасних підприємств. Це пов'язано, передусім із глобалізацією мережі інтернет, стрімким розвитком кількості та якості веб-ресурсів та постійним зростанням чисельності користувачів соціальних мереж. Така важлива складова електронної комерції як бізнес-модель B2B також набула стрімкого розвитку в мережі інтернет: підприємницькі структури давно мають сайти компанії та активно їх наповнюють, а також здійснюють продажі через них. Зважаючи на активний розвиток соціальних мереж та наявність сторінок багатьох компаній у цих мережах, перспективним напрямом впливу та комунікації з потенційними споживачами є наповнення, ведення та рекламування підприємства у соціальних медіа.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання електронної комерції, її основних складових та місця соціальних мереж у бізнес-моделі B2B розглядали у своїх працях такі науковці: М. Тардаскіна, І.О. Трубін, Н.А. Писаренко, З.Р. Євдокимова, А. Кидирко, І. Севрук, О.Ф. Крайнюченко, В.О. Полтавцев, Т.А. Герасимчук, С. Яроміч, О. Бекетова, П. Петриченко, Б.Я. Вахула, Ю.А. Кокарча, Н.В. Фролова, О.С. Онищенко, В.М. Горовий, В. І. Попик та ін. Проте, зважаючи на стрімкий розвиток та модернізацію механізмів соціальних мереж, питання використання соціальних медіа для бізнес-моделі B2B потребує подальшого розвитку та постійного оновлення відповідно до змін у самих соціальних мережах.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналізування особливостей використання соціальних мереж для бізнес-моделі B2B, а також характеристика основних етапів моделі використання соціальних мереж для бізнес-моделі B2B.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Якщо розглядати трактування сутності поняття "електронна комерція", то його зміст відображено в Законі України "Про електронну комерцію", згідно з цим визначенням електронна комерція розглядається як: "відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків,

здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, внаслідок чого у учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру" [1]. На думку Т.М. Тардаскіна, електронна комерція (e-commerce) є одним із видів електронної комерційної діяльності, що передбачає залучення технологій інформаційних телекомунікацій [2]. І.О. Трубін розглядає електронну комерцію як сукупність відносин суспільного характеру, що стосуються сфери торгівлі товарами, виконання робіт та надання послуг із залученням засобів електров'язку, зокрема мережі Інтернет [3].

На сьогодні в межах електронної комерції виокремлюють низку бізнес-моделей, серед яких [4]: Модель B2B (бізнес — бізнес), що являє собою вид комерційних відносин між підприємствами — учасниками бізнес-процесів, а саме гуртовими посередниками, виробниками тощо. Модель B2G (бізнес — держава) — ділові відносини між державними організаціями та комерційними структурами. Модель B2C (Бізнес — споживач) — взаємодія між суб'єктом підприємницької діяльності та споживачем, зазвичай у формі електронної роздрібною торгівлі. Модель C2C (Споживач — споживач) — різновид взаємодії щодо обміну комерційними даними між споживачами або відносини щодо разової торгівлі між фізичними особами. Модель C2G (Споживач — держава) — форма взаємодії між споживачами продукції та державними структурами, зазвичай у податковій та соціальних сферах. Модель E2E (Співробітник — співробітник) — форма взаємозв'язків між співробітниками підприємства, що здійснюється із використанням електронних ресурсів. Модель B2E (Бізнес — співробітник) — залучення електронних формувань підприємством з метою врегулювання завдань щодо управління працівниками, формування бренду підприємства тощо.

О.Ф. Крайнюченко, В.О. Полтавцев характеризують сегмент B2B як такий, що складається з компаній орієнтованих на ведення бізнесу між собою. На відміну від нього B2C передбачає прямий продаж продукції чи послуг кінцевому споживачеві [5].

Отже, одним із важливих різновидів бізнес-моделей електронної комерції є модель B2B. Саме ця модель є типовою основою для формування електронної платформи, що надає можливість здійснювати закупівлю товарної продукції, робіт або послуг між суб'єктами підприємницької діяльності за допомогою мережі інтернет. Також використання цієї моделі можливе за допомогою електронних платформ, метою яких є забезпечення логістичного процесу для оптимізації перевезень наприклад із використанням "розумних кораблів" [6].

Використання електронних платформ з метою закупівлі надає замовнику низку переваг, серед яких: можливість збільшення кількості постачальників без зростання витрат на їх залучення; оптимізування витратної складової відділу підприємства, що відповідає за закупівлю тощо. В свою чергу постачальники продукції також забезпечують собі низку переваг: зменшення маркетингових витрат, розширення збутового сегменту; визначення місця підприємства поміж конкурентами [7].

У сьогоденні високотехнологічних умовах відбувається швидке зростання конкуренції між суб'єктами підприємницької діяльності, що спричиняє необхідність залучення та використання B2B маркетингу як новітнього інструмента забезпечення ефективного управлінського процесу підприємницькими одиницями, що здійснюють діяльність в сегменті B2B [8].

Розглядаючи особливості організування маркетингової діяльності на ринку B2B, варто звернути увагу на значну проінформованість замовниками стосовно характеристик та цін на товари чи послуги, які бажають придбати, що відбувається під впливом активного розвитку мережі Інтернет та наявністю багатьох інформаційних ресурсів. З цією метою підприємницькі структури здійснюють детальне дослідження ринку для вибору найкращих із запропонованих варіантів продукції. На вибір також впливає брендинг, персональні продажі та PR-методи, що підсилюються рекламою та методами стимулювання збуту [9].

Таким чином, маркетинг в мережі інтернет починає займати передові позиції на товарних ринках промислової продукції. Найпоширенішою формою позиціонування підприємства у мережі інтернет є корпоративний сайт підприємства [10]. На сьогодні великий вплив на формування суспільної думки чинять соціальні мережі, де люди проводять значну частину свого часу. Дедалі більшого розвитку набуває використання соціальних мереж для ведення бізнес-акаунтів суб'єктів підприємницької діяльності. Соціальні мережі на сьогодні також відіграють значну роль і у діджитал-маркетингу. За твердженнями науковців та практиків "сучасна людина переповнена інформацією" [11].

На думку Б. Я. Вахули, соціальна мережа є реалізованою спеціальним чином можливістю для віддаленої взаємодії людей, метою використання якої є обмін інформацією, переважно з вираженим тематичним спрямуванням; учасники соціальних мереж можуть знаходитись на великих відстанях один від одного, що оправдує ефективність інструментарію соціальних медіа як засобу комунікації [12].

У джерелі [13, с. 365] соціальні медіа автори характеризують як: "вид мас-медіа, онлайнів технології, завдяки яким споживачі контенту через свої дописи стають його співавторами та можуть взаємодіяти, співпрацювати, спілкуватися, ділитися інформацією або брати участь у будь-якій іншій соціальній активності з іншими користувачами сервісу".

Походження терміну соціальна мережа належить соціологу Дж. Барнсу та сягає 1954 р. Автор був засновником ідеї визначення взаємозв'язків між людьми із допомогою візуальних діаграм (соціограм), у яких людей позначали за допомогою крапок, а контакти між ними відображали лініями [14]. Також соціальні мережі трактують як: "технологічні комплекси організації і управління обмінами електронною інформацією між суб'єктами соціальних відносин, призначені для забезпечення горизонтального спілкування зацікавлених у ньому абонентів, об'єднаних спільними інтересами, інформаційними потребами та навичками спілкування" [15]. Ще соціальну мережу трактують як віртуальний майданчик із наявними ресурсами чи комунікаційними засобами, що забезпечує процес із створення, підтримки, налагодження та розширення контактів між людьми та обмін даними між ними із дотриманням процедури обов'язкової реєстрації у відповідних мережах [14].

Зважаючи на основне завдання маркетингу — знаходитись там, де присутня аудиторія, то такий значний осередок користувачів як соціальні мережі не міг залишитись поза увагою маркетологів, що призвело до якнайшвидшого запуску та використання там рекламних кампаній [16]. Отже, соціальні мережі є важливим інструментом впливу на аудиторію, зокрема у бізнес-моделі B2B. Також використання та ведення соціальних мереж підприємницькими структурами зумовлює налагодження безпосереднього контакту зі споживачами та є відносно недорогим способом комунікації.

У сучасних умовах велику роль відіграє просування у соціальних мережах, що трактується як діяльність, спрямована на максимальне залучення та ознайомлення користувачів інтернет спільнот з пропонованим ресурсом. Зазвичай, корпоративні сайти можна просувати у соціальній мережі такими способами: SMO (social media optimization) та SMM (social media marketing).

Використання реклами у соціальних мережах має низку переваг, серед яких: просування через соціальні мережі дає можливість показувати рекламну кампанію лише серед своєї цільової аудиторії, не залучаючи при цьому користувачів, що не є потенційними клієнтами бренду. Також є можливість використання геотаргетингу, тобто показу реклами лише у потрібному регіоні. Поява новітніх ефективних засобів просування фірми в соціальних мережах сприяла суттєвій зміні функцій систем пошуку інформації [17].

Характеристикою соціальних мереж є також те, що автором контенту може стати будь-хто із користувачів, які бажають взяти участь у процесі соціальної комунікації. До соціальних медіа варто зараховувати: соціальні мережі, медіахостинги, блоги, інтернет-енциклопедії тощо [18]. Соціальні мережі як різновид соціальних медіа також розглянуто у праці Ю.А. Кокарча [19].

Про ефективність використання SMM, як засобу просування в соціальних медіа йдеться і у джерелі [20], де SMM розглядається як рекламна кампанія у соціальних медіа. Головною особливістю тут є наявність вміння щодо правильного налаштування реклами у конкретній соціальній мережі. Специфічною ознакою є також залежність успіху рекламної кампанії від популярності у споживачів пропонованих продуктів чи послуг та від вміння правильно обрати цільову аудиторію. До складностей просування у соціальних мережах можна віднести постійну зміну налаштувань, алгоритмів набору подібних та поширень, системи статистичних даних тощо [20]. За даними опитування компанії Research & Branding Group початок 2020 року можна охарактеризувати наступним рейтингом популярності соціальних мереж в Україні: Facebook (58% від усіх респондентів), YouTube (41%), Instagram (28%) і Telegram (14%), Twitter (5%) і LinkedIn (1%) [21].

Детальне аналізування літературних джерел та досвіду використання соціальних мереж у бізнес-моделі B2B дає змогу виокремити низку особливостей їх використання:

1. Складність у налагодженні прямого контакту з безпосереднім замовником. Зважаючи на той факт, що партнерами моделі B2B є підприємницькі структури, потрібно врахувати, що соціальні мережі ведуть та переглядають на таких підприємствах, зазвичай, лише окремі працівники, а управлінський апарат, який залучений у процесі вибору партнерів та формуванні замовлень найчастіше не аналізує інформацію, що надходить через соціальні мережі. Саме ця особливість є ключовою у визначенні доцільності ведення соціальних мереж для бізнес-моделі B2B та визначає низьку ефективність використання соціальних мереж у цій моделі для прямих продажів.

2. Легкий доступ та відносно низька, в порівнянні з іншими видами просування, вартість залучення потенційних клієнтів через соціальні мережі.

Рис. 1. Модель використання соціальних мереж для бізнес-моделі B2B

3. Вузька цільова аудиторія у соціальних мережах для моделі B2B. Проте, правильне налаштування таргетованої реклами має низку переваг, серед яких можливість чітко сформулювати параметри для пошуку партнерів та тим самим мінімізувати показ рекламних оголошень незацікавленим суб'єктам.

4. Необхідність постійного моніторингу цінової політики конкурентів. Зважаючи на те, що в сучасних ринкових умовах бізнес-партнери надають перевагу найвигіднішим ціновим пропозиціям, необхідно слідкувати за змінами цін на аналогічні товари та послуги та швидко реагувати на ці зміни, надаючи спеціальні цінові пропозиції.

5. Потреба у залученні до ведення соціальних мереж кваліфікованих кадрів, що обізнані в ціновій політиці та особливостях продукту чи послуг, що пропонує підприємство з метою формування в партнера позитивного уявлення про бізнес-одиночку.

6. Необхідність формування комплексної концепції бренду в соціальних мережах. Якщо бренд чи підприємство вирішило просуватись у цих мережах шляхом створення та ведення бізнес-акаунту, то необхідним буде планування та підтримання регулярного постингу таким чином, щоб у потенційного споживача склалось комплексне уявлення стосовно переваг, особливостей та цінової політики пропонованих товарів та послуг із необхідністю висвітлення переваг компанії, демонстрації позитивного іміджу та репутації.

7. Потреба у забезпеченні швидкого зворотнього зв'язку з потенційними клієнтами через соціальні мережі. Тобто необхідність у наявності компетентних кадрів, які зможуть протягом короткого періоду часу надати об'єктивну відповідь стосовно запиту, сформованого потенційним клієнтом.

8. Можливість постійно нагадувати про діяльність компанії шляхом постингу та активізації рекламних

компаній і формування комплексного уявлення про діяльність підприємства.

На основі виокремлення особливостей використання соціальних мереж та аналізування літературних джерел на рисунку 1 представлено модель використання соціальних мереж для бізнес-моделі B2B.

Перший етап моделі залучення соціальних мереж для B2B полягає у інформаційному забезпеченні такого процесу, що є важливим кроком визначення необхідності та оптимального шляху використання соціальних мереж, а також передбачає збір інформаційних даних стосовно технологій та особливостей ведення бізнес-акаунту у соціальних мережах.

Наступний етап передбачає визначення мети залучення соціальних мереж для бізнес-моделі B2B. Ключовим завданням на цьому етапі є визначення доцільності ведення сторінок у соціальних мережах для конкретного підприємства. Зважаючи на низьку ефективність застосування соціальних мереж у моделі B2B для прямих продажів, якщо основним завданням є їх здійснення, необхідно залучати також інші збутові джерела. Найдоцільніше вести соціальні мережі в такому випадку, для підтримання позитивного іміджу підприємства та формування комплексної концепції пропонованих товарів та послуг. Тобто із інформаційною метою та метою нагадування про себе. Тут потрібно врахувати всі витрати, необхідні для ведення соціальних мереж і зіставити з отриманим позитивним ефектом. При визначенні нецільності здійснення регулярного постингу в соціальних мережах, об'єктивнішим буде запускати таргетовану рекламу на сайт компанії із використанням соціальних мереж. Такий варіант дає можливість спрямування потенційної цільової аудиторії безпосередньо на сайт підприємства для ознайомлення з детальною інформацією стосовно пропонованих продуктів та послуг.

Якщо підприємство зупинилось на доцільності використання таргетованої реклами для сайту, то далі необхідно обрати виконавців для даного завдання шляхом залучення зовнішніх компетентних осіб чи структур або вибору виконавців серед працівників підприємства. Але у другому випадку необхідно врахувати необхідність проходження спеціального навчання внутрішнім кадром підприємства, що передбачає залучення додаткових грошових ресурсів.

Надалі необхідно визначити параметри рекламної кампанії шляхом вибору цільової аудиторії, локації та бюджету таргетингу. В такому випадку потрібно орієнтуватись на необхідному прогнозованому охопленні аудиторії рекламною кампанією та кількості переходів протягом доби.

Наступним етапом є аналізування отриманих результатів рекламної кампанії та прорахунок вартості переходу на сайт, а також дослідження зростання потенційно-зацікавленої аудиторії, клієнтів та заявок на співпрацю. Тут важливо порівняти вартість отриманого результату із результативністю використання інших видів реклами та способів залучення клієнтів.

Якщо метою є підтримання позитивної репутації фірми та збільшення впізнання бренду, то існує вага доцільності регулярного ведення та наповнення сторінки в соціальних мережах. У такому випадку можна застосовувати таргетинг для спрямування потенційних клієнтів безпосередньо на сторінку соціальних мереж, що підвищить охоплення, призведе до збільшення кількості підписників та отриманих заявок.

Наступним етапом буде вибір компетентних кадрів для ведення соціальних мереж, які будуть володіти інформацією стосовно продукції фірми для наповнення соціальних мереж та надання обґрунтованих відповідей зацікавленим сторонам, а також можливістю забезпечення швидкого зворотнього зв'язку на повідомлення та запити, отримані через соціальні мережі.

Надалі є необхідність у визначенні комплексної стратегії ведення сторінки в соціальних мережах. Тут потрібно скласти план регулярних публікацій для створення загальної концепції та формування іміджу підприємства. Також потрібно визначити параметри таргетованої реклами для оптимального її налаштування.

Завершальним етапом є аналізування результатів від використання соціальних мереж для бізнес моделі B2B. Тут варто дослідити кількість та результативність встановлених контактів з потенційними споживачами, що досягається шляхом надсилання чи отримання повідомлень чи отримання заявок від потенційних клієнтів або ж формування відповідей на коментарі. А також проаналізувати вартість отриманих заявок та нових підписників.

ВИСНОВКИ

Використання бізнес моделі B2B є в умовах сьогодення доволі поширеною, адже визначає та формує взаємозв'язки між підприємствами, забезпечує їх сировиною та матеріалами для подальшого формування продуктів та послуг кінцевим споживачам.

Зважаючи на поширеність та стрімкий розвиток соціальних мереж, а також постійне зростання кількості їх користувачів простежується зосередження багатьох підприємств у цих мережах та активне ведення своїх акаунтів, а також пошук та формування партнерських стосунків в них. Саме тому актуальним є питання формування комплексної концепції використання соціальних мереж для бізнес-моделі B2B та забезпечення постійних змін та оновлень цієї концепції у відповідь на безперервне вдосконалення алгоритмів соціальних мереж.

Література:

1. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. Зміни від 01.08.2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/675-19>. (дата звернення 04.10.2021)

2. Тардаскіна Т.М., Стрельчук Є.М., Терешко Ю.В. Електронна комерція: навчальний посібник. Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. 244 с.

3. Трубін І.О. Правові засади функціонування електронних грошей у сфері електронної комерції: монографія. К.: Алерта, 2013. 136 с.

4. Писаренко Н.Л., Євдокимова З.Р. Особливості функціонування та моделі бізнесу на ринку електронної комерції в Україні. Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Київ, 2017. № 14. С. 348—355.

5. Крайнюченко О.Ф., Полтавцев В.О. Використання оптимальної системи інтернет-маркетингу в діяльності підприємства. Молодий вчений. Херсон. 2018. № 6 (1). С. 203—207.

6. Roberson C. Get onboard the "smart ship" — innovation and disruption in the ocean freight market. URL: <http://www.tradeready.ca/2016/trade-takeaways/get-onboard-smart-ship-innovation-disruption-ocean-freight-market/> (дата звернення 04.10.2021).

7. Иванов С.В., Вишневикий А.С. Электронные платформы как инструмент модернизации экономики Украины. Вісник економічної науки України. Київ. 2017. № 1. С. 47—53.

8. Юрчак А. Лидогенерация — почему и что нужно ускорять. Маркетинг и реклама. Київ. 2014. № 8 (215). С. 38—40.

9. Кидирко Л., Севрук І. Формування систем збуту за участі міжнародних роздрібних торговельних мереж. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. Київ, 2015. № 8 (173). С. 36—42.

10. Контент-маркетинг в B2B: стан та перспективи у 2016 році. URL: <https://www.b2bray.com/category/resources/reports> (дата звернення: 04.10.2021).

11. Герасимчук Т.А. Управління маркетингом підприємств торгівлі в соціальних мережах. Реклама: інтеграція теорії та практик: тези доповідей XI Міжнародної наук.-практ. конф., Київ, 23 листопада 2017 р. С. 22—24.

12. Вахула Б.Я. Соціальні інтернет-мережі, їхні функції та роль у формуванні громадянського суспільства. Вісник Львівського університету. Львів, 2012. Вип. 6. С. 312, 313.

13. Вдовичин І.Я. Новітня політична лексика (неологізми, оказіоналізми та інші новотвори). Львів: "Новий Світ — 2000", 2015. 492 с.

14. Фролова Н.В. Особливості використання соціальних мереж у діяльності органів публічної влади. Публічне адміністрування: теорія та практика. Дніпро, 2019. Вип. 1 (21). URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-01\(21\)/12.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-01(21)/12.pdf) (дата звернення 01.10.2021).

15. Онищенко О.С. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства: монографія. Київ: НБУВ, 2013. 220 с.

16. Терехов Д.С. SMM-Маркетинг у системі управління сучасним підприємством. Наука й економіка. Хмельницький, 2015. Вип. 1. С. 77—79.

17. Яроміч С., Бекетова О., Петриченко П. Інтернет-маркетинг у сфері послуг. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомилинського. Економічні науки. 2017. № 1. С. 62—66.

18. Григорова З.В. Нові медіа, соціальні медіа, соціальні мережі — ієрархія інформаційного простору. Технологія і техніка друкарства. 2017. № 3 (57). С. 93—100.

19. Кокарча Ю.А. Політична комунікація в мережі Інтернет: сутність та особливості використання новітніх технологій. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Київ, 2016. Вип. 19. С. 180—185.

20. Борисова Т., Процишин Ю. Дослідження векторів використання Інтернет-маркетингу в сфері міського громадського транспорту. Вісник ХНУ. 2020. № 2. С. 130—134.

21. Українці назвали найпопулярніші соціальні мережі. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ukraintsy-nazvali-samy-e-populyarnye-sotsialnye-1582734412.html> (дата звернення 01.10.2021).

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "About e-commerce", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (Accessed 01 October 2021).

2. Tardaskina, T.M., Strelchuk, E.M. and Tereshko, Y.V. (2011), Elektronna komertsia [E-commerce], ONAZ named O.S. Popova, Odessa, Ukraine.

3. Trubin, I.O. (2013), Pravovi zasady funktsionuvannia elektronnykh hroshei u sferi elektronnoi komertsii: monohrafiia [Legal principles of functioning of electronic money in the field of electronic commerce: monograph], Alerta, Kyiv, Ukraine.

4. Pisarenko, N.L. and Evdokimova, Z.R. (2017), "Features of functioning and business model in the e-commerce market in Ukraine", Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskiy politekhnichnyi instytut", vol. 14, pp. 348—355.

5. Krainyuchenko, O.F. and Poltavtsev, V.O. (2018), "The use of the optimal system of Internet marketing in the enterprise", A young scientist, vol. 6 (1), pp. 203—207.

6. Roberson, C. (2016), "Get onboard the "smart ship" — innovation and disruption in the ocean freight market", available at: <http://www.tradeready.ca/2016/trade-takeaways/get-onboard-smart-ship-innovation-disruption-ocean-freight-market> (accessed 04 October 2021).

7. Ivanov, S.V. and Vishnevsky, A.S. (2017), "Electronic platforms as a tool for modernizing the economy of Ukraine", Bulletin of Economic Science of Ukraine, vol. 1, pp. 47—53.

8. Yurchak, A. (2014), "Lidogeneration — why and what needs to be accelerated", Marketing and advertising, vol. 8 (215), pp. 38—40.

9. Kydyrko, L. and Sevrak, I. (2015), "Formation of sales systems with the participation of international retail chains", Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy, vol. 8 (173), pp. 36—42.

10. b2bray.com (2016), "Content marketing in B2B: status and prospects in 2016", available at: <https://www.b2bray.com/category/resources/reports> (accessed 04 October 2021).

11. Gerasimchuk, T.A. (2017), "Marketing management of trade enterprises in social networks", Reklama: intehratsiia teorii ta praktyk: tezy dopovidei KhI mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf. [Advertising: integration of theory and practice: abstracts of reports of the XI international scientific-practical. Conf], Kyiv, Ukraine, 23 nov, pp. 22—24.

12. Vakhula, B. Ya. (2012), "Social Internet networks, their functions and role in the formation of civil society", Visnyk Lvivskoho universytetu, vol. 6, pp. 312—313.

13. Vdovychyn, I.Ya. (2015), Novitnia politychna leksyka (neolohizmy, okazionalizmy ta inshi novotvory) [The latest political vocabulary (neologisms, occasionalisms and other innovations)], New World — 2000, Lviv, Ukraine.

14. Frolova, N.V. (2019), "Features of the use of social networks in the activities of public authorities", Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka, vol. 1 (21), available at: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-01\(21\)/12.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-01(21)/12.pdf) (Accessed 01 October 2021).

15. Onishchenko, O.S. (2013), Sotsialni merezhi yak chynnyk rozvytku hromadianskoho suspilstva: monohrafiia [Social networks as a factor in the development of civil society: a monograph], NBUV, Kyiv, Ukraine.

16. Terekhov, D.S. (2015), "SMM-Marketing in the management system of a modern enterprise", Nauka ta ekonomika, vol. 1. P. 77—79.

17. Yaromich, S., Beketova, O., Petrichenko, P. (2017), "Internet marketing in the field of services", Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. "Ekonomichni nauky" University named after V.O. Sukhomlinsky. Economic sciences", vol. 1, pp. 62—66.

18. Grigorova, Z.V. (2017), "New media, social media, social networks — the hierarchy of information space", Tekhnolohiia i tekhnika druzarstva, vol. 3 (57). pp. 93—100.

19. Kokarcha, Y.A. (2016), "Political communication on the Internet: the essence and features of the use of new technologies". Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov. Series 22. Political science and methods of teaching socio-political disciplines, vol. 19, pp. 180—185.

20. Borisova, T. and Protsyshyn, Y. (2020), "Research of vectors of use of Internet marketing in the field of urban public transport", Visnyk KhNU, vol. 2, pp. 130—134.

21. rbc.ua (2020), "Ukrainians named the most popular social networks", available at: <https://www.rbc.ua/eng/news/ukraintsy-nazvali-samy-e-populyarnye-sotsialnye-1582734412.html> (accessed 01 October 2021).

Стаття надійшла до редакції 13.10.2021 р.

**ІНВЕСТИЦІЇ.
ПРАКТИКА
ТА ДОСВІД**

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

Т. О. Меліхова,

*д. е. н., професор, завідувач кафедри облік, аналіз, оподаткування та аудит
Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0002-9934-8722*

Л. К. Феофанов,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, аналізу оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0002-0753-7412*

О. О. Рябчук,

*магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0001-5793-657X*

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.86

УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

T. Melikhova,

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Accounting and Auditing,
Engineering Educational and Scientific Institute of Zaporizhzhya National University*

L. Feofanov,

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting
and Auditing, Engineering Educational and Scientific Institute of Zaporizhzhya National University*

O. Riabchuk,

*Master's student of the Department of Accounting and Auditing, Engineering Educational
and Scientific Institute of Zaporizhzhya National University*

IMPROVING FINANCIAL ACCOUNTING AND PAYROLL AUDIT TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF ENTERPRISE MANAGEMENT

У сучасному світі оплату за свою працю отримують усі працівники не залежно від форми власності підприємства. Наприкінці періоду у підприємства виникає зобов'язання розрахуватись з працівниками за відпрацьований час. Питання дуже різноманітне, періодично відбуваються зміни у законодавстві, тому існує багато особливостей при нарахуванні заробітної плати, що потрібно враховувати при веденні фінансового обліку та проведенні аудиту для підвищення ефективності управління підприємством.

Метою роботи є удосконалення фінансового обліку та аудиту заробітної плати для підвищення ефективності управління підприємством.

Аудит заробітної плати здійснюється з метою встановлення законності та правильності нарахування заробітної плати та ЄСВ на фонд оплати праці, відображення їх в обліку та звітності.

Завдання аудиту заробітної плати — здійснити перевірку відповідності розміру нарахованої заробітної плати встановленому рівню мінімальної заробітної плати, своєчасності виплати заробітної плати, правильності виплати заробітної плати натуральною продукцією, відповідності нарахування ЄСВ мінімальному та максимальному рівню та правильності нарахування лікарняних.

У роботі удосконалена методика проведення аудиту заробітної плати, яка, на відміну від існуючих, включає: анкету, загальний план аудиту, програму аудиту, робочі документи аудитора. Запропонована методика проведення аудиту заробітної плати надасть змогу охопити всі аспекти заробітної плати, а саме:

здійснити перевірку відповідності розміру її встановленому мінімальному рівню, своєчасності її виплати, правильності виплати її виплати натуральною продукцією, відповідності нарахування ЄСВ мінімальному та максимальному рівню, а також правильності нарахування лікарняних. Це допоможе вчасно виявити порушення, провести якісний аудит та підвищити ефективність управління підприємством.

З метою удосконалення фінансового обліку заробітної плати пропонуємо форми довідкових відомостей для розрахунку нарахування заробітної плати за фактично відпрацьований час, відповідності розміру нарахованої заробітної плати встановленому рівню мінімальної заробітної плати, своєчасності виплати заробітної плати, виплати заробітної плати натуральною продукцією, відповідності ЄСВ мінімальному та максимальному рівню. Це допоможе скоротити час на формування та обробку документів нарахування заробітної плати та ЄСВ, попередить можливість пропуску будь-якої інформації, бо буде використовуватися шаблони документів вже з сформованим переліком реквізитів.

In the modern world, all employees will be paid for their work, regardless of the company ownership form. At the end of the period, the company must pay its employees for the time worked. It's a very diverse issue: there are some periodic legislation changes, so there are many subtleties in wages calculation. They must be taken into account during financial accounting and auditing for enterprise management efficiency improvement.

The purpose of this work is to improve financial accounting and payroll audit to improve the efficiency of enterprise management.

Wage audit is carried out in order to establish the legality and correctness of the accrual of wages and SSC on the payroll, their reflection in accounting and reporting.

The purpose of the wage audit is to check the compliance of the accrued salary amount compliance of the amount of accrued wages to the established level of the minimum wage, timeliness of payment of wages, the correctness of payment of wages in kind, compliance of SSC accrual to the minimum and maximum level, and correctness of sick leave accrual.

This work improves the methodology of the payroll audit, which, in contrast to the existing ones, includes: questionnaire, general audit plan, audit program, auditor's working documents. The proposed method of the wages audit conducting will cover all aspects of wages, specifically — to verify compliance with the amount of accrued wages to the established level of minimum wages, timeliness of wages, correctness of wages payment with natural products", но я все так же не уверен, что это самый подходящий перевод, compliance of SSC accrual to the minimum and maximum level, and correctness of hospital charges. This will help to identify violations in a timely manner, conduct a quality audit and increase the efficiency of enterprise management.

In order to improve the financial accounting of wages, we offer reference information forms for calculating the accrual of wages for actual time worked, compliance with the amount of accrued wages to the established level of minimum wages, timeliness of wages, wages in kind and in accordance with the minimum product. This will help reduce the formation and processing time of payroll documents and SSC, will prevent the possibility of omitting any information, as document templates will be used with a list of details.

*Ключові слова: аудит, фінансовий облік, заробітна плата, відпускні, лікарняні, ЄСВ.
Key words: audit, financial accounting, salary, vacation, sick leave, SSC.*

ВСТУП

У сучасному світі оплату за свою працю отримують усі працівники не залежно від форми власності підприємства. Наприкінці періоду у підприємства виникає зобов'язання розрахуватись з працівниками за відпрацьований час. Питання дуже різноманітне, періодично відбуваються зміни у законодавстві, тому існує багато особливостей при нарахуванні заробітної плати, що потрібно враховувати при веденні фінансового обліку та проведенні аудиту для підвищення ефективності управління підприємством.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемними питаннями аудиту заробітної плати займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Бутинець Ф.Ф., Гончарук Я.А., Гордієнко Н.І., Давидов Г.М., Дерій В.А., Іванова Н.А., Карпенко М.Ю., Кулаковська Л.П., Ма-

каренко А.П., Меліхова Т.О., Огічук М.Ф., Піча Ю.В., Савченко В.Я., Сахарцева І.І., Усач Б.Ф. та інші. Автори розглядають дане питання зі своєї точки зору та акцентують увагу на різних аспектах проведення аудиту заробітної плати. Проте саме питання методики аудиту нарахування заробітної плати та ЄСВ для підвищення економічної ефективності управління підприємством розкрито недостатньо і потребує подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є удосконалення фінансового обліку та аудиту заробітної плати для підвищення ефективності управління підприємством.

ОСНОВНИЙ ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ

Аудит заробітної плати здійснюється з метою встановлення законності та правильності нарахування за-

Таблиця 1. Анкета перевірки заробітної плати

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	Чи є на підприємстві робітники, у яких нарахована заробітна плата нижче мінімальної?				
2	Чи своєчасно відбувається виплата заробітної плати на підприємстві?				
3	Чи є випадки виплати заробітної плати натуральною продукцією?				
4	Чи відповідає ЄСВ мінімальному та максимальному рівню?				
5	Чи були робітники на лікарняному за період, що перевіряється?				
6	Хто виплачує лікарняні на підприємстві: - за рахунок фонду до 5 днів; - за рахунок підприємства до 5 днів; - перші 5 днів підприємства, а потім за рахунок фонду?				
7	Чи створено резерв на виплату відпуски?				
8	Виплата відпуски відбувається: - за рахунок резерву відпуски; - за рахунок витрат підприємства?				
9	Чи оформлюється на підприємстві наказами: - прийняття на роботу; - звільнення з роботи; - відписки; - заміна захворілого працівника?				
10	На які рахунки витрат нараховується заробітна плата на підприємстві: - 23; - 91; - 92; - 93?				

робітної плати та ЄСВ на фонд оплати праці, відображення їх в обліку та звітності.

Завданням проведення аудиту заробітної плати є здійснення перевірки: відповідності розміру нарахова-

ної заробітної плати встановленому рівню мінімальної заробітної плати, своєчасності виплати заробітної плати, правильності виплати заробітної плати натуральною продукцією, відповідності нарахування ЄСВ мінімаль-

Таблиця 2. Загальний план проведення аудиту заробітної плати

Етап перевірки	Процедури перевірки	Докази	Період проведення	Виконавці
Попередній	Знайомство з нормативно-правовою базою, що регламентує порядок нарахування, сплати, ведення обліку нарахування заробітної плати	Законодавчі акти Звіти попередніх, перевірок, накази.		
Основний	Перевірка відповідності розміру нарахованої заробітної плати встановленому рівню мінімальної заробітної плати	Розрахункова відомість, накази		
	Перевірка своєчасності виплати заробітної плати	Розрахункова відомість, платіжна відомість, платіжні доручення		
	Перевірка виплати заробітної плати натуральною продукцією	Розрахункова відомість, накази		
	Перевірка відповідності ЄСВ мінімальному та максимальному рівню			
	Перевірка правильності нарахування лікарняних			
Заклучний	Складання звіту аудитора за результатами перевірки	Звіт аудитора		

Таблиця 3. Програма аудиту заробітної плати

№	Мета	Перелік процедур	Критерії якості	Докази	Код робочого документа	Період проведення	Виконавець	Примітки
1	Впевнитись у відповідності розміру нарахованої заробітної плати встановленому рівню мінімальної заробітної плати	Перевірка відповідності розміру нарахованої заробітної плати встановленому рівню мінімальної заробітної плати	А,Б,Г	Розрахункова відомість, накази	ЗП-1			
2	Впевнитись у своєчасності виплати заробітної плати	Перевірка своєчасності виплати заробітної плати	А,Б,Г	Розрахункова відомість, платіжна відомість, платіжні доручення	ЗП-2			
3	Впевнитись у правильності виплати заробітної плати натуральною продукцією	Перевірка виплати заробітної плати натуральною продукцією	А,Б,Г	Розрахункова відомість, накази	ЗП-3			
4	Впевнитись у відповідності ЄСВ мінімальному та максимальному рівню	Перевірка відповідності ЄСВ мінімальному та максимальному рівню	А,Б,Г	Довідка бухгалтерії	ЗП-4			
5	Впевнитись у правильності нарахування лікарняних	Перевірка правильності нарахування лікарняних	А,Б,Г	Розрахункова відомість	ЗП-5			

Критерії якості аудиторської перевірки: наявність – А; правдивість – Б; права та зобов'язання – В; повнота – Г; вимірювання – Д; оцінка вартості – Е; подання і розкриття – Є

Таблиця 4. Перевірка відповідності розміру нарахованої заробітної плати встановленому рівню мінімальної заробітної плати

ПІБ	Нарахована заробітна плата за даними підприємства	За даними аудиту			Відхилення
		Рівень мінімальної заробітної плати	Доплата до рівня мінімальної заробітної плати	Нарахована заробітна плата	

Таблиця 5. Перевірка своєчасності виплати заробітної плати

Період	Заробітна плата виплачується			
	у робочі дні	двічі на місяць	з проміжком часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів	не пізніше семи днів після закінчення місяця, за який здійснюється виплата

Таблиця 6. Перевірка виплати заробітної плати натурою

ПІБ	Передбачена колективним договором часткову виплату заробітної плати натурою	Розмір заробітної плати натурою не перевищує 30% нарахованої за місяць	Заробітна плата натурою за цінами не вище собівартості	Чи відноситься до переліку товарів, якими зарплату виплачувати забороняється

Таблиця 7. Перевірка відповідності ЄСВ мінімальному та максимальному рівню

Період	Розмір ЄСВ за даними підприємства	Розмір ЄСВ за даними аудиту			Відхилення
		Мінімальне ЄСВ	Максимальне ЄСВ	Розмір ЄСВ	

Таблиця 8. Перевірка правильності нарахування лікарняних

Період	ПІБ	Розмір лікарняних за даними підприємства	Розмір лікарняних за даними аудиту				Відхилення
			Нарахована заробітна плата за попередній період	Кількість календарних днів	Кількість днів хвороби	% у залежності від стажу	

Таблиця 9. Довідкова відомість нарахування заробітної плати за фактично відпрацьований час

ПІБ	Період	Табельний номер				
			Оклад	Кількість робочих днів в місяці	Кількість відпрацьованих днів в місяці	Нараховано

Таблиця 10. Довідкова відомість відповідності розміру нарахованої заробітної плати встановленому рівню мінімальної заробітної плати

ПІБ	Період	Розрахунок			Примітки
		Рівень мінімальної заробітної плати	Доплата до рівня мінімальної заробітної плати	Нарахована заробітна плата	

Таблиця 11. Довідкова відомість своєчасності виплати заробітної плати

Період	Термін виплати заробітної плати			
	Дата авансу	Дата виплати заробітної плати	Кількість днів між датами	Запланована сума до виплати

Таблиця 12. Довідкова відомість виплати заробітної плати натуральною продукцією

ПІБ	Нарахована заробітна плата	30% від заробітної плати для виплати натурою	Найменування продукції	Собівартість продукції

Таблиця 13. Довідкова відомість відповідності ЄСВ мінімальному та максимальному рівню

Період	Фонд оплати праці (ФОП)	Розмір ЄСВ			Термін виплати заробітної плати
		Мінімальне ЄСВ	Максимальне ЄСВ	ЄСВ з ФОП	

ному та максимальному рівню та правильності нарахування лікарняних.

Анкету перевірки заробітної плати подано в таблиці 1.

У програмі аудиту заробітної плати відображені основні процедури для вирішення встановлених завдань перевірки. Одержавши в процесі попереднього планування дані, приступають до розробки загального плану аудиту заробітної плати (табл. 2).

Програму аудиту заробітної плати наведено в таблиці 3.

Для вирішення поставлених завдань аудиту заробітної плати пропонуємо робочі документи аудитора (табл. 4—8), які, на думку авторів, стануть обґрунтованими доказами якісного проведення перевірки.

Існуючі первинні документи з обліку заробітної плати не покривають всі потреби підприємства, тому для зручності ведення обліку створюють додатково внутрішні бухгалтерські документи (табл. 9—13).

ВИСНОВКИ

У роботі удосконалено методику проведення аудиту заробітної плати, яка на відміну від існуючих включає: анкету, загальний план аудиту, програму аудиту, робочі документи аудитора. Запропонована методика проведення аудиту заробітної плати надасть змогу охопити всі аспекти заробітної плати, а саме здійснити перевірку відповідності розміру її встановленому мінімальному рівню, своєчасності її виплати, правильності вип-

лати її виплати натуральною продукцією, відповідності нарахування ЄСВ мінімальному та максимальному рівню, а також правильності нарахування лікарняних. Це допоможе вчасно виявити порушення, провести якісний аудит та підвищити ефективність управління підприємством.

З метою удосконалення фінансового обліку заробітної плати пропонуємо форми довідкових відомостей для розрахунку нарахування заробітної плати за фактично відпрацьований час, відповідності розміру нарахованої заробітної плати встановленому рівню мінімальної заробітної плати, своєчасності виплати заробітної плати, виплати заробітної плати натуральною продукцією, відповідності ЄСВ мінімальному та максимальному рівню. Це допоможе скоротити час на формування та обробку документів нарахування заробітної плати та ЄСВ, попередить можливість пропуску будь-якої інформації, бо будуть використовуватися шаблони документів вже із сформованим переліком реквізитів.

Література:

- Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Аудит: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 184 с.
- Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Організація і методика аудиту: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2015. 190 с.
- Меліхова Т.О. Визначення витрат господарської діяльності підприємства. Бізнес Інформ. Харків: ХНЕУ,

НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України, ВД "Інжек". 2013. № 3. С. 254—258.

4. Меліхова Т.О., Ніколаєнко Н.С. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства. Економіка та держава. 2017. № 1. С. 51—55.

5. Меліхова Т.О., Манойло Т.В. Проблемні аспекти відображення в обліку ТМЦ та обладнання при віднесенні до капітальних інвестицій відповідно до П(С)БО та МСФЗ. Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія "Економіка". Дніпропетровськ: 2014, Вип. 3. № 10/1. Т. 22. С. 158—164.

6. Макаренко А.П., Меліхова Т.О. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту звіту про фінансові результати в системі управління економічною безпекою підприємства. Матеріали тез доповідей Міжнарод. наук. — прак. конф. "Сучасні проблеми модернізації та структурних трансформацій економіки України і регіонів". 11 листопада 2015 р. Запоріжжя: КПУ, 2015. С. 118—120.

7. Макаренко А.П., Меліхова Т.О. Теоретико-методичні основи та практичні підходи до вдосконалення аудиту лізингових операцій. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. № 6. С. 164—171.

8. Меліхова Т.О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія. Херсон: В ідавничий дім "Гельветика", 2018. 632 с.

9. Меліхова Т.О., Шишига М.П. Удосконалення обліку і аудиту адміністративних витрат підприємства. Економіка та держава. 2020. № 11. С. 28—34. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.28

10. Макаренко А.П. Державний фінансовий контроль / А.П. Макаренко, І.Я. Максименко, Т.О. Меліхова, О.П. Зоря навч. посібник для ВНЗ: [гриф ЗДІА]. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 280 с.

11. Maksymenko I., Melikhova T. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing". 2017, P. 268—275.

12. Меліхова Т.О., Верьовкіна А.С. Удосконалення методики перевірки грошових коштів у національній валюті. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 1. С. 24—29. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.24

13. Меліхова Т.О., Чакалова Н.С., Середенко Т.С. Удосконалення методичних засад аудиту операцій з готівкою та на рахунках у банку для підвищення ефективності управління підприємством. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 5. С. 32—41. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.32

14. Меліхова Т.О., Чакалова Н.С., Іващенко Є.Є. Удосконалення внутрішнього контролю розрахунків за виплатами працівникам для підвищення якості формування інформації в обліку. Економіка та держава. 2019. № 3. С. 95—101. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.3.95

15. Меліхова Т.О., Феофанова І.В., Магда Г.В. Удосконалення методики внутрішнього контролю утримань із заробітної плати та нарахувань на фонд оплати праці. Економіка та держава. 2019. № 1. С. 89—94. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.89

16. Меліхова Т.О., Журавель К.О. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту товарів для своєчасного виявлення загроз в системі управління економічною безпекою підприємства. Інвестиції: практика та досвід, 2019. № 2. С. 56—63.

17. Меліхова Т.О., Алексютіна Т.В. Розробка системи знаків виявлених помилок для удосконалення аудиту розрахунків з постачальниками та підрядниками. Економічний форум. Луцьк: ЛНТУ, 2013. С. 391—396.

18. Maksymenko I., Melikhova T., Zorya O., Fatiukha N., Chumak O. Fiscal audit development in the system of budget process management. *Academy of Accounting and Financial Studies journal*, 2018. vol. 22, is. 6. 7 p.

19. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Подмешальська Ю.В., Чакалова Н.С. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2018. 602 с.

20. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Інформаційна база заповнення спрощеної звітності — інструмент управління та фінансової безпеки. Часопис економічних реформ. 2014. № 1. С. 26—32.

21. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Удосконалення облікових реєстрів з метою своєчасного управління підприємством та контролю за його фінансовою безпекою. Економічний вісник університету. 2014. Вип. 22 (1). С. 85—95.

22. Меліхова Т.О., Троян О.В., Бондаренко І.В. Удосконалення методики внутрішнього аудиту розрахунків з постачальниками для підвищення економічної безпеки підприємства. Економіка та держава. 2019. № 2. С. 88—93. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.88

23. Меліхова Т.О. Методичні засади проведення внутрішнього аудиту розрахунків з підзвітними особами для підвищення ефективності діяльності підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 9. С. 10—17. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.9.10

24. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Податкове планування та мінімізація податкових ризиків: навч. посібник: рек. вченою радою ЗДІА. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. 260 с.

25. Меліхова Т.О., Філатова А.І. Методологічні аспекти організації обліку та аудиту матеріалів та палива на підприємстві. *Агросвіт*. 2020. № 21. С. 26—34. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.21.26

26. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Теорія і методика документування в обліку та аудиті: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за рівнем бакалавра зі спеціальності 071 "Облік і оподаткування" за денною та заочною формою навчання, Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 400 с.

27. Салига С.Я., Меліхова Т.О. Аудит податків суб'єктів господарювання: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2011. 224 с.

28. Меліхова Т.О., Корнєва Л.В. Удосконалення методичних підходів до внутрішнього контролю нарахування заробітної плати для підвищення економічної безпеки підприємства. *Агросвіт*. 2020. № 1. С. 17—23. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.1.17

29. Меліхова Т.О., Петренко А.Е. Удосконалення методики внутрішнього аудиту нарахування заробітної плати. *Агросвіт*. 2019. № 3. С. 38—47. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.3.38

30. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Теорія і методика документування в обліку та аудиті: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за рівнем бакалавра зі спеціальності 071 "Облік і оподаткування" за денною та заочною формою навчання. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 400 с.

References:

1. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audyt [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

3. Melikhova, T.O. (2013), "Determination of expenses of the economic activity of the enterprise", *Zhurnal "Biznes Inform"*, vol. 3, pp. 254—258.

4. Melikhova, T.O. and Nikolayenko, N.S. (2017), "Development of an inventory audit program to increase financial security of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.

5. Melikhova, T.O. and Manoylo, T. V. (2014), "Problematic aspects of the registration of the TMC and the equipment when attributed to capital investments in accordance with P (C) BO and IFRS", *Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, vol. 10/1, pp. 158—164.

6. Makarenko, A.P. and Melikhova, T.O. (2015), "Methodological approaches to internal audit of the financial results report in the system of management of economic safety of the enterprise", *Materialy tez dopovidey Mizhnar. nauk. — prak. konf. "Suchasni problemy modernizatsiyi ta strukturnykh transformatsiy ekonomiky Ukrayiny i rehioniv"*, [Materials of Abstracts International sciences — prak. konf. "Modern problems of modernization and structural transformations of the economy of Ukraine and regions"], KPU, Zaporizhzhya, Ukraine, 11 nov, pp. 118—120.
7. Makarenko, A.P. and Melikhova, T.O. (2016), "Theoretical and methodological foundations and practical approaches to improving the audit of leasing operations", *Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, vol. 6, pp. 164—171.
8. Melikhova, T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formyrovanye, kontrol', efektyvnist'* [Economic security of the enterprise: formation, control, efficiency], Kherson, Ukraine.
9. Melikhova, T. and Shyshyha, M. (2020), "Improving accounting and auditing of administrative costs of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 28—34. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.28
10. Makarenko, A.P. Maksymenko, I. Ya. Melikhova, T. O. and Zorya, O.P. (2017), *Derzhavnyy finansovyy kontrol'* [State financial control], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
11. Maksymenko, I. and Melikhova, T. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 3, No. 5, pp. 268—275.
12. Melikhova, T. and Verovkina, A. (2019), "Improvement of checking method of cash assets in national currency", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 24—29. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.24
13. Melikhova, T., Chakalova, N. and Seredenko, T. (2019), "Improvement of methodological principles of audit of operations with cash and cash within the bank for improvement of efficiency of business management", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 32—41. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.32
14. Melikhova, T., Chakalova, N. and Ivashchenko, E. (2019), "Improvement of internal control of calculations for payments for employees for improving the quality of forming information in account", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 3, pp. 95—101. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.3.95
15. Melikhova, T., Feofanova, I. and Magda, G. (2019), "Improvement of internal control method of deductions from wage and accruals to payroll", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 89—94. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.89
16. Melikhova, T.O. and Zhuravel', K.O. (2019), "Methodical approaches to conducting internal audit of goods for timely detection of threats in the system of management of economic security of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 56—63.
17. Melikhova, T.O. and Aleksytina, T.V. (2013), "Development of a system of signs of detected errors to improve the audit of payments with suppliers and contractors", *Ekonomichnyy forum*, pp. 391—396.
18. Maksymenko, I. Melikhova, T. Zorya, O. Fatiukha, N. and Chumak, O. (2018), "Fiscal audit development in the system of budget process management", *Academy of Accounting and Financial Studies journal*, vol. 22, pp. 6—7.
19. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Podmeshalska, Y.V. and Chakalova, N.S. (2018), *Bukhhaltersky oblik: navch.-metod. posibnyk* [Accounting: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
20. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Information base for filling in simplified reporting — a tool for management and financial security", *Chasopys ekonomichnykh reform*, vol. 1, pp. 26—32.
21. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Improving accounting records in order to manage the enterprise in a timely manner and monitor its financial security", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 22 (1), pp. 85—95.
22. Melikhova, T., Troyan, O. and Bondarenko, I. (2019), "Improvement of internal audit method of settlements with suppliers for increasing enterprise economic security", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 88—93. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.88
23. Melikhova, T. (2019), "Methodical principles of internal audit conducting of accounts with accountable persons for improving the efficiency of enterprise activity", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 9, pp. 10—17. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.9.10
24. Makarenko, A.P., Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Podatkove planuvannya ta minimizatsiya podatkovykh ryzykiv: navch. posibnyk* [Tax planning and minimization of tax risks: teaching. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
25. Melikhova, T. and Filatova, A. (2020), "Methodological aspects of the organization of accounting and auditing of materials and fuel at the enterprise", *Agrosvit*, vol. 21, pp. 26—34. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.21.26
26. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2020), *Teoriya i metody dokumentuvannya v obluku ta audyti* [Theory and methods of documentation in accounting and auditing], ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.
27. Salyha, S.Ya. and Melikhova, T.O. (2011), *Audyt podatkov sub'ektiv hospodariuvannya* [Audit of Taxes of Business Entities], KPU, Zaporizhzhya, Ukraine.
28. Melikhova, T. and Korneva, L. (2020), "Improvement of methodological approach to internal control of payroll calculation for company economic security enhancement", *Agrosvit*, vol. 1, pp. 17—23. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.1.17
29. Melikhova, T. and Petrenko, A. (2019), "Improvement of the method of payroll internal audit", *Agrosvit*, vol. 3, pp. 38—47. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.3.38
30. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. and Chakalova, N.S. (2020), *Teoriya i metody dokumentuvannya v obluku ta audyti* [Theory and methods of documentation in accounting and auditing], ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2021 р.

www.dy.nauka.com.ua

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
УДОСКОНАЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК**

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

Ю. В. Масюк,

к. е. н., доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0001-6445-806X

В. Ю. Боюн,

студентка, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0003-2791-565X

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.93

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Yu. Masyuk,

*PhD in Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University*

V. Boyun,

Student, Dnipro State Agrarian and Economic University

MANAGEMENT OF FINANCIAL RESULTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISE ACTIVITY

У статті досліджено сутність та особливості управління фінансовими результатами діяльності сільськогосподарського підприємства. Доведено, що ключовими в системі показників, що використовуються з метою всебічного аналізу результативності роботи сільськогосподарського підприємства, є фінансові результати. Фінансові результати характеризують різні сторони постачальницької, виробничої, збутової, інвестиційної, фінансової та інших видів діяльності сільськогосподарського підприємства та одержують закінчену грошову оцінку в системі показників прибутку (збитку). Встановлено, що кожне сільськогосподарське підприємство прагне до поліпшення фінансових результатів своєї діяльності, оскільки значна частина прибутку витрачається на подальше виробництво, вдосконалення його технологій, і лише незначна частина виступає в якості чистого прибутку підприємства. Доведено, що питання про поліпшення управління фінансовими результатами діяльності сільськогосподарського підприємства має важливу роль у виробничій політиці підприємства. Досліджено основні завдання системи фінансового менеджменту прибутку сільськогосподарського підприємства.

The article examines the essence and features of managing the financial results of an agricultural enterprise. It is proved that the key in the system of indicators used for the purpose of the comprehensive analysis of efficiency of work of the agricultural enterprise, are financial results. The financial results characterize the various aspects of supply, production, sales, investment, financial and other activities of the agricultural enterprise and receive a complete monetary assessment in the system of profit (loss). It is established that each agricultural enterprise seeks to improve the financial results of its activities, as a significant part of the profit is spent on further production, improvement of its technologies, and only a small part acts as a net profit of the enterprise. It is proved that the issue of improving the management of financial performance of an agricultural enterprise plays an important role in the production policy of the enterprise. The main tasks of the system of financial management of profit of an agricultural enterprise are investigated. It is established that the management of financial results of an agricultural enterprise is a component of the overall management system — a complex mechanism that

allows to ensure the efficiency of the enterprise by performing a wide range of management functions, the main of which are planning, organization, motivation and control. Implementation of effective operating activities in agricultural enterprises involves methodologically developed accounting and analysis of financial results. The relevant information obtained as a result of such analysis is the key to efficient and effective operation and development of the agricultural enterprise. In the domestic practice of management to assess the financial performance of agricultural enterprises most often use profit indicators, which are calculated in the accounting. In the domestic practice of management to assess the financial performance of agricultural enterprises most often use profit indicators, which are calculated in the accounting. In Western practice, preference is given to the analysis of net cash inflows. The most perfect indicator of the financial result of an agricultural enterprise should be recognized as an increase in equity over a period of time.

Ключові слова: управління, прибуток, фінансовий результат, сільськогосподарське підприємство, ризик, фінансові ресурси.

Key words: management, profit, financial result, agricultural enterprise, risk, financial resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За умов ринкової економіки управління результатами фінансовими посідає ключове місце у діловому житті сільськогосподарського підприємства. Фінансовий стан пояснюється забезпеченістю ресурсами фінансовими, потрібними для результативного функціонування, правильним їх розміщенням та дієвим використанням. Ефективна діяльність сільськогосподарського підприємства, стабільні темпи його роботи та конкурентоспроможність у сучасних умовах економічних певною мірою описується якістю керування результатами фінансовими. Управління результатами фінансовими генерує в собі планування фінансове та прогнозування із наступними елементами обов'язковими, а саме: бюджетування та бізнес планування, реалізація проєктів інвестиційних, організація обліку управлінського, постійний комплексний аналіз фінансовий та використовуючи його за основу вирішення проблем платоспроможності, стійкості фінансової, запобігання ймовірного банкрутства підприємства. Важливим критерієм управління результатами фінансовими підприємства сільськогосподарського мають бути рішення, основа яких ґрунтується на формуванні необхідних для розвитку підприємства ресурсів фінансових, пошуку нових джерел фінансування на ринках грошовому та фінансових, застосування новітніх інструментів фінансових, які дають змогу вирішувати основні проблеми фінансів: ліквідність, платоспроможність, прибутковість та оптимальне співвідношення джерел фінансування власних та позикових. Особливості управління фінансовим результатами діяльності сільськогосподарського підприємства є надзвичайно актуальними в умовах сьогодення та виступають ключовими в аналізі цієї тематики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значна кількість науковців як вітчизняних так і закордонних внесли значний вклад в дослідження питань управління фінансовими результатами діяльності сільськогосподарського підприємства а саме: Бутинець Ф.Ф., Білик М.Д., Білик Т.О., Фецович Т.Р., Вороніна О.О., Добруднік Т.П., Єліфанов І.Ю., Ревенко В.С., Бланк І.А., Пігуль Н.Г., Мицак О., Ковтун Н., Лихач О. та інші. Враховуючи значний вклад науковців у дослідження цього питання, велика кількість важливих аспектів в умовах розвитку ринкових відносин залишається малодослідженою і потребує подальших обґрунтувань.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті ґрунтується на дослідженні сутності та особливостей управління фінансовими результатами діяльності сільськогосподарського підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ефективність діяльності кожного сільськогосподарського підприємства визначається на основі значень фінансових показників. Ключовими в системі показників, що використовуються з метою всебічного аналізу результативності роботи сільськогосподарського підприємства, є фінансові результати. Фінансовий результат є показником ефективності виробничого або операційного процесу організації, який впливає на управлінські рішення, а також на рішення стейкхолдерів, від яких залежать економічні результати діяльності сільськогосподарського підприємства. Фінансові результати характеризують різні сторони постачальницької, виробничої, збутової, інвестиційної, фінансової та інших видів діяльності сільськогосподарського підприємства та одержують закінчену грошову оцінку в системі показників прибутку (збитку). Прибуток як фінансовий результат діяльності підприємства характеризується багатоаспектною роллю і різноманіттям форм, в яких він виступає.

Розглянемо трактування сутності поняття фінансовий результат у наукових працях різних вчених-економістів.

Так, Бутинець Ф.Ф. зазначає, що: "фінансові результати це як прибуток або збиток, отриманий суб'єктом господарювання внаслідок своєї діяльності" [1, с. 11].

Білик М.Д. і Білик Т.О. наголошують на тому, що: "прибуток, або збиток суб'єкта господарювання, що розраховується як різниця між сукупними доходами та витратами і за позитивного результату представляє додаткову вартість, яка виступає одним із джерел фінансування операційної та інвестиційної діяльності" [2, с. 113].

Фецович Т.Р. трактує фінансовий результат як: "узгальнований кінцевий результат роботи підприємства, який доцільно розглядати як систему взаємопов'язаних об'єктів: доходу та витрат від операційної діяльності" [3, с. 406].

У свою чергу Вороніна О.О. акцентує увагу на тому, що: "фінансовий результат це якісна характеристика фінансово-господарської діяльності, яка в цілому характеризує результат економічних відносин підприємства, відображає значущість і сталість розвитку підприємства, кількісно узагальнюється у вигляді прибутків

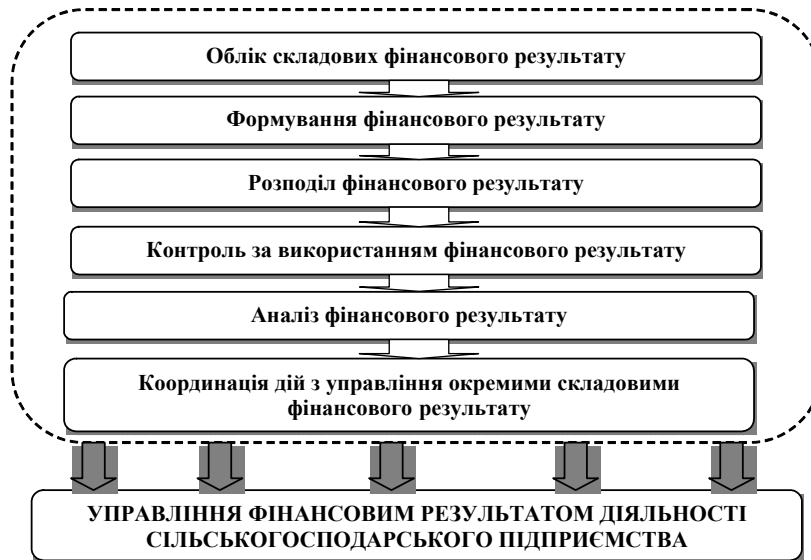

Рис. 1. Система управління фінансовим результатом діяльності сільськогосподарського підприємства

Джерело: сформовано авторами.

(збитків), зміни власного капіталу, його складових частин" [4, с. 8].

Аналізуючи НП(С)БО № 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності", варто зазначити, що: "фінансові результати класифікуються відповідно до видів діяльності, а саме операційної діяльності; інвестиційної діяльності; фінансової діяльності; надзвичайних подій" [5].

Добрунік Т.П. чітко стверджує, що: "фінансові результати сільськогосподарських підприємств необхідно розглядати як універсальну економічну категорію, яка відзеркалює результативність діяльності підприємства шляхом зіставлення доходів, отриманих від певного виду сільськогосподарської продукції або біологічних активів, певної галузі, виду діяльності чи в цілому по підприємству із сумою понесених на їх одержання витрат. Також прибуток є основним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів сільськогосподарського підприємства, які забезпечують його розвиток. Чим вищий рівень прибутку, тим менша потреба в залученні коштів із зовнішніх джерел і тим вищий рівень самофінансування розвитку підприємства, забезпечення реалізації стратегічних цілей, підвищення конкурентної позиції підприємства на ринку" [6, с. 77].

Ми погоджуємося з твердженням Єпіфанової І.Ю та Ревенко В.С. стосовно того, що: "фінансовий результат від операційної діяльності це результат операційної діяльності суб'єктів господарювання, що визначається як різниця між доходами та витратами від операційної діяльності, виражена в абсолютних показниках прибутку (збитку). Взагалі фінансовий результат суб'єктів господарювання є одним із найважливіших економічних показників, який зображає ефективність господарювання підприємства за всіма напрямками його діяльності: виробничою, збутовою, постачальницькою, фінансовою, інвестиційною" [7, с. 161].

Також Єпіфанова І.Ю. та Ревенко В.С. акцентують увагу на тому, що: "дослідження фінансового результату від операційної діяльності є найважливішою складовою частиною аналізу загальної фінансової результативності підприємства, оскільки саме операційна діяльність є і основою, і взагалі метою створення цього підприємства. Тому аналіз фінансового результату від операційної діяльності в розрізі дослідження фінансового результату будь-якого підприємства є одним із найважливіших етапів. Моніторинг окремих складників фінансового результату від операційної діяльності та правильне втручання, коригування процесу їх утворення, дасть змогу оперативно діяти і самостійно керувати

динамікою та розмірами результативного показника — фінансового результату від операційної діяльності, а отже, і фінансового результату підприємства" [7, с. 161].

Відомо, що кожне сільськогосподарське підприємство прагне до поліпшення фінансових результатів своєї діяльності, так як значна частина прибутку витрачається на подальше виробництво, вдосконалення його технологій, і лише незначна частина виступає в якості чистого прибутку підприємства. Саме тому питання про поліпшення управління фінансовими результатами діяльності сільськогосподарського підприємства має важливу роль у виробничій політиці підприємства.

Варто зазначити, що управління результатами фінансовими сільськогосподарського підприємства ґрунтується на загальних принципах, а саме: спланованість, цілеспрямованість, дисципліна, компетентність, ієрархічність, стимулювання, взаємозалежності (управління відбувається під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів), оптимальності (необхідно обрати найкраще управлінське рішення в конкретній ситуації), гнучкості, тобто можливості системи управління адаптуватися до змін середовища. Ключові елементи системи управління фінансовим результатом діяльності сільськогосподарського підприємства наведені на рисунку 1.

Аналізуючи рисунок 1, доцільно акцентувати увагу на тому, що управління фінансовими результатами сільськогосподарського підприємства являє собою компонент загальної системи управління підприємством, тобто складний механізм, що дозволяє забезпечити ефективність роботи сільськогосподарського підприємства шляхом виконання численного набору функцій управління, основними з яких є планування, організація, мотивація та контроль.

І.О. Бланк виокремлює: "процес управління прибутком як процес розробки та прийняття ефективних управлінських рішень за всіма основними аспектами його формування та розподілу і використання на підприємстві для максимізації добробуту власників підприємства в поточному та перспективному періодах" [8, с. 248].

На думку Пігуль Н.Г.: "прийняття управлінських рішень щодо формування фінансових результатів сільськогосподарських підприємств є надзвичайно важливим аспектом їх діяльності і передбачає розробку певних організаційно-методичних заходів для створення цілісної системи управління прибутком підприємств. Основними елементами організаційно-методичної системи управління прибутком є: організаційне забезпечення; інформаційне забезпечення; системи і методи ана-

лізу прибутку; системи і методи планування прибутку; системи і методи внутрішнього контролю" [9, с. 127].

Мицак О., Ковтун Н. та Лихач О. доречно зазначають, що: "ефективність процесів управління та планування прибутку значною мірою залежить від якості аналізу, реальності виявлених резервів збільшення прибутку, економічного обґрунтування планів формування й використання прибутку на майбутній період. Відтак, метою стратегічного управління прибутком і рентабельністю є розроблення ефективної політики моделювання прибутку підприємства та виявлення оптимального рівня рентабельності фінансових вкладень у довготерміновому періоді. Для вітчизняних підприємств основними чинниками, які в стратегічному контексті можуть позитивно вплинути на зміну величини обсягу прибутку, є: зростання обсягів реалізації продукції; зростання цін; зниження собівартості; оновлення асортименту й номенклатури продукції тощо. Оскільки єдиної для всіх підприємств стратегії не існує, як і не існує єдиного універсального стратегічного плану діяльності підприємства, який її представляє, процес вироблення стратегії для кожного підприємства буде унікальним і залежатиме від його позиції на ринку, динаміки розвитку, потенціалу, поведінки конкурентів, характеристик реалізованих товарів та інших чинників" [10, с. 118].

Аналізуючи вищенаведене, ми розділяємо думку Добрунік Т.П. стосовно того, що: "сільськогосподарське виробництво є специфічною галуззю економіки, яка характеризується високим рівнем ризику та невизначеності господарської діяльності, однією з причин цього є те, що в сільському господарстві економічний процес відтворення тісно переплітається з природними (біологічними) процесами. На сучасному етапі розвитку ринкових відносин діяльність сільськогосподарських підприємств проходить у динамічних, часто змінюваних умовах. А отже, виникає необхідність миттєвого реагування на зміни у зовнішньому середовищі, яке створює безперервні загрози позиції господарства на ринку. Швидкість реагування пов'язана з раціональним використанням внутрішніх можливостей розробки і реалізації власної стратегії розвитку як комплексу специфічних заходів щодо вибору стратегічних напрямів розвитку, визначення основних цілей, спрямованих на реалізацію найкращих із можливих варіантів оптимального виробництва і реалізації продукції за умови раціонального використання ресурсного потенціалу, створення сприятливих внутрішніх та зовнішніх умов успішного функціонування" [6, с. 80].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Підводячи підсумки проведеного дослідження, наголосимо на тому, що управління фінансовими результатами сільськогосподарського підприємства являє собою компонент загальної системи управління — складний механізм, що дозволяє забезпечити ефективність роботи підприємства шляхом виконання численного набору функцій управління, основними з яких є планування, організація, мотивація і контроль. Реалізація ефективної операційної діяльності на сільськогосподарських підприємствах передбачає проведення методологічно розробленого обліку і аналізу фінансових результатів. Отримана в результаті такого аналізу релевантна інформація є ключем ефективного і результативного функціонування та розвитку сільськогосподарського підприємства. У вітчизняній практиці господарювання для оцінки фінансових результатів діяльності сільськогосподарського підприємства частіше за все використовують показники прибутку, які обчислюються в рамках бухгалтерського обліку. У західній практиці перевага віддається аналізу чистого грошового припливу. Найбільш досконалим показником фінансового результату діяльності сільськогосподарського підприємства слід визнати приріст власного капіталу за певний період.

Література:

1. Бутинець Ф.Ф. Економічний аналіз: навч. посібник. Житомир: Рута, 2003. 680 с.
2. Білик М.Д., Білик Т.О. Фінансові результати діяльності малих підприємств: оцінка та прогнозування: монографія. Київ: КНУТД, 2012. 280 с.
3. Фецович Т.Р. Формування фінансових результатів підприємств. Вісник Львівської комерційної академії. 2011. № 36. С. 405—410.
4. Вороніна О.О. Управління фінансовим результатом промислового підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" Харків: ХНЕУ, 2009. 25 с.
5. Загальні вимоги до фінансової звітності: Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 від 07.02.2014 № 73 зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13/page> (дата звернення: 15.10.2021).
6. Добрунік Т.П. Особливості управління фінансовими результатами аграрних підприємств. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. № 5 (1). С. 76—83.
7. Єпіфанова І.Ю., Ревенко В.С. Особливості управління фінансовим результатом від операційної діяльності підприємства. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2016. № 2. С. 160—166.
8. Бланк І.А. Управление прибылью. Киев: Ника-Центр, 2007. 768 с.
9. Пігуль Н.Г. Управління прибутком підприємства. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2010. № 28. С. 125—132.
10. Мицак О., Ковтун Н., Лихач О. Удосконалення механізму управління фінансовими результатами підприємства. Галицький економічний вісник. 2019. № 1. С. 115—122.

References:

1. Butynecj, F.F. (2003), *Ekonomicznyj analiz* [Economic analysis], Ruta, Zhytomyr, Ukraine.
2. Bilyk, M.D. and Bilyk, T.O. (2012), *Finansovi rezultaty dijalnosti malykh pidprijemstv: ocinka ta prognozuvannja* [Financial results of small enterprises: assessment and forecasting], KNUVD, Kyiv, Ukraine.
3. Fecovych, T.R. (2011), "Formation of financial results of enterprises", *Visnyk Ljvivs'kohoji komercijnoji akademiji*, vol. 36, pp. 405—410.
4. Voronina, O.O. (2009), "Management of the financial result of an industrial enterprise", PhD Thesis, KHNEU, Kharkiv, Ukraine.
5. Ministry of Finance of Ukraine (2014), "General requirements for financial reporting: "National Regulation (Standard) of Accounting № 1", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13/page> (Accessed: 15 October 2021).
6. Dobrunik, T.P. (2016), "Features of managing the financial results of agricultural enterprises", *Ekonomicznyj visnyk Zaporiz'kohoji derzhavnoji inzhenernoji akademiji*, vol. 5 (1), pp. 76—83.
7. Jepifanova, I.Ju. and Revenko, V.S. (2016), "Features of financial result management from operating activities of the enterprise", *Skhidna Jevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnja*, vol. 2, pp. 160—166.
8. Blank, I.A. (2007), *Upravlenie pribyl'ju* [Profit management], Nika-Tsentr, Kyiv, Ukraine.
9. Pighulj, N.Gh. (2010), "Enterprise profit management", *Problemy i perspektivy rozvytku bankiv's'kohoji systemy Ukrajinu*, vol. 28, pp. 125—132.
10. Mycak, O., Kovtun, N. and Lykhach, O. (2019), "Improving the mechanism of managing the financial results of the enterprise", *Ghalyckyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 1, pp. 115—122.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2021 р.

О. В. Максютова,
здобувач, Мукачівський державний університет
ORCID ID 0000-0001-8400-1382

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.97

ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО ОНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ РЕГІОНУ В НАПРЯМІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧОЇ ПОЛІТИКИ

О. Maksyutova,
Candidate for a degree, Mukachevo State University

PROSPECTS FOR AN INNOVATIVE RENEWAL OF THE TOURISM AND RECREATION BUSINESS OF THE REGION TOWARDS THE IMPLEMENTATION OF RESOURCE-SAVING POLICIES

У статті визначено основні принципи інноваційного розвитку туристично-рекреаційного бізнесу та окреслено напрями впровадження інновацій у туристично-рекреаційний бізнес, які визначають ефективність стратегічного управління у туристично-рекреаційному бізнесі. Розглянуто функції регулювання ресурсного забезпечення регіонального розвитку туристично-рекреаційного бізнесу, розроблений інноваційний механізм управління в туристично-рекреаційному бізнесі та визначено систему взаємозв'язків його зовнішніх і внутрішніх інструментів. У ході розробки інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному бізнесі проведено аналіз зовнішніх і внутрішніх інструментів і їх ключових елементів, запропоновані заходи щодо вдосконалення надання інноваційно-інформаційних послуг, розроблено алгоритм стимулювання інноваційної діяльності в туристично-рекреаційному бізнесі.

Встановлено, що для інноваційного розвитку туристично-рекреаційного бізнесу потрібна наявність таких факторів: ринкова конкуренція; наявність законодавчої і нормативної бази в підтримку впровадження інновацій; професійна підготовка кадрів, які бажають впроваджувати інновації (фахівці, підприємці, менеджери, службовці) та ресурси (фінансові, виробничі, інформаційні, інфраструктурні).

This article highlights the main principles of innovative development of tourist and recreational business, outlines the directions of introduction of innovations in tourist and recreational business, which determine the effectiveness of strategic management in tourist and recreational business, the functions of regulation of resource provision of regional development of tourist and recreational business, developed an innovative mechanism of management in tourist and recreational business and defined the system of relations between its external and internal instruments.

Introduction. Considering tourist and recreational business as an inter-sectoral type of economic (or entrepreneurial) activity, it is necessary to determine prospects of innovative renewal of tourist and recreational business of the region, to activate innovative processes, which will ensure acceleration of social and economic development of regions. This is impossible without a resource-saving policy, which is able to bring the region to a new level of economic system, strategically competitive and oriented toward balanced economy with growth of potential.

Each sector of the economy has its own peculiarities, on which the success of its development depends. The priority vector, which influences the development of regional economy of regions of the Carpathian region is considered tourist-recreational business, profit from which is the main source of income for population of separate territories and makes part of budgets of territorial communities. Therefore, the issue of innovative renewal in tourist and recreational business is extremely topical.

The tourism and recreational business constantly introduces new markets, introduction of advanced information and telecommunication technologies and modern forms of organizational and managerial activity, use of electronic commerce and virtual tourist-excursion services.

The purpose of the article is a development of innovative approaches in tourism and recreational business of the region using instruments of realization of economic mechanism of resource conservation, which in turn will promote the competitiveness of the region and its sustainable development.

Results. Stable economic growth in tourist and recreational business is impossible without balanced and sustainable implementation of resource saving policy of the region by forming an effective scheme of resource saving on the basis of innovation implementation.

The main goal of innovative management is to increase the efficiency of the region's economy. To achieve this goal we offer an innovative mechanism of management in tourist-recreational business. Implementation of the proposed innovative management mechanism in tourism and recreational business will help to identify existing problems in tourism and recreation business, identify ways of solving these problems, increase the efficiency of tourist and recreational potential in the region, and improve the innovative climate.

Innovative management mechanism in tourism and recreational business is a combination of external and internal instruments, which contribute to increasing efficiency of tourist and recreational business in the region, tourist-recreational resources as the main factor in the innovative mechanism; the main structural elements that underlie the external and internal instruments of the innovative mechanism of management.

Until the present document is issued, the following are subject to control:

- 1) development of innovative programs of tourism and recreational business development at the regional level;*
- 2) development of private power partnership in the region;*
- 3) participation in national and international exhibitions of innovative direction in tourist-recreational business;*
- 4) provision of the system of state support of innovations in tourist-recreational business;*
- 5) first stage and first stage (startups).*

The internal instruments of the State administration are:

- 1) organization and stimulation of innovative activity of enterprises of tourist-recreational business;*
- 2) promotion of international investment in tourism and recreation;*
- 3) organization of international information and communication systems for tourism and recreation;*
- 4) improvement of qualification and retraining of personnel for tourist-recreational business.*

During the development of the innovative management mechanism in tourism and recreational business, the analysis of external and internal instruments and their key elements, proposed measures to improve the provision of innovative and information services, developed an algorithm to stimulate innovative activity in tourism and recreational business.

Conclusions. Thus, the important factor that causes necessity of introduction of innovations in tourism and recreation is that tourist-recreational business not only forms the sphere of travel, leisure and recreation services on the territory, but it is a source of income of population and territorial communities and causes development of many related sectors of economy.

It has been established that the following factors are needed for the innovative development of tourist and recreational business: Market competition; legislative and regulatory framework in support of innovation implementation; professional training of personnel who wish to introduce innovations (specialists, entrepreneurs, managers, employees) and resources (financial, production, information, infrastructure).

Therefore, in the future of further research it is necessary to focus on methods of stimulation of development of tourist-recreational business at administrative-management level. In order to stimulate tourism and recreation business development, the priority area of work should be innovative, taking into account its diversity and specificity, as well as aimed at improving economic and social components of the region's development.

Ключові слова: туризм, рекреація, туристично-рекреаційний бізнес, інновації, ресурсозбереження, регіональний розвиток.

Key words: tourism, recreation, tourism and recreation business, innovation, resource conservation, regional development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розглядаючи туристично-рекреаційний бізнес як міжгалузевий вид економічної (або підприємницької) діяльності постає потреба у визначенні перспектив інноваційного оновлення туристично-рекреаційного бізнесу регіону, активізації інноваційних процесів, що забезпечуватиме прискорення соціально-економічного розвитку регіонів. Це неможливо без проведення ресурсозберігаючої політики, яка спроможна вивести регіон на новий рівень економічної системи, стратегічно конкурентоспроможної та орієнтованої на збалансовану еко-

номіку із зростанням потенціалу. Тому питання інноваційного оновлення в туристично-рекреаційному бізнесі є надзвичайно актуальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Тематиці дослідження інноваційного розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону присвячені робо-

ти зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких В. Абернати, К. Кларк, В. Герасименко [1], А. Мазаракі [2], С. Мельниченко, Г. Михайліченко [3], В. Молчанова, О. Прокопенко [4], Т. Тищенко [5], Т. Ткаченко та інших. Питанням ресурсного потенціалу регіону та ресурсно-інноваційній оцінці присвячено праці М. Бойко [6], А. Бураченко, О. Віханського, І Дегтярьової [7], Ю. Забалдіної [8], Г. Карпової, А. Лапиної, О. Любіцевої, М. Орлатого [7], В. Проскури [9] та інших.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є формування інноваційних підходів в туристично-рекреаційному бізнесі регіону з використанням інструментів реалізації економічного механізму ресурсозбереження, які у свою чергу сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності регіону та його сталому розвитку. Виходячи із поставленої мети, завданнями є: визначення основних принципів інноваційного розвитку туристично-рекреаційного бізнесу, напрямів впровадження інновацій у туристично-рекреаційний бізнес, що визначають ефективність стратегічного управління у туристично-рекреаційному бізнесі, розгляд функцій регулювання ресурсного забезпечення регіонального розвитку туристично-рекреаційного бізнесу, розроблення інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному бізнесі та визначено систему взаємозв'язків його зовнішніх і внутрішніх інструментів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У кожній галузі економіки існують свої особливості, від яких залежить успішність її розвитку. Пріоритетним вектором, який впливає на розвиток регіональної економіки області Карпатського регіону вважається туристично-рекреаційний бізнес, прибуток від якого є основним джерелом доходів для населення окремих територій та складає частину бюджетів територіальних громад.

У туристично-рекреаційному бізнесі постійно відбувається освоєння нових ринків, впровадження передових інформаційних та телекомунікаційних технологій і сучасних форм організаційно-управлінської діяльності, використання електронної комерції та віртуальних туристично-екскурсійних послуг.

До основних принципів інноваційного розвитку туристично-рекреаційного бізнесу слід віднести такі принципи:

1. Системність. Формування стратегії інноваційного розвитку туристично-рекреаційного бізнесу повинно враховувати всі чинники і умови, необхідні для задоволення потреб населення у відпочинку; ресурсні можливості регіону (економічні, фінансові, кадрові й інші); соціальний вплив на суспільство; фактори зовнішнього середовища.

2. Правомірність. Процес розробки та комерціалізації нововведення завжди повинен бути регламентований правовими актами, узгодженими з регіональним і державним законодавством. При цьому всі взаємовідносини між продавцями і споживачами інноваційного туристичного продукту/послуги повинні оформлятися і регулюватися в рамках договірних відносин, в яких визначаються умови, права і обов'язки сторін.

3. Прибутковість. Впровадження інновацій має бути спрямоване на отримання прибутку суб'єктом туристично-рекреаційного бізнесу.

4. Затребуваність. Пропонуються тільки ті нововведення, які відповідають потребам клієнта, а не ті, які може зробити та впровадити суб'єкт туристично-рекреаційного бізнесу.

5. Безперервність інноваційного процесу. Процес нововведення закінчується появою на ринку продукту/послуги, які повинні на певному етапі свого життєвого

циклу викликати потребу (стимулювати ідею) створення наступного нововведення та забезпечувати фінансову підтримку цього процесу.

6. Компетентність. Управління діяльністю всіх підприємств туристично-рекреаційного бізнесу на всіх рівнях має здійснюватися компетентними керівниками, які мають відповідну освіту.

7. Соціальна безпека. Впровадження інновацій у сфері туризму на всіх стадіях узгоджується з реалізацією концепції соціального захисту найменш захищених верств населення.

8. Екологічна безпека. Впровадження інновацій у сфері туризму на всіх стадіях узгоджується з реалізацією концепції охорони навколишнього середовища.

9. Безпека життєдіяльності. Впровадження інновацій у сфері туризму узгоджується з реалізацією пріоритету безпеки життєдіяльності туристів.

Інноваційна діяльність у туристично-рекреаційному бізнесі спрямована на створення нового або зміну існуючого продукту, на удосконалення транспортних, готельних, рекреаційних, екскурсійних, культурно-пізнавальних та інших послуг, а також технологій їх надання (інтерактивних, з використанням інформаційних та інших новітніх технологій). Інновації, в їх кінцевому використанні, можуть охоплювати як комплексне надання туристичної послуги, так і концентруватися на одній із складових туристичного продукту.

На сьогодні можна виділити наступні напрямки впровадження інновацій у туристично-рекреаційний бізнес:

1. Впровадження організаційних інновацій — нововведень, пов'язаних з розвитком туристичного бізнесу і конкретного підприємства, в систему та структуру управління на основі передових технологій; в кадрову політику на основі постійного підвищення кваліфікації; в забезпечення сталого розвитку підприємства на основі раціональної економічної та фінансової діяльності.

2. Впровадження маркетингових інновацій, що дозволяють виявляти і задовольняти потреби цільових споживачів, а також залучати ще не охоплені ринки збуту продукції (готельні та ресторани ланцюги).

3. Здійснення періодичних нововведень, спрямованих на зміну споживчих властивостей традиційного туристичного, рекреаційного продукту, готельних послуг, які мають конкурентні переваги (впровадження інноваційних продуктів).

4. Використання новітніх туристичних ресурсів, що раніше не використовувалися.

Головною метою інноваційного управління є підвищення ефективності економіки регіону. Для досягнення даної мети пропонуємо інноваційний механізм управління в туристично-рекреаційному бізнесі. Реалізація запропонованого інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному бізнесі сприятиме виявленню існуючих проблем в туристично-рекреаційному бізнесі, визначенню шляхів вирішення даних проблем, підвищенню ефективності туристично-рекреаційного потенціалу в регіоні, а також поліпшенню інноваційного клімату.

У ході розробки інноваційного механізму було проведено аналіз зовнішніх і внутрішніх інструментів і їх ключових елементів, запропоновані заходи щодо вдосконалення надання інноваційно-інформаційних послуг, розроблено алгоритм стимулювання інноваційної діяльності в туристично-рекреаційному бізнесі.

До зовнішніх інструментів інноваційного механізму управління відносяться:

- 1) розробка інноваційних програм розвитку туристично-рекреаційного бізнесу на рівні регіону;
- 2) розвиток інноваційного державно-приватного партнерства в регіоні;

Рис. 1. Інноваційний механізм управління в туристично-рекреаційному бізнесі

Джерело: розроблено автором.

3) участь у всеукраїнських та міжнародних виставках інноваційного спрямування в туристично-рекреаційному бізнесі;

4) забезпечення системи державної підтримки інновацій в туристично-рекреаційному бізнесі;

5) пошук зовнішніх і внутрішніх інноваційних інвесторів (стартапи).

Внутрішніми інструментами інноваційного механізму управління являються:

1) організація та стимулювання інноваційної діяльності підприємств туристично-рекреаційного бізнесу;

2) розвиток інноваційної інфраструктури в туристично-рекреаційному бізнесі;

3) організація інноваційно-інформаційних систем туристично-рекреаційного бізнесу;

4) підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів для туристично-рекреаційного бізнесу.

Розроблений інноваційний механізм управління в туристично-рекреаційному бізнесі представлено на рисунку 1.

Зовнішні та внутрішні інструменти механізму управління є інноваційними та сприяють розробці нових продуктів для туристично-рекреаційного бізнесу. Основним фактором, представленим у схемі інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному бізнесі, виступають туристично-рекреаційні ресурси.

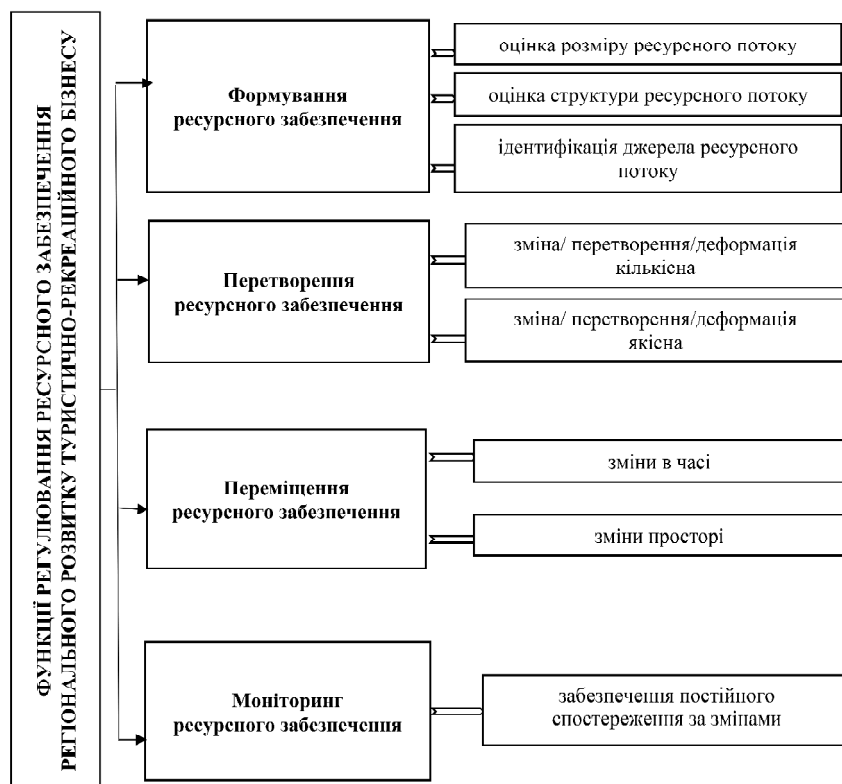
Туристично-рекреаційні ресурси не є інноваційними, так як існують від природи (наявність річок, озер, лісових територій і т.д.), але виявляються визначальними при взаємодії із запропонованими вище інструментами інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному бізнесі та отримують певні інноваційні спрямування у використанні та споживанні.

Можна визначити основні функції регулювання ресурсного забезпечення регіонального розвитку туристично-рекреаційного бізнесу (рис. 2).

Стабільне економічне зростання у туристично-рекреаційному бізнесі неможливе без збалансованої та сталого провадження ресурсозберігаючої політики регіону шляхом формування ефективної схеми ресурсозбереження на основі впровадження інновацій.

Інноваційний механізм управління в туристично-рекреаційному бізнесі являє собою сукупність зовнішніх і внутрішніх інструментів, що сприяють підвищенню ефективності туристично-рекреаційного бізнесу в регіоні, туристично-рекреаційних ресурсів як основного чинника в інноваційному механізмі; основних структурних елементів, які лежать в основі зовнішніх і внутрішніх інструментів інноваційного механізму управління.

У результаті формування інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційній сфері було виз-

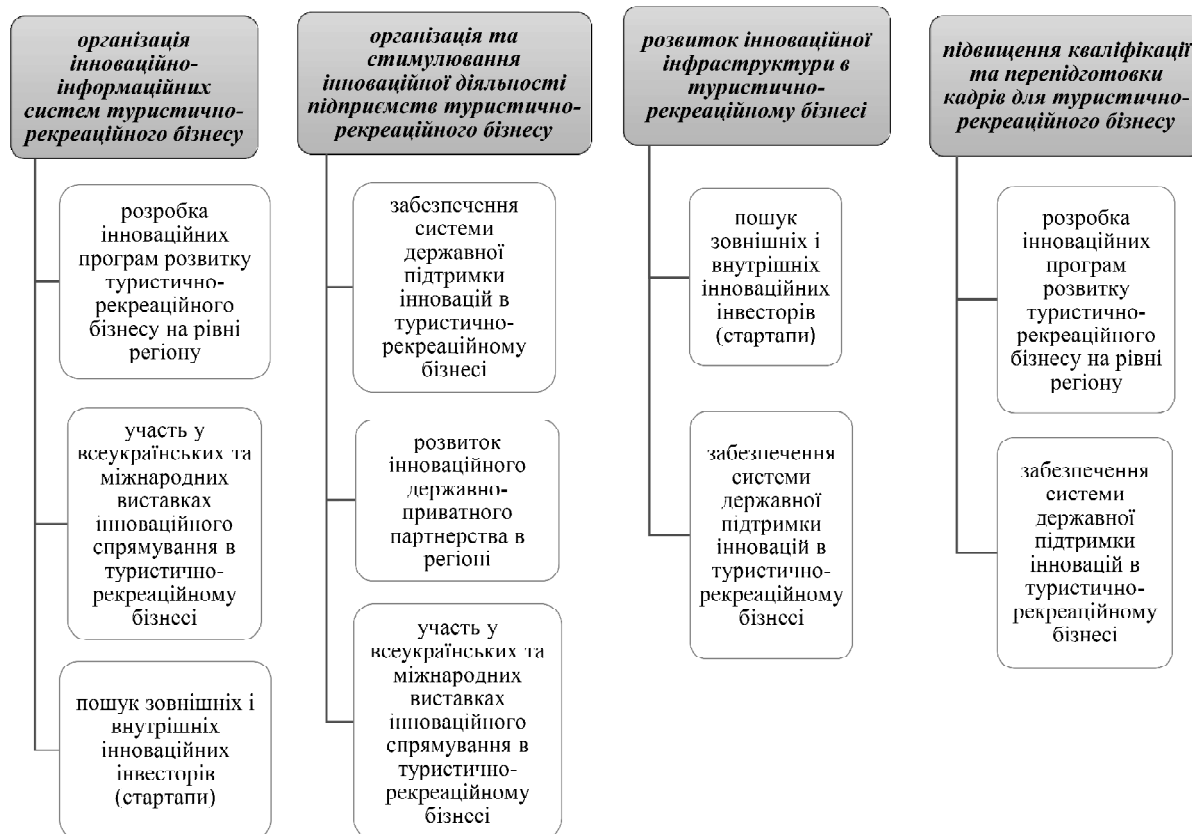

Рис. 2. Функції регулювання ресурсного забезпечення регіонального розвитку туристично-рекреаційного бізнесу

Джерело: розроблено автором на підставі [10].

начено систему взаємозв'язку зовнішніх і внутрішніх інструментів, запропонованих вище, яка представлена на рисунку 3.

Першим зовнішнім інструментом інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному бізнесі є розробка інноваційних програм розвитку туристично-

Рис. 3. Система взаємозв'язку зовнішніх і внутрішніх інструментів інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційній сфері

Джерело: розроблено автором.

рекреаційного бізнесу на рівні регіону. В результаті досліджень було виявлено, що за допомогою програм розвитку туризму і рекреації відбувається визначення основних шляхів подолання проблем регіонального рівня з використанням соціальних, економічних, рекреаційних особливостей регіону в туристично-рекреаційному бізнесі. Державні органи займаються розробкою концепцій щодо розвитку і вдосконалення туристично-рекреаційного бізнесу. Беручи до уваги територіальну класифікацію, варто відзначити, що за цією ознакою програми з розвитку туристично-рекреаційного бізнесу можуть бути державними, а також внутрішніми, тобто регіональними.

Таким чином, слід підкреслити той факт, що будь-якій державній програмі властивий свій термін реалізації, а також основні характеристики: цілі програми, основні завдання, обґрунтування ключових питань, сутності проблем, термінів реалізації програм з розвитку туризму та рекреації, заходів, прописаних у програмах, а крім того, основних соціально-економічних результатів в туристично-рекреаційному бізнесі. Державними органами влади враховується і реалізується підтримка у розвитку туристично-рекреаційного бізнесу за допомогою такого інструментарію, як виявлення і встановлення митних, інвестиційних та візових пільг, які виступають як певний стимул у розвитку туристично-рекреаційного бізнесу на території регіонів України.

Другим зовнішнім інструментом інноваційного механізму управління є розвиток інноваційного державно-приватного партнерства в регіоні. Розвиток державно-приватного партнерства на рівні регіону доцільно проводити в такий спосіб:

- 1) переорієнтація виїзних туристичних потоків на внутрішні потоки в умовах кризи туристичної галузі;
- 2) створення нових особливих економічних туристично-рекреаційних комплексів та зон;
- 3) реконструкція існуючої рекреаційної інфраструктури з урахуванням вимог світових стандартів і норм;
- 4) створення системи наукового і кадрового супроводу туристично-рекреаційного бізнесу в регіоні;
- 5) система малого і середнього бізнесу, що забезпечує всебічний розвиток туризму і рекреації.

Нині одним з найбільш показових прикладів використання системи державно-приватного партнерства є особливі зони в туристично-рекреаційній сфері. Державно-приватні проекти реалізуються шляхом спільного інвестування бюджетних і приватних коштів у розвиток регіонального туризму. Створення особливих економічних зон у рамках таких проектів сприяє розвитку регіонів за допомогою залучення іноземних інвестицій, кращих закордонних наукових, а також управлінських і виробничих технологій. Водночас, попри певні успіхи в розвитку вітчизняного туристично-рекреаційного бізнесу, держава недостатньо бере участь в її становленні:

- 1) не визначені умови і механізми створення державно-приватного партнерства в туристично-рекреаційному бізнесі;
- 2) не розроблені принципи функціонування та розвитку державно-приватного партнерства в туристично-рекреаційному бізнесі;
- 3) не розвинені організаційні структури управління, які координують процеси взаємодії учасників партнерства;
- 4) не розроблені організаційні основи інформаційного забезпечення управлінських рішень;
- 5) не розроблений економічний механізм регулювання та участі населення в проектах розвитку інфраструктурних об'єктів туристично-рекреаційного бізнесу, що функціонують на основі державно-приватного партнерства. Зазначені проблеми стримують темпи розвитку туристично-рекреаційного бізнесу загалом, що в свою

чергу, знижує обсяг фінансових надходжень до бюджетів територіальних громад.

Третім зовнішнім інструментом інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному бізнесі є участь у всеукраїнських та міжнародних виставках інноваційного спрямування в туристично-рекреаційному бізнесі. Важливим для дослідження є положення про те, що участь регіону в найбільших виставках-ярмарках дає можливість не тільки здійснювати пошук відповідних ринків, а й брати участь у виході на ці ринки за допомогою найбільш ефективних способів, а також визначати нові тенденції в розвитку вивчення тих сегментів, які видаються найбільш перспективними. На наш погляд, міжнародні виставки і ярмарки сприяють виконанню ряду функцій в економіці регіону:

— сприяють забезпеченню безпосереднього спілкування клієнта з людьми, що представляють безпосередню виставку-ярмарок;

— пропонують реальний товар, який можна побачити в дії, на відміну від засобів реклами (відеоролики, буклети, рекламні проспекти і т.д.);

— сприяють ефективному обміну інформацією;

— значно скорочують час на пошук партнера та укладання контракту як клієнтам, так і представникам туристичного продукту;

— сприяють інформуванню своїх учасників про розвиток нових технологій і надають можливості побачити тенденції прогресу туристично-рекреаційного бізнесу в регіональному економічному просторі;

— надають інформацію про пропонований товар конкурентів, їх пропозицій, ідей, умов продажу і т.д.;

— сприяють забезпеченню покупцеві можливості здійснити повний огляд зацікавленої групи товарів, зокрема туристичного продукту за певними критеріями: ціна, якість, сервіс;

— підвищують авторитет представленого туристичного продукту на виставках-ярмарках в умовах правильної політики щодо підготовки та участі у виставках.

Четвертим зовнішнім інструментом інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному бізнесі є забезпечення системи державної підтримки інновацій в туристично-рекреаційному бізнесі.

Слід зауважити, що центральна державна туристична адміністрація в розвинених європейських країнах працює в тісній взаємодії з місцевою владою й приватним бізнесом. Така схема роботи виявилася досить продуктивною з погляду знаходження форм конструктивного співробітництва й взаємодії адміністративних органів різних рівнів державного та регіонального управління, а також для залучення фінансових коштів приватного сектора з метою виконання відповідних державних завдань. Наслідком такої політики стала поява змішаних за формою власності (державно-приватних) інститутів у сфері регулювання туристичної діяльності [11].

Особливої актуальності "європейській" моделі надає не лише ситуація глобальних трансформацій у сучасному світі, але й вибір Україною європейського вектора розвитку, необхідність побудови в ній демократичного, відкритого громадянського суспільства.

Стратегія розвитку туризму повинна відповідати таким вимогам:

— туристична політика має забезпечити інноваційні моделі розвитку туризму;

— загальне зростання конкурентоспроможності туристично-рекреаційного бізнесу;

— туристична політика має базуватися на інтелектуальних технологіях колективного стратегічного планування.

П'ятим зовнішнім інструментом інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному бізнесі є пошук зовнішніх і внутрішніх інноваційних інвесторів (стартапи).

Слід зазначити, що готовність інвесторів до вкладення в туристично-рекреаційний бізнес регіону знаходиться в залежності від реалізованого в регіоні інвестиційного клімату. Формування відповідних умов для інвестиційних процесів у регіоні виступає як один із значущих показників для активізації притоку інвестицій в регіональну економіку. Найбільш важливими умовами залучення і розміщення інвестиційних ресурсів є наявність грошового, виробничого, трудового та інноваційного капіталу.

Можливо погодитися з думкою науковців, що [12—14] що для залучення інвестицій в сферу регіонального туризму необхідно враховувати політичну стабільність у регіоні, можливість розвитку економічних процесів і нормативно-правових основ діяльності інвесторів у регіоні, фінансову спроможність господарюючих суб'єктів, а так само показники попиту на внутрішньому ринку.

У регіонах з метою збільшення притоку інвестицій, пошуку інвесторів необхідно створювати і реалізовувати державні програми, спрямовані на підвищення привабливості інвестиційних процесів.

Першим інструментом інноваційного механізму є організація та стимулювання інноваційної діяльності підприємств туристично-рекреаційного бізнесу. З метою визначення місця і ролі цього інструменту в інноваційному механізмі розроблено алгоритм стимулювання інноваційної діяльності в туристично-рекреаційному бізнесі, до якого віднесемо такі заходи:

- виявлення ключових показників з метою проведення оцінки ефективності інноваційних процесів;
- розробка і реалізація інструментів стимулювання інноваційних процесів на підприємстві туристично-рекреаційного бізнесу;
- проведення оцінки ефективності інноваційної діяльності на підприємствах туристично-рекреаційного бізнесу;
- застосування додаткового інструментарію стимулювання інноваційних процесів на підприємствах туристично-рекреаційного бізнесу.

До другого внутрішнього інструменту інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному бізнесі відносимо розвиток інноваційної інфраструктури в туристично-рекреаційному бізнесі. У багатьох областях Карпатського регіону відсутність інноваційної інфраструктури туристично-рекреаційного бізнесу є значущою проблемою, якій приділяється значна увага на регіональному рівні.

Під інноваційною інфраструктурою ми розуміємо сукупність господарюючих суб'єктів, спрямованих на створення і реалізацію нових продуктів. До об'єктів інноваційної інфраструктури в туристично-рекреаційному бізнесі регіону необхідно віднести технологічні парки, бізнес-інкубатори, технополіси, головною метою яких є реалізація сформованого туристичного продукту на різні ринки (зовнішні і внутрішні).

Третім внутрішнім інструментом інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному бізнесі є організація інноваційно-інформаційних систем туристично-рекреаційного бізнесу.

Для вдосконалення надання інноваційно-інформаційних послуг необхідне виконання наступних заходів:

- проведення моніторингу сайтів туристично-рекреаційних підприємств з метою виявлення існуючих проблем, що стосуються текстової інформації на сайті, зображень, статистики відвідування, а також розташування основних елементів сайту і їх конфігурації.
- застосування переліку додаткових супутніх послуг на сайтах підприємств туристично-рекреаційного бізнесу, що забезпечить залучення суб'єктів інших суміжних сфер.
- впровадження автоматизованої системи управління в колективних засобах розміщення туристично-

рекреаційного бізнесу, що сприятиме значному спрощенню контролю за різною діяльністю в готельних підприємствах (фінансовий контроль, господарський контроль і т.д.).

Четвертим внутрішнім інструментом інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному бізнесі є підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів у туристично-рекреаційній сфері. На наш погляд, в індустрії туризму необхідно підвищення кваліфікації працівників туристично-рекреаційного бізнесу за допомогою періодичного проходження курсів підвищення кваліфікації, а також перепідготовки фахівців з інших галузей, які починають працювати в сфері туризму і рекреації, надаючи їм можливість отримання та вдосконалення як теоретичних, так і практичних навичок і знань. При цьому не можна не відзначити, що необхідним рішенням проблем з підготовки кадрів для туристично-рекреаційного бізнесу можуть стати:

- атестація персоналу;
- курси підвищення кваліфікації;
- організація та проведення різних видів практик і стажувань серед персоналу;
- проведення дистанційних курсів і семінарів;
- бізнес-тренінги;
- використання професійних інформаційних ресурсів і обмін знаннями між співробітниками туристично-рекреаційних закладів обслуговування.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, вагомим фактором, що викликає необхідність впровадження інновацій в сферу туризму та рекреації є те, що туристично-рекреаційний бізнес не тільки формує на території сферу послуг з організації подорожей, дозвілля та оздоровлення, але є джерелом доходів населення та територіальних громад й викликає розвиток багатьох пов'язаних з ним секторів економіки.

Встановлено, що для інноваційного розвитку туристично-рекреаційного бізнесу потрібна наявність таких факторів: ринкова конкуренція; наявність законодавчої і нормативної бази в підтримку впровадження інновацій; професійна підготовка кадрів, які бажають впроваджувати інновації (фахівці, підприємці, менеджери, службовці) та ресурси (фінансові, виробничі, інформаційні, інфраструктурні).

Тому в перспективі подальших досліджень варто зосередити увагу на методах стимулювання розвитку туристично-рекреаційного бізнесу на адміністративно-управлінському рівні. Для стимулювання розвитку туристично-рекреаційного бізнесу пріоритетним напрямом роботи має бути інноваційний, що враховує його різноманіття та специфіку, а також націлений на покращення економічних та соціальних складових розвитку регіону.

Література:

1. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія / В.Г. Григоренко, І.В. Давиденко; С.С. Галасюк; Н.С. Гездоймінов та ін.; за заг. ред. В.Г. Герасименко. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.
2. Інновінг в туризмі: монографія / А. А. Мазаракі, С.В. Мельниченко, Г.І. Михайліченко, Т.І. Ткаченко та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ: КНЕУ, 2016. 532 с.
3. Михайліченко Г.І. Інноваційні зміни у розвитку світового туристичного ринку. Бізнес Інформ. 2011. № 6. С. 49—52.
4. Соціально-економічна мотивація інноваційного розвитку регіону: монографія / І.О. Александров та ін.; за заг. ред. О.В. Прокопенко. Суми: Сумський державний університет, 2012. 576 с.

5. Тищенко Т.І. Складові інноваційного потенціалу підприємства. Інновації в створенні і управленні бізнесом: матеріали Міжн. наук. онлайн-конф. Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний гірничий університет, 2010. С. 118—122.

6. Бойко М.Г. Ціннісно-орієнтоване управління в туризмі: монографія. К.: КНТЕУ, 2010. 523 с.

7. Ресурсний потенціал регіону: навч. посіб. / М.К. Орлатий, С.А. Романюк, І.О. Дегтярьова та ін.; за заг. ред. М.К. Орлатого. К.: НАДУ, 2014. 724 с.

8. Забалдіна Ю.Б., Ліщинський О.Л. Дві адаптивні моделі короткострокового прогнозування туристичних потоків. Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). 2006. № 1. С. 406—410.

9. Проскура В.Ф., Максютова О.В. Підходи щодо розроблення економічного механізму ресурсозабезпечення регіону в умовах інтеграції. Геополітика України: історія і сучасність. Ужгород: УжНУ. 2019. № 2 (23). С. 95—104. DOI: 10.24144/2078-1431.2019.2(23).95-104.

10. Проскура В.Ф., Максютова О.В. Моделювання ресурсних потоків регіону. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка. 2018. Вип. 2. С. 110—114.

11. Актуальні проблеми туризму і сфери послуг: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 242 "Туризм" (усіх форм навчання) / укл. Ю.В. Макогон, К.В. Осипенко. Маріуполь: МДУ. 2021. С. 217.

12. The effect of digital technology development on economic growth. I. Irtyshcheva, M. Stehnei, N. Popadynets [et al.]. International Journal of Data and Network Science. Canada, 2021. № 5. P. 25—36.

13. Стегней М.І., Хаустова К.М. Мікроекономічні чинники розвитку підприємств сфери гостинності в регіоні. Бізнес Інформ. Харків. 2020. № 11. С. 165—170.

14. Стегней М.І. Архангельська А.-М. І. Сталий розвиток туристичного сектору національної економіки. Перспективи розвитку готельно-ресторанної індустрії України: теорія, практика, інновації розвитку: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 березня 2018 року. Мукачєво: РВВ МДУ. 2018. С. 38—40.

References:

1. Hryhorenko, V. H., Davydenko; I. V., Halasiuk, S.S. and Hezdojminov, N S. (2016), Otsinka turystychno-rekreatsijnoho potentsialu rehionu [Estimation of tourist and recreational potential of the region], Odessa National University of Economics, Odesa, Ukraine.

2. Mazaraki, A. A. Mel'nychenko, H. I., Mykhajlichenko, S. V. and Tkachenko, T. I. (2016), Innovinh v turyzmi [Innovating in tourism], Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.

3. Mykhajlichenko, H. I. (2011), "Innovative developments in the global tourism market", Biznes Inform, vol. 6. pp. 49—52.

4. Aleksandrov, I. O. and Prokopenko, O. V. (2012), Sotsial'no-ekonomichna motyvatsiia innovatsijnoho rozvytku rehionu [Socio-economic motivation of innovative development of the region], Sumy State University, Sumy, Ukraine.

5. Tyschenko, T. I. (2012), "Components of the innovative potential of the enterprise", Materialy Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii. Ynnovatsyy v sozdanny y upravlenyy biznesom [Materials of the International Scientific Conference. Innovation in creation and management], Dnipropetrovsk National Mining University, Dnipropetrovsk, Ukraine, pp. 118—122.

6. Bojko, M. H. (2010). Tsinnisno-oriientovane upravlinnia v turyzmi [Central-oriented management in tourism], Kyiv National Trade and Economic University, Kyiv, Ukraine

7. Orlatyj, M. K., Romaniuk, S. A. and Dehtiar'ova, I. O. (2014), Resursnyj potentsial rehionu [Resource potential of the region], National academy for public administration, Kyiv, Ukraine.

8. Zabal'dina, Yu. B., Lischyns'kyj, O. L. (2006), "Two adaptive models of short-term forecasting of tourist flows", Stratehiia rozvytku Ukrainy (ekonomika, sotsiolohiia, pravo, vol. 1, pp. 406—410.

9. Proskura, V. F., Maksyutova, O. V. (2019), "Approaches to development of economic mechanism of resource provision of the region in conditions of integration", Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist', vol. 2 (23), pp. S. 95—104.

10. Proskura, V. F. and Maksyutova, O. V. (2018), "Modeling of resource flows of the region", Naukovyj visnyk Mukachiv's'koho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomika, vol. 2, pp. 110—114.

11. Makohon, Yu. V. and Osypenko, K. V. (2021), Aktual'ni problemy turyzmu i sfery posluh [Actual problems of tourism and services], Mariupol State University, Mariupol', Ukraine.

12. Irtyshcheva, I., Stehnei, M. and Popadynets, N. (2020), "The effect of digital technology development on economic growth ", International Journal of Data and Network Science, vol. 5, pp. 25—36.

13. Stehnej, M. I. and Khaustova, K. M. (2020), "Economic factors of development of hospitality companies in the region", Biznes Inform, vol. 11, pp. 165—170.

14. Stehnej, M. I. and Arkhanhel's'ka, A.-M. I. (2018), "Sustainable development of the tourism sector of the national economy", Tezy dopovidej Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii. Perspektyvy rozvytku hotel'no-restoranoi industrii Ukrainy: teoriia, praktyka, innovatsii rozvytku [Theses of reports of the All-Ukrainian scientific-practical conference. Prospects of development of hotel-restaurant industry of Ukraine: theory, practice, innovations of development], Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine, 23 March, pp. 38—40.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2021 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА